

**BÜYÜK SELÇUKLU-
TÜRKİYE SELÇUKLU İLİŞKİLERİ**

Sedat KOÇ

**Yüksek Lisans Tezi
Tarih Anabilim Dalı
Yrd. Doç. Dr. Hasan GEYİKOĞLU
2013
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

Sedat KOÇ

BÜYÜK SELÇUKLU-TÜRKİYE SELÇUKLU İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. Hasan GEYİKOĞLU**

ERZURUM -2013

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

16/04/2013

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "BÜYÜK SELÇUKLU-TÜRKİYE SELÇUKLU İLİŞKİLERİ" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

16.04.2013

Sedat KOÇ

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Hasan GEYİKOĞLU danışmanlığında, Sedat KOÇ tarafından hazırlanan bu çalışma 16/04/2013 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Ersin GÜLSOY

İmza: .....

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Hasan GEYİKOĞLU

İmza: .....

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Ümit KILIÇ

İmza: .....

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. .... / ..... / .....

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

F-85/00/22.02.2012

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR DİZİNİ	VII
ÖNSÖZ.....	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ'NİN KURULUŞUNA KADAR ANADOLU AKINLARI

1.1. ÇAĞRI BEY'İN DOĞU ANADOLU SEFERİ.....	7
1.2. TÜRKMENLER'İN ANADOLU AKINLARI	15

İKİNCİ BÖLÜM

TUĞRUL BEY DEVRİNDE ANADOLU SEFERLERİ

2.1. TUĞRUL BEY DEVRİNDE ANADOLU'YA YAPILAN AKINLARIN NEDENLERİ.....	20
2.2. TÜRKMENLER'İN ANADOLU AKINLARI	22
2.3. ŞEHZADE HASAN'IN ŞEHİT EDİLMESİ.....	26
2.4. KAPUTRU (HASANKALE) SAVAŞI	27
2.5. LİPARİT'İN SERBEST BIRAKILMASI VE BİZANSLA YAPILAN BARIŞ ANLAŞMASI.....	31
2.6. KUTALMIŞ'IN KARS SEFERİ.....	34
2.7. TUĞRUL BEY'İN ANADOLU SEFERİ	35
2.8. ŞEHZADE VE EMİRLERİN YAPTIĞI ANADOLU AKINLARI.....	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SULTAN ALP ARSLAN DEVRİNDE ANADOLU'YA YAPILAN AKINLAR

3.1. SULTAN ALP ARSLAN'IN ANADOLU SEFERİ.....	44
3.1.1. Şehzade Melikşah'ın Doğu Anadolu'daki Fetihleri	45
3.1.2. Sultan Alp Arslan'ın Sepîdşehr'i Fethi	46
3.1.3. Sultan Alp Arslan'ın Ani'yi Fethi.....	48

3.1.4. Sultan Alp Arslan'ın Kars'ı Tabîyetine Alması	54
3.2. EMİRLERİN YAPTIĞI ANADOLU AKINLARI	55
3.3. SULTAN ALP ARSLAN'IN II. KAFKASYA SEFERİ VE KARS'A HÂKİM OLMASI	58
3.4. MALAZGİRT SAVAŞI	
3.4.1. Bizans'ın Durumu	60
3.4.2. Romanos Diogenes'in Selçuklular'a Karşı İlk Harekâtı	61
3.4.3. Romanos Diogenes'in Selçuklular'a Karşı İkinci Harekâtı	62
3.4.4. El-Basan'ın Bizans'a Sığınması	63
3.4.5. Sultan Alp Arslan'ın Anadolu ve Suriye Seferi.....	65
3.4.6. Romanos Diogenes'in Doğu Anadolu'ya Gelişi	66
3.4.7. Sultan Alp Arslan'ın Halep'ten Ahlat'a Dönmesi.....	68
3.4.8. Bizans ve Selçuklu Ordularının Kuvvetleri	70
3.4.9. Bizans'ın Öncü Birliklerinin Yok Edilmesi	72
3.4.10. Barış Teşebbüsü İçin Bizans'a Elçilik Heyeti Gönderilmesi	72
3.4.11. Savaş Öncesi Uzlar ve Peçenekler'in Durumu	73
3.4.12. Malazgirt Savaşının Başlaması	74
3.4.13. Romanos Diogenes'in Esir Edilmesi ve Bizansla Yapılan Anlaşma	78
3.4.14. Malazgirt Savaşının Sonuçları	79

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1. BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ'NİN KURULUŞUNA KADAR ARSLAN YABGU VE MİKAİL-OĞULLARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER	83
---	----

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN KURULUŞUNA KADAR MİKAİL-OĞULLARI İLE ARSLAN YABGU-OĞULLARININ İLİŞKİLERİ

5.1. TUĞRUL BEY DEVRİNDE ARSLAN YABGU-OĞULLARINA VERİLEN GÖREVLER	
5.1.1. Kutalmış'ın Gence Seferi ve Bizansla Mücadelesi	86
5.1.2. Kutalmış'ın İbrahim Yınal ile Beraber Rum Gazasına Memur Edilmesi	87
5.1.3. Kutalmış'ın Kars Seferi	88

5.1.4. Kutalmış'ın Musul Seferine Memur Edilmesi.....	89
5.2. ARSLAN YABGU-OĞULLARININ BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ'NE İSYAN ETMELERİ.....	91
5.2.1. Resul Tekin'in İsyanı	91
5.2.2. Kutalmış ve Resul Tekin'in İsyanları.....	92
5.3. ALP ARSLAN'IN BÜYÜK SELÇUKLU TAHTINI ELEGEÇİRMEK İÇİN KUTALMIŞ VE RESUL TEKİN İLE MÜCADELE ETMESİ	93
5.4. KUTALMIŞ-OĞULLARININ MALAZGİRT SAVAŞINA KATILDIĞINA DAİR BİR RİVAYET	98

ALTINCI BÖLÜM

MELİKŞAH DEVRİNDE BÜYÜK SELÇUKLU-TÜRKİYE SELÇUKLU İLİŞKİLERİ

6.1. MELİKŞAH'IN BÜYÜK SELÇUKLU TAHTINA ÇIKIŞI.....	100
6.2. KUTALMIŞ-OĞULLARININ GELİŞİNDEN ÖNCE ANADOLU'DAKİ DURUM	101
6.3. KUTALMIŞ-OĞULLARININ ANADOLU'YA GELİŞİ MESELESİ.....	102
6.4. ATSIZ'A KARŞI ŞÖKLÜ İLE İTTİFAK YAPAN KUTALMIŞ-OĞULLARININ TABERİYYE SAVAŞINDA MAĞLUP OLMALARI	107
6.5. SÜLEYMAN-ŞAH'IN ANTAKYA VE HALEP'İ KUŞATMASI.....	109
6.6. EMİR PORSUK'UN KUTALMIŞ-OĞULLARI ÜZERİNE GÖNDERİLMESİ.....	112
6.7. SÜLEYMAN-ŞAH'IN ANTAKYA'YI FETHİ	114
6.8. KURZÂHİL SAVAŞI	119
6.9. SÜLEYMAN-ŞAH'IN TUTUŞ İLE SAVAŞI VE ÖLÜMÜ.....	122
6.10. SULTAN MELİKŞAH'IN SÜLEYMAN-ŞAH'IN OĞULLARINI İSFAHAN'A GÖNDERMESİ.....	127
6.11. SULTAN MELİKŞAH'IN EBU'L-KASIM'IN ÜZERİNE PORSUK VE BOZAN'I GÖNDERMESİ.....	129
6.12. SULTAN MELİKŞAH'IN ÖLÜMÜ	134

YEDİNCİ BÖLÜM

BERKYARUK DEVRİNDE BÜYÜK SELÇUKLU-TÜRKİYE SELÇUKLU

İLİŞKİLERİ

7.1. BERKYARUK'UN BÜYÜK SELÇUKLU TAHTINA ÇIKIŞI.....	136
7.2. I. KILIÇ ARSLAN VE KULAN ARSLAN'IN ANADOLU'YA GELİŞİ.....	138
7.3. KUTALMIŞ-OĞULLARINDAN ALP İLEK'İN ANADOLU'DA GÖRÜNMESİNE DAİR.....	139

SEKİZİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED TAPAR DEVRİNDE BÜYÜK SELÇUKLU-TÜRKİYE

SELÇUKLU İLİŞKİLERİ

8.1. MUHAMMED TAPAR'IN BÜYÜK SELÇUKLU TAHTINA ÇIKIŞI	141
8.2. I. KILIÇ ARSLAN'IN MUSUL'U ELEGEÇİRİP HUTBEYİ KENDİ ADINA OKUTMASI	141
8.3. I. KILIÇ ARSLAN'IN ÇAVLI İLE MÜCADELESİ VE ÖLÜMÜ	145

DOKUZUNCU BÖLÜM

SENCER DEVRİNDE BÜYÜK SELÇUKLU-TÜRKİYE SELÇUKLU

İLİŞKİLERİ

9.1. SENCER'İN BÜYÜK SELÇUKLU TAHTINA ÇIKIŞI.....	149
9.2. TÜRKİYE SELÇUKLULARI'NIN ORTA ANADOLU'YA ÇEKİLMELERİ.....	150
9.3. BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ'NİN YIKILIŞI	151

SONUÇ.....	152
------------	-----

KAYNAKÇA	155
----------------	-----

EKLER.....	178
------------	-----

Ek 1. Büyük Selçuklu Soy Kütüğü	178
---------------------------------------	-----

Ek 2. Türkiye Selçuklu Soy Kütüğü	179
---	-----

Ek 3. Fotoğraflar	180
-------------------------	-----

ÖZGEÇMİŞ.....	182
---------------	-----

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
BÜYÜK SELÇUKLU-TÜRKİYE SELÇUKLU İLİŞKİLERİ

Sedat KOÇ

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Hasan GEYİKOĞLU

2013, 182 Sayfa

Jüri: Yrd. Doç. Dr. Hasan GEYİKOĞLU (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Ümit KILIÇ

Doç. Dr. Ersin GÜLSOY

Gazneli Mahmud tarafından hile ile yakalanarak Kalincar kalesine hapsedilen Arslan Yabgu'nun 1032 yılında ölümünün ardından Selçuklu idaresi Arslan Yabgu ailesinden Mikail-oğulları ailesinin eline geçti. Tuğrul ve Çağrı Bey'ler idareyi ellerine geçirdikten kısa bir süre sonra Gazneliler'e karşı bağımsızlık mücadelesine başladılar. Selçuklular'ın 1040 yılında Dandanakan zaferinin ardından Büyük Selçuklu Devleti'ni kurmalarıyla özlemiş oldukları tam bağımsızlığa kavuşmuş oldular.

Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşunda Tuğrul ve Çağrı Bey'lerin yanında yer almış olan Kutalmış, Büyük Selçuklu tahtında hak iddia ederek isyan etti. Kutalmış, Sultan Alp Arslan ile giriştiği taht mücadelesi sonucunda bu yolda hayatını kaybetti.

Hanefi mezhebine bağlı olan Büyük Selçuklu Devleti Sünni akideyi benimseyip Sünni İslâm dünyasının koruyuculuğunu yapmaktaydı. Anadolu'da 1073 yılında tarih sahnesine çıkan Kutalmış-oğullarından Alp İlek ve Devlet, Selçuklu emirlerinden Atsız'a karşı Şöklü ve Şîf halifesiyle ittifakta bulundular. Süleyman-Şah da 1082 yılında Çukurova'ya başarılı bir sefer yaptıktan sonra Trablus-Şam emîrinden Şîf hatip istedi. Kutalmış-oğullarının Büyük Selçuklu Devleti'ne karşı giriştikleri mücadelede Şîf unsurunu büyük bir koz olarak kullandığını görmekteyiz. Türkiye Selçuklu hükümdarı ve şehzadeleri amcazâdeleri ile olan mücadeleden dolayı Sünni Abbasi halifesi yerine Şîf Fatımîler ile ilişki kurdular.

Süleyman-Şah Bizans'a karşı Batı Anadolu sınırını güvence altına aldıktan sonra batıya göre daha zengin ve gelişmiş olan doğuya yönelmişse de Tutuş ile giriştiği mücadele sonucunda hayatını kaybetti. Anadolu'daki Haçlı seferlerine bir set çeken I. Kılıç Arslan da babası gibi doğuya yönelip Büyük Selçuklu Devleti'ne karşı mücadeleye girişince hayatını kaybetti. Büyük Selçuklular 1141 yılında Karahitaylar tarafından Katvan savaşında mağlup edilmeleriyle yıkılma sürecine girdiler. 1157 yılında Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılmasıyla Büyük Selçuklu-Türkiye Selçuklu ilişkileri son buldu.

Anahtar Kelimeler: Mikail-oğulları, Kutalmış-oğulları, Kutalmış, Süleyman-Şah, I. Kılıç Arslan, Yabgulular, Anadolu, Selçuklular, Antakya, Halep

ABSTRACT
MASTERY THESIS
THE GREAT SELJUKS –THE TURKEY SELJUKS RELATIONSHIP

Sedat Koç

Advisor: Assist. Yrd. Doç. Dr. Hasan GEYİKOĞLU

2013, 182 Page

Jury: Assist. Yrd. Doç. Dr. Hasan GEYİKOĞLU (Advisor)

Assist. Yrd. Doç. Dr. Ümit KILIÇ

Assoc. Doç. Dr. Ersin GÜLSOY

After the death of Arslan Yabgu in 1032, who was caught by tricks and imprisoned into Kalincar castle by Gazneli Mahmud, the administration of Seljuks was taken over from Arslan Yabgu family to the Mikail-sons family. A short time after Tugrul Bey and Çağrı Bey took over the administration they started freedom struggle over Gaznelis. The Seljuks after the victory of Dandanakan in 1040 by founding The Great Seljuks they came together with the full freedom they missed too much.

Kutalmış, who took place beside Tugrul and Çağrı Beys in the foundation of Great Seljuks State, rebelled by claiming right in the throne of Seljuks. Kutalmış, lost his life on the way in the struggle of throne he undertook with Sultan Alp Arslan.

The Great Seljuks State that was connected to Hanefi Sect by adopting Sunni faith was guarding Sunnı Islam World. From Kutalmış-sons Alp İlek and State, who entered to the history stage in Anatolia in 1073 United with Shiite and Şöklü Caliphate over Seljuks Emirate Atsız. After a successful state of war by Suleyman-Shah in 1082 to Çukurova he demanded Shiite preacher from Trablus-Damascus Emirate. The struggle that the Kutalmış-sons interfered over Great Seljuks we see that they used the Shiite element as a big trumps. Because of their struggle over their cousins the Turkey Seljuks ruler and Sultan's sons instead of Abbasi caliphate they set up relationship with Shiite Fatimis.

After Suleyman-Shah guaranteed the Western Anatolian border over Byzantine he even headed to east where is richer and more developed he lost his life in the struggle he interfered with Tutus. I. Kılıç Arslan, who strengthened war states of crusaders in Anatolia, lost his life while he headed to east like his father and interfered struggle with Great Seljuks. The Seljuks entered to destruction process by defeated to Karahıtays in 1141 in Katvan War. By the defeat of The Great Seljuks in 1157 The Great Seljuks-Turkey Seljuks relationship ended.

Key Words: Mikail-sons, Kutalmıs-sons, Kutalmıs, Suleyman-Shah, I. Kılıç Arslan, Yabgulular, Anatolia, Antakya, Aleppo

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Akademik Bakış
AÜÇMYHE	: Atatürk Üniversitesi Çalışmalarını Muhite Yayma ve Halk Eğitimi
AÜEFSBD	:Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
AÜFEF	: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
AÜGSED	: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi
AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
AÜİFD	: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜTAED	: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
AÜTTAUM	: Atılım Üniversitesi Türkiye Tarih Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
Bkz.	: Bakınız
BTTD	: Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
Çev.	: Çeviren
DGBİT	: Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİBD	: Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi
DTCFD	: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
DTCFTAD	: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi
Ed.	: Editör
ETSO	: Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası
EÜSBED	: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
FÜ	: Fırat Üniversitesi
FÜFHAM	: Fırat Üniversitesi, Fırat Havzası Araştırma Merkezi
FÜSBD	: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
GATSEB.	: Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
GEFD	: Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi
GÜTD	: Gazi Üniversitesi Türkiyat Dergisi
Haz.	: Hazırlayan
HS	: History Studies
HTM	: Hayat Tarih Mecmuası

VIII

İA.	: İslam Ansiklopedisi
İSAM.	: İslam Araştırmaları Merkezi
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
İÜEF	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İÜEFD	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
İÜEFTD	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
MKD	: Milli Kültür Dergisi
MSKMSB	: Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri
MÜİFV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
Neşr.	: Neşreden
NŞAD	: Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi
OD	: Orkun Dergisi
s.	: Sayfa
SAD	: Selçuklu Araştırmaları Dergisi
SÜSAM	: Selçuk Üniversitesi, Selçuklu Araştırmaları Merkezi
TAD	: Türkiyat Araştırmaları Dergisi
TDAD	: Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi
TDAV.	: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
TDK.	: Türk Dil Kurumu
TDTD	: Türk Dünyası Tarih Dergisi
TED	: Tarih Enstitüsü Dergisi
TİD	: Tarih İncelemeleri Dergisi
TKD	: Türk Kültürü Dergisi
TKAD	: Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi
TKAE.	: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü
TM	: Türkiyat Mecmuası
TS	: Turkish Studies
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
TYD	: Türk Yurdu Dergisi
USAD	: Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
Yay.	: Yayınlayan

YT. : Yeni Türkiye

YYÜFEFSBD : Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler
Dergisi

ÖNSÖZ

Arslan Yabgu, 1025 yılında Gazneli Sultanı Mahmud tarafından hile ile esir edilip Kalincar kalesine hapsedildi. Arslan Yabgu'nun Kalincar kalesinde ölmesi üzerine Selçuklu Türkmenlerinin idaresi Tuğrul ve Çağrı Bey'lerin eline geçti. Selçuk'un ölümünden sonra Türkmenlerin başına Arslan Yabgu geçmişse de onun ölümüyle beraber Selçuklu idaresi el değiştirerek Arslan Yabgu ailesinden Mikail-oğulları ailesine geçti. Arslan Yabgu-oğulları ve Mikail-oğulları arasındaki mücadelenin temelini bu iktidar değişikliği oluşturmuştur. Arslan Yabgu'nun ölümünden sonra onun oğulları ellerine geçen her fırsatta Büyük Selçuklu tahtında hak iddia ederek isyan etmişlerdir. Arslan Yabgu-oğullarından Kutalmış bu amacı gerçekleştirmek için Büyük Selçuklu Devleti'ne karşı isyan etmişse de Alp Arslan'a mağlup olup ölmüştür.

Eski Türk geleneklerinde ülkenin hanedan üyelerinin ortak malı olması diğer şehzadelerin Büyük Selçuklu tahtında hak iddia edebileceği anlamına gelmekteydi. Bu da ülkenin taht karışıklıkları yaşanmasına neden olmaktaydı. Bazen de idarenin bölünmesine kadar taht mücadelesi devam etmekteydi.

Kutalmış'ın ölümünden sonra onun oğulları Alp Arslan tarafından devlet merkezine sevk edildiler. Kutalmış-oğullarının devlet merkezinden Anadolu'ya gelişleri hakkında kaynakların verdiği çeşitli ve çelişkili bilgilerden dolayı hâlâ tartışma konusudur. Bazı tarihçiler Kutalmış-oğullarının Alp Arslan'ın ölümünden sonra meydana gelen otorite boşluğundan faydalanarak Anadolu'ya geldiğini belirtmişlerse de bazı tarihçiler de Kutalmış-oğullarının Melikşah tarafından Anadolu'ya gönderildiğini kaydederler.

Kutalmış-oğlu Süleyman-Şah İznik'te Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurduktan sonra doğuya yönelip amcazâdeleri ile mücadeleye başladı. Bu mücadele sonucunda Süleyman-Şah babasının akıbetinden kurtulamayarak öldü. Süleyman-Şah'ın zamansız bir şekilde ölmesi Bizans'ın beklediği fırsatı vermiş oldu. Babalarının ölümünden sonra esir edilip Büyük Selçuklu merkezine gönderilen I. Kılıç Arslan ve Kulan Arslan'ın İznik'e geri dönmesi hakkında kaynaklarda bir birlik yoktur. Bazı kaynaklar bu iki şehzadenin Melikşah'ın ölümünden sonra meydana gelen otorite boşluğundan faydalanarak Anadolu'ya kaçtığını belirtmişlerse de, bazı kaynaklar da bu şehzadelerin bizzat Berkyaruk tarafından serbest bırakıldığını kaydetmektedirler.

Kılıç Arslan'ın babası Süleyman-Şah gibi doğuya yönelmesi onun ölümüyle sonuçlandı. İki büyük hükümdarını bu uğurda kaybeden Türkiye Selçuklu Devleti, Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılışına kadar Anadolu içlerine çekildiler.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin tam bağımsız olup olmadığı günümüzde hala tartışma konusudur. Bazı tarihçiler Türkiye Selçuklu Devleti'nin, Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılışına kadar tam bağımsız olmadığını belirtirken; diğer tarihçiler ise Türkiye Selçuklu Devleti'nin, Büyük Selçuklu Devleti'nden tamamen bağımsız olduğunu kaydetmektedirler.

Büyük Selçuklu Devleti ve Türkiye Selçuklu Devleti arasında meydana gelen mücadelelere ışık tutacağını düşündüğümüz çalışmamız, 985-1157 yılları arasındaki zamanı kapsamaktadır. Hazırlamış olduğum bu çalışmanın yazım öncesi ve sonrasında yardımlarını esirgemeyen sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Hasan GEYİKOĞLU'na ve Kemal TAŞÇI'ya sonsuz saygı ve teşekkürlerimi arz ederim.

Erzurum - 2013

Sedat KOÇ

GİRİŞ

Oğuzlar, X. Yüzyılda Sir Derya (Seyhun) ile Hazar Denizi'nin doğusu ve Aral Gölü arasındaki bölgede yaşıyorlardı. X. Yüzyılın başında Oğuz Devleti'ni Yabgu¹ unvanı taşıyan bir hükümdar idare etmekteydi. Cesurluğu, devlet işlerinde mahareti ile tanınan ve Selçuklu ailesinin atası olan Dukak, bu devlet teşkilatında kuvvetli bir askeri ve siyasi mevkie sahipti.²

Dukak, Oğuzlar arasında “Temir-Yalığ” (demir yaylı) lakabı ile anılmakta idi ki, bu lakap, onun devlet içerisindeki yerini göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü eski Türk geleneklerinde yay hâkimiyet alâmeti idi ve metbuluğu temsil ederdi.³

Yabgu'nun, bir Türk zümresi ya da İslâm ülkelerine doğru yürümek için asker toplatması üzerine Dukak, onu bu kararından vazgeçirmeye çalıştı.⁴ Aralarındaki konuşma esnasında Yabgu, Dukak'ın sert konuşmalarına tahammül edememiş ve Dukak'ın yüzüne bir tokat atmıştı. Bu harekete kızan Dukak da elindeki gürzle Yabgu'yu kafasından yaraladı. Meselenin büyümesi üzerine ileri gelen devlet adamlarının aracılığıyla Yabgu ve Dukak barıştırıldı. Bu hadisenin sonuçlanmasından sonra da Selçuk⁵ doğdu.⁶

Dukak vefat ettiği zaman oğlu Selçuk 17-18 yaşlarında idi. Dukak'ın ölümünden bir müddet sonra şahsi meziyetlerinden dolayı kuvvet ve şöhret kazanan Selçuk, Yabgu tarafından önemli bir mevki olan, ordu komutanlığı anlamına gelen “subaşı” görevine getirildi. Selçuk adet gereğince Oğuz hükümdarının sarayına gittiğinde Hatun (kraliçe) ve çocuklarının önünden geçerek onların üstünde, hükümdarın hemen yanındaki

¹ Oğuz Türklerinin hükümdarına Yabgu denir. Bu unvan Karluk hükümdarlarına da verilirdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Fadlan, *İbn Fadlan Seyahatnamesi ve Ekler*, (Haz. R. Şeşen), Yeditepe Yay., İstanbul 2010, s. 16.

² Erdoğan Merçil, “Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi”, *Türkler*, YT Yay., Ankara 2002, IV, 597.

³ İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, MEB Yay., İstanbul 1992, s. 4.

⁴ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi, El-Kâmil Fî't Tarih I-XII*, (1851-1876), (Çev. A. Özeydin, A. Ağırakça, B. Eryarsoy, Z. Tüccar, Y. Apaydın, A. Köşe), Hikmet Neşriyat Yay., İstanbul 2008, VIII, s. 76.

⁵ Salçuk, Selçük, Selçığ, Salçug, Selçuk şekillerinde söylenen bu kelimenin Türkçede “Selçuk” şeklinde telaffuz edilmesi umumileşmiştir. Bu kelimenin Selçuk şekli ile “Küçük Sel”, Salçug şekli ile “Mücadeleci” anlamına geldiği ileri sürülmüştür. Kelimenin aslında “Salçuk” olması gerektiğini ileri süren Marquart'a karşılık V. V. Barthold ve L. Rasonyi, “Selçük” şeklinde ifade eder. Ayrıntılı bilgi için bkz. V. V. Barthold, *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, (1927), (Haz. K. Y. Koprıman-İ. Aka; Çev. R. H. Özdem), TTK Yay., Ankara 2006, s. 83; L. Rasonyi, “Selçuk Adının Menşesine Dair”, *Bellekten*, III (10), (Nisan 1939), s. 377-381.

⁶ Mevdûdî, *Selçuklular Tarihi I-II*, (1954), (Çev. A. Genceli), Hilal Yay., Ankara 1971, I, s. 65-66; Salim Koca, “X. Yüzyılda Türkistan'da bir İslâm Seyyahı Gözüyle Türkler”, *MKD*, III (1), (Haziran 1981), s. 48.

tabureye oturdu. Genç kumandanın bu hareketi Hatun'a çok ağır geldi. Selçuk saraydan gidince Hatun, kocasına bu oğlanın daha bu yaşta küstahlık yaptığını, eğer bu durum bir müddet daha böyle giderse işin nereye varacağını belli olduğunu, zaten halkın da Selçuk'a itaat ettiğini söyledi. Bu sözler Yabgu'ya tesir edince Selçuk'u ortadan kaldırmının çarelerini aramaya başladı. Keza Yabgu'nun kendi hakkındaki niyetini öğrendikten sonra Selçuk'un tek düşüncesi Yabgu'nun gazabından kurtulmaktı.⁷

Yabgu'nun Selçuk'u ortadan kaldırmak için çareler araması ve Selçuk'un emri altındakilerin kalabalık oluşları, yer darlığı ve otlak yetersizliği gibi sebeplerden dolayı Selçuk, Oğuz Devleti'nin kışlık başkenti Yeni-kent şehriden ayrıldı. Selçuk, beraberinde, Kınık⁸ boyu mensupları olmak üzere yanlarına çok sayıda at, deve, koyun ve sığır sürüleri alarak yine bir Oğuz şehri olan Cend'e⁹ gitti.¹⁰

Cend bölgesi, İslâm ve Türk memleketlerinin birleştiği ve içinde Türklerle Müslümanların birlikte yaşadığı bir sınır şehri idi.¹¹ Selçuk, Türk diyarından İran diyarına gelince İranlıların Müslüman olduklarını görmüştü. Adamlarıyla istişare sonucunda, “biz içinde yaşamak istediğimiz bu memleket halkının dinini kabul etmez ve onların törelerine uymazsak hiç kimse bize yardım etmez ve biz tek başımıza azınlık olarak kalırız“ diyerek İslâm dinini kabul etti. Selçuk, Harezmi'nin Zandak valisine haber göndererek kendilerine İslâm dinini öğretecek Müslüman din adamları gönderilmesi isteğinde bulundu. Zandak valisi de birçok kıymetli hediyeyle birlikte bir din adamı gönderdi ve bu sayede İslâmiyet Cend'e göç eden Oğuzlar arasında hızla yayılmaya başladı.¹² Selçuk, Cend'e göç eden maiyetiyle birlikte İslâmiyet'i kabul ettikten sonra

⁷ M. Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi I- III (Kuruluş Devri)*, (3. Baskı), TTK Yay., Ankara 2000, I, s. 12-13.

⁸ Selçukluların mensup olduğu Kınık boyu Oğuz boyları arasında itibar sahibi ve nüfuzlu bir boydur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mahmûd Kâşgarî, *Divânü Lügâti't-Türk I-IV*, (1333), (Çev. B. Atalay), TDK Yay., Ankara 1992, I, s. 35; H. Namık Orkun, *Oğuzlara Dair*, Ulus Yay., Ankara 1935, s. 9-10.

⁹ İslâm coğrafyacıları bugünkü Kazakistan sınırları içerisinde yer alan Sırderya'nın aşağı kısımlarında Oğuzların yaşadığı üç şehirden bahsederler ki (Yengikent, Huvâre) bunlardan biri de Cend'dir. Cend şehri, Sırderya (Seyhun nehri) kıyısında bugün mevcut olmayan tarihi bir şehirdir. Cend, nehrin sağ kıyısında Harezmi'ye on günlük mesafede bugünkü Kızılorda şehrinin yakınında Müslüman tüccarlar tarafından kurulmuştu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Barthold, s. 47-48; Abdülkerim Özyayın, “Cend”, *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 1993, VIII, 359.

¹⁰ İbrahim Kafesoğlu, “Büyük Selçuklu Devleti”, *Türk Dünyası El Kitabı*, TKAE Yay., Ankara 2001, s. 321; Feda Şamil Arık, “Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi”, *MKD*, II (6-7-8), (Kasım-Aralık 1980), s. 73.

¹¹ İbrahim Kafesoğlu, *Türk- İslâm Sentezi*, Ötüken Yay., İstanbul 1999, s. 97.

¹² Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi I-II*, (1932), (2. Baskı), (Çev. Ö. Rıza Doğrul), TTK Yay., Ankara 1987, I, s. 293; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, (12. Baskı), Ötüken Yay., İstanbul 2010, s. 67-68; Köymen, s. 21-22.

Sünniliği benimseyip Hanefi mezhebini kabul ettiler.¹³ Oğuzlar'ın İslâmiyet'i kabul etmelerinde Müslümanlar ile aralarındaki ticari ilişkilerin de önemli bir payı vardı. İslâmiyet'i kabul ettikten sonra Selçuk bu bölgede giderek kuvvet kazanmaya başladı.¹⁴

Selçuklular'ın Cend'e (Darü'l-Harb'den Darü'l-İslâm'a) göç etmesinden sonra Oğuz Türkler'i arasında İslâmiyet'i kabul etmiş olanlar, Müslüman Türk anlamına gelmekte olan Türkmen diye adlandırılmaya başlanmıştır. Bazı Arap müellifler tarafından Türkmen ismi yanlış bir ifadeyle "Türk'e Benzer" anlamında kullanıldı.¹⁵

Cend bölgesi, Müslümanların çok olduğu bir sınır bölgesi olması, Yabgu idaresinin burada zayıf olması ve İslâmiyet'in bu coğrafyada hızlı yayılması dolayısıyla, Selçuk için çok müsait bir bölge idi. Yabgu'nun Cend şehrinde hâkimiyeti sadece yılda bir defa gelen memurlarının vergi almasından ibaretti. Yabgu'nun memurları, yıllık haraçlarını toplamak için Cend şehrine geldiklerinde Müslümanların kâfirlere vergi vermesinin doğru olmadığını düşünen Selçuk tarafından bu bölgeden kovuldular. Selçuk, Yabgu'nun memurlarını bu bölgeden çıkarttıktan sonra sürülerini götüren bu kâfir ırktaşlarına karşı bir akın yaparak onları mağlup etti. Bu akın esnasında Yabgu Devleti'nden hoşnutsuz olan Cend halkı da Selçuk'a askeri destek sağladı.¹⁶

Yabgu'ya karşı cihada başlamış olan Selçuk, önce bir kısım Müslümanların yardımını sağladı ve Müslüman olmayan Oğuzlar ile savaşmak için kendisine katılan Türkmenlerle birlikte Cend'de Yabgu'nun hâkimiyetine son verdi. Böylece Selçuk, Cend'de müstakil bir beylik kurmayı başardı. Cend'de cihat anlayışıyla hareket eden Selçuk bir İslâm gazisi oldu ve "el-Melik'ül-Gazi Selçuk bin Tukak" unvanını aldı. Selçuk ve oğullarının bu faaliyetleri bölgedeki ağırlıklarını pekiştirirken, bir yandan da komşu Müslüman ülke hükümdarları nezdinde önemli bir şöhrat kazandırıyorlardı.¹⁷

Selçuklular'ın varlıklarının bu ilk safhasında çevrelerinde ikisi Türk olmak üzere üç büyük Müslüman devlet vardı. Bunlardan birincisi İslâm'ın doğu hududu üzerinde bir Türk devleti olan Karahanlılar (840-1212) idi. Güneydoğu hududundaki diğer Türk

¹³ Carl Brockelmann, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, (1939), (Çev. N. Çağatay), TTK Yay., Ankara 1992, s. 141; Kasım Kufralı, "Gazneli ve Selçuklular Devrinin Tezkir Muhiti", *IV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara 1948, s. 267.

¹⁴ Faruk Sümer, "Oğuzlar", *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 2007, XXXIII, 327.

¹⁵ Faruk Sümer, "X. Yüzyılda Oğuzlar", *DTCFD*, XVII (1-2), (Mart-Haziran 1959), 161-162; Faruk Sümer, "Oğuzlar'a Ait Destani Mahiyette Eserler", *DTCFD*, XVI, (1-2), (Mart-Haziran 1988), 402-404.

¹⁶ Turan, s. 66-69.

¹⁷ Kafesoğlu, "Büyük Selçuklu Devleti", s. 322; Merçil, s. 598.

devleti bugünkü Afganistan ve Pakistan toprakları üzerinde hâkimiyetini sürdüren Gazneliler (962-1183) idi. Üçüncü büyük devlet, Mâverâünnehr'e ve Horasan'a hâkim olan Sâ mânî-oğulları (819- 1005) idi.¹⁸

Karahanlı hükümdarı Buğra Han Harun b. İlig¹⁹ , Sâ mânî başkenti Buhara'yı zapt edince (992) Sâ mânî emîri II. Nuh, Selçuk'a haber gönderip yardım etmesi için talepte bulundu.²⁰ Selçuk da oğlu Arslan (İsrail) kumandasında bir kuvveti yardım için gönderdi. Arslan bu esnada Oğuz devlet teşkilatına uygun olarak "Yabgu" unvanı taşıyordu. Buğra Han'ın Buhara'dan çekilmesine hastalığı kadar, Arslan Yabgu idaresindeki Oğuzlar da sebep oldu. Sâ mânî emiri II. Nuh, Buhara'yı geri aldığı gibi Oğuzlar ile birleşerek, çekilmekte olan Karahanlı kuvvetlerine taarruz etti ve ağırlıklarını yağmaladı.²¹ Bu zaferden sonra Selçuk ve maiyetinin nüfuzu arttı. Artık Mâverâünnehr'in siyasi işlerine müdahale edebilme kudretine eriştiler.²²

II. Nuh, Selçuk'un yapmış olduğu bu yardıma karşılık, Selçuklu Oğuzlar'ına Buhara ve Semerkand arasındaki Nur kasabasını yurtluk olarak verdi. Nur kasabasına yerleşen Selçuklu Oğuzları, bu bölgeleri diğer Türk akınlarına ve Karahanlılar'a karşı korumak görevini de üstlerine almış oluyordular. Cend bölgesinden Nur kasabası ve civarındaki otlaklara sürüleri ile gelenler Selçuk'un oğlu Arslan Yabgu idaresindeki Oğuzlar idi. Selçuk ile beraber olanlar yine Cend ve civarında kalmışlardı.²³

Sâ mânî topraklarına giren İlig Han Nasr, Sâ mânîler'in başkenti Buhara'yı zapt etmiş, böylece Sâ mânî Devleti fiilen ortadan kalkmış (999) ve Mâverâünnehr Karahanlılar'ın eline geçmişti. Son Sâ mânî emîri olan II. Abdülmelik ve hanedan mensupları Karahanlı başkenti Özkent'e gönderildi.²⁴

Gazneli Devleti hükümdarı Sultan Mahmud'un da aynı devlete ait Horasan'a el koyması, kuvvetler dengesinin değişmesine ve Türkmenler'in Karahanlı Devleti'nin

¹⁸ Köymen, s. 36-37.

¹⁹ Karahanlılar'da unvan olan bu kelimenin hakiki telaffuzu "İlig" olup, Türk hükümdarlara mahsus bir unvandır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Turan, "İlig Unvanı Hakkında", *TM*, VII-VIII, İstanbul 1940-1942, s. 192.

²⁰ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 77.

²¹ Erdoğan Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti Siyasi Tarih*, (2. Baskı), Nobel Yay., Ankara 2008, s. 4.

²² Mevdûdî, I, s. 71-72; Abdülkerim Özaydın, "Selçuk Bey", *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 2009, XXXVI, 365.

²³ Abdülkerim Özaydın, "Arslan b. Selçuk", *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 1991, III, 402.

²⁴ Aydın Usta, "Sâ mânîler", *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 2009, XXXVI, 64.

kıskacı arasında sıkışıp kalmasına yol açtı. Oğuzlar bu güç durumdan kurtulmak için Karahanlılar ile mücadeleye her an hazır olarak bulunuyorlardı.²⁵

Özkent'teki hapisaneden kaçan Ebû İbrahim İsmail el-Muntasır, Karahanlılar'a karşı mücadeleye başladı. Arslan Yabgu idaresindeki Oğuzlar da bol ganimet umuduyla Muntasır'a katıldılar.²⁶ Muntasır onların yardımıyla Zerefşân vadisinde Subaşı Tegin'in ordusunu ve daha sonra Semerkand yakınında İlig'in birliklerini yendi (1003).²⁷ Muntasır, Oğuzlar ile anlaşmazlığa düşünce onların yanından ayrılarak Ceyhun nehrini geçip Amul'e gitti.²⁸ Muntasır, tekrar işbirliği yaptığı Arslan Yabgu idaresindeki Türkmenler ile Burnamad'da İlig Han'ı mağlup etti (1004).²⁹ Arslan Yabgu ve emrindeki Türkmenler'in, yurtlarına dönmesiyle zayıflayan Muntasır, Karahanlılar karşısında yenilgi aldı.³⁰

100 veya 107 yaşında olan Selçuk, 1007 yılında Cend şehrinde öldü.³¹ Türkmen hükümdarlardan birinin kızı ile evlenmiş olduğu rivayet edilen Selçuk'un dört oğlu vardı: Mikail, Arslan (İsrail), Yusuf (Yınal) ve Musa (Yabgu)³² adlarını taşımaktaydılar. En büyük oğlu olan Mikail babası hayatta iken Müslüman olmayan Oğuzlar ile savaştığı sırada ölmüştü; onun evlatları Tuğrul (Muhammed) ve Çağrı (Davud) Beyler dedeleri Selçuk tarafından yetiştirilmiştir. Selçuk'un ölümü ile ailenin

²⁵ Köymen, s. 62-63; Salim Koca, *Dandanakan'dan Malazgirt'e*, Giresun 1997, s. 50.

²⁶ V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, (1900), (Çev. ve Haz. H. Dursun Yıldız), TTK Yay., Ankara 1990, s. 288-289; Ekber N. Necef, *Karahanlılar*, Selenge Yay., İstanbul 2005, s. 280; O. Pritsak, "Karahanlılar", *İA*, MEB Yay., İstanbul 1977, VI, s. 255.

²⁷ V. V. Barthold, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, (1900), (Çev. D. Ahsen Batur), Selenge Yay., İstanbul 2010, s. 280; Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, TTK Yay., Ankara 2002, s. 14.

²⁸ Aydın Usta, *Şamanizimden Müslümanlığa Türklerin İslamlaşma Serüveni (Sâmâniler Devleti 874-1005)*, Yeditepe Yay., İstanbul 2007, s. 337.

²⁹ Faruk Sümer, "Oğuzlar", *İA*, MEB Yay., İstanbul 1964, IX, 382; Z. Velidi Togan, *Karahanlılar 1966-1967 Ders Notları*, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Mavi Salon, numara 0036890, s. 18.

³⁰ G. Agacanova, *Oğuzlar*, (1969), (Çev. Ekber N. Necef- Ahmet Annaberdiyev), (5. Baskı), Selenge Yay., İstanbul 2010, s. 269.

³¹ Köymen, s. 62; Özyayın, "Selçuk Bey", s. 365; Sencer Divitçioğlu, *Ortaçağ Türk Toplumları Hakkında*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2001, s. 82.

³² İbnü'l-Esîr'e göre Selçuk'un Arslan, Mikail, Musa adlı üç oğlu vardı. Er-Râvendî'ye göre Selçuk'un Mikail, Musa, İsrail, Yunus adlı dört oğlu vardı. Aksarayî'ye göre Selçuk'un Mikail, İsrail, Musa, Yunus ve Ahmed adlı beş oğlu vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbnü'l Esîr, VIII, s. 77; Muhammed b. Ali b. Süleyman Er-Râvendî, *Rahat-üs Sudûr ve Âyet-üs Sürûr I-II*, (1921), (Çev. A. Ateş), TTK Yay., Ankara 1999, I, s. 86; Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l- Ahbâr ve Müsâyeretü'l Ahyâr*, (1944), (Çev. M. Öztürk), TTK Yay., Ankara 2000, s. 6; İbrahim Kafesoğlu, "Selçuk'un Oğulları ve Torunları", *TM*, XIII, İstanbul 1958, s. 117-118.

başına Arslan Yabgu geçti. Bir müddet sonra Selçuklular'ın hepsi Cend'den ayrılarak Arslan Yabgu'nun faaliyet sahası olan Mâverâünnehr'e, Buhara civarına indiler.³³

Bu esnada Buhara ve Semerkand bölgesi Gazneliler'in de desteğini alan Karahanlılar'ın eline geçmişti. Tuğrul ve Çağrı Bey'ler, İlig Nasr Han'ın hücumuna uğrayınca, yine Karahanlı hükümdarlarından Buğra (Ahmed b. Ali) Han'ın yanına gitmeye karar verdiler.³⁴ Tuğrul ve Çağrı Bey'ler, Buğra Han'a güvenmedikleri için onun yanına ikisi birlikte değil de ayrı ayrı gitmeye karar verdiler. Buğra Han, her ikisinin de aynı anda gelmesi için çok uğraştıysa da bunu başaramadı. Buğra Han verdiği ziyafette Tuğrul Bey'i yakaladı. Çağrı Bey'in de yakalanması için de bir ordu gönderdi. Çağrı Bey, bu orduyu mağlup edince Buğra Han, Çağrı Bey ile anlaşma yoluna giderek Tuğrul Bey'i serbest bıraktı.³⁵

---

³³ Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 8-9; Merçil, s. 5.

³⁴ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 77; Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 9.

³⁵ Mevdûdî, I, s. 74-75; Ö. Soner Hunkan, *Türk Hakanlığı (Karahanlılar) Kuruluş, Gelişme, Çöküş (766-1212)*, (2. Baskı), IQ, Kültür Sanay Yay., İstanbul 2007, s. 231-232.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ'NİN KURULUŞUNA KADAR ANADOLU AKINLARI

1.1. ÇAĞRI BEY'İN DOĞU ANADOLU SEFERİ

Tuğrul ve Çağrı Bey'ler, Batı Karahanlı hükümdarı Buğra Han'ın kendilerine düşmanca tavır takınması dolayısıyla buldukları coğrafya içinde çok müşkül bir duruma düştüler.³⁶ Tuğrul ve Çağrı Bey'ler tekrar Maveraünnehr'e döndüklerinde, Nasr Han'ın ölümü (1012-1013) üzerine Buhara'ya gelerek burada müstakil bir devlet kuran Karahanlı ailesinden Ali Tegin'in mukavemetiyle karşılaştılar.³⁷

Tuğrul ve Çağrı Beyler'in Arslan Yabgu ve Ali Tegin ittifakının dışında kalmaları, Arslan Yabgu ile Tuğrul ve Çağrı Beyler arasında bir müddetten beri ayrılığın mevcut olması bakımından önemlidir. Ali Tegin, müttefiki ve aynı zamanda kayın pederi olan Arslan Yabgu'nun yeğenleri Tuğrul ve Çağrı Bey'lerin üzerine yürüyerek onları itaat altına almaya çalıştı. Böylelikle Buğra Han'dan kaçan ve şimdi de Ali Tegin'in hücumuna uğrayan Tuğrul ve Çağrı Bey'ler çok zor bir devreye girdiler.³⁸

Tuğrul ve Çağrı Bey'lerin Mâverâünnehr bölgesinde bir taraftan Karahanlılar Devleti diğer taraftan Gazneliler Devleti tarafından sıkıştırılması sonucunda tarih sahnesinden silinmek tehlikesiyle karşı karşıya geldiler. Tuğrul ve Çağrı Bey'ler böyle bir durumdayken zorunlu olarak kendilerine yeni yurtluklar aramak zorunda kaldılar. Tabii; olarak Çağrı Bey'in, Doğu Anadolu'ya düzenlediği bu seferin asıl sebebi hasım devletlerin baskısından kurtulmaktı.³⁹

Anadolu seferine çıkan Çağrı Bey'in bir diğer amacı da, Mâverâünnehr'deki bu tehlikeli bölgeyi terk ederek, uç'larda İslâm an'anesine uygun olarak gaza ve cihat yaparak, sevap kazanmaktı. Bu sefer esnasında elde edilecek ganimet ise bunun tabii bir neticesidir.⁴⁰ Müslüman Türk gazilerinin, Bizans'a karşı uzun yıllar boyunca Anadolu'da gazalar yaptıkları ve bu vesileyle de Anadolu coğrafyasını çok yakından

³⁶ Köymen, s. 102-103.

³⁷ Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 9.

³⁸ Turan, s. 89.

³⁹ İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklu Tarihinin Meseleleri", *Belleten*, XIX (76), (Ekim 1955), s. 481.

⁴⁰ M. Altay Köymen, "Büyük Selçuklu İmparatorluğunun Kuruluşu I", *DTCFD*, XV (1-3), (Mart 1957), s. 171.

tanıdıkları bilinmekteydi.⁴¹ “*Horasan Gönüllüleri*” denilen Türkmenler 5.000 ve 20.000 kişilik birlikler halinde Kafkaslardan Anadolu’ya kadar uzanan uçlarda (Avasım-Sugur) Bizans’a karşı cihat yapıyorlardı. Allah yolunda gaza ve cihat yapan bu gönüllülerin çoğunu Türkler oluşturuyordu. Büveyhîler’den ‘Adud-ud-Devle zamanında (949-983) ve 1006 yılında bile Yabgulu⁴² Oğuzlar’ının bu seferlere katıldıkları bildirilmektedir.⁴³

Çağrı Bey, içinde buldukları tehlikeli durumun etkisi ve bu Horasan gazilerinin telkinlerine uyarak Doğu Anadolu seferine çıkacaktı.⁴⁴ Tuğrul ve Çağrı Bey’ler içinde buldukları durum hakkında yaptıkları toplantının sonucu olarak Çağrı Bey’in teklifiyle şu karara vardılar: Çağrı Bey, Rum gazasına gidecek; Tuğrul Bey de geçilmesi güç ve uzak çöllere çekilecekti. Bu sayede Çağrı Bey, Doğu Anadolu seferindeyken Tuğrul Bey de kuvvetli düşmanlarının baskılarından bir nebze de olsa kurtulmuş olacaktı.⁴⁵

Çağrı Bey, 1018⁴⁶ yılında 3.000⁴⁷ süvari ile Horasan, Rey ve Azerbaycan yolu ile Anadolu seferine çıktı.⁴⁸ Çağrı Bey, Horasan’a geldiğinde o esnada Tus’da Gazneli

⁴¹ Ali Sevim, *Anadolu’nun Fethi Selçuklular Dönemi*, (3. Baskı), TTK Yay., Ankara 2000, s. 39.

⁴² Selçuklular tabiri Mikail’in oğulları Tuğrul ve Çağrı Beyler’e mensup Türkmenler için kullanılırken, Selçuk’un oğlu Yusuf’a bağlı olanlar Yınallılar ve Arslan Yabgu’ya bağlı olanlar ise Yabgulular adlarıyla anılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Ateş, “Yabgulular Meselesi”, *Belleten*, XXIX (115), (Temmuz 1965), s. 117.

⁴³ Nizâmü’l-Mülk, *Siyâsetnâme*, (Haz. M. Altay Köymen), Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul 1990, s. 96; Turan, s. 89; Yaşar Bedirhan-Zeki Atçeken, *Malazgirt’ten Vatana Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi*, Eğitim Kitabevi Yay., Konya 2004, s. 27.

⁴⁴ Köymen, *Kuruluş Devri*, I, s. 104-105; İbrahim Kafesoğlu, “Doğu Anadolu’ya İlk Selçuklu Akını ve Tarihi Ehemmiyeti”, *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, DTCF Yay., İstanbul 1953, s. 262-263; M. Beşir Aşan, *Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskan İzleri (XI, XIII Yüzyıllar)*, (2. Baskı), TKAE Yay., Ankara 1992, s. 36.

⁴⁵ M. Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, (3. Baskı), TTK Yay., Ankara 1998, s. 32; G. Ögün Bezer, “Kuruluş Dönemi”, *Büyük Selçuklu Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir 2011, s. 9.

⁴⁶ Çağrı Bey’in Doğu Anadolu’ya yaptığı seferin tarihi, tarihçiler tarafından farklı verilmektedir. Genel olarak tarihçiler bu seferin başlangıç tarihini 1015, 1016 ve 1018 yılına dayandırmaktadırlar. Biz yaptığımız bu çalışmada Çağrı Bey’in Doğu Anadolu seferini Urfalı Mateos’un vermiş olduğu bilgilere dayandırarak 1018 yılıyla tarihlendirdik. Urfalı Mateos, Çağrı Bey’in Doğu Anadolu seferini, 467. Yılı (17 Mart 1018-16 Mart 1019) olaylarını zikrederken nakletmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Urfalı Mateos, *Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)*, (1962), (3. Baskı), (Çev. H. D. Andreasyan), TTK Yay., Ankara 2000, s. 48; Claude Cahen, diğer tarihçilerden farklı olarak Çağrı Bey’in Doğu Anadolu seferini 1029 yılıyla tarihlendirerek büyük bir hataya düşmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler*, E Yay., İstanbul 1979, s. 82.

⁴⁷ Çağrı Bey’in Anadolu seferine çıktığı zaman kendisiyle beraber hareket eden Türkmenler’in sayısı hakkında tarihçilerin ortak görüşü bu sayının 3.000 bin kişi oluşudur. Bu sayı daha sonra kendilerine katılan Türkmenlerle 6.000-7.000 kişiyi bulmuştur. Ama bu görüşlerden çok farklı olarak S. G. Agacanov, Çağrı Bey’in bu seferi esnasında yanında 30.000 Türkmen’den oluşan bir birlik olduğunu aktarmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Agacanov, s. 279 (Bu sayı bizim için abartılı bir rakamdır).

⁴⁸ Necdet Öztürk, “Çağrı Bey (990-1060)”, *TDTD*, (16), (Nisan 1988), s. 43; Mehmet Şeker, “Anadolu’daki Türk Kültürünün Oluşması ve Unsurlarına Bir Bakış”, *TYD*, XVIII (127-128), (Mart-

Devleti'nin Horasan valisi olan, daha sonraki dönemlerde Selçuklular'ın baş düşmanlarından biri olacak olan Arslan Câzib bulunuyordu. Arslan Câzib, Çağrı Bey'in izinsiz olarak askerleri ile Horasan'dan geçeceği haberini alınca onu yakalamaları için bir askeri birlik gönderdi.⁴⁹ Arslan Câzib'in kuvvetleri, Çağrı Bey'in gelişinin geç duyulmasından veya Çağrı Bey'in Gazneliler arazisini onların yetişmesine imkân vermeyecek kadar hızlı geçmesinden dolayı Çağrı Bey'i yakalayamadılar.⁵⁰

Mikail'in oğlu Çağrı (Dâvûd) Bey, vaktiyle Sâmân-oğulları Devleti hükümdarlarından Emîr Ahmed b. İsmail zamanında Horasan'a getirilerek bu coğrafyanın bazı yerlerine yerleştirilen Türkmenler'den de aldığı kuvvet ile birlikte Bizans yönetimindeki Doğu Anadolu sınırlarını aşarak Vaspuragan⁵¹ topraklarına girdi.⁵²

Urfalı Mateos, Çağrı Bey tarafından Vaspuragan Ermeni Krallığı ülkesine yapılan bu ilk akın için: *"467'nci (17 Mart 1018- 16 Mart 1019) başlangıcında mukaddes haça tapınan bütün Hristiyan halk, Allah'ın hiddetine maruz kaldı. Öldürücü nefesli ejder, kasıp kavuran ateşle beraber ortaya çıktı ve Ekanimi Selse'ye tapınanları vurdu. Resul ve peygamber kitaplarının temelleri sarsıldı. Çünkü kanatlı yılanlar bütün Hristiyan memleketlerini ateşe vermek için geldiler. Kana susamış yırtıcı hayvanların ilk zuhuru böyle olmuştur. Bu zamanda, Türk tesmiye edilen barbar millet toplanıp Ermenistan'ın Vaspuragan eyaletine geldi ve Hristiyanları merhametsizce kılıçtan geçirdi"* demektedir.⁵³

Çağrı Bey'in bu seferi esnasında Doğu Anadolu'da dört tane Ermeni krallığı bulunmaktaydı. Ani'de "krallar kralı" ünvanıyla I. Gagik (989-1020), Lori'de Gagik'in kardeşi Gurgen, Kars (Vanand)'ta Gagik'in amcaoğlu Abas (984-1020), Vaspuragan'da

---

Nisan 1988), s. 134; Kafesoğlu, "Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akını ve Tarihi Ehemmiyeti", s. 262-263.

⁴⁹ Köymen, I, s. 106.

⁵⁰ Cihan Piyadeoğlu, *Selçuklular'ın Kuruluş Hikayesi, Çağrı Bey*, Timaş Yay., İstanbul 2011, s. 31; Köymen, "Büyük Selçuklu İmparatorluğunun Kuruluşu I", s. 171-172.

⁵¹ Ermenistan Vilayetlerinin en büyüğü idi; Van Gölünün güneyindeki dağlardan başlayarak, Araks'ın ötesine Siyunik dağlarına kadar devam ederdi. Kuzeyinde Ararat ve Siyunik illeri, doğusunda Azerbaycan ve Mugan şehri, batısında ise Duruperan bulunmaktaydı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, (2. Baskı), Belge Yay., İstanbul 1987, s. 19-20.

⁵² M. Halil Yınanç, *Anadolu'nun Fethi I, Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İÜ Yay., İstanbul 1944, s. 35; M. Halil Yınanç, "Çağrı", *İA*, MEB Yay., İstanbul 1977, III, 324; Ahmet Toksoy, "Malazgirt Zaferinden Önce Doğu Anadolu'ya Yapılan Türk Akınları", *Türkler*, YT Yay., Ankara 2002, IV, 679.

⁵³ Urfalı Mateos, s. 48; M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Kars Arpaçayı Boyları Eski Merkezi Anı Şehri Tarihi (1018-1236)*, San Matbaası Yay., Ankara 1982, s. 14.

Senekerim (990-1021) hüküm sürmekteydi.⁵⁴ Bu bölgelerdeki krallıklar siyasî birlikten yoksun olarak varlıklarını devam ettirmekteydiler.⁵⁵

Selçuklular, yağma ve tahrip akınlarını devam ettirerek Reştonik istikametinde ilerlediler. Buradaki Ermeni payitahtı olan Vostan⁵⁶ şehrinde oturan Vaspuragan kralı Senekerim-Hovhannes, Çağrı Bey'in kendi topraklarına girdiğini öğrenince başkumandanı Şapuh'u Türkler'i bu bölgeden atması için görevlendirdi. Senekerim-Hovhannes, veliahd David'i de Şapuh'un yanında Türkmenler'in üzerine gönderdi.⁵⁷

Soylularla desteklenmiş Ermeniler, Türkler ile karşı karşıya geldiklerinde aralarında büyük bir savaş başladı. Urfalı Mateos, Ermeniler'in Türkler'i ilk gördükleri esnadaki şaşkınlığını bize şöyle aktarmaktadır: *“Bu zamana kadar bu cins Türk atlı askeri görülmemiştir. Ermeni askerleri onlarla karşılaşınca onların acayip şekilli, yaylı ve kadın gibi uzun saçlı⁵⁸ olduklarını gördüler”*.⁵⁹

Savaş esnasında oklara karşı tedbirli ve alışık olmayan Ermeniler ne yapacaklarını bilemediler. Ermeniler, Türkler'in yakın savaş için görevli olan askerlerinin üzerine saldırdığında, geride siperlenen Türkmen ordusunun ok yağmuru karşısında büyük kayıplar verdi.⁶⁰ David ve Şapuh biraz direnmeye çalışmışlarsa da, çok geçmeden özellikle Türk okçuların “yağmur gibi yağın” oklarının Ermeni ordusunda yarattığı panik dolayısıyla bozguna uğramaktan kurtulamadılar. ⁶¹ Savaş esnasında geri çekilen Ermeni ordusu, Kral Senekerim'in bulunduğu Vostan'a geri çekildi. Kral Senekerim, ordusunun bu mağlubiyetini öğrendikten sonra kendisini dini ayinlere verdi ve kilisede bu Türkmenler'den kurtulabilmek için dua etmeye başladı.⁶²

⁵⁴ Ali Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, TTK Yay., Ankara 1983, s. 7-8; Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, TTK Yay., Ankara 2007, s. 12.

⁵⁵ Mehmet Ersan, “Selçuklu Ermeni İlişkileri”, *Türkler*, YT Yay., Ankara 2002, VI, 635.

⁵⁶ Akdamar adacığının hemen karşısında, Van Gölünün güneydoğu ucundadır. Urfalı Mateos, bu şehrin adını Ostan olarak aktarmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. René Grousset, *Başlangıcından 1071'e Ermeniler Tarihi*, (1947), (Çev. S. Dolanoğlu), Aras Yay., İstanbul 2005, s. 540; Urfalı Mateos, s. 48.

⁵⁷ Grousset, s. 539; Kafesoğlu, “Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akını ve Tarihi Ehemmiyeti”, s. 268.

⁵⁸ Selçuklular'ın Gök-Türkler ve Karahanlılar gibi arkaya sarkan uzun saçları olduğuna dair bu kaydı başka eski kaynaklar da teyit ediyor. Ayrıntılı bilgi için bkz. Turan, s. 89.

⁵⁹ Urfalı Mateos, s. 48; M. Aktok Kaşgarlı, *Kilikya Tabii Ermeni Baronluğu Tarihi*, Proses Yay., Ankara 1990, s. 88.

⁶⁰ Piyadeoğlu, s. 32; Özgür Denizoğlu, *Tuğrul ve Çağrı Beyler Döneminde Anadolu Seferleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2011, s. 82.

⁶¹ Ali Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 11; Erkan Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, TTK Yay., Ankara 2010, s. 300-301.

⁶² Grousset, s. 540.

Çağrı Bey, bazı müstahkem kaleler dışında Vaspuragan bölgesinin batı tarafını ele geçirmeyi başardı. Çağrı Bey, Reştunik bölgesinde ciddi bir engelle karşılaşmaksızın bu bölgede uzun bir süre dolaştı.⁶³ Çağrı Bey, bol ganimet elde ettiği Vaspuragan Krallığından kuzeye yönelerek Şeddâd-oğulları⁶⁴ Devleti'nin arazisine girdi. Bu bölgede Türkmenler'in herhangi bir yağma ve tahripde bulunup bulunmadığı hakkında elimizde herhangi bir bilgi yoktur. Eğer Çağrı Bey, Şeddâd-oğulları topraklarında herhangi bir yağma faaliyetinde bulunmuş ise bu seferle takip ettiği gayelerden biri olan "gaza ruhuna" aykırı davranmış olur.⁶⁵

Çağrı Bey, Şeddâd-oğulları topraklarında bir müddet gezdikten sonra Gürcüler'in oturduğu Nahçıvan taraflarına yürüdü.⁶⁶ Gürcü topraklarına giren Türkler, bu bölgeleri yağmalamaya başladılar. Türk kuvvetleri karşısına 5.000 kişilik bir kuvvet ile çıkan Gürcü kumandanı Liparit savaşa cesaret edemeyerek çareyi kaçmakta buldu.⁶⁷ Çağrı Bey, Liparit'in savaş alanından kaçmasıyla bütün bu havzayı kolayca hâkimiyet ve denetimi altına almayı başardı.⁶⁸

Türkmenler Dovîn üzerinden daha kuzeyde bulunan Nig bölgesine geçerek buradaki ahalinin çoğunu esir ettiler. Ani önlerine gelen Türkmenler bu bölgede zorlu bir savaşa başladılar.⁶⁹ Nig'de Becni kalesinin kumandanı Ermeni generali Vasak Pahlavuni, Türkler'in Hristiyan halka karşı harekete geçtiğini ve manastırları yağmaladığını duydu. Bu durum karşısında her tarafa haber göndererek bu Türkmen akıncılarına karşı mücadeleye davet etti. Vasak Pahlavuni'nin kendi emrinde süvari ve piyadelerden oluşan 5.000'e yakın askeri bulunuyordu. Çağrı Bey, Vasak Pahlavuni'nin kendisine karşı oluşturmak istediği birlikten haberi olunca Becni bölgesine ansızın baskın yaptı. Vasak Pahlavuni, maiyetinde bulunan kuvvetlerin bir araya getirilmesine zaman kalmadığını gördüğünden eli altındaki ve asillerin ileri gelenlerinden Filipe,

⁶³ Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 11; Savaş Sertel, *XI. ve XII. Yüzyıllarda Türk-Ermeni İlişkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2006, s. 17.

⁶⁴ Gence ve Dovîn merkezli kurulmuş olan Şeddâd-oğulları, Tuğrul Bey devrinde Büyük Selçukluların vassalı haline getirildi. Ayrıntılı bilgi için bkz. C. Edmund Bosworth, *Doğuştan Günümüze İslam Devletleri Tarihi, Devletler, Prenslükler, Hanedanlıklar, Kronoloji ve Soy Kütüğü El Kitabı*, (1967), (Çev. H. Canlı), Kaknüs Yay., İstanbul 2005, s. 216-217.

⁶⁵ Köymen, *Kuruluş Devri*, I, s. 109-110.

⁶⁶ Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 40.

⁶⁷ Müverrih Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", (Çev. Hrant D. Andreasyan), *Tarih Semineri Dergisi*, I (2), İstanbul 1937, s. 178; Savaş Eğilmez, "Transkafkasya'nın Coğrafi Konumu ve Selçukluların Bölgeye Yönelik İlk Akınları", *AÜEFSD*, VIII (41), (Aralık 2008), s. 94.

⁶⁸ Ali Sevim-Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi I-IV*, TTK Yay., Ankara 1990, I, s. 28.

⁶⁹ Toksoy, s. 680.

Gork, Erman ve Çortvanel gibi tanınmış silahşorların dâhil bulunduğu 500 kişi ile karşı koymaya mecbur oldu.⁷⁰ Vasak Pahlavuni Türkmenler'i durdurmak için Nig'e hareket için yola çıktığında Becni kalesini ve ailesini “*Magistros*” unvanıyla oğlu Grigor'a bıraktı.⁷¹ Vasak ve yanındaki askerler yolları üzerindeki bir kiliseye vardıklarında, Ermeni ahali ile birlikte günah çıkardılar. Ermeni askeri manen de silahlandıktan sonra yollarına devam ettiler. Yolları üstünde uğradıkları bir diğer köyde Türkmenler'in bir kiliseyi kuşattıklarını gördüler. Vasak Pahlavuni bu durumu fark edince hemen Türkmenler'in üzerine yürüdü ve aralarında meydana gelen bu küçük muharebede Türkmenler büyük kayıplar vererek geri çekildiler.⁷² Türkmenler'in ağır kayıplarla geri çekilmesi Vasak Pahlavuni'nin cesaretini daha da artırdı. Vasak Pahlavuni, geri çekilen Türkmenler'i takibi sonucunda Çağrı Bey'in ordusu ile karşı karşıya geldi. İki kuvvet arasında meydana gelen savaş esnasında Ermeniler yenilerek dağıldılar. Savaş alanından uzaklaşan Vasak Pahlavuni, Sergevil dağının eteğinde kayaların gölgesinde uyurken bir Türkmen tarafından kafasına taş vurularak veya uçurumdan aşağı atılarak öldürüldü.⁷³ Vasak Pahlavuni'nin muharebede ölümü hakkında 1029 yılından kalma kitabesi vardır.⁷⁴

Çağrı Bey, 1018 yılında başladığı Doğu Anadolu seferini 1021 yılında tamamlamıştır. Çağrı Bey, bu sefer esnasında kendisine sonradan katılan Türkmenler'i Azerbaycan'da bırakarak kardeşi Tuğrul Bey'in yanına gitmek için harekete geçti.⁷⁵

Mâverâünnehr'e ulaşmak için tekrar Horasan'dan geçmek zorunda olan Çağrı Bey, Sultan Mahmud'un hâkimiyet haklarını ihlal ettiği için kendisinin geri dönüşü için tedbirler alacağını biliyordu. Sultan Mahmud'un emriyle Arslan Câzib, Çağrı Bey'in geçmesi muhtemel olan yolları kontrol altında tutuyordu. Bundan dolayı Çağrı Bey, Horasan'a girdiğinde emrindeki kuvvetleri dağıttı ve kendisi de tüccar kılığına girerek Mâverâünnehr'e geçti (1021).⁷⁶

⁷⁰ Grousset, s. 538; Bedirhan-Atçeken, s. 30.

⁷¹ Kırzioğlu, s. 15-16.

⁷² Urfalı Mateos, s. 17; Vardan, s. 178.

⁷³ Grousset, s. 539; M. Fahrettin Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, Işıl Matbaası Yay., İstanbul 1953, s. 2; Ali Sevim, “Çağrı”, *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 1993, VIII, 183.

⁷⁴ Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 11.

⁷⁵ Turan, s. 89.

⁷⁶ Yınanç, s. 36; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 33.

Çağrı Bey, Buhara'ya ulaştıktan sonra Tuğrul Bey'e haber göndererek geri döndüğünü bildirdi. Çağrı Bey, kardeşi Tuğrul Bey ile görüştüğünde ona sefer hakkında rapor verdi.⁷⁷ Çağrı Bey, Tuğrul Bey'e: “*Biz buradaki güçlü devletler ile yani Karahanlı ve Gazneli Devletleriyle mücadele edemeyiz ve bunların hakkından yalnız gelemeyiz. Fakat keşfetmiş olduğum Horasan ve Arminya'ya gidebiliriz. Çünkü buralarda bize karşı gelecek hiç kimse yoktur*” dedi.⁷⁸ Çağrı Bey'in bu ünlü sözünden de anlaşıldığı üzere, Anadolu'nun bir Türk yurdu olması artık an meselesidir.

Tuğrul ve Çağrı Bey'lerin Doğu Anadolu seferinden sonra kendilerine katılan Türkmenler ile güçlenmesi üzerine Arslan Yabgu, bu durumu kendi otoritesi için tehlikeli görerek, bu toplanmaların Mâverâünnehr ve Türkistan hükümdarlarını üzerlerine çekeceği düşüncesiyle onlara kuvvetlerini dağıtmaları konusunda uyarıda bulundu.⁷⁹ İki kardeş bu uyarıdan sonra kuvvetlerini dağıtarak Arslan Yabgu'nun esir düşmesine kadar sessiz kaldılar.⁸⁰

Urfalı Mateos'tan edindiğimiz bilgiye göre Çağrı Bey'in Vaspuragan bölgesinde Şapuh ve David'i mağlup etmesinden sonra Senekerim kendisini ibadete verdi. Senekerim, önceden yazılmış olan kitapları okuyup tetkik etti ve okuduğu bu kitaplarda Türkler'in geleceğini haber veren metni görünce dünyanın sonunun geldiğini düşündü. Senekerim'in düşüncelerinde Türkler'in Hristiyan dünyasını cezalandırmak için geldiği fikri yerleşti.⁸¹

Senekerim'in kendi topraklarını Bizans İmparatoru II. Basileios (976-1025)'a terk etmesi Çağrı Bey'in yukarıda anlatılan bu seferine bağlanır. Ermeni müellifler yüz kızartıcı bir hadise olarak değerlendirdikleri Bizans'ın Anadolu'yu ilhak hareketine girişmesinin sebebi olarak Çağrı Bey'in Doğu Anadolu'ya düzenlediği seferi gösterirler. Hâlbuki Bizans'ın bu bölgeyi ilhak girişimleri daha 1000 yılında başlamıştı.⁸²

Senekerim, krallığını Anadolu'daki bir mülk ile değiş tokuş etmeyi öneren Bizanslıların çağrılarına kulak verdi. Bu amaçla büyük oğlu David ile birlikte Reştunik piskoposu Yeğişe'yi Trabzon'a II. Basileios'un yanına gönderdi. 1021 yılının son

⁷⁷ Piyadeoğlu, s. 32.

⁷⁸ Abû'l-Farac, I, s. 293; Osman Turan, *Türkler Anadolu'da*, Hareket Yay., İstanbul 1973, s. 19; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 41.

⁷⁹ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 33.

⁸⁰ Köymen, *Kuruluş Devri*, I, s. 114.

⁸¹ Urfalı Mateos, s. 49.

⁸² Ersan, s. 20.

günlerinde Vaspuragan Kralı Senekerim, bütün toprağını Bizans'a terk etmiş oldu. Böylece Arzruni kolu ortadan kalktı (1021).⁸³ Senekerim'e, II. Basileios tarafından Sivas bölgesinin idaresi verildi. Kendi topraklarını da II. Basileios'a terk ederken küp küp altın, değerli eşyalar aldı. Görülüyor ki Senekerim'in Vaspuragan topraklarını Bizans ile değiştirmesine Çağrı Bey'in Doğu Anadolu seferinden ziyade kendi çıkarları sebep olmuştur.⁸⁴ II. Basileios, Ermeni toplumuna duyduğu güvensizlikten dolayı bu yörelerde toplattığı 40.000 Ermeni'yi zorunlu göçe tabi tutup Kayseri ve Sivas yöresine yerleştirdi.⁸⁵

Çağrı Bey'in Doğu Anadolu seferinin hemen ardından Ani şehrinin sahibi Smbat, ölümünden sonra mirasının Bizans'a kalmasına dair hazırladığı mektubunu ve Ani şehrinin anahtarını Trabzon'da kışlamakta olan II. Basileios'a göndermek üzere I. Petros Gedadarç'a verdi. Bu sayede Bagratlar Ermenyası'nın büyük bir bölümü Bizans'a intikal etti.⁸⁶

Çağrı Bey'in Doğu Anadolu'ya düzenlediği bu seferden şu sonuçlar çıkarılabilir:

1. Çağrı Bey'in hem askeri kudretini göstermek hem de ganimet⁸⁷ elde etmek bakımından başarı ile sonuçlanan Doğu Anadolu seferinden sonra Mâverâünnehr'de iki kardeşin nüfuz ve itibarları arttı. Bu sefer sayesinde Türkmenler arasında Çağrı Bey ve Tuğrul Bey itibar kazandı. Bu dönüşten sonra yeni Türkmenler Tuğrul ve Çağrı Bey'lerin etrafında toplandılar.⁸⁸
2. Bu keşif seferi esnasında Doğu Anadolu ve Kafkasların siyasi, sosyal, askeri ve ekonomik şartları ile tabiat ve iklimini yakından tanıma fırsatı buldular. Özellikle de Anadolu'nun tabiat ve iklim şartlarının kendi hayat tarzları için son derece uygun olduğu anlaşıldı.⁸⁹

⁸³ Grousset, s. 541; Streck, "Ermeniye", *İA*, MEB Yay., İstanbul 1977, IV, 320.

⁸⁴ Kaşgarlı, s. 89.

⁸⁵ Salim Koca, "Selçuklular Döneminde Türk Ermeni İlişkileri", *TYD*, XXVI (225), (Mayıs 2006), s. 19-20.

⁸⁶ Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, s. 310; Kafesoğlu, "Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akımı ve Tarihi Ehemmiyeti", s. 273; Ömer Subaşı, "Bizans İmparatorlarının Theodosiopolis ve Çevresindeki Faaliyetleri", *TS*, V (3), (Summer 2010), s. 1846-1847.

⁸⁷ Savaş sonunda elde edilen ganimetin halka ve askerlere dağıtılması hatta eksilen malın savaş ganimetiyle tamamlanması Türk askerlerinin savaş geleneğidir. Ayrıca Türk Savaş ve Savaşçılık geleneğinde koşulsuz bir yağma geleneği de bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Erkan Göksu, "Kutadgu Bilig'e Göre Türk Savaş Sanatı", *USAD*, II (6), (Kış 2009), s. 273.

⁸⁸ Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 12; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 90; Piyadeoğlu, s. 33.

⁸⁹ Koca, "Selçuklular Döneminde Türk Ermeni ilişkileri", s. 21.

3. Selçuklular keşif bölgelerinde genellikle vur kaç savaş taktiğini uygularken, kısa bir süre sonra bu savaşlar muntazam ordular savaşına dönüştü. Ancak Çağrı Bey'in karşısına bu muntazam birliklerin çıkamadığı görülmektedir.⁹⁰
4. Çağrı Bey'in Doğu Anadolu akını ve savaşları bu bölgelerdeki Ermeni ve Gürcü devletlerinin itibarını sarstı. Ermeni topraklarının Bizans hâkimiyetine geçmesi ise daha sonraki Türk fetihlerini kolaylaştırdı.⁹¹
5. Uç'lardaki Müslüman devletlerin özellikle Şeddâd-oğullarının genişlemesini kolaylaştırdı.⁹²

1.2. TÜRKMENLER'İN ANADOLU AKINLARI

Arslan Yabgu'nun 1025 yılında tutuklanmasına karşı Selçuklu ailesinin muhtemelen bu esnada birlik içinde bulunmaması, bir ihtimalle de Gazneli Sultanı⁹³ Mahmud'a kafa tutacak kadar kuvvetli olmamalarından tepki gösteremedikleri anlaşılıyor.⁹⁴ Bazı Türkmenler, özellikle de bağımsız kalma arzusunda olan Yabgulular'dan bir kısım Selçuklu reislerinden Tuğrul ve Çağrı Bey'lerin himayesi altına girmek istemediler. Bu Türkmenler Selçuklu ailesinin içindeki önderlik mücadelesinden dolayı Selçuklu beylerinden kötülük ve zulüm gördükleri bahanesini ileri sürerek, yanlarındaki 4.000 çadır halkıyla Horasan'a yerleşmek için Sultan Mahmud'dan izin istediler. Sultan Mahmud'u ikna edebilmek için de, mallarının çok olduğunu bundan dolayı Horasan'a bolluk ve ucuzluk geleceğini, Sultan'ın ordusu arasında kalabalık bir sayıda yer alıp hizmette kusur etmeyeceklerini söylediler. Sultan Mahmud, Türkmenler'den elde edeceği büyük vergiden dolayı,⁹⁵ Arslan Câzib'in karşı çıkmasına aldırmadan bu Türkmenler'e geçiş için izin verdi. Türkmenler Ceyhun'u aşarak kendilerine yerleşmeleri için izin verilen Nesâ, Bâverd ve Ferâve şehirlerine yerleştiler.⁹⁶

⁹⁰ Bedirhan-Atçeken, s. 37.

⁹¹ Köymen, "Büyük Selçuklu Devletinin Kuruluşu I", s. 175.

⁹² Köymen, *Kuruluş Devri*, I, s. 111.

⁹³ Gazneli Mahmud döneminde Han, Hakan, Yabgu, Tegin gibi unvanların yanında Arapça bir unvan olan Sultan unvanı kullanılmaya başlanmıştır. Bkz. Mehmet Işık, *Türklerin Kültür Kökenleri ve Etnik Yapısı*, Yakamoz Yay., İstanbul 2011, s. 247.

⁹⁴ Erdoğan Merçil, *Gazneli Devleti Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1989, s. 38.

⁹⁵ Koca, *Dandanakan'dan Malazgirt'e*, s. 59; Aydos Şalbayev, *Oğuzların Göçleri ve Yayılmaları (Başlangıçtan (VII. Yüzyıl) XIII. Yüzyıla kadar)*, (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005, s. 142.

⁹⁶ Er-Râvendî, I, s. 91-92; Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, *Câmi'ü't-Tevârih (Selçuklu Devleti)*, (1960), (Çev. E. Göksu-H. Hüseyin Güneş), Selenge Yay., İstanbul 2007, s. 80-81; Hanefi Palabıyık, *Valilikten*

Sultan Mahmud, komutanlarına, yerleşen bu Türkmenler'in tamamen silahsızlandırılmasını emretti. Selçuklu Bey'leri bu yerlerle yetinmeyip boş otlak edinmek amacıyla Vezir Ebu Sehl Hamdevi'ye zengin armağanlar götürerek Dandanakan civarında da meralar elde etmeyi başardılar.⁹⁷

Sultan Mahmud tarafından yerleştirilen bu Türkmenler'in başlarında Göktaş, Buka (Boğa) , Yağmur ve Kızıl adlı beyler bulunuyordu.⁹⁸ Osman Turan, bu Türkmen reislerine Anasıoğlu adlı Türkmen beyini de ekler ve Horasan'a göç eden bu Türkmenler'in çok akıncı ve faal bir hayat sürdürdüğünü, bu Türkmenler'i diğer Türkmenler'den ayırmak için de kendilerine “*Irak Oğuzlar'ı*” veya Arslan Yabgu'ya nispet ile “*Yabgulular*” adının verildiğini aktarmaktadır.⁹⁹

Bu beylerin başlarında buldukları Türkmenler, yerleştikleri toprakları daha ziyade hayvan yetiştirebildikleri bir coğrafya olarak görüyorlardı. Bu göçebe Türkmenler'in yerleşik toplumlarla teması sonucunda sınır, mülkiyet ve ticaret konusunda bazı huzursuzluklar meydana gelmeye başladı.¹⁰⁰ Türkmenler'in bu bölgelerde yerleşmesinin üstünden henüz iki yıl geçmeden Nesâ, Bâverd ve Ferâve halkı, Sultan Mahmud'a Türkmenler'den şikâyetçi olduklarını bildirdiler. Sultan Mahmud'un emriyle harekete geçen Arslan Câzip, Türkmenler'in üzerine birkaç defa gittiyse de bir başarı elde edemedi. Bunun üzerine Sultan Mahmud, Bust üzerinden Tus'a geldi. İki taraf arasında Ferave'de meydana gelen savaşta, Gazneli ordusu Türkmenler'i yenerek dağıttı (1028). Yenilgiye uğratılan Türkmenler'in bir kısmı Balhan dağına ve Dihistan'a doğru kaçtı. İki bin çadırılık diğer bir kısmı ise Kirman'a, oradan İsfahan'a geçti. Bu bölgeden de Azerbaycan'a geçti. Bu Türkmenler, Çağrı Bey'in Doğu Anadolu seferinden sonra Anadolu'ya giden ilk dalgaydı.¹⁰¹

İmparatorluğa Gazneliler Devlet ve Saray Teşkilatı, Araştırma Yay., Ankara 2002, s. 37; Erkan Göksu, “Târih-i Güzîde'ye Göre Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu ve Tuğrul Bey Dönemi”, *HS*, III (1), (Mart 2001), s. 80-81.

⁹⁷ Agacanov, s. 285-286; Feth b. Ali b. Muhammed El-Bundârî, *Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-Usra (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi)*, (1889), (Çev. K. Burslan), TTK Yay., İstanbul 1999, s. 3; Mevdûdî, I, s. 86.

⁹⁸ Sümer, “Oğuzlar”, s. 328.

⁹⁹ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 91.

¹⁰⁰ Claude Cahen, “Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı), (Çev. Y. Yücel-B. Yedi yıldız), *Belleten*, LI (201), (Aralık 1987), s. 1378.

¹⁰¹ Ebu Sa'id Abdul-Hay Gerdizî, *Zeynu'l-Ahbar*, (1968), (Neşr. Abdul-Hay Habibi), Tahran 1968, s. 192; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, I, s. 169-171; GATSEB, *Çağrı Bey, Sultan Alparslan, Cezzar Ahmet Paşa, Serdar-ı Ekrem Ömer Lütfü Paşa*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1981, s. 11; S. G. Agacanov, *Selçuklular*, (1991), (Çev. E. N. Necef-A. Annaberdiyev), Ötüken Yay., İstanbul

M. Altay Köymen, yukarıda belirttiğimiz, Horosan'a geçen Türkmen reislerinin yanında Dana adlı Türkmen Bey'inin de olduğunu belirtir ve Balhan Dağına iltica eden Türkmenler'in Kızıl ve Yağmur'un kumandası ve emri altında olduklarını kabul eder. Bu Türkmen grubuna Balhan Türkmenler'i denildiğini söyler.¹⁰² İsfahan'a giden Türkmenler, İsfahan hâkimi Kâkûyiler hanedanından Alâ ü'd-Devle Muhammed b. Döşmenziyar etrafında toplandılar. Sultan Mahmud bu durumu öğrenince Alâ ü'd-Devle'ye bir mektup göndererek onların yakalanmasını emretti.¹⁰³ Alâ ü'd-Devle de bu Türkmenler'e bir ziyafet hazırlayarak onları yemek esnasında yakalamayı düşündü. Alâ ü'd-Devle'nin kölelerinden bir Türk bu durumu Türkmenler'e haber verdiyse de Türkmenler'in bu durumdan kurtulmaları hayli zor oldu. Türkmenler bu bölgede daha fazla kalamayacaklarını anlayarak, bir kısmı Azerbaycan'a bir kısmı da Balhan taraflarına gitmek zorunda kaldı. Azerbaycan tarafına giden Türkmenler, Vahsudan'ın yanına vardılar ve onunla birlikte Anadolu akınlarına başladılar. Vahsudan bu Türkmen gruplarından yararlanmayı düşündüğü için onlara yardım ederek eksikliklerini giderdi.¹⁰⁴

Sultan Mahmud'un ölümünden sonra Mes'ud kardeşi Muhammed'e karşı taht mücadelesine başladı.¹⁰⁵ Mes'ud kuvvetlerini arttırmak için Balhan'da bulunan Yabgulu Oğuz Bey'lerinden Yağmur'u hizmetine aldı. Mes'ud tahtı ele geçirmesinden sonra Yağmur'un ricası üzerine Balhan Dağına kaçmış olan Göktaş, Kızıl ve Buka Bey'leri de hizmetine aldı.¹⁰⁶ Sultan Mes'ud, bunların hepsinin başına kendi adamlarından Humar-Taş'ı geçirerek bunları Rey bölgesine yerleştirdi.¹⁰⁷

Bu Türkmenler'in Gazne ordusuna yaptıkları ilk önemli hizmet Mekran'ın fethinde olmuştur.¹⁰⁸ Rey valisi Taş-ı Ferrâş, halka zulüm ettikleri için Sultan Mes'ud'dan aldığı emir doğrultusunda Yağmur ve ona bağlı olan Türkmenler'in ileri

---

2006, s. 58; B. Zahoder, "Selçuklu Devletinin Kuruluşu Sırasında Horasan", *Belleten*, XIV (76), (Ekim 1955), s. 519; İbrahim Kafesoğlu, "Mahmud Gaznevî", *İA*, MEB Yay., İstanbul 1977, VII, 181.

¹⁰² Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, I, s. 172.

¹⁰³ Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, s. 38.

¹⁰⁴ İbnü'l-Esir, VIII, s. 6; Sencer Divitçioğlu, *Oğuz'dan Selçuklu'ya Boy, Konat ve Devlet*, (2. Baskı), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2000, s. 86.

¹⁰⁵ M. Fuad Köprülü, *Türkiye Tarihi, Anadolu İstilasına Kadar Türkler*, (Haz. Hanefi Palabıyık), Akçağ Yay., Ankara 2005, s. 168.

¹⁰⁶ Z. Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihi Giriş*, (2. Baskı), İÜEF Yay., İstanbul 1970, s. 190; Kamuran Gürün, *Türkler ve Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Yay., Ankara 1981, s. 302.

¹⁰⁷ Ağacanov, *Oğuzlar*, s. 288.

¹⁰⁸ Güller Nuhoglu, *Beyhaki Tarihi'ne göre Gazneliler'de Devlet Teşkilatı ve Kültür*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995, s. 317.

gelenlerinden 50 kişiyi öldürdü.¹⁰⁹ Bunu haber alan Yağmur Bey'in oğlu Balhan dağından inerek diğer Türkmen Bey'lerini de yanına alıp Sultan Mes'ud ile mücadeleye girişti.¹¹⁰

Türkmenler; Kızıl, Buka, Göktaş, Anasioğlu, Dana ve Gızoğlu Mansur gibi beyler idaresinde başta Taş-ı Ferrâş olmak üzere diğer bütün Gazneli komutanlarını yenilgiye uğrattılar.¹¹¹ Gazneliler'in baskısı sonucunda Batı İran'dan ayrılan Türkmenler, iki kısma ayrıldıkları zaman, 1.500 kişilik bir Türkmen kitlesi Kızıl'ın reisliği etrafında birleşerek Rey'de kaldılar. Buka, Göktaş, Mansur, Dana vs. gibi beylerin etrafında birleşen Türkmenler, Azerbaycan'a giderek buradaki Revvadî hanedanından Vahsudan'ın hizmetine girdiler ve buraya daha önce gelen soydaşları ile birleştiler (1036). Bu esnada Vahsudan'ın ihanetine uğrayan Türkmenler, Azerbaycan'ı terk etmeye mecbur kalarak ayrıldılar. Bir kısım Türkmenler de Buka liderliğinde Rey'e gitti. Kızıl ve Buka sonraki yıllarda Rey'i ele geçireceklerdir. Bir kısım Türkmenler de Mansur ve Göktaş'ın kumandasında Hemedan'a, diğer bir kısmında Anasioğlu yönetiminde Kazvin'e gittiler. Ancak bu giden Türkmen kitlelerinden ayrı bir kısım Vahsudan'ın hizmetinde Azerbaycan'da kalmaya devam etti. Vahsudan'ın yanında kalan Türkmen beyi, büyük ihtimalle Dana adlı Türkmen beyidir. Vahsudan'ın evlendiği kız, Dana Bey'in yakın bir akrabasıdır.¹¹²

Yukarıda bahsettiğimiz Vahsudan'ın Türkmenler'e karşı ihanet etmesini tekrar mevzu bahis edelim. Türkmen beyleri Vahsudan'ın yanına geldikten bir müddet sonra Vahsudan'ın bu Türkmen birliklerinin askeri gücünden yararlanma isteği boşa çıktı. Çünkü bu Türkmenler fitne çıkarmaya, adam öldürmeye ve yağmacılık faaliyetlerine devam ettiler. Bunlar Merağa şehri üzerine yürüdüler (1037-1038). Ahaliden birçok kişiyi öldürdüler, bir kısmını da esir aldılar. Memleket halkı başlarına gelen felaketi görünce Türkmenler'e karşı birleştiler. Vahsudan, önceden arasının bozuk olduğu Ebu'l-Heyca b. Rebibü'd-Devle ile barış ve işbirliği yaptı. Türkmen reisleri Buka,

¹⁰⁹ Mevdüdü, I, s. 90; Koca, *Dandanakan'dan Malazgirt'e*, s. 64; M. Altay Köymen, "Büyük Selçuklu İmparatorluğunun Kuruluşu II", *DTCFD*, XV (4), (Aralık 1957), s. 33-34.

¹¹⁰ Agacanova, *Selçuklular*, s. 76.

¹¹¹ Bedirhan-Atçeken, s. 39-40.

¹¹² Denizoğlu, s. 86; Arif Bilge, *Anadolu'nun Türkleşmesi, İslamlaşması ve Aramızdaki Rumlar Tarihi*, Ülkü Basımevi Yay., Konya 1971, s. 25; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, (4. Baskı), TDAV Yay., İstanbul 1992, s. 81.

Göktaş, Mansur gibi beyler bu nedenle Vahsudan'ın yanından ayrıldılar.¹¹³ Bu görüşün aksine Faruk Sümer, bu Türkmen reislerinin Vahsudan'ın emri ile düşmanı olan Ebu'l-Heyca b. Rebibü'd-Devle üzerine gönderildiğini söylemektedir.¹¹⁴

Dana adlı Türkmen beyi ile Azerbaycan'da kalan asıl büyük Türkmen kitleleri, Aras ırmağını geçip Erran bölgesine gelerek buranın hükümdarı Fadlun ve oğlu Ebu'l-Esvâr ile birleştikten sonra Doğu Anadolu'da bazı Ermeni zümrelerin oturdukları yörelere akınlarda bulundular (1037-1038). Ayrıca bu Türkmenler Bizans kumandanı II. Bagrat'ın, Müslümanların elinde bulunan Tiflis'i kuşatması esnasında, ona karşı savaşa katılarak geri çekilmeye mecbur ettiler (1038).¹¹⁵

---

¹¹³ İbnü'l Esîr, VIII, s. 9; G. Ögün, "Türk Fethi Öncesinde Bizans'ın Doğu Anadolu Siyaseti", *YYÜFEFSBD*, II (2), Van 1991, s. 73-74; Yaşar Bedirhan, *Kafkasya ve Büyük Selçuklu Devleti'nin Doğu Politikası*, (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1999, s. 55; Omid Safi, "Oğuz Boyu ve 1040 Yılına Kadar Yükselişi", *Türkler*, YT Yay., Ankara 2002, IV, 592.

¹¹⁴ Sümer, *Oğuzlar*, s. 80.

¹¹⁵ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 44.

İKİNCİ BÖLÜM

TUĞRUL BEY DEVRİNDE ANADOLU SEFERLERİ

2.1. TUĞRUL BEY DEVRİNDE ANADOLU'YA YAPILAN AKINLARIN NEDENLERİ

Selçuklu Devleti'ni kuruluşundan itibaren meşgul eden en önemli meselelerden biri Türkmen göçleri idi. Bu yıllarda Türkistan'ın doğu bölgelerinde yaşanan çok yoğun bir İslamlaşma süreci vardı. Müslüman olan Türk kitlelerinin önemli bir kısmı batıya göç ederek Selçuklu hâkimiyetindeki bölgelere geldi. İlk dönemler için nüfus ihtiyacını karşılamak hususunda önemli bir avantaj oluşturan bu Türkmen kitleleri daha sonraki dönemlerde önemli bir sorun haline gelmeye başladı.¹¹⁶ Bu Türkmenler Selçuklu Devleti sınırları içinde veya Müslüman ülkelerinde kendi boy beyleri idaresinde müstakil bir şekilde hareket ediyorlardı. Bu göçebe Türkmenler'in bir kısmı Selçuklu Sultanlarını tanıımıyordu. Bir kısmı ise zayıf bir bağla Selçuklular'a tâbi idiler. Bunların bir kısmı İslâm beldelerini istila ederek huzursuzluk çıkartıyorlardı. Tuğrul Bey de İslâm'ın hamisi olarak kendi ülkesini ve halkını bunların çapulculuğundan korumak ve aynı zamanda devletin temelini ve askeri kuvvetlerini oluşturan bu ırkdaşlarına yurt bulmak mecburiyetindeydi.¹¹⁷

Bu Türkmen göçleri çok kısa bir sürede Azerbaycan ve İran'da büyük bir Türkmen nüfusunun birikmesine neden olunca bunlar Selçuklu Sultanı ve beyleri tarafından Anadolu'ya sevk edilmeye başlandı.¹¹⁸ Bu Türkmen göçlerinin Anadolu'ya sevk edilmesiyle, İslâm ülkeleri onların akınlarından korunmuş olacaktı. Ayrıca Türkmenler'in Anadolu'ya sevk edilmesiyle Büyük Selçuklu Devleti de asayişsizlikten kurtulmuş olacaktı. Bu sayede hem ırkdaşlarına yurt buluyor hem de Bizans'a karşı güç kazanıyordu. Anadolu'nun İslâmlaştırılması ve Türkleştirilmesi suretiyle fethi bu ince

¹¹⁶ İbrahim Balık, *Ortaçağ Tarihi ve Medeniyet*, Gazi Kitabevi Yay., Ankara 2005, s. 117.

¹¹⁷ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 112.

¹¹⁸ Mehmet Dikici, *Anadolu'da Türkler (Anadolu'ya Türk Göçleri)*, Burak Yay., İstanbul 1998, s. 191; Ü. Hassan-H. Berktaş-A. Ödekan, *Türkiye Tarihi (Osmanlı Devletine Kadar Türkler)* I-V, Cem Yay., İstanbul 1987, I, s. 111.

siyasetin kaçınılmaz bir sonucuydu.¹¹⁹ Kısacası Büyük Selçuklu Devleti'nin düzenli bir şekilde yapacağı Anadolu akınları, bu Türkmenler'e yer bulma gayesi güdüyordu.

İlk Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey, Gök-Türk kağanlarının anıt yazılarında belirtilen “yoksul milleti zengin etme, açları doyurma, az olan halkı çoğaltma” töresini ve İslam'ın gaza ve cihat politikasını yerine getirmeyi kendisine bir vazife olarak görüyordu.¹²⁰

Tuğrul Bey'in 1042 yılında başkenti Nişabur'dan Rey'e nakletmesi, Büyük Selçuklu Devleti'nin ileride uygulayacağı Anadolu politikasının nasıl olacağına dair bir ipucuydu. Başkent olan Rey şehri, Bağdat ve Ermenistan yollarının birleştiği stratejik bir noktaydı.¹²¹

Arslan Yabgu'un oğlu Kutalmış, Diyarbekir ve Musul taraflarını istila eden babasına bağlı Yabgulular'ı da yanına alarak 1045 yılında Gence surları önünde Gürcü, Ermeni ve Rumlardan oluşan Bizans ordusunu bozguna uğrattıktan sonra geri döndü. Tuğrul Bey'e “*Bu bölgelerin zengin ve Romalıların da kadın gibi korkak olduğunu ve bu sebeple bu bölgelerin kolayca fethedilebileceğini*” bildirmesiyle Anadolu'nun kapıları Selçuklular'a açılmaya başladı.¹²²

İbrahim Yinal 1047 yılında İran'ın bazı bölgelerini fethetmekle meşgul iken Mâverâünnehr'de bulunan Türkmenler'in önemli bir kısmı onun yanına geldiklerinde İbrahim Yinal onlara: “*Sizin burada kalmanız ve ihtiyaçlarınızı buradan karşılamanızdan dolayı ülkem sıkıntı içine girdi. Bana kalırsa yapacağınız en doğru iş Rumlara karşı gazaya çıkıp Allah yolunda cihat etmenizdir. Böylece ganimet de elde edersiniz. Ben de sizin peşinizden gelip yapacağınız işlerde size yardımcı olacağım*” demesi Selçuklular'ın hangi nedenlerden dolayı Anadolu fetihlerine giriştiklerini bize açıklaması bakımından önemlidir.¹²³

¹¹⁹ K. Vehbi Gül, *Anadolu'nun Türkleştirilmesi ve İslâmlaştırılması*, Toker Yay., İstanbul 1971, s. 38; Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, Turan Neşriyat Yurdu Yay., İstanbul 1971, s. 470.

¹²⁰ Kırzioğlu, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar*, TTK Yay., Ankara 1992, s. 61.

¹²¹ Cahen, “Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi”, s. 1382; O. Gazi Özgüdenli, “Rey”, *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 2008, XXXV, 41.

¹²² Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 121.

¹²³ İbnü'l-Esîr, IX, s. 415; Koca, *Dandanakan'dan Malazgirt'e*, s. 94; Ali Sevim, “İbnü'l-Cevzi'nin El-Muntazam Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler. (H. 430-485/1038-1902)”, *Belgeler*, XXVI (30), Ankara 2005, s. 4-5; Sümer, “X. Yüzyılda Oğuzlar”, s. 152.

2.2. TÜRKMENLER'İN ANADOLU AKINLARI

Vashudan, kendisinin yanında bulunan Türkmenler'den Dana Bey de dâhil olmak üzere 30 Türkmen soylusunu öldürdü. Geri kalan Türkmenler, onun ile savaşa giriştiler ise de başarılı olamadılar (1041) . Bu Türkmenler de bu nedenle Azerbaycan'dan ayrılmak zorunda kaldılar. Bu Türkmen kitlesi Urmiye'ye gidip oradaki Türkmenler ile birleşerek Musul emîri Ukayloğlu Karvaş'ın idaresinde bulunan Hakkâri'ye akınlar yapmaya başladılar.¹²⁴ Türkmenler Hakkâri bölgesine giderek bu bölgede bulunan Kürtleri mağlup ettiler. Dağlara çekilen Kürtleri takip ederek onları tekrar savaşmaya zorlayan Türkmenler bu sefer mağlup oldular ve bu bölgeden ayrıldılar.¹²⁵

Bu yıl içinde (1041) Türkmen başbuğu Azîz ü'd-Devle Kızıl öldü.¹²⁶ Kızıl Bey, Rey şehrini aldıktan sonra Selçuklular'a damat olmuştu.¹²⁷ Büyük Selçuklu Devleti'nin ilk kuruluş yıllarında Sultan Tuğrul, Zencan'da bulunan Türkmen reislerine haber göndererek onlara seferlerde vazife vermek için huzuruna çağırdığı zaman bu Türkmenler onun hâkimiyetini kabul ettiklerini bildirmekle beraber bu davete icabet etmediler.¹²⁸ Türkmen reisleri, Sultan Tuğrul'un gelmelerinde ısrar etmesi halinde Rum ve Suriye ülkelerine kaçacaklarını iletiyorlardı. Türkmen beylerinin Sultan Tuğrul'un yanına gitmemelerinin sebebi cezalandırılacaklarından korkmalarıdır. Çünkü onlar diğer Türkmenler'den ayrılarak Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşuna katılmadılar.¹²⁹

Sultan Tuğrul, Kızıl Bey'in 1041 yılında Rey'de ölümünden sonra Irak Türkmenlerini itaat altına almak için İbrahim Yınal'ı Rey şehrine gönderdi.¹³⁰ Türkmenler, İbrahim Yınal'ın Rey'e gelmesi üzerine orayı terke mecbur kalarak Azerbaycan'a yürümüş olan daha kalabalık Türkmen kafilesi ile birleşerek onlar ile birlikte güneye doğru hareket ettiler. Zap ırmağı ile Dicle'yi aşarak Zevezan denilen Bohtan, Erzen (Siirt yakınlarında) ve Batman civarlarına geldiler. Türkmenler bu

¹²⁴ Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, TTK Yay., Ankara 1995, s. 32.

¹²⁵ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 12.

¹²⁶ Ebû Abdullah Muhammed Azimî, *Azimî Tarihi Selçuklularla İlgili Bölümler (H. 430-538)*, (1938), (Çev. A. Sevim), TTK Yay., Ankara 1988, s. 4.

¹²⁷ Faruk Sümer, "Selçuklular", *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 2009, XXXVI, 366.

¹²⁸ Agacanov, *Selçuklular*, s. 112; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 47.

¹²⁹ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 159.

¹³⁰ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 111; Köprülü, s. 169; Gürün, s. 307.

bölgeyi akınları ile dehşet içinde bıraktılar. Türkmenler'in bir kısmı Buka ve Anasioğlu Beyler'in maiyetinde olarak Diyarbakir bölgesine geçip Âmid, Meyyafârikîn, Erzen ve Mardin çevresinde dolaşmaya başladılar. Türkmenler'in bir kısmı ise Cizre civarına gelerek o bölgedeki Kardi, Bazabdi, Hasaniya ve Fişabur kasabalarını talan ettiler.¹³¹ O esnada merkezi Meyyafârikîn ve Amid şehirleri olan Diyarbakir bölgesinin hükümdarı olan Mervan-oğulları'ndan Nasr u'd-Devle Ahmed'in Cizre valisi olan oğlu Süleyman, bu esnada maiyetindeki Türkmenler ile Cizre'nin doğu tarafında karargâh kurmuş olan Mansur'a adam gönderip barış teklifinde bulundu.¹³² Süleyman, düzenlemiş olduğu ziyafete katılması için Mansur'a haber gönderdi. Fakat Mansur, Cizre'ye girince Süleyman'ın adamları tarafından yakalandı. Mansur esir edilince maiyetinde bulunan Türkmenler dağıldı ve önemli bir kısmı da Musul taraflarına gitti. Bu durumu haber olan Musul emîri Ukayloğlu Karvaş, Mervanoğulları'ndan Nasr u'd-Devle Ahmed'den yardım alarak Musul'a gitmekte olan Türkmenler'i ağır bir yenilgiye uğrattı (1042).¹³³

Bozulan Türkmenler geri çekildikten sonra Sincar ve Nusaybin şehirlerini yağmaladılar. Bu Türkmenler Mansur'u kurtarmak için Cizre'yi kuşattılsa da başarısız oldular. Türkmenler bu kuşatmayı kaldırdıktan sonra Diyarbakir taraflarına dağıldılar. Nasr u'd-Devle Ahmed, Türkmenler'in ülkesini tahrip ettiğini görünce tutsak olan Mansur Bey'i serbest bıraktı.¹³⁴ Türkmenler, Nasr u'd-Devle Ahmed'in verdiği malları ve parayı az bularak yağma hareketlerini genişlettiler. Türkmenler'den bir kısım Nusaybin, Sincar ve Habur bölgelerini yağmaladıktan sonra geri döndü. Diğer bir kısım Türkmenler ise Cüheyne ve Farac bölgesini yağmaladılar.¹³⁵

Bu Türkmen akınlarından başka Ebu'l-Heyca Hezbânî'nin idaresinde Urmiye'de bulunan Türkmenler, Van Gölü havzasına akınlar yaparak Bizans generali Haçık'ın kumandasındaki kuvvetleri yenilgiye uğrattılar. Büyük ihtimalle de Haçık bu çarpışma esnasında hayatını kaybetti (1042).¹³⁶

¹³¹ Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 40; Bilge Umar, *Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi*, İnkılap Kitapevi Yay., İstanbul 1998, s. 77.

¹³² Bedirhan, s. 62; Vedat Güldoğan, *Diyarbakır Tarihi*, Kripto Yay., Ankara 2011, s. 37.

¹³³ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 12-13.

¹³⁴ Sevim-Merçil, s. 32; Güldoğan, s. 37.

¹³⁵ Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 41.

¹³⁶ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 119; Sevim-Yücel, I, s. 30; Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu- Ermeni İlişkileri*, s. 12.

Cizre ve Musul yörelerinde akınlar yapmakta olan başka bir Türkmen kitlesi de 1042-1043 yılında kuzeye yönelerek Aras ırmağı yörelerindeki Beçni kalesini kuşattı. Ama Ani şehrinin Bizans valisi Gagik'in Beçni'ye yardım etmek üzere gelmesiyle bu Türkmenler kuşatmayı kaldırdılar. Bu Türkmenler, Ermeniler'in oturdukları kesimlere ve özellikle de Murat ve Dicle ırmaklarının kolları üzerindeki yerleşim alanlarına akınlar yaparak pek çok esir ve ganimet ele geçirdiler. Bu Türkmenler, bu bölgedeki Selçuklu vassalı emîrler ile birlikte Bizans'a karşı akınlar yapmaktaydılar.¹³⁷

Türkmenler'den bir kısım Musul üzerine yürüdü ve Musul emîri olan Karvaş'ı yenerek bir müddet burayı ellerinde tuttular (1043). Türkmenler daha önce belirttiğimiz gibi Tuğrul Bey'in yanına gitmediler ise de zapt ettikleri Musul'da hutbeyi onun adına okuttular. Bu da Türkmenler'in Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı olduklarını gösterir.¹³⁸

Musul emîri Karvaş, Dubeyş b. Mezyed u'l-Esved ile birleştikten sonra Türkmenler'in üzerine yürüdü. Bunu haber alan Musul'daki Türkmen beyleri Göktaş ile Mansur, Diyarbekir taraflarında bulunan Buka ve Anasıoğlu'ndan yardıma gelmelerini istediler. İki taraf arasında yapılan savaşta Türkmenler mağlup oldular. Savaştan önce 30.000 kişi olan Türkmenler'den ancak 5.000 kişi geriye kaldı.¹³⁹ Geri kalan Türkmenler, Van Gölü taraflarına dağılmak zorunda kaldılar (1044).¹⁴⁰

Özellikle İslâm ülkelerine yöneltilen bu Türkmen hareketleri sebebiyle başta Abbasi halifesi¹⁴¹ olmak üzere, Irak Büveyh-oğulları hükümdarı Celâl u'd-Devle¹⁴², Mervan-oğulları'ndan Nasr u'd-Devle Ahmed¹⁴³, bu Türkmenler'i Tuğrul Bey'e şikâyet ettiler.¹⁴⁴

¹³⁷ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 44; Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 12.

¹³⁸ Sümer, *Oğuzlar*, 89.

¹³⁹ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 16; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 120; Sümer, *Oğuzlar*, s. 89.

¹⁴⁰ Agacanov, *Selçuklular*, s. 113.

¹⁴¹ Halifenin bu konu hakkında Tuğrul Bey'e bir elçiyle mektup gönderdiği ve çeşitli taleplerde bulunduğu kaynaklarda geçmektedir. Bu mektubun içeriği ve Tuğrul Bey'in halifenin taleplerine verdiği cevaplar için bkz. Abû'l-Farac, I, s. 302; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 115; M. Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamani*, MEB Yay., İstanbul 1976, s. 37; A. Tunga Toysal, *Tuğrul Bey Dönemi Selçukluların Dini Siyaseti*, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2011, s. 31.

¹⁴² Tuğrul Bey'in Celâl u'd-Devle'nin Türkmenler'i şikâyeti üzerine göndermiş olduğu cevap için bkz. İbnü'l-Esîr, VIII, s. 15; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 160; Yımanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 42.

¹⁴³ Tuğrul Bey'in Nasr u'd-Devle'nin Türkmenler'i şikâyeti üzerine göndermiş olduğu cevap için bkz. İbnü'l-Esîr, VIII, s. 15; Doğan Avcıoğlu, *Türkler'in Tarihi I-V*, Tekin Yay., İstanbul 1999, III, s. 1455.

¹⁴⁴ Sevim-Merçil, s. 32.

Sultan Tuğrul Bey'in Irak Oğuzlar'ını itaat altına almak istemesinin nedeni de bu Türkmenler'in davranışlarının sürekli şikâyet konusu olmasıydı. Bu Türkmenler'den de yararlanarak Anadolu'yu fetih için uygun bir hale getirmek istiyordu.¹⁴⁵ Tuğrul Bey, Türkmenler'in başında bulunan Buka, Göktaş, Mansur ve Anasioğlu gibi beylere İslâm ülkelerine hücumdan vazgeçmelerini, Azerbaycan'a dönerek oradaki yaylak ve kışlaklara yerleşmeleri söyleyerek, Bizans'a akın yapacak olan emîrlerin hizmetine girmeleri gerektiğini belirtiyordu.¹⁴⁶

Bu Türkmen beyleri Tuğrul Bey'in bu yeni emrine itaat ederek Diyarbekir'i bırakıp Dicle'nin kuzeyine doğru hareket ettiler. Murat nehri istikametini takip ederek Bizans'a tabî olup, Ermeniler tarafından yerleşilmiş olan köy, kasaba ve şehirlere akınlar yaptıktan sonra Erçiş şehri önüne geldiler. Vaspuragan'da Bizans valisi olan Stephanos'a haber ve hediye gönderip Azerbaycana geçebilmek için izin istediler.¹⁴⁷ Stephanos, Türkmen reislerinin izin talebini kabul etmeyerek saldırıya geçti. Taraflar arasında yapılan muharebede Bizans ordusu ağır bir yenilgi aldığı gibi Stephanos da esir edildi (1045).¹⁴⁸ Türkmenler Stephanos'u esir ettikten sonra Her (Eher, Hoy) şehrine götürdüler. Onu, orada ağır işkenceler ile öldürdüler. Türkmenler onun derisini soyup içini samanla doldurup surun üstüne astılar. Stephanos'un akrabaları bu durumu öğrenince onun cesedini ve derisini Türkmenler'den on bin dirheme satın aldılar.¹⁴⁹

İbnü'l-Ezrak'a göre, Tuğrul Bey, Azerbaycan'a giden Türkmen reislerinden Buka ve Anasioğlu'nu 10.000 atlı ile Diyarbekir bölgesine gönderip orayı onlara iktâ olarak verdi. Onlar yine buralarda yağmalarda bulundular ve bir gece sarhoşken kavga edip birbirlerini yaraladılar.¹⁵⁰ Her iki Türkmen reisi de aldıkları yaralardan dolayı öldü. Bunu duyan Mervan-oğulları emîri, tabî olduğu Sultana karşı koyma gibi bir

¹⁴⁵ Koca, *Dandanakan'dan Malazgirt'e*, s. 94.

¹⁴⁶ Şalbayev, s. 162.

¹⁴⁷ Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 43.

¹⁴⁸ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 120; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 48; Ioannes Zonaras, Tuğrul Bey'in, Kutalmış'ı Araplar üzerine gönderdiğini ve onun, Araplar tarafından yenilgiye uğratıldığını bu yüzden ki, geri dönmek üzere Vaspuragan bölgesine geldiğinde Stephanos'tan bu bölgeden geçmek isteğinde bulunduğunu fakat Stephanos'un bu isteği kabul etmediğini ve iki taraf arasında meydana gelen savaşta Stephanos'un da esir düştüğünü aktarmaktadır. Mükrimin Halil Yınanç, Stephanos'u esir eden Türkmenler'in başında Kutalmış'ın olamayacağını, onun ancak bu olaydan 11 yıl sonra 1056'da Tuğrul Bey'in emri ile Arslan Besasiri'yi yakalamak için Musul tarafına gönderildiğini aktarmaktadır. Karşılaştırma için bkz. Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti, (1841-1897)*, (Çev. B. Umar), Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2008, s. 89; Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 39.

¹⁴⁹ Urfalı Mateos, s. 83-84; Grousset, s. 571.

¹⁵⁰ Sümer, *Oğuzlar*, s. 89.

duruma düşmemek için Büveyh-oğulları hükümdarı Ebu Kalıcar Ferahüsrev'i harekete geçirerek memleketlerindeki Türkmenler'i buralardan uzaklaştırdılar.¹⁵¹

Diğer iki beyin (Göktaş ve Mansur) akıbetleri konusunda hiçbir kayda sahip değiliz. Arslan Yabgu'nun topluluğu olup sonra kendilerine "Irak Oğuzları" denilen Türkmenler'in tarihi de burada sona ermektedir.¹⁵²

Göçebe Türkmen akınları, Hristiyan Bizans İmparatorluğu'na doğrultulmuş bir akından ziyade Güneydoğu Anadolu'daki Müslümanlara yöneltilmiş bir akın idi. Anadolu'ya gelen bu Türkmenler Selçuklu fetihlerine bir zemin hazırlamış oldu. Bu akınlar genellikle Selçuklu Devleti'nin kontrolünün dışında müstakil Türkmen grupları tarafından yapılmıştır. Anadolu'ya geçen bu Türkmenler başlangıçta olmasa da sonradan Selçuklu hâkimiyetini kabul etmeye mecbur oldular.¹⁵³

2.3. ŞEHZADE HASAN'IN ŞEHİT EDİLMESİ

Tuğrul Bey tarafından, Çağrı Bey'in oğlu Yakufî ile birlikte Azerbaycan üzerine sevk edilen Musa Yabgu'nun oğlu "sağır" lakaplı Hasan, kısa bir süre sonra Azerbaycan'dan Anadolu'ya geçti. Hasan, bu bölgeden hareketine devam ederek Basean (Pasin) ovası ve Karin bölgesine gitti.¹⁵⁴ Bu bölgelerde akınlar yapan Hasan, II. Basileios tarafından Bizans İmparatorluğuna bağlanan Vaspuragan bölgesine 1048 sonbarında girdi ve Van Gölü havzasında akınlar yapmaya başladı.¹⁵⁵ Bu sayede Bizans'ın doğu sınırları ciddi bir Selçuklu baskınlarına hedef olmaya başladı.¹⁵⁶

Bu bölgelerin hâkimi olan Bulgar Aaron, Gürcistan valisi Katakalon Kekavmenos'tan yardım istemek zorunda kaldı. Bu birleşme sayesinde müttefikler bir hayli güçlü duruma geldi. Birleşik Bizans kuvvetleri, Şehzade Hasan'ın kumandasındaki Selçuklu ordusu ile Büyük Zap (Stranga) suyu kenarında

¹⁵¹ Sevim-Merçil, s. 33.

¹⁵² Cem Tüysüz, "Türkmenler", *Türkler*, YT Yay., Ankara 2002, IV, 559-560.

¹⁵³ Bilge, s. 25; Aşan, s. 37.

¹⁵⁴ Nikephoros Bryennios, *Tarihin Özü (Anadolu'da ve Rumeli'nde 1070-1079 Döneminin Tarihi)*, (1661), (Çev. B. Umar), Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2008, s. 44; Enver Konukçu, *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*, ETSO Yay., Ankara 1992, s. 9; Kafesoğlu, "Selçuk'un oğulları ve Torunları", s. 124.

¹⁵⁵ Ömer Subaşı, "Tarihi Kaynaklar Işığında Kaputru Savaşı", *AÛTAED*, (44), Erzurum 2010, s. 251.

¹⁵⁶ Jr. Speros Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and The Process of Islamization From The Eleventh Through The Fifteenth Century*, (1971), (K. Karimi), University of California Yay., London 1971, s. 86.

karşılaştılar.¹⁵⁷ Bizanslılar muharebenin başlamasından kısa bir süre sonra Şehzade Hasan kumandasındaki Selçuklu askerlerini tuzağa düşürmek için bütün ağırlıklarını bırakarak geri çekildiler. Selçuklu ordusu Bizans ordusunun bozulduğunu zannederek düşman karargâhına hücum edip bütün eşyalarını yağmalamaya başladığı esnada pusu kurmuş olan Bizans ordusu yağma ile meşgul olan Selçuklu ordusuna hücum etti.¹⁵⁸ Bu ani baskın nedeniyle sıkıştırılan Selçuklu ordusu ağır bir yenilgiye uğratıldı. Şehzade Hasan ve maiyetindeki askerlerin büyük bir kısmı öldürüldüler.¹⁵⁹ Savaş hilesi nedeniyle yenilen Selçuklu süvarilerinden geriye kalanlar, Ermeni ve Bizanslı yazarların “Persarmenia” olarak adlandırılan yöreye, yani o dönemde Urmiye gölünün kuzeybatısında bulunan Azerbaycan sınırındaki Hoy yönünde harekete geçtiler.¹⁶⁰

2.4. KAPUTRU (HASANKALE) SAVAŞI

Tuğrul Bey, Büyük Zap nehri civarında şehit olan şehzade Hasan'ın durumundan haberdar edildiğinde çok üzüldü. Tuğrul Bey, şehzade Hasan'ın intikamını almak için Dicle boylarında fetihlerde bulunan İbrahim Yınal'ı Azerbaycan valiliğine tayin ederek onu Bizans ile mücadeleye yani “Rum Gazasına“ memur etti. Bu esnada Gence kuşatmasında bulunan Kutalmış da onun maiyetine katılacaktı.¹⁶¹

Urfalı Mateos, 498 (9 Mart 1049-8 Mart 1050) tarihinde Türkler'in Anadolu'da görünmesiyle ilgili: “*Ermenistan krallığını hilekârlıkla Bagratuni hanedanının elinden gasp eden İmparator Monomah'ın hâkimiyeti zamanında ve Bedros'un Ermeni katolikosluğu günlerinde, Allah'ın gazabının bir alameti olan felaket, Sultan Tuğrul'un emriyle İran'dan üzerimize gelmeye başladı. Apreem (İbrahim) ve Kıtılmış (Kutalmış) adlı iki kumandan, sultanın divanından çıkıp, muazzam bir ordunun başında oldukları halde Ermenistan'a karşı yürüdüler. Onlar bütün Ermenistan'ın Romalılar yüzünden başsız olduklarını biliyorlardı. Çünkü Romalılar cesur ve kuvvetli adamları Şarktan*

¹⁵⁷ Azimî, s. 74-75; Abdulhaluk Çay, “Anadolu'nun Türkleşmesi II, (Selçuklu Dönemi)”, *TKD*, (240), (Mayıs 1983), s. 271; Aslıhan Köse, *Sultan Tuğrul Bey Dönemi Hâkimiyet Mücadeleleri (1040-1063)*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008, s. 42.

¹⁵⁸ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 245.

¹⁵⁹ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 121; Mehmet Şeker, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*, Ötüken Yay., İstanbul 1973, s. 20-21; Umar, s. 77.

¹⁶⁰ Grousset, s. 573; Ernst Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (1935), (Çev. F. Işıltan), İÜEF Yay., İstanbul 1970, s. 177.

¹⁶¹ Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, s. 55-56; Hakkı Dursun Yıldız, “Anadolu'nun Türkler Tarafından Fethi ve Türk Vatanı Olması”, *Tarih İçinde Harput*, FÜFHAM Yay., Elazığ 1992, s. 35; Savaş Eğilmez, *Selçuklu-Gürcü İlişkileri (1060-1157)*, (Yüksek Lisan Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2001, s. 16.

*uzaklaştırmışlardı ve Ermenistan'ın, bütün şarkın müdafaası yalnız hadımağası olan kumandanların elinde kalmış bulunuyordu” demektedir.*¹⁶²

İbrahim Yınal ve Kutalmış, maiyetlerindeki askerleri birleştirerek Bizans ülkesine yürüdüler. Bizans kaynakları, iki şehzadenin emrindeki asker sayısını abartarak 100.000 kişi göstermektedir. Selçuklu kuvvetlerine karşı koyamayacaklarını anlayan Bizans'ın Vaspuragan valisi Aaron ve Bizans'ın İberyaya valisi Katalalon, Bizans imparatoruna haber göndererek yardım istediler. Bizans İmparatoru IX. Monomakhos (1042-1055), o esnada Gürcistan kralı Bagrat'ı kaçırarak onun ülkesini almış ve Bizans'ın himayesini kabul etmiş olan genç Liparit'e haber gönderip bütün Gürcistan kuvvetleri ile birlikte imparatorun generallerine iltihak etmesini rica etti. Aynı zamanda kendi generallerine de Liparit'i beklemeleri için haber gönderdi.¹⁶³

Bizans generallerinden Katalalon, Müslüman topraklarına yapılacak bir karşı saldırıyla karşılık vermeyi önerdi ise de Vaspuragan valisi olan Aaron'un müstahkem mevkiilerde savunmaya geçme yönündeki karşıt görüşü bu kuvvetler içinde kabul edildi.¹⁶⁴ Selçuklu ordusuna nasıl karşılık verileceği tartışmasından sonra Bizans ordusu Basean'daki müstahkem olan Ordoru veya Gürcüce Ordru'ya (günümüzdeki Ortuzu'ya) geri çekildi.¹⁶⁵

Selçuklu ordusu Vaspuragan ve Pasin'den geçerek bu sonuncu bölgedeki Valarşovan'a; Erzurum (Theodosiopolis, Karin) eyaletinden geçerek kuzeybatıya doğru Haltik (Halidiye) bölgesine; kuzeyde Sper'e (İspir); Taik (Oltu'nun kuzeyinde) ve Arşarunik müstahkem mevkiilerine, güneyde Taron (Muş), Haşteank ve Hordzeank'a (Horsen) kadar akınlar yaptı. Bu bölgeden hareketle Sisak havalisine girdiler. Bugünkü Tercan'daki Tuzlasu'daki Monanalis'de bulunan Sembat müstahkem mevkiini hücumla aldılar. Bu bölgelerde akınlar yapan Selçuklu ordusu buradan ayrılarak Artze'ye (Erzen, Kara Erzen) geldi.¹⁶⁶

Türkler, İslâm dünyasıyla ticareti nedeniyle zenginleşen Erzen şehri üzerine yürüdüler. Kaynakların verdiği bilgiye göre bu şehir Şark havalisinin en büyük ticaret

¹⁶² Urfalı Matoes, s. 85-86.

¹⁶³ Zonaras, s. 90; Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 46; Subaşı, s. 252-253.

¹⁶⁴ Grousset, s. 574.

¹⁶⁵ Ömer Subaşı, “Pasinlerin Bilinmeyen Tarihi”, *HS*, II (2), (Temmuz 2010), s. 45.

¹⁶⁶ Honigmann, s. 178; Köymen, “Anadolu'nun Fethi”, *DİBD*, (Ayrı Basım), Ankara 1962, s. 94.

merkezi olup, 150.000 nüfusu barındırıyordu.¹⁶⁷ Bu şehirde Süryaniler, Yahudiler, Araplar, Ermeniler, Rumlar ve Gürcülerden oluşmuş halk yaşamaktaydı.¹⁶⁸

Selçuklu ordusu, Erzen'e geldiği zaman şehir surdan yoksundu. Erzen şehri kalabalık insan, hesapsız altın ve gümüş ile doluydu. Şehir halkı, Selçuklu askerlerini görünce karşı koymaya çalıştıysa da Selçuklu kuvvetlerinin ezici gücüne dayanamayarak firar ettiler. Bu şehrin Selçuklular'ın eline geçmesiyle haddi hesabı belli olmayan bir ganimet ele geçirildi.¹⁶⁹ Bu şehir mücadeleler sırasında çıkan yangın neticesinde yanıp harabe haline geldiyse de daha sonra burası Bizans tarafından restore edildi.¹⁷⁰ Bu şehrin alınması Bizans'ın Anadolu'daki önemli kent merkezlerinin alınmasının başlangıcıdır.¹⁷¹

Şehirden kaçan ahali ise şehrin yakınlarındaki Theodosiopolis'e (Erzurum) sığınmak zorunda kaldı. Burası daha sonra yeni gelenlere nispetle Erzen-i Rûm (Rum Erzeni) olarak anıldı.¹⁷² Bu sefer esnasında Theodosiopolis 200.000 kişilik nüfusuyla sayılı şehirlerden biriydi ve 26.000 kişilik Bizans, Ermeni ve Gürcü kuvveti tarafından korunan bir kaleye ve 800 kiliseye sahipti.¹⁷³

Selçuklu ordusu Erzen'i yağmaladıktan sonra yönünü Bizans ordusuna doğru çevirdi. Bizans ordusu daha önce yerleşmiş olduğu Ordoru karargâhından çıkarak Kaputru kalesinin inşa edilmiş olduğu Arcovit idari bölgesine geldi. Bizans ordusu Pasin'de bir tepenin eteklerine ordugâhını kurdu.¹⁷⁴ Bu bölgede konaklamış olan iki Bizans komutanı Aaron ve Katakalon arasında anlaşmazlık baş göstermişti. Katakalon, Erzen'i savunanlara yardıma gitmeyi istiyordu. Aaron ise imparatorun emirlerine uyararak, Gürcü Liparit'in getireceği ordu gelmeden bu hareketi

¹⁶⁷ David Marshall Lang, *Armenia Cradle of Civilization*, (1956), (Çev. K. Karimi), George Allen and Unwi Yay., London 1970, s. 198.

¹⁶⁸ Enver Konukçu, "Selçukluların Doğu Anadolu'daki Yerleşim Politikası", *MSKMSB I-II*, SÜSAM Yay., Konya 1993, s. 145.

¹⁶⁹ Urfalı Mateos, s. 86; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 122.

¹⁷⁰ Yaşar Bedirhan, *Ortaçağ Tarihi*, (2. Baskı), Eğitim Kitapevi Yay., Konya 2002, s. 203.

¹⁷¹ Vryonis, s. 86.

¹⁷² Mustafa Demir, *Büyük Selçuklular Tarihi*, Sakarya Üniversitesi Yay., Sakarya 2004, s. 56; M. Halil Yınanç, "Erzurum", *İA*, MEB Yay., İstanbul 1977, IV, 348.

¹⁷³ Yılmaz Öztuna, "Türkiye Devleti 900 Yıl Önce Kuruldu", *HTM*, II (7), (Ağustos 1971), s. 8-9.

¹⁷⁴ Honigmann, s. 178.

gerçekleştiremeyeceklerini belirtiyordu. Nitekim Gürcüler geldiler ama Erzen'in yardımına gitmek için çok geçti.¹⁷⁵

Pasin'e çekilmiş olan Bizans ordusuna İmparatorun emriyle Mezopotamya (Tunceli ve Elazığ çevresi) Dükü Vasak Pahlavuni'nin oğlu Magistros Grigor da ordusuyla katıldı. Orbelyanlı Liparit de 700 asilzade 16.000 seçme er ve IV. Bagrat'ın hassa askerlerinden 1.000 kişi ile Bizans valilerinin ordusuna katıldı.¹⁷⁶

Katalon'un daha önce yaptığı barış teklifinin İbrahim Yınal tarafından reddedilmesi Selçuklu ordusunun kararlılığını göstermesi bakımından önemlidir. Rum, Ermeni ve Gürcülerden oluşan takriben 35.000 kişilik Bizans ordusu Pasin'de Selçuklu ordusunun geri dönüş yolunda beklemekteydi.¹⁷⁷ İbrahim Yınal, gelişmeleri yakından takip etmekle beraber her hâlükârda Bizans'a karşı savaşa mecbur kalacağını bilmekte idi. Yınal, Bizanslılar ve müttefiklerinin Kaputru kalesi yakınlarında olduklarını haber alınca iki tarafın mücadelesinin burada yapılmasına karar verdi.¹⁷⁸

Selçuklu ve müttefik Bizans ordusu 18 Eylül 1049'da Kaputru kalesi önünde karşı karşıya geldi. Bizans ordusunun sağ kanadına Katalon, sol kanadına ise Aaron kumanda ediyordu. Ordunun merkezinde ise Liparit bulunuyordu. Selçuklu ordusu ise iki büyük grup halinde olup, birincisine İbrahim Yınal kumanda ederken ötekine de Kutalmış kumanda ediyor idi.¹⁷⁹ Katalon, ani bir baskın yapıp Selçuklu ordusunu hazırlıksız yakalamak istediye de, Gürcüler'in inancında cumartesi günü uğursuz telakki edildiğinden Liparit savaşa girmek istemedi. Fakat gecenin karanlığından faydalanarak Selçuklu ordusuna saldıran yeğeni Çortuanel'in ağzından girip ensesinden çıkan bir okla öldürülmesi üzerine Liparit de hemen saldırıya geçti.¹⁸⁰ Liparit bütün gücüyle Selçuklu askerlerine karşı mücadele ederken, Bizanslı askerler kıskançlıklarından dolayı onu savaş alanında terk ederek kaçtılar. Bu durumu gören Selçuklu askerleri, Gürcüler'e karşı savaşmak için geri döndüler. Muharebenin şiddetli bir anında Liparit'in arkasında bulunan bir Gürcü askeri, onun atının ayağını dizlerinden kesti. Selçuklu askerleri de yere düşen Lipariti de hemen esir aldılar. Gürcü askerlerinin

¹⁷⁵ Grousset, s. 575.

¹⁷⁶ Kırzioğlu, *Kıpçaklar*, s. 61; Grousset, s. 575.

¹⁷⁷ Sevim-Merçil, s. 35.

¹⁷⁸ Konukçu, *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*, s. 10.

¹⁷⁹ Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 47; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 51.

¹⁸⁰ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 246.

birçoğunu da kılıçtan geçirdiler; geri kalan Gürcü askerleri de korkarak kaçmaya başladılar.¹⁸¹ Lastivertc Aristakes, Aaron'un savaş alanından kaçtığını belirtmek onu sert bir dille eleştirmektedir.¹⁸² Urfalı Mateos da kaçan Bizanslılar'ı sert bir dille eleştirmektedir.¹⁸³ Skylitses ise bunun aksine Katakalon ve Aaron'un iki kanatta zaferle sonuçlanan takiplerinden döndüklerinde Liparit'in geri gelmediğini görünce çok şaşırıldıklarını ve ancak yakalandığını öğrendiklerinde geri çekilmeye karar verdiklerini ileri sürer.¹⁸⁴

Bizans generalleri bu savaştan sonra eyâletlerinin baş şehri olan Anion (Ani)'a çekildiler.¹⁸⁵ Mesopotomya valisi olan Grigor da kendi kuvvetleri ile idari bölgesi olan Kemah'a çekildi.¹⁸⁶ Kaputru savaşından sonra İbrahim Yınal, başta Liparit olmak üzere çok sayıda esir aldı. İbrahim Yınal, Pasin'e hâkim bir dağ olan Medzobg eteğindeki Kastron Okomion'a (Ügümi) çekilerek kendisi ve ordusunu emniyete aldı. Daha sonra da Doğu Anadolu'yu terk ile İran'a döndü. Liparit'i de Tuğrul Bey'e takdim etti.¹⁸⁷

İslâm kaynaklarına göre Selçuklular'ın eline geçen esir sayısı 100.000, ganimet ise 10.000 arabayı bulmaktaydı. Hayvanlar, para ve silah gibi diğer ganimetler ise sayılamayacak kadar çoktu. Ganimetler arasında 19.000 zırh da bulunmaktaydı.¹⁸⁸

2.5. LİPARİT'İN SERBEST BIRAKILMASI VE BİZANSLA YAPILAN BARIŞ ANLAŞMASI

İmparator IX. Konstantinos Monomakhos, Balkanlar'daki Peçenek Türklerinin ülkesini ciddi bir şekilde tehdit etmesi nedeniyle Selçuklular ile anlaşmak zorunda kaldı. Tuğrul Bey'e bir elçi gönderip barış önerisinde bulundu.¹⁸⁹ Ayrıca daha önce

¹⁸¹ Lastivertc Aristakes, *Aristakes Lastivertc'i's History*, (1963), (Çev. R. Bedrosian), New York 1985, s. 87-88; Urfalı Mateos, s. 91; Azimî, s. 8; M. Fêlicitê Brosset, *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 yılına Kadar)*, (1849), (Çev. Hrand D. Andreasyan, not ve yay. E. Merçil), TTK Yay., Ankara 2003, s. 283.

¹⁸² Aristakes, s. 87-88.

¹⁸³ Urfalı Mateos, s. 91; Subaşı, "Tarihi Kaynakların Işığında Kaputru Savaşı", s. 258, Enver Konukçu, "Pasinler'de Bizans'ın Son, Selçuklular'ın İlk Yılları", *Tarihte ve Günümüzde Hasankale (Pasinler)*, (Haz. Z. Altuğ- T. Çelik), Nil Yay., İzmir 1998, s. 36.

¹⁸⁴ Grousset, s. 575.

¹⁸⁵ Honigmann, s. 178; Umar, s. 77.

¹⁸⁶ Kırzioğlu, *Ani Şehri Tarihi*, s. 22.

¹⁸⁷ Konukçu, "Selçukluların Doğu Anadoludaki Yerleşim Politikası", s. 146.

¹⁸⁸ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 130; Münecimbaşu Ahmed b.Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel (Selçuklular Tarihi, Horasan-Irak ve Suriye Selçukluları) I-II*, (1705), (Ali Öngül), Akademi Kitabevi Yay., İzmir 2000, I, s. 16; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 122; Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 47.

¹⁸⁹ Koca, *Dandanakan'dan Malazgirt'e*, s. 96.

Bizans, şimdi ise Selçuklu vassalı olan Diyarbekir emîri Nasr u'd-Devle Ahmed'e başvurarak barış için Sultan katında aracılık yapmasını istedi. Tuğrul Bey, kendisine 1.000 top ipek kumaş, 50 çeşit ağır elbise, 500 at ve katır, 300 Mısır eşeği, 1000 öküz ve kıl keçisi 100 gümüş kap, 200.000 dinar para getiren Bizans elçisini, Şeyhülislâm Ebu Abdullah ile birlikte huzuruna kabul etti. Tuğrul Bey, İmparator'un Liparit için gönderdiği kurtuluş parasını da almayarak onu elçiye teslim etti.¹⁹⁰ İmparator'un barış önerisini kabul eden Tuğrul Bey, Bizans ile imzalanacak anlaşma için Abbasi halifesi Ka'im bi'emrillah'ın akrabası Şerif Ebu'l-Fazl Nasır başkanlığında bir heyeti Bizans elçisi ile birlikte İstanbul'a gönderdi.¹⁹¹

Müverrih Vardan, Liparit'in serbest bırakılması ile ilgili olarak:

“Liparit Sultan'ın yanına götürüldüğünde Sultan onu Müslüman olmaya davet etti. Liparit sultanın yüzünü gördükten sonra emrini ifa edeceğini söyledi. Fakat Sultan'ın huzurundan çıktuktan sonra seni gördükten sonra emrini ifa etmeyeceğim ve ölümden korkmayacağım dedi.

-Sultan: Ne istersiniz? diye sorunca esir prens şu cevabı verdi:

-Eğer tacirsen beni sat, cellatsan beni öldür ve eğer hükümdarsan beni bedelime mukabil serbest bırak

-Sultan: Ben ne seni satın alacak tacir ne de senin cellattın olmak isterim; ben bir hükümdarım, istediğin yere gitmekte serbestsin” demektedir¹⁹²

Urfalı Mateos da Liparit'in serbest bırakılması ile ilgili olarak: *“Liparit'i esir ettikten sonra Sultan Tuğrul'un yanına götürdüler. Çünkü onun şöhreti çoktan oralarda işitilmişti ve Sultan onun kahramanlığını biliyordu. Liparit iki yıl Sultanın yanında kaldı ve muhtelif vesilelerle kahramanlığını ispat etti Günün birinde, kuvvetli ve cesur bir Müslüman zenciye, Sultanın huzurunda öldürdü. Bunun üzerine Sultan onu serbest bıraktı ve ona büyük mükâfatlar verip Roma memleketine yolladı. Liparit İstanbul'a geldi. Monomah, onu görmekten çok memnun kaldı ve ona kıymetli hediyeler verdi ve evine, karısının ve çocuklarının yanına gönderdi” demektedir.¹⁹³*

¹⁹⁰ Abû'l-Farac, I, s. 305; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 123.

¹⁹¹ Sevim-Merçil, s. 36.

¹⁹² Vardan, s. 175; Mikhael Attaleiates, *Tarih*, (1853), (Çev. B. Umar), Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2008, s. 56.

¹⁹³ Urfalı Mateos, s. 90.

Yapılan Anlaşmanın Maddeleri:

1. IX. Asırda İmparator Mihail ile Begme zamanında Emeviler'in meşhur komutanı Mesleme b. Abdülmelik tarafından İstanbul'da yaptırılan cami ve medrese tamir edilecek.¹⁹⁴ Şîf Fâtımî halifesi adına okutulan hutbe, Abbasi halifesi ve Tuğrul Bey adına değiştirilecek.¹⁹⁵
2. Cami mihrabına eski Türk hâkimiyet alameti olan ve Tuğrul Bey'in de kullandığı ok ve yay¹⁹⁶ işaretleri işlenecek idi.¹⁹⁷

Abbasi halifeliğine ödenen yıllık verginin kendisine ödenmesi teklifi de sunulmasına rağmen Bizans İmparatoru tarafından uzun müzakereler sonucunda kabul edilmedi. Ama Bizans İmparatoru yukardaki iki maddeyi kabul etmek zorunda kaldı. İki devlet arasında tam bir anlaşma sağlanmadığından savaşların tekrar başlayacağına hükmeden Bizans İmparatoru devletin doğu hududundaki kale ve müstahkem mevkiilerin tamirini, sınır boyundaki kıtaların arttırılmasını emretti. Fakat taht mücadeleleri gibi bazı iç meselelerin baş göstermesi sebebi ile Selçuklular, Anadolu'ya yeni akınlar yapamadılar.¹⁹⁸

Hasankale zaferi diye anılan bu başarı, Malazgirt öncesi ilk büyük deneme olmuştur. Selçuklu Devleti'nin Bizans Devleti'ne karşı kazandığı ilk büyük zaferdir.¹⁹⁹ Bizans Devleti, önceleri önem vermedikleri Selçuklu akınlarının ne kadar büyük bir tehlike arz ettiklerini anladı. Bizanslılar, Malazgirt savaşına kadar da Selçuklular'ın karşısına önemli bir kuvvet çıkartamadılar.²⁰⁰

¹⁹⁴ Mevdûdî, I, s. 181; Bedirhan, s. 205; Öztuna, s. 9; Sümer, *Oğuzlar*, s. 89; Cahen, "Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi", s. 1385.

¹⁹⁵ Turan, *Türkler Anadolu'da*, s. 38.

¹⁹⁶ Ok ve yay Türk devlet geleneği ve hâkimiyet anlayışında önemli bir yere sahiptir. Hun çağından beri uygulanan bu gelenek, aynı şekilde Gök-Türkler tarafından da devam ettirilmiştir. Bu gelenek daha sonra da bütün Türk zümrelerine yayıldı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Turan, "Eski Türklerde Okun Hukukî Bir Sembol Olarak Kullanılması", *Belleten*, IX (35), (Temmuz 1945), s. 307-308; Erkan Göksu, "Ok ve Yay'ın Türk Devlet Geleneği Hâkimiyet Anlayışındaki Yeri", *TS*, V (2), (İlkbahar 2010), s. 990.

¹⁹⁷ Demir, s. 57; Erdoğan Merçil, *Selçuklular'da Hükümdarlık Alametleri*, TTK Yay., Ankara 2007, s. 194; Ahmet Toksoy, *Bizans'tan Akkoyunlulara Tav-ili/Tao Bölgesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1995, s. 24.

¹⁹⁸ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 247-248.

¹⁹⁹ Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 23-24; Konukçu, *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*, s. 11.

²⁰⁰ Bedirhan- Atçeken, s. 45.

Rene Grousset, 1054-1055 yılında Kars'ın İbrahim Yınal tarafından kuşatıldığından bahsetmişse de bu olayın gerçekliği hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz.²⁰¹ Grousset, İbrahim Yınal ve Kutalmış isimlerini karıştırmış olabilir.²⁰²

2.6. KUTALMIŞ'IN KARS SEFERİ

Kutalmış, amcasının oğlu Tuğrul Bey ile saltanat meseleleri yüzünden arası açılınca, Anadolu'yu fethedip bir devlet kurmak için Şeddadiler ülkesinde aldığı bir kılavuz ile Kars bölgesine girdi (1054). Azimî 1053-1054 yılı olaylarından bahsederken “*Tuğrul Bey'in kumandanlarından Kutalmış, Kars şehrine saldırıp içindekilerini öldürdü*” demektedir. Kars; Trabzon ve Horasan-İran kervan yolları üzerinde olduğu için huzurlu ve zengin bir şehirdi. Haçı Suya Koyma yortusunda (6 Ocak 1054) Kars Selçuklu ordusunun baskısına uğradı. Kral Gagik Abbas ile erken davrananlar iç kaleye sığınarak canlarını kurtardı. Kutalmış'ın kuvvetleri Kars şehrini yağmaladı.²⁰³ Kutalmış, Tuğrul Bey'in ordusuyla kendi üzerine geldiğini haber alması üzerine daha fazla ileri gitmeyerek bu bölgeden hemen ayrılıp Azerbaycan'a doğru gitti.²⁰⁴

Kutalmış'ın Kars'tan ayrılıp Ani'ye geldiği esnada uğradığı saldırı için Anili Kadı Ebu Nasr Burhanüddin: *Horasan'da ve Irak'ta yaşayan Kutalmış, Erminiye'ye gelerek oradaki kâfirler ile (Bizanslılar, Ermeniler, Gürcüler ve Abhazlar) mücadelelerde bulundu. O zamanlar büyük ve mamur olan Kars'ı harap etti. Sonra Ani civarında Merin adlı 60.000 haneli bir kafir şehrine gelerek, gecelemek üzere askerlerini evlere taksim etti. Şehir halkı reislerinin tasarladığı plan mucibince, evlerindeki Müslüman askerlerine ziyafet çekip onları sarhoş ettiler ve gecenin ileri bir saatinde kiliselerin çan seslerini duyar duymaz hepsini öldürdüler. Bu felaketten güçlkle kurtulan Kutalmış, Horasan'a gittikten sonra orada derdinden öldü. Nihayet bunun oğlu Alp Arslan Selçuk tahtına geçti. Babasının intikamını almak için Erminiye üzerine asker çekerek bütün kâfir şehirlerini harap etti*” demektedir.²⁰⁵

²⁰¹ M. Altay Köymen, Bizans kaynaklarına dayanarak İbrahim Yınal'ın 1054-1055 yıllarında Kars'ı kuşattığını belirtmektedir. Fakat Osman Turan ve Azimî, Kars'ı kuşatan kişinin Kutalmış olduğunu yazarlar. Karşılaştırma için bkz. Azimî, s. 12; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 130; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 248.

²⁰² Grousset, s. 581-582.

²⁰³ Azimî, s. 12; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 130; Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, s. 326-327.

²⁰⁴ Yımanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 49; Kırzioğlu, *Ani Şehri Tarihi*, s. 25.

²⁰⁵ M. Fuad Köprülü, “Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları, *Belleten*, VII (27), (Temmuz 1943), s. 475.

Anili Kadı Burhanüddin, eserinde Kutalmış'ın bu olaydan sonra kederinden öldüğünü bildirmişse de biz Kutalmış'ın Tuğrul Bey'in ölümünden sonra ortaya çıkan saltanat mücadeleleri esnasında öldüğünü kesin olarak bilmekteyiz. Çağrı Bey'in oğlu Alp Arslan'ı ise büyük bir yanılığa düşerek Kutalmış'ın oğlu olarak nakletmiştir.

2.7. TUĞRUL BEY'İN ANADOLU SEFERİ

Fâtımîlere karşı mücadeleye başlayan Tuğrul Bey'in batı siyasetinde bir ara Mısır cephesi ağır basmıştı. Tuğrul Bey, İstanbul'a gönderdiği bir elçi ile çıkacağı Mısır seferinde Bizans topraklarından geçmek için izin istedi. Bizans İmparatoru Kostantin'in, Mısır Fâtimî hükümdarı ile aralarındaki dostluğu bahane ederek buna izin vermemesi iki hükümdarın arasının bozulmasına neden oldu (1053).²⁰⁶

Tuğrul Bey, İbrahim Yinal isyanını bastırdıktan sonra Anadolu seferi için hazırlıklara başladı. Bir yandan gittikçe artan Türkmen nüfusu ve dolayısıyla Anadolu'yu yurt tutma zorunluluğu, öbür yandan da Bizans İmparatorluğu ile yapılan anlaşmadan tam bir sonuç çıkmaması ve Bizans'ın Anadolu'ya yeni kuvvetler göndermesi sebebiyle Büyük Selçuklu Devleti'nin Anadolu'ya yeni bir sefer yapma zorunluluğu ortaya çıktı.²⁰⁷

Tuğrul Bey, 1054 yılında büyük bir ordu ile Azerbaycan üzerine yürüterek Tebriz'e girdi.²⁰⁸ Azerbaycan'a hâkim olan iki Müslüman hükümdar, Gence ve Tebriz emîri Vahsudan ile Erran emîri Ebu'l-Esvâr, Tuğrul Bey'e itaatlerini bildirerek çeşitli hediyeler ile karşıladılar. Tuğrul Bey ise onların yıllık vergilerini ödemeleri şartıyla itaatlerini kabul etti ve yerlerinde bıraktı. Tuğrul Bey'in bu emîrleri tâbi duruma getirerek arkasını sağlama alması bu sefere ne kadar önem verdiğini göstermesi bakımından önemlidir.²⁰⁹

Tuğrul Bey'in Anadolu seferi esnasında izlediği yol güzergâhı şöyle idi: Başkent Rey'den hareketle Kazvin-Zencan-Miyane-Tebriz yoluyla Merend'e vardılar. Azerbaycan'a varmak için Culfa yakınlarında Aras nehrinden kuzeye geçerek Nahçıvan'a geçtiler. Bazen de Hoy'a saparak kuzeydeki Zağros sıra dağlarının

²⁰⁶ Turan, *Türkler Anadolu'da*, s. 38; Bedirhan, s. 206.

²⁰⁷ Sevim-Merçil, s. 36.

²⁰⁸ Azimî, s. 13.

²⁰⁹ Mevdûdî, I, s. 187; Müneccimbaşı, I, s. 18-19; Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamani*, s. 57; Savaş Eğilmez, "Transkafkasya'nın Coğrafi Konumu ve Selçukluların Bölgeye Yönelik İlk Akınları", *AÜEFSD*, VIII (41), (Aralık 2008), s. 95.

Tendürek dağı ile birleştiği bugünkü Mehdi deresini geçerek Anadolu'ya girip Van Gölü civarına ulaşmaktaydılar. Ayrıca bu yol Murat nehrinin güneyinden İskenderun körfezine uzanan büyük stratejik yolun başlangıcıdır.²¹⁰

Urfalı Mateos, Tuğrul Bey'in Anadolu'ya gelişi için: “503 (8 Mart 1054-7 Mart 1055) tarihinde, Ermenistan üzerinde zehirli ve öldürücü bir rüzgâr esti. İran Sultanı Tuğrul, payitahtından hareket edip deniz kumu kadar çok olan askerlerle beraber Ermenistan'a yürüdü” demektedir.²¹¹

1054 yılı başlarında Tuğrul Bey, büyük bir ordu, filler, arabalar ve atlar ile Anadolu'ya geldi.²¹² Van Gölünün kuzeydoğu ucundaki Bargiri (Muradiye) şehrini aldı. Buradan hareketle Erciş önüne vardı. Erciş halkı 8 günlük muhasaradan sonra altın, gümüş ve atlardan oluşan hediyeleri Tuğrul Bey'e göndererek itaatlerini bildirdiler. Erciş'i teslim alan Tuğrul Bey, müstahkem bir kalesi olan Malazgirt önünde karargâhını kurarak kuvvetlerinin bir kısmını üç istikamette ileri sevk etti.²¹³

Bir kol kuzeyde Parhal dağlarına ve Kafkaslar'a; batıda Canik ormanına ve güneyde Anti Toroslar'a kadar uzandı ve Sivas civarındaki Horzen'i ve Tercan'ı yağmaladı.²¹⁴ İkinci kol, Oltu ve Çoruh ırmağı istikametinde ilerleyerek Halদিয়া bölgesine girdi. Halদিয়া'dan dönerken bu Selçuklu ordusu Frank birlikleri tarafından durduruldu.²¹⁵ Üçüncü kol ise Kars yönünde ilerleyerek, buradaki Bizans valisi Gagik ile giriştikleri bir savaş sonunda çoğunluğunu Ermeni askerlerinin oluşturduğu Bizans kuvvetlerini bozguna uğrattı.²¹⁶ Öte yandan Malazgirt'i 3 gün kuşatma altına aldıktan sonra kuşatmayı kaldıran Tuğrul Bey, orduyla Kars'a gelerek şehri bir süre kuşattıktan sonra Pasin ovasından geçerek Erzurum yörelerine, hatta daha doğuda bulunan Ügümi'ye değin hareketini sürdürdü. Bu bölgede hiçbir Bizans kuvveti kendisine karşı

²¹⁰ Nurettin Türsan, “Türklerin Anadolu'ya Girişi ve Alp Arslan'ın Komutanlık Sanatı”, *BTTD*, (47), (Ağustos 1971), s. 22.

²¹¹ Urfalı Mateos, s. 100.

²¹² Aristakes, 92-93.

²¹³ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 169; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 125; Cahen, “Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi”, s. 1385.

²¹⁴ Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, s. 57; Honigmann, s. 181-182.

²¹⁵ Aşan, s. 39.

²¹⁶ G. Öğün Bezer, “Tuğrul Bey Zamanı”, *Büyük Selçuklu Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir 2011, s. 26-27.

çıkıp savaşmaya cesaret edemedi. Kuzeydoğu hareketini böylece tamamlayan Tuğrul Bey, güneye inerek tekrar Malazgirt'e gelip burayı kuşatma altına aldı.²¹⁷

Malazgirt'te Bizans İmparatoru adına Vasil hüküm sürmekteydi. Vasil'in babası Ermeni, annesi ise Gürcü idi. Vasil, Tuğrul Bey'in bu ikinci kuşatması esnasında mümkün olan her yolla şehri tahkim ettirdi. Selçuklu askerleri şehre girmek için kalenin dibinden lağımlar kazmaya başlayınca kuşatılanlar da aksi istikamette toprağı kazarak bu lağımcıları esir ettiler. Bunun üzerine Tuğrul Bey bir zamanlar II. Basileios tarafından da kullanılan dev mancınığı Bitlis bölgesinden getirtti.²¹⁸

Bitlis'ten getirilen mancınıkla kaleye yapılan ilk atışta üç muhafız öldü. Bu mancınık karşısında Malazgirt surlarının fazla dayanamayacağını anlayan Vasil, para ve mevki karşılığında mancınığı yakması için Normanlı bir asker tuttu. Bir hile ile mancınığın yanına ulaşan Normanlı asker 3 şişe nefit dökerek mancınığı yaktı.²¹⁹

Bir ay devam eden kuşatma esnasında Harezm askerlerinin kumandanı olan Akhan (Arsuran) bir taarruz esnasında öldürüldü.²²⁰ Tuğrul Bey, kış mevsiminin yaklaşması ve Malazgirt kuşatmasının beklenenden uzun sürmesi nedeniyle kuşatmayı kaldırarak bahara ertelemek zorunda kaldı. Tuğrul Bey, Rey'e dönmek için harekete geçti ve geri dönüş yolunun üzerinde olan Adilceviz'i de alarak yoluna devam etti.²²¹ Tuğrul Bey, Rey'e dönmeye karar verdiyse de Halifenin çağrısı üzerine Bağdat'a gitti.²²² Irak'ın durumu, şiî hareketleri ve isyanları Tuğrul Bey'in bir daha Anadolu seferine çıkmasına imkân vermedi.²²³

Anadolu'ya düzenlenen bu seferler kalıcı olmamakla birlikte bir iz bırakmaktaydı. Türkler bu bölgelere yaptıkları akınlarda sıkışınca Azerbaycan'a geri çekiliyorlardı. Bu durum Bizans'ın savunmasının çökmesini sağladığı gibi Anadolu'daki yerli halkın huzursuzluğunun da artmasına sebep oldu.²²⁴ Tuğrul Bey'in bu seferi İbrahim Yinal'inkinden farklı olarak daha geniş bölgeleri içine almıştır. Bu

²¹⁷ Honigmann, s. 179; Sevim-Yücel, I, s. 36.

²¹⁸ Grousset, s. 583.

²¹⁹ Urfalı Mateos, s. 101-102; Attaleiates, s. 58.

²²⁰ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 131; Yımaç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 50.

²²¹ Ebû'l-Farac, I, s. 306; Şalbayev, s. 177-188.

²²² Umar, s. 77.

²²³ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 131.

²²⁴ Mehmet Şeker, "Anadolu'daki Türk Kültürünün Oluşması ve Unsurlarına Bir Bakış", *TYD*, XVIII (127-128), (Mart-Nisan 1998), s. 134.

defa Bizans generalleri; Selçuklu birlikleriyle açık bir şekilde mücadele etmekten kaçındılar.²²⁵

Tuğrul Bey, 1055 yılında Bizans İmparatorluğu'na bir elçi göndererek ecdadının İslâm devletlerinden aldığı TorosDağları-Malatya-Erzurum hattının doğusunun iadesini ve günde 1.000 dinar vergi vermelerini istedi. Theodora da Tuğrul Bey'e bir elçiyle kıymetli hediyeler gönderdi. Tuğrul Bey, bu elçiyi kabul etmekle beraber onu, kendisiyle beraber Bağdat'a götürdü.²²⁶

2.8. ŞEHZADE VE EMİRLERİN YAPTIĞI ANADOLU AKINLARI

Tuğrul Bey'in Anadolu'dan ayrılmasından sonra Selçuklu vassalı Erran valisi Ebu'l-Esvâr, Türkmen kuvvetlerinin yardımı ile Anadolu akınlarına devam ederek Ani civarına kadar ilerledi. Bunun üzerine Bizans İmparatoru Konstantinos'un gönderdiği Nikephoros, Dübeyl ve Gence civarlarına kadar ilerleyerek Ebu'l-Esvâr'ı yenilgiye uğratıp onunla Bizans vassallığını kabul etmesi şartıyla bir anlaşma imzaladı.²²⁷

Tuğrul Bey de kardeşi Çağrı Bey'in oğlu Yakutî Bey'i Azerbaycan ve Anadolu hududuna gazaya memur etti. Yakutî Bey ile maiyetinde bulunan Türk beylerinden Sanduk (Samuk, Saltuk, Samukh, Sunduk) Anadolu'ya akınlarda bulundular. Bu akınları durdurmak isteyen İmparator Mikhail, Kapadok temi valiliğine tayin ettiği ünlü generallerden Nikephoros Briyennos'u görevlendirdi. Bu ünlü general Kayseri'de Selçuklu birliklerine karşı geldi ise de bozguna uğramaktan kurtulamadı (1057).²²⁸

Bir kısım Selçuklu askerleri Taron (Muş) valisi Bulgar asıllı Aaron'un oğlu Teodoros'un emrine girdi. Sanduk'un emrindeki askerler bu mültecilerin kendilerine teslimini istediyseler de bir şey elde edemediler. Bu askerler Hark (Bulanık)'ın köylerini yağma ettikten sonra Arsiana (Murat çayı)'dan geçerken buzların kırılmasıyla boğuldular. Bizans hizmetindeki Norman kumandanı Herve, Sanduk'a katılmasından kısa bir süre sonra onunla araları açıldı. Ahlat'a kaçan Herve, Nasr u'd-Devle Ahmed

²²⁵ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 250.

²²⁶ Aristakes, s. 109; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 125; R. A. Hüseyinof, "Malazgirt ve Kafkaslar", *DTCFTAD*, (10), Ankara 1968, s. 66.

²²⁷ Sevim-Merçil, s. 37.

²²⁸ Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 51.

tarafından, Bizans'a yaranmak için esir alındı. Herve, Türkler ile işbirliği yapan ilk Bizans kumandanıdır.²²⁹

İmparator İsaakios I. Komnenos'un hizmetinde olup Haştiank ve Arşamunik eyâletlerinin valisi sıfatı ile Erzen'de oturan Liparit'in oğlu İvane, Theodosiopolis'i kuşattı. Ani valisi Katakalon da Theodosiopolis'e yardım için bir ordu gönderdi.²³⁰ Bunun üzerine İvane, Türklerin yardımına müracaat ederek, onlara Bizans memleketlerini yağma etmeyi tavsiye etti.²³¹ Yakutî ile birlikte bulunan Selçuklu askerleri Sabuk komutasında İvane'ye yardım için geldiler. Selçuklular'ın bu bölgelere gelmesi üzerine Katakalon, Ani'ye sığındı.²³² Selçuklu askerleri elleri boş dönmek için Trabzon, Haldiye (Khaldia), Bayburt, Çoruh üzerindeki Hart (Harton)'a kadar olan mintıkayı yağma ettikten sonra büyük bir ganimetle geri döndüler.²³³

Anadolu'nun müdafaasız olduğunu gören Selçuklu akıncıları aynı sene (1057) yine geldiler. Tercan'ın güneyindeki Mananalıs bölgesinden geçtiler. Bu bölgede iki kola ayrıldılar. İlk kol Erzincan şehrine bir gece yarısı baskın yaptı. Bu kola mensup akıncılar bu bölgeden Erzurum havalisine geçtiler ve batıdaki Blur (Pulur) şehrine hücum ettiler. Pulur'un surlarının sağlamlığına güvenen Kara-Erzen halkının bir kısmı buraya sığınmış idi. Merdivenler ile surlara tırmanan Selçuklu akıncıları şehre girerek kaleyi zapt ettiler. Bu bölgedeki halk tahminen 7.000 ölü ve esir verdi.²³⁴

Bu esnada Tuğrul Bey, Arslan Besasirî'ye yardım ettiğinden dolayı Mervanîler'i sıkı bir kontrol altında tuttuğu gibi topraklarını da zaman zaman yağma ettirdi. Mervanî hükümdarı Nasr u'd-Devle topladığı 100.000 dinarı Sultan'a ulaştırarak onunla barış yapmak zorunda kaldı.²³⁵

²²⁹ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 252; Honigmann, s. 180-181; Cahen, "Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi", s. 1390.

²³⁰ Ersan, s. 26; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 85.

²³¹ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 151.

²³² Bedirhan, *Kafkasya ve Büyük Selçuklu Devleti'nin Doğu Politikası*, s. 84-85.

²³³ Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, s. 330; Köymen, "Anadolu'nun Fethi", s. 98.

²³⁴ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 252-253; Grousset, s. 590.

²³⁵ Ali Sevim, "Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin Mir'âtü'z-Zamân fi Târîhi'l-Âyân adlı Eserindeki Selçuklularla ilgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", *Belgeler*, XVIII (22), Ankara 1997, s. 24.

Mananalıs hareket merkezinden çıkan öteki akıncı kolu ise Horsen ile Hanzit'in batısında, Fırat nehrinin sol kıyısı üzerinde Harav veya Hatav adlı kaleye saldırıda bulunarak birçok kişiyi esir aldılar.²³⁶

Yakutî, maiyetindeki birlikler ile 1058 yılında Kars civarına geldi.²³⁷ Kars'a saldırıda bulunan Selçuklu kuvvetleri Kars'ın kenar mahallerini yağmaladıktan sonra şehri ele geçirmeden Ani üzerine yürüyerek kuşattılsa da başarısız oldular. Daha sonra bu kuvvetler Pasin ovasına inerek bu bölgelerdeki birçok şehir ve kaleleri kuşatıp sıkıştırdıktan sonra Üğümi'yi ele geçirdiler. Başka bir Selçuklu birliği de Malazgirt ve Muş bölgelerine akınlarda bulundu.²³⁸ Yine aynı yılda Yakutî'nin Azerbaycan'dan sevk ettiği bir diğer Selçuklu birliği Anadolu sınırını aşarak Erzurum, Erzincan, Kemah ve Harput'a kadar ilerleyerek bu bölgelerde akınlarda bulundu. Bu kuvvetlerden bir kol da Çoruh ve Kelkit vadisi yoluyla ilerleyerek Şebinkarahisar'ı ele geçirdi.²³⁹

1058 yılında Emîr Dinar, İran'dan muazzam bir orduyla Malatya üzerine yürüdü. Bu şehrin altın ve gümüş gibi kıymetli eşyalarla dolu olduğu haberleri İran'a kadar gitmiş idi. Bu şehir surlardan mahrum bir vaziyette idi. Selçuklu askerleri şehre geldiğinde şehirde bulunan Bizans süvari bölüğü onlara karşı koymaya çalıştıysa da sonunda şehir halkını da bırakarak kaçmak zorunda kaldılar.²⁴⁰ Selçuklu askerleri 10 gün boyunca şehri yerle bir ettikten sonra ele geçirdikleri ganimetler ile bu bölgeden ayrıldılar.²⁴¹

Urfalı Mateos, şehrin surlardan yoksun olduğunu aktarmaktadır, Ebû'l-Farac, ise Bizans'ın Malatya'yı Araplardan almasından beri surun var olduğunu fakat hiç tamir edilmediği için harap halde bulunduğunu aktarmaktadır.²⁴²

Selçuklu askerleri Malatya'dan aldıkları ganimet ile Erzincan bölgesine geldiklerinde dağlı Ermeniler silahlı çeteler halinde birleştiler. Bütün geçitleri tutarak pusu kurdular. Mevsimin kış olmasından dolayı Selçuklu askerleri yola devam

²³⁶ İ. Kayabalı-C. Arslanoğlu, "Türkler'in İslam Dinini Kabul Etme Sebepleri ve Anadolu'nun Fethi", *TKD*, (131), (Eylül 1973), s. 1224.

²³⁷ Yımanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 53.

²³⁸ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 55; Tufan Gündüz, "Kars", *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 2001, XXIV, 515.

²³⁹ Sevim-Yücel, I, s. 37.

²⁴⁰ Urfalı Mateos, s. 107-108; Grousset, s. 591.

²⁴¹ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 151.

²⁴² Abû'l-Farac, I, s. 312.

etmeyerek kışı Erzincan'da geçirdiler (1058). Yiyecek kıtlığı çeken askerler Horsen'e geçtiler. Burada iki kola ayrıldılar. Asıl kol Morrans köyüne hareket etti. Selçuklu askerlerinin bu şehri kuşatmak için hazırlandıkları esnada emîr Dinar, boğazına isabet eden bir okla şehit oldu. Bunun üzerine Selçuklu askerleri ağırlıklarını bırakarak geri çekildiler. Bir süre sonra geri dönen Selçuklu askerleri kendi eşyalarını yağmalayan Bizans askerlerini kılıçtan geçirdiler.²⁴³ Buradan Ognut (Kiği)'a geçen bu akıncılar kendilerini takip eden Morranslı kuvvetler ile yaptıkları savaş neticesinde ele geçirmiş oldukları ganimetlerin bir kısmını terk etmeye mecbur kaldılar. Kurtulanlar dağınık bir şekilde Muş civarına geldiler ise de Glakavana (Çanlı Kilise) civarında Ermeni reisi Thorning'e bağlı Sasun dağlıları tarafından şehit edildiler. Çok az bir kısmı ise kaçmayı başardı.²⁴⁴

1059 yılında Sultan Tuğrul Bey'in emri ile Anadolu akınları tekrar başladı. Şehzade Yakutî, beraberinde Horasan Sâlârı, Kapar, Ermeni kaynaklardaki imlasıyla Kıcacıç ve Sanduk adlı Selçuklu emîrleri ile Sünni Abbasi halifesine bağlı olmaları sebebiyle siyah bayrak taşıyan Selçuklu ordusuyla Van Gölünün kuzeyindeki Anadolu topraklarına girdi.²⁴⁵ Yakutî'nin emri altındaki kumandanlardan Horasan Sâlârı, Urfa'yı kuşattıysa da Antakya Dükü Khaçator'un müdahalesi yüzünden başarı olamadı.²⁴⁶

Yakutî'nin emri altındaki emîrlerden Sanduk'un komutasındaki Selçuklu akıncıları ise Kapadokya'ya girerek Sivas (Sebesteia) dolaylarına gittiler.²⁴⁷ Selçuklu emîrlerinin Sivas'a girmekteki niyetleri, Vaspuragan sülalesinden Senekerim'in varisleri olan iki Ardzruni prensi olan Adom ve Apusahl'ı esir almaktı. Ama Selçuklular'ın gelişini daha önceden haber alan bu prensler Kayseri'nin güneyindeki Gabadonia'ya (Urfalı Mateos'a göre Khavadanek, daha sonra Develi) kaçtılar. 1059-1060 yılında Selçuklu askerleri Sivas'a geldiklerinde bu şehrin surlarla çevrili olmadığını gördüler. Selçuklu askerleri şehre girerek birçok insanı kılıçtan geçirdikleri

²⁴³ Grousset, s. 591-592; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 85.

²⁴⁴ Honigmann, s. 182; Cahen, "Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi", s. 1391; Köymen, "Anadolu'nun Fethi", s. 99.

²⁴⁵ Sevim-Merçil, s. 38; Süleyman Tülücü, "Malazgirt Savaşına Katılan Türk Beylerinden Sunduk" *AÜTAED*, (13), Erzurum 1999, s. 273.

²⁴⁶ Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 85; Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi I-II*, Hayat Yay., İstanbul 1964, II, s. 61.

²⁴⁷ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 153; Kayabalı-Arslanoğlu, s. 1224.

gibi birçoğunu da esir aldılar.²⁴⁸ Selçuklu askerleri 10 gün boyunca Sivas'ta kaldıktan sonra çok sayıda esir ve ganimetler ile şehri terk ettiler.²⁴⁹

Bizans İmparatoru İsaakios Komnenos'un (1054-1059), yerine tahta geçen X. Konstantin Dukas, Anadolu'daki Selçuklu akınlarını durdurmak için General Pankaras'ı görevlendirdi.²⁵⁰ Kış mevsiminin yaklaşması ile Anadolu'da toplamış oldukları ganimetler ile Azerbaycan'a dönmekte olan Selçuklu askerinin peşinden takibe geçen Pankaras, Selçuklu kuvvetleri tarafından ağır bir yenilgiye uğrattıldı (1061). İmparator Dukas, Selçuklular'ın kış yüzünden tahliye ettikleri Doğu Anadolu'daki şehirlerin surlarının ve kalelerinin tamir edilmesi için çalışmalar başlattı.²⁵¹

Sultan Tuğrul, 1062 yılında Azerbaycan'a gelerek bu bölgeleri tekrar kendine tabî kıldıktan ve Anadolu'ya yapılan akınları yerinde inceledikten sonra bu bölgeden ayrılarak Irak'a gitti. Sultan Tuğrul, Anadolu'ya yapılan akınların tekrarlanması için Yakutî'ye emir verdi. Yakutî, Horasan Sâlârı, Cemcem ve İsulî adlı emîrlere ile beraber Anadolu'ya girerek Ergani dâhil olmak üzere Bağin ve Tulhum'a akınlarda bulundu. Daha sonra Diyarbekir emîri Nasr u'd-Devle'nin bu orduya katılmasıyla Dicle ve Fırat havzalarında da akınlarda bulundular.²⁵²

İmparator Dukas, bu bölgelere düzenlenen Selçuklu akınlarını haber alınca Urfa'nın Bizans Dükü Herve ve Tavadanos'u bu akınları durdurmak için görevlendirdi.²⁵³ Bizans komutanları bu bölgeye gelince, Selçuklu ordusunun çoktan karargâhına geri dönmüş olduğunu görünce Diyarbekir'i kuşattılar. Diyarbekirlilerin Normanlı paralı asker Herve'ye rüşvet vermesi üzerine o da bu kuşatmayı desteklemekten vazgeçti. Tek başına kalan Tavadanos'un kuşatma esnasında öldürülmesi üzerine Bizans kuvvetleri kuşatmayı kaldırdı.²⁵⁴ Bu kuşatma esnasında Türk kumandanlardan Hacı Başara da şehit düştü.²⁵⁵

²⁴⁸ Urfalı Mateos, s. 107-108; Grousset, s. 593-594.

²⁴⁹ Osman Turan, "Selçuklular Zamanında Sivas Şehri", *DTCFD*, IX (4), (Aralık 1951), s. 448.

²⁵⁰ Auguste Bailly, *Bizans Tarihi I-III*, (Çev. H. Şaman), Tercüman Yay., İstanbul ?, II, s. 272-273; Sevim-Yücel, I, s. 38.

²⁵¹ Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 54-55; Ersan, s. 207.

²⁵² Sevim-Merçil, s. 39; Cahen, "Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi", s. 1391.

²⁵³ M. Halil Yınanç, "Diyarbekir", *İA*, MEB Yay., İstanbul 1977, III, 612.

²⁵⁴ Grousset, s. 595; Türsan, s. 23; Kaşgarlı, s. 92; Işın Demirkent-Mustafa Korkmaz, "İslâm Fethinden Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Urfa'nın Siyasi ve Sosyal Tarihi", *Edessa'dan Urfa'ya*, (Edit. Mehmet Çelik), *AÜTTAUAM* Yay., Ankara 2007, s. 100.

²⁵⁵ Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 55.

Şehzade ve emîrlerin yaptığı Anadolu akınlarından şu sonuçlar çıkarılabilir:

1. Yapılan bu akınlar ile birlikte Selçuklu akıncıları Anadolu içlerine kadar ilerledi; Sivas ve Malatya gibi müstahkem şehirler tahrip edildi. Bu hattın doğusunda kalan şehirler sürekli akınlara hedef oldu.²⁵⁶
2. Orta Anadolu ve Doğu'da yapılan akınlara rağmen Malazgirt Savaşının sonuna kadar Türk toplulukları Anadolu'da sürekli kalmadılar. Yapılan bu akınların amacı yerleşmekten çok müstahkem şehirleri tahrip edip ganimet toplamaktı. Ayrıca Anadolu'ya yapılan her akın bir sonraki akın için bir keşif niteliği taşıyordu.²⁵⁷
3. Bizans ordusu bu akınlara karşılık veremediği gibi, Anadolu'daki şehir ve kasabaları kendi kaderlerine terk etti.²⁵⁸
4. Bizans yönetiminin, merkezdeki saltanat isyanları nedeniyle Anadolu sınırındaki askerlerini çekmiş olması Anadolu'daki Türk akınlarının ilerlemesini kolaylaştırıyordu.²⁵⁹

Sultan Tuğrul, hem İbrahim Yınal ve Kutalmış isyanları hem de Bağdat Abbasi Halifeliğini ciddi bir şekilde sarsan Arslan Besasirî isyanı sebebiyle Anadolu'nun fethiyle bizzat ilgilenemedi. Ancak görevlendirdiği Selçuklu şehzade ve emîrleri onun emri çerçevesinde Anadolu akınlarında bulundular.²⁶⁰

²⁵⁶ Aşan, s. 40; Kayabalı-Arslanoğlu, s. 1224; A. Caferoğlu, "İlk Anadolu Vatan Kültürü Kurucuları", *TM*, XVII, İstanbul 1972, s. 3.

²⁵⁷ Demir, s. 60; Şeker, "Anadolu'daki Türk Kültürünün Oluşması ve Unsurlarına Bir Bakış", s. 134.

²⁵⁸ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 255.

²⁵⁹ Cahen, "Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi", s. 1390.

²⁶⁰ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 58.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SULTAN ALP ARSLAN DEVRİNDE ANADOLU'YA YAPILAN AKINLAR

3.1. SULTAN ALP ARSLAN'IN ANADOLU SEFERİ

Sultan Tuğrul, 1063 yılında Rey'de ölünce ilk önce Süleyman hükümdar olarak ilan edilse de, daha sonra Çağrı Bey'in oğlu Alp Arslan, hem Süleyman'ı, hem de babası Arslan (İsrail) Yabgu'nun varisi olması nedeniyle saltanatta hak iddia eden Kutalmış'ı bertaraf ederek tek başına hükümdarlığını ilan etti (1064).²⁶¹

Sultan Alp Arslan, Bizans İmparatorluğu sınır bölgelerinde bulunan yerleri tahkim etmek²⁶², Azerbaycan'daki tâbi beyler ile sınır bölgelerindeki Türkmenler üzerinde devlet nüfuzunu sağlamlaştırmak niyetiyle Rey şehrinden ordusuyla harekete geçerek Azerbaycan'a gitti (1064).²⁶³ Sultan Alp Arslan Merend'e vardığında birçok defa Rum gazasına çıkmış olan Tuğ-tekın adlı bir Türkmen emîri yanına geldi. Tuğ-tekın, Sultan Alp Arslan'ın ordusuna katıldıktan sonra onu Gürcülerin üzerine yürümeye teşvik etmekle beraber bu bölgeleri çok iyi tanıdığı için de ona yol göstermeye ve kılavuzluk etmeye başladı.²⁶⁴

Birçok tâbi hükümdar ve emîrlere de Sultanın bu seferinde onun yanında bulunuyordu. Sultan Alp Arslan, itaatte kusur eden Hoy ve Selmas halkı üzerine Horasan Amidi Muhammed b. Mansur'u göndererek onları itaat altına aldığı gibi ceza olarak da onları ordusuna kattı. Selçuklu ordusu Nahcivan'a geldikten sonra inşa ettikleri gemiler ile Aras nehrini geçtiler.²⁶⁵ Sultan Alp Arslan Anadolu'ya geçmeden

²⁶¹ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 28; Ersan, s. 28-29; Aşan, s. 40; Aleksis G. K. Savvidis, "Selçuklu Sultanı Alp Arslan ve Bizans", (Çev. E. Ozansoy), *İÜFTD*, (35), İstanbul 1994, s. 305; Hava Kurt Selçuk, "İbn-i Hallikân'ın Vefayâtı'l-Ayan Adlı Eserindeki Selçuklu Devlet ve İlim Adamları", *EÜSBED*, (8), Kayseri 1999, s. 108.

²⁶² Hüseyinof, s. 66.

²⁶³ Kırzioğlu, *Ani Şehri Tarihi*, s. 331; Sümer, "Selçuklular", s. 369.

²⁶⁴ Sadruddin Ebu'l-Hasan 'Ali İbn Nâsır İbn 'Ali El-Hüseyinî, *Ahbâr üd-devle is-Selçukiyye*, (1933), (Çev. N. Lügal), TTK Yay., Ankara 1999, s. 24; G. Ögün Bezer, "Alp Arslan Zamanı", *Büyük Selçuklu Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir 2011, s. 43.

²⁶⁵ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 154; Nesimi Yazıcı, "Anadolu'da Kurulan İlk Türk Devletleri", *Türk Tarihi ve Kültürü*, (3. Baskı), (Ed. Cemil Öztürk), Pegem Yay., Ankara 2005, s. 60.

önce arkasını güvene almak için Gürcistan taraflarına sefere çıktı. Sultan, veliahd²⁶⁶ olan oğlu Melikşah'ı da orduya sevdirmek ve yiğitliğini göstermesi için Nizâmü'l-Mülk kumandasındaki asıl orduyla Bizans hudut kalelerini alması için görevlendirdi.²⁶⁷

3.1.1. Şehzade Melikşah'ın Doğu Anadolu'daki Fetihleri

1064 yılı baharında Selçuklular'ın Bizans'tan ilk fethettikleri yerler Sürmeli-çukuru ve merkezi Sur-mâri civarındaki bölgelerdir. Melikşah, maiyetindeki asker ile beraber Ani vilayetinin sağında Rumların elinde bulunan Şatık (Anberd)'a gelerek bu kaleyi kuşattı.²⁶⁸ Kuşatma esnasında hem Müslüman hem de Gürcülerden birçok kimsenin ölmesi, kuşatmanın çok zorlu geçtiğini göstermektedir. Horasan Amidi ve Nizâmü'l-Mülk de kuşatma esnasında atlarından inerek kuşatmaya katıldılar. Melikşah'ın bir ok ile kalenin beyini boynundan vurarak öldürmesi üzerine bunu gören halkın kaleyi bırakarak kaçmasıyla bu kale Selçuklular'ın eline geçmiş oldu.²⁶⁹

Şatık'ın ele geçirilmesinden sonra Sürmeli kalesine hareket edildi. Selçuklu ordusu bir süre savaştıktan sonra bu kaleyi de ele geçirdi. Buradan hareketle bu kalenin civarında bulunan Hagios Georgio (Kulp/Tuzluca) kalesine gelindi. Melikşah, bu kaleyi aldıktan sonra tahrip etmek istediye de Nizâmü'l-Mülk'ün bu kalenin Müslümanlar için bir uç şehri olduğundan dolayı tahrip edilmesinin uygun olmayacağını belirtmesi üzerine bu hareketinden vazgeçti. Daha sonra da alınmış olan bütün kaleleri Nahcivan emîri olan Ebu Dülef'e teslim etti.²⁷⁰

Melikşah ve Nizâmü'l-Mülk yanlarındakiler ile beraber harekete geçtikten sonra çok müstahkem bir kale olan Meryem-nişîn önlerine geldiler. Bu kalede çok sayıda rahip ve kilise bulunmaktaydı.²⁷¹ Müstahkem bir yere sahip olan bu kalenin, demir ile bağlı taşlardan yapılan surlarının, suyla çevrili olması fethini zorlaştırıyordu. Nizâmü'l-

²⁶⁶ Türk Devletlerinde veliahd göstermek âdeti bulunmakla beraber, daima büyük evladın veliahd olması kesin değildir. Bkz. İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, (17. Baskı), Ötüken Yay., İstanbul 1998, s. 270.

²⁶⁷ Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Alp Arslan ve Zamanı I-III*, (4.Baskı), TTK Yay., Ankara 2001, III, s. 14; Agacanov, *Selçuklular*, s. 141; Grousset, s. 597; M. Fahrettin Kırzioğlu, "Alp Arslan'dan Atatürk'e Değin Kars İli", *TKD*, (22), (Ağustos 1964), s. 146.

²⁶⁸ Honigmann, s. 175; Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, s. 332.

²⁶⁹ Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme I-II*, (1602-1603), (Haz. E. Merçil), Tercüman Yay., İstanbul 1977, I, s. 60.

²⁷⁰ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 235; El-Hüseynî, s. 24; Kırzioğlu, *Kıpçaklar*, s. 64; Köymen, "Anadolu'nun Fethi", s. 101; Hasan Geyikoğlu, *Selçuklular'dan Safevîler'e Sa'd-Çukuru*, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1998, s. 98.

²⁷¹ Münecimbaşı, I, s. 36.

Mülk bu kaleyi fethetmek için gemiler yaptırdı.²⁷² Kuşatma esnasında Melikşah, surun tepesine ip bağlayarak tırmandığı bir esnada suya düştü ise de kendisine hiçbir şey olmadı. Selçuklu askerleri, kalenin kalın surlarını nacaklar ile delmeye çalıştı iseler de başarısız oldular.²⁷³ O sırada tesadüfen meydana gelen deprem sayesinde kale surlarının doğu tarafı yıkılınca Melikşah ve Nizâmü'l-Mülk şehre girerek ele geçirdiler. Bütün kiliseleri yaktılar ve birçok kişiyi kılıçtan geçirdiler; geri kalanlar ise İslâm dinini kabul ederek kurtuldular.²⁷⁴

Öte taraftan Sultan Alp Arslan, Gürcistan topraklarına girerek Kangarnı, Kartlı ve Javakhet (Tiflis-Çoruh ırmağı arası) bölgesini istila ettikten sonra buradan hareketle Trialet'e, Kveliskur ve Kür'e geçti.²⁷⁵ Sultan, buradan Şavşat (Şavşet), Klarcet (Ardanuç-Artvin)'e hareket ettikten sonra Ermenistan'ın kuzeyinde, kuzeydoğudan kuzeybatıya yarım çember çizdikten sonra güneye yöneldi²⁷⁶ ve Tayk (Tao-Taik) kuzeydoğusundaki Panaskert'e kadar ilerledi.²⁷⁷

3.1.2. Sultan Alp Arslan'ın Sepîdşehr'i Fethi

Sultan Alp Arslan, Gürcistan fethinden dönerek Arpa çayı yakınlarında bir şehre geldikten sonra oğlunu ve Nizâmü'l-Mülk'ü karargâhına çağırdı. Bunun üzerine Melikşah, babası Alp Arslan'ın yanına gitti.²⁷⁸ Sultan Alp Arslan, veliahd yapmak istediği Melikşah'ın fethettiği bölgelerin müjdesini alınca çok sevindi. Böylece birleşen iki kol İslâm kaynaklarının Sepîdşehr (Beyaz şehir, Ak şehir, Ahalkelek, Ahalkale) dedikleri, şimdiki Kaps mevkiinde Marmaraşen manastırının 5 km kuzeybatısında bulunan bu şehre doğru hareket ettiler.²⁷⁹

Sultan, Sepîdşehr önlerine geldiğinde şehir kuvvetli surlarla çevrili değildi.²⁸⁰ Selçuklu askerleri, şehri kuşatma altına aldıklarında surun önünde Ceyhun gibi bir su

²⁷² Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 154.

²⁷³ El-Hüseynî, s. 24.

²⁷⁴ İzzet Cıvgın, *Ortaçağ Tarihi*, Maya Akademi Yay., Ankara 2008, s. 675; Lutfi Doğan, "Alp Arslan'ın Şahsiyeti ve İslâm'a Hizmeti", *DİBD*, X (110-111), (Temmuz-Ağustos 1971), s. 293.

²⁷⁵ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 60; Toksoy, s. 26.

²⁷⁶ Grousset, s. 596; Honigman, s. 184.

²⁷⁷ Bedirhan, *Ortaçağ Tarihi*, s. 212.

²⁷⁸ Kırzioğlu, *Ani Şehri Tarihi*, s. 34; M. Fahrettin Kırzioğlu, "Kars İli'nde Kazanılan Zaferlerimize bir Bakış", *TKD*, (34), (Ağustos 1965), s. 593.

²⁷⁹ Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 29; Demir, s. 64; İbrahim Kafesoğlu, "Alp Arslan", *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 1989, II, 527.

²⁸⁰ Brosset, s. 288.

(Çıldır gölü) vardı. Sultan'ın askeri bu suyun üstüne bir köprü kurarak harbe başladılar. Nihayet şehirden iki adam çıktı ve aman dilediler. Sultan da kalenin teslimi için emir İbn Mücâhid ve Ebû Semre'yi gönderdi. Gürcüler kaleye giren bu emîrleri haince öldürdüler.²⁸¹ Sultan'ın emriyle hareket eden Selçuklu askerleri üç gün süren kanlı savaşların sonunda bu kaleyi ele geçirdiler. Şehir yağmalandı ve birçok esir alındı.²⁸²

Honigmann, bu şehrin Selçuklu askerleri tarafından bilerek yakıldığını aktarmaktadır.²⁸³ El-Hüseynî ise şehir halkının bir kısmının sığındığı burç etrafında ateş yakıldığını ve sönmekte olan bu ateşin gece çıkan rüzgâr ile şehre dağıldığını aktarmaktadır.²⁸⁴

Vardan, Sepîdşehr'in alınışı için: “*Tuğrul'un amcazadesi*²⁸⁵ olan Alp Arslan, Ermenistan'a geldi ve yirmi dört eyaleti harap etti. Alp Arslan, Sultan'ın başkumandanı idi ve onun vefatından sonra kendisi Sultan oldu. Alp Arslan, 100.000 kişi ile tekrar Ermenistan'a geldi ve Gürcülerin Akal-kalak dedikleri Norkağakı ve Şamşoyltei zapt etti ve Kral Gürigenin kızı, Gürcistan Kralı Bagaratın yeğeni ile evlendi.” demektedir.²⁸⁶

Sultan bu bölgedeyken, IV. Bagrat, ona bir elçi göndererek Selçuklular'a tâbi olduğunu ve her yıl vergi vereceğini bildirdi. Bu sayede Bagrat, ülkesine tekrar hâkim olabildi.²⁸⁷ Sultan Alp Arslan, bu bölgelerden bugünkü Türkiye sınırlarına dönerek Kars ve Ani bölgesine girdi. Bu esnada Çıldır gölünün güneyinde, Kars-çayı üzerindeki Seylvürde ve Nevre denilen iki beldenin halkı dışarı çıkararak İslâmiyet'i kabul ettiklerini bildirdiler.²⁸⁸ Böylece Bizans'ın ileri karakolu durumunda olan Ani ve Kars şehrinin etrafı ele geçirildi. Bu suretle bu şehirlere yardımın gelebileceği bütün yollar Selçuklu ordusu tarafından kesilmiş oldu.²⁸⁹

²⁸¹ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 236; Mevdûdî, I, s. 228; Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, s. 334-335; Avşar Yıldırım, *Selçuklu Devrinde Ani Şehri* (1064-1200), (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2010, s. 45.

²⁸² Ahmed b. Mahmud, I, s. 63; Kırzioğlu, *Ani Şehri Tarihi*, s. 35.

²⁸³ Honigmann, s. 185.

²⁸⁴ El-Hüseynî, s. 26.

²⁸⁵ Müellif bu hususta yanılıyor. Alp Arslan, Tuğrul Bey'in yeğenidir.

²⁸⁶ Vardan, s. 177.

²⁸⁷ Reşîdü'd-dîn Fazlullah, s. 111; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 155; Ymanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 58.

²⁸⁸ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 236; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 257.

²⁸⁹ Bedirhan, *Ortaçağ Tarihi*, s. 212.

3.1.3. Sultan Alp Arslan'ın Ani'yi Fethi

Bizans İmparatoru IX. Konstantin Monomakhos, Ermeniler'e çok ağır vergiler yüklemeye başladı.²⁹⁰ İmparator Monomakhos, II. Gagik'ten amcası Sımbat'ın imzaladığı senedi hatırlatarak Ani ülkesini talep ettiyse de bu isteği kabul görmedi.²⁹¹ İmparator, II. Gagik'i 1044 yılında hileyle Konstantinopolis'e getirterek tahtan ayrılmaya zorladı. II. Gagik'in bir daha Ani'ye gelemeyeceğini anlayan Sarkis ve Bedros, karşılığında kendilerine bir şeyler verilmesi halinde Ani'yi ve krallığın diğer kalelerini teslim edeceklerini bildirdiler. Bunun hemen akabinde Ani'nin kırk anahtarını ve şehrin teslim edildiğine dair mektubu İmparatora gönderdiler. İmparator, bu mektubu yanında bulunan Gagik'e göstermişse de o bunu kabul etmedi. Gagik, ancak bu olaydan 30 gün sonra Ani'yi devretmeye razı oldu.²⁹² II. Gagik'e Ani topraklarına karşılık Kayser'i civarında topraklar ve Konstantinopolis'te muhteşem bir saray ile bol miktarda mal mülk verildi.²⁹³ İmparator 1045 yılında Ani'yi zapt ederek burayı Bizans'ın bir theması haline getirdi.²⁹⁴ 1045-1055 yıllarında Ani valisi olan Aaron iç kaleye kendi parasıyla su getirtti. Kalenin surlarını onarttı ve kendi adına bir kitabe yazdırdı.²⁹⁵

Urfalı Mateos, Bizans'ın Ermeni topraklarını ilhak etmesi hakkında: “*Grekler, kendi evlerinden ve eyaletlerinden çıkarttığı Ermeni prens ve komutanları kendi memleketlerinde ikamet etmeye mecbur ettiler. Onlar erkek çocukları hadım ettiler ve onlara kahramanlara yakışan zırh yerine geniş ve uzun entariler giydirdiler*” demektedir.²⁹⁶

Bizans'ın zulümlerinden bıkan Ani halkı şehirden göç etmeye başladı. Ani ve çevresindeki yerli halkın göçünü engellemek için, Bizans İmparatorları, idarecileri Ermeni ve Gürcülerden seçmiş ise de kısa bir süre sonra Türk fethi görülecekti.²⁹⁷

Sultan Alp Arslan, asıl hedefi olan Bizans'ın doğudaki son kalesi, Ermeniler'in istihdam şehri Ani önüne geldi.²⁹⁸ Ani themasında Bizans valisi olarak Ermeni

²⁹⁰ Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 13.

²⁹¹ Honigmann, s. 172; Grousset, s. 560; Yıldırım, s. 21.

²⁹² Grousset, s. 563-568; Honigmann, s. 173.

²⁹³ Kaşgarlı, s. 148; Streck, s. 320.

²⁹⁴ Ersan, s. 19; M. Fahrettin Kırzioğlu, “Kars”, *İA*, MEB Yay., İstanbul 1977, VI, 361.

²⁹⁵ Kırzioğlu, *Ani Şehri Tarihi*, s. 41; Yıldırım, s. 22.

²⁹⁶ Urfalı Mateos, s. 111-112.

²⁹⁷ Kırzioğlu, *Ani Şehri Tarihi*, s. 40-41.

²⁹⁸ Türsan, s. 23.

soyundan Bagrat bulunmaktaydı. Ona, yardımcı olarak da Erzurum, Ani, Şırak, Tayk ve Çormayri (Sürmari) memleketlerinin dükü sıfatıyla Gürcü soyundan Bagura'nın oğlu Grigor bulunmaktaydı. Ani'yi yerli askerlerden ziyade ücretli askerlerden oluşturulan Bizans garnizonu korumaktaydı.²⁹⁹

Sultan Alp Arslan, Ani kuşatmasına başladığı esnada bu durumu halifeye bildirmesi için Nizâmü'l-Mülk'e emir verdi. Nizâmü'l-Mülk zamanın âdeti gereğince Bağdat'a bir fetihnâme göndererek Sultan Alp Arslan'ın şimdiye kadar yaptığı fetihler bildirildi.³⁰⁰

Müstahkem bir şehir olan Ani'nin, üç tarafı Arpaçayı ile çevrili olup dördüncü bölümü de Arpaçayından alınan suyla doldurulmuş bir hendekle çevriliydi.³⁰¹ Şehrin kapısına giden yol hendeğin üstündeki köprüden geçmektedir. Şehrin surları da sert granit taşından yapıldığından ele geçirilmesi çok zor bir hal alıyordu.³⁰²

Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ani şehrinde nüfusun 700.000 ev ve 1000 kilise olduğunu aktarmaktadır. Abû'l-Farac, Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin verdiği bu rakamlara aynen katılmaktadır. İbnü'l-Esîr, ise kuşatma esnasında Ani'nin kalabalık olduğunu söylemekle beraber tam bir sayı vermemektedir.³⁰³ Urfalı Mateos, kesin rakamlar vermemekle birlikte Ani'nin on binlerce kadın, erkek, ihtiyar ve çocukla dolu olduğunu kaydetmektedir. Rene Grousset, Ani şehrinin savaşçı olmayan binlerce kişiyi barındırdığını aktarmaktadır.³⁰⁴ M. Fahrettin Kırzioğlu, Çamiçyan'dan naklen Ani şehrinde 100.000 ev bulunduğunu aktarmaktadır. Müneccimbaşı, Ani'nin nüfusunun kalabalık bir şehir olduğunu, şehirde ise 500'den fazla kilise bulunduğunu aktarmaktadır.³⁰⁵

El-Hüseynî, Ani'nin fethini şöyle anlatmaktadır: “*Sultan Ani üzerine yürüdü. Buranın surları yüksek dağlardan müteşekkil idi ve her dağın tepesinde bir kale vardı. Bu memleket Rum memleketlerinin en muhkem bir noktası idi. Bütün hazineler bu*

²⁹⁹ Urfalı Mateos, s. 120; Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, s. 338; Kırzioğlu, *Kıpçaklar*, s. 68; Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 58.

³⁰⁰ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân fi Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular*, (1884-1987), (Çev. A. Sevim), TTK Yay., Ankara 2011, s. 135; Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, III, s. 17-18.

³⁰¹ Müneccimbaşı, I, s. 36-37; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 61.

³⁰² Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 135; Abû'l-Farac, I, s. 316; Mevdûdî, I, s. 229; Attaleiates, s. 88-89.

³⁰³ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 237; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 135; Abû'l-Farac, I, s. 316.

³⁰⁴ Urfalı Mateos, s. 121; Grousset, s. 598.

³⁰⁵ Müneccimbaşı, I, s. 36; Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, s. 337.

kalelerde bulunurdu. Memleketin ahalisi, Sultan'ı ve askerlerini tacir³⁰⁶ zannettiler. Sultan çadırını bu memleketin tarlalarında kurdu. Tarlaların korunmasından sorumlu olan muhafız süvarileri şehirden çıkıp Sultan'ın askerlerini tarladan çıkarmak istediler. Sultan'ın kölelerinden bir cemaat derhal bunların üzerine yürüyünce, bunları gören Rumlar da kaçtılar. Sultan bunları takip ederek nihayet memlekete girdi. Sultan memleketin her tarafına hâkim olduğu zamanda Encan'a kadar ileri gitti. Bu cihetten Rumlar darmadağın oldular. Aralarına terfika düştü. Sultanın şiddetini hissedince memleketlerinin surlarını teşkil eden dağların tepelerine iltica ederek odunlar ile bu kalelere giden dağ yollarını kapattılar. Sultan bu odunları yakmalarını emretti. Bunun üzerine Rumlar buradan inerek Cizye'yi kabul ettiler. Sultan bunların üzerine Horasan Amid'i ile Şemsü'l-hadimi musallat etti. Bunlar onlardan ister istemez cizye aldılar. Bundan sonra bu musalehadan pişman olarak tekrar harp etmeye başladılar. Harp had safhaya girdiği bir vakitte Sultan bir tepe şeklinde görülmesi için bir takım çuvallara saman ve toprak doldurarak birbiri üzerine yığılmasını emretti. Bu suretle koydular, bunların üzerine sapan atanlar ve neftçiler çıktılar. Rumlar memleketlerin en güzel kadınlarını ve oğlanlarını seçip bunları esir almakla meşgul etmek için Sultan'ın karargâhının önüne dizdiler. Sultan bunların hepsinin yakalanıp hapsedilmesini emretti. Sultan ve askerleri harbin bütün şiddetine tahammül ile yemek, içmek, uyumak gibi hiçbir şeyle iştiğal etmeyerek muharebeye devam ettiler. Sultan tahtadan bir köşk yapılmasını ve üstüne sirkeye bastırılmış keçeden bir gölgelik ile örtülmesini emretti. Bu yapıldıktan sonra bu köşkün üzerinde harp etmeye başladılar ve Rumların duvarlara, burçlara tırmanmalarına mani oldular; nihayet Müslümanlar surun kuvvetli tarafını yıkmağa muvaffak olarak memleketlerine girdiler, Oranın ahalisini atların ayakları altında çiğnediler³⁰⁷.

Ahmed b. Mahmud, El-Hüseynî'nin aktarmış olduğu bütün bilgileri teyit etmekle beraber onun aktardığı bütün bu olayları daha detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Aktardığı bu olayların kronolojisi de bir önceki eserin aynısıdır.³⁰⁸

³⁰⁶ M. Altay Köymen, Ani şehri halkının Selçuklu Sultan'ını ve askerlerini tüccar sandıkları ifadesini doğru olarak kabul etmenin mümkün olmadığını söylemektedir. Çünkü Ermeni müelliflerin aktardıklarına dayanarak şehirde 700.000 ev 1.000 kilise ve manastır bulunduğunu, içinde savaşacak yer kalmadığını söylemekle bundan civar halkın Türk korkusu ile şehre sığındıkları sonucunun çıkartılabileceğini vurgulamaktadır. Bkz. Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, III, s. 18.

³⁰⁷ El-Hüseynî, s. 27-28.

³⁰⁸ Ahmed b. Mahmud, I, s. 65-68.

Ahmed b. Mahmud ve El-Hüseyî'nin aktardıklarına göre çok müstahkem ve güçlü surlar ile çevrili olan Ani şehri, ele geçirilirken sadece ağaçtan bir hisarla düşmanın çok zor bir duruma düştüğünü ve bu sayede de Ani'nin ele geçirildiğini aktarmaktadır. Bizans'ın ele geçirilemez olarak vasıflandırdığı Ani şehrinin, dış surlarının savaşın ilk safhasında çok çabuk geçildiği ve hemen iç kaleye varıldığı düşüncesinin doğruluğu tartışılabilir. Şehir halkının cizyeyi kabul edecek kadar zorlanmasının başka bir nedeni olmalıdır. İbnü'l-Esîr, aktardıkları bu durumu açıklamamızda bir hayli yardımcı olmaktadır.

İbnü'l-Esîr, Ani'nin fethini şöyle anlatmaktadır: “*Ani büyük ve mamur bir şehir idi. Nüfusu kalabalıktı, beş yüzü aşkın kilisesi vardı. Sultan Alp Arslan, burayı kuşatıp sıkıştırdı. Fakat Müslümanlar şehrin müstahkem bir yapıya sahip olduğunu görünce buranın fethedilmesinden umut kesmişlerdi. Sultan Ahşap bir burç yaptırıp içini savaşçılarla doldurdu, üzerine mancınıklar ve okçular yerleştirdi. Böylece Müslümanlar surların üzerindeki Rumları görebildiler. Müslümanlar surları delmek maksadıyla ilerlerken Allah'ın bir lütfu olarak hiç hesap etmedikleri bir hadise vuku buldu ve durup dururken bu surlardan bir parça yıkıldı. Bunun üzerine Müslümanlar içeri girip şehir halkından sayısız adam öldürdüler*”.³⁰⁹

İbnü'l-Esîr, eserinde El-Hüseyî ve Ahmed b. Mahmud'un aktardığı ağaçtan yapılmış bir hisarın içine Selçuklu askerlerinin doldurulmasına ek olarak bu hisarın üzerine şehir surlarını delmek için mancınık yerleştirildiğinden bahsetmektedir. Aslında Ani şehrini güç bir duruma düşüren de işte bu mancınığın surlara atmış olduğu taşlardır.

İbnü'l-Esîr'in aktardığına göre Ani şehrinin surlarından bir parçanın durup dururken yıkıldığı görüşünü Abû'l-Farac da teyit ederek, “*Türkler şehri zapt etmekten meyus olunca birden bire semavi bir işaretle kulelerden biri düştü*” diye aktarmaktadır. Müneccimbaşı, aynı görüş doğrultusunda hiç sebepsiz olarak surlardan büyük bir kısmının yıkıldığından bahsetmektedir.³¹⁰ Ani şehir surlarının, bu yıkılan kısmının mancınık tarafından atılan taşlardan zarar görüp düşmesi daha doğru bir görüş olarak kabul edilebilir. Çünkü granit gibi sert taşlardan inşa edilen Ani şehir surlarının bir anda sebepsiz olarak yıkılması mantığa aykırı gelmektedir.

³⁰⁹ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 237.

³¹⁰ Abû'l-Farac, I, s. 316-317; Müneccimbaşı, I, s. 37.

Şehrin sadece bir yanı, yaklaşık bir ok atımlık mesafede, ova gibi açılıyordu. İşte bu noktada Selçuklu askerleri, mancınık ile suru çökerttiğinde dışardakilerin sevinçten, içerdekilerin korkudan attıkları nara ve çığlıklar ile her yer çınladı.³¹¹ Selçuklu askerleri, mancınık ile sur üzerinde delik açtıktan sonra toprak dolu çuvallar ile hendeği doldurarak üzerinden geçip şehre açılan sur gedüğinden içeri girmeye çalıştılar. Fakat açılan gedik surun enkazı ile dolduğundan, askerler bu daracık ve tehlikeli yerden girmede güçlük çektiler. Bu esnada Ani valisi Bagrat ve yardımcısı Grigor iç kaleye çekilerek, ya savaşmak ya da şehri terk etmek fikrini konuştuktan sonra iç kaleye çekilip kapanma kararı aldılar.³¹²

Urfalı Mateos, Ani'nin fethedilişini şöyle anlatıyor: *“Ermenistan’a muhafız tayin edilmiş olan Smbat’ın babası Bagrat ve Gürcü Baguran’ın oğlu Grigor, iç ve yukarı kaleye çekilip kapanmaya başladılar. Aynı gün Sultan da bütün ordusunu çekip İran’a dönmeye hazırlanıyordu. Şehir halkı bu dinsiz muhafızların kaleye kapandıklarını gördü. Onların manevi kudreti kırıldı ve hiçbir sebep yokken herkes bir tarafa kaçışmaya başladı. Bütün şehir toz duman ile kaplandı. Şehrin ileri gelenleri, ilk Ermeni krallarının mezarlarına gidip ağlayarak yere kapandılar ve figan ederek “Kalkın atalarınızın şehrine bakın“ diye haykırdılar. Bu manzarayı gören Müslüman askerleri, derhal Sultan’ın yanına koşup bu durumu ona anlattılar. Fakat o, bunlara inanmadı. Müslüman askerleri, surların muhafızlar tarafından terk edilmiş olduğunu görünce izdihamla içeri girdiler, bir kadının koynundaki çocuğu kaptılar ve onu Sultan’a götürüp: “İşte Ani’yi zapt ettiğimize dair sana bir delil” dediler. Sultan buna çok hayret etti ve “Onların Allah’ı zapt edilemez şehirlerini bugün elime verdi” dedi. Sultan, bütün ordusuyla gelip Ani şehrine girdi. Her bir Müslüman askerinin, ikisi iki elinde, biri de dışlerinde olmak üzere üç keskin bıçağı vardı”.*³¹³

25 gün süren kuşatmanın ardından Anadolu’nun müstahkem kapısı, Ani kalesi 16 Ağustos 1064’te fethedildi.³¹⁴ Bizans İmparatorunun doğudaki en müstahkem şehri

³¹¹ Grousset, s. 598; Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, s.338-339.

³¹² Köymen, *Alp Arslan ve Zamani*, III, s. 18; Kırzioğlu, *Ani Şehri Tarihi*, s. 43.

³¹³ Urfalı Mateos, s. 120.

³¹⁴ Aristakes, s. 163-165; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 156; Kayabalı-Arslanoğlu, s. 130-131; M. Altay Köymen, “Selçuklular’ın Kars İli Fethi’nin Önemi”, *TKD*, (22), (Ağustos 1964), s. 143; Hüseyinof, s. 67; Mehmet Özmenli, *Ortaçağ’da Şüregel (Şirak)’ın Tarihi*, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2008, s. 136-137; Ph. K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, (1970), (Çev. S. Tuğ), MÜİFV Yay., İstanbul 2011, s. 648.

ve kalesi olan Ani'nin Sultan Alp Arslan tarafından fethedilmesi Hristiyanlar arasında ne kadar üzüntü yaratmışsa, İslâm dünyasında da o kadar sevinç yarattı.³¹⁵

Honigmann, Ani kalesinin fethedilmesiyle ilgili şöyle demektedir: “*Büyük Armenia'nın ihtiyar başkenti, şimdiye kadar zapt olunamaz diye addolunan Ani (Anion), 20 yıl Bizans'ın elinde kaldıktan sonra kaybedildi*”.³¹⁶

Georg Ostrogorsky, Ani'nin kaybedilişi için şöyle demektedir: “*IX. Konstantinos zamanında Armenia'nın ilhaki ile Selçuklular'a yeni bir taarruz alanı sağlanmıştı. Devletin iç kudretsizliği ve savunma inhitatı ise Selçuklular'a kısa zamanda Bizans'ın asıl çekirdek arazisine giden yolu da açmış oldu*”.³¹⁷

Ani'deki kiliseler içinde en önemlilerden biri kuşkusuz şehrin en büyük mabedi durumundaki Büyük Katedral kilisesidir.³¹⁸ Sultan Alp Arslan, Büyük Katedral kilisesinin üstündeki haçı indirerek yerine bir hilal koydurup, Fethiyye adıyla cami haline getirdi. Ani'yi fetheden Selçuklu Sultanı ve devlet erkânı, fetihten sonraki ilk Cuma namazını 20 Ağustos 1064 Cuma günü, işte bu Fethiyye camiinde kıldılar.³¹⁹

Urfalı Mateos, Katedral'in camiye çevrilişi için şöyle demektedir: “*Müslümanlardan biri Katedral'in üstüne çıkıp tepesinde dikili olan haçı sökerek yere düşürdü. Aynı adam, sonra kubbenin üzerindeki kapıdan kilisenin içine girdi ve billur avizeyi yere düşürüp paramparça etti. Bu avizeyi Smbat, diğer bin bir hazineyle beraber Hint'ten getirtmişti. Avizenin ağırlığı 12 libra idi ve bu ağırlıkta yağ kaldıra biliyordu. Kubbeden indirilmiş olan bir insan boyu uzunluğundaki gümüş haçı götürüp ayakaltında çiğnetmek üzere Nahcivan camiinin kapısının eşiğine koydular*”.³²⁰

Mateos'un, haçın Nahcivan'a götürülüp caminin kapısının eşiğine koyulduğu bilgisi bizim için doğru bir bilgi olarak kabul görmesi imkânsızdır. Din konusunda

³¹⁵ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 258.

³¹⁶ Honigmann, s. 186.

³¹⁷ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (1940), (2. Baskı), (F. Işıltan), TTK Yay., Ankara 1986, s. 318.

³¹⁸ Hamza Gündoğdu, “Kültürlerin Buluştuğu Bir Ortaçağ Şehri; Ani”, *AÜGSED*, (17), Erzurum 2006, s. 55.

³¹⁹ Kırzioğlu, “Alp Arslan'dan Atatürk'e Değın Kars İli”, s. 147; İ. Kayabalı-Arslanoğlu, “Anadolu'ya Selçuklu Türklerinin Giriş Sebepleri”, *TKD*, (126), (Nisan 1973), s. 341; Kırzioğlu, “Kars İli'de Kazanılan Zaferlerimize Bir Bakış”, s. 693.

³²⁰ Urfalı Mateos, s. 121.

hoşgörüsü ile tanınan, tarafsız bütün tarihçilerce bilinen Sultan Alp Arslan'ın böyle bir tutum içine girmesi imkânsızdır.³²¹

Sultan Alp Arslan, fetihten hemen sonra şehir ve kalelerin yönetimlerine Muhammed b. Mansur ve Şems'i atadı. Ayrıca çarpışmalar esnasında yıkılmış olan surların ve yapıların onarılması için onlara emirler verdi. Teslim olan şehir halkının canları cizye ödemeleri şartıyla bağışlandı.³²² Sultan Alp Arslan, gerçekleştirdiği bu sefer sonucunda fethettiği Ermeni ve Gürcülerin oturdukları Bizans memleketlerinin yönetimlerini beraberinde sefere katılan vassal emirlere bıraktı. Şöyle ki; Van Gölü bölgesi, Nahcivan emîri Sakaroğlu Ebu Dülef'e, Ani şehri de bir müddet sonra Manuçehr'in idaresine verildi, Tiflis ve Rustav ise Gence valisi Fadlun'a verildi.³²³

Sultan Alp Arslan, Bağdat Abbasi halifesi başta olmak üzere bütün İslâm memleketlerine fetihnâme göndererek kazandığı zaferi ve yaptığı fetihleri bildirdi.³²⁴ Sultan Alp Arslan'ın Ani'yi fethini içeren fetihnâmesi Bağdat'a, halifeye ulaştığında hilafet veziri İbn Cüheyr, Beytü'n-nûbe'de bir toplantı düzenleyip Sultan'ın bu fetih mektubunu okudu. Bizzat halife tarafından Sultan Alp Arslan'a onu öven bir mektup göndermesi halifelik makamının da bu fethin önemini kavradığını göstermektedir.³²⁵ Bu andan başlayarak Sultan, Ebu'l-Feth (Fetihler babası) diye tanındı.³²⁶

Vardan, Gence emîri Fadlun'un, Sultan Alp Arslan'a çeşitli hediyeler ve para vererek Ani şehrini ondan satın aldığını ve bu harap şehre küçük yaşta olan torunu Manuçehr'i hükümdar olarak gönderdiğini aktarsa da, Kırzioğlu, böyle bir durumun imkânsız olduğunu belirtir.³²⁷

3.1.4. Sultan Alp Arslan'ın Kars'ı Tabiiyetine Alması

Urfalı Mateos, Kars-Bagratlı Krallığının Selçuklular'a tâbi oluşu için şöyle demektedir: *"Bu zamanda Şahinşah Abas'ın oğlu Gagik, Kars'ta bulunuyordu. Sultan, ona bir elçi gönderip kendisine arzı hürmet etmesi için yanına çağırdı. Zeki ve tedbirli*

³²¹ Kaşgarlı, s. 93.

³²² Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 62; Sevim-Yücel, I, s. 41.

³²³ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 156; Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 59; Sevim-Merçil, s. 51; Yıldırım, s. 54.

³²⁴ Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 17; Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 29.

³²⁵ Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 135; Köymen "Anadolu'nun Fethi", s. 102.

³²⁶ Ebû'l-Farac, I, s. 317; Erdoğan Merçil, *Selçuklular'da Hükümdarlık Alametleri*, s. 39; Kenan Çetin, *Selçuklu Medeniyeti Tarihi*, Yitik Hazine Yay., İstanbul 2011, s. 24.

³²⁷ Vardan, s. 179; Kırzioğlu, *Ani Şehri Tarihi*, s. 47.

bir adam olan Gagik, Sultan'ın elinden salimen kurtulmak için bir çare düşündü. Güya matem içindeymiş gibi siyah elbiseler giydi ve siyah bir mindere oturdu. Onun bu vaziyetini gören Sultan'ın elçisi ona, bir kral olduğu halde niye siyahlara bürünmüş olduğunu sordu. Gagik : "Sultan Alp Arslan'ın kardeşi (gerçeği amcası) ve benim de dostum olan Sultan Tuğrul'un öldüğü gün ben bu elbiseleri giydim" diye cevap verdi. Bu sözlerden çok müteessir olan elçi, keyfiyeti Sultan'a anlattı. Sultan, bunun üzerine bütün ordusuyla beraber Kars'a Gagik'in yanına gitti. Sultan, onu görmeye sevinç duydu, onunla dostluk akdetti ve ona krallık elbiseleri giydirdi. Gagik de Sultan'a bir ziyafet verdi. İşittiğimize göre, bu ziyafette kebab edilen bir kuzu için 1.000 dahekan sarf edilmiş ve Sultan ile bütün askerlerine kurulmuş olan sofranın masrafı ceman 100.000 dahekan tutmuştur".³²⁸

Sultan Alp Arslan'a karşı kurnazca bir politika izlemiş olan Gagik, Bizans adına yönettiği Kars'ı Selçuklu fetihlerinden korumuş idi.³²⁹ Sultan Alp Arslan'a itaat eden ve Selçuklu vassallığına giren Gagik, Sultan'ın Kars'tan ayrılmasından hemen sonra memleketinin idaresini İmparator Dukas'a terk etti (1064).³³⁰ İmparator bunun karşılığında, ona Kapadokya'dan toprak verdi (Zamantı).³³¹

Ermeni Müverrihi Vardan, "*Kars kralı Gagik Abbas'ın oğlu Türklerin korkusundan dolayı kendi memleketini Rumlara verdi*" demektedir.³³²

Sultan bu büyük sefer ve fetihlerden sonra 100.000 kişilik ordusu, 50.000 esir ve pek çok ganimet ile Rey'e döndü.³³³ Anadolu'da Büyük Selçuklu Devleti adına yapılan akınlar daha ziyade geçici akınlar mahiyetindeydi. Şimdi ise Ani'nin fethiyle beraber seferlerin mahiyetinin değişmeye başladığı görülmektedir.³³⁴

3.2. EMİRLERİN YAPTIĞI ANADOLU AKINLARI

Bu fetihler esnasında Sultan Alp Arslan, İran'da ve doğuda iki sene kadar birtakım iç karışıklıkları yatıştırmak için uğraşırken, diğer taraftan Selçuklu şehzadeleri,

³²⁸ Urfalı Mateos, s. 122.

³²⁹ Sevim, *Genel Çizgileri ile Selçuklu- Ermeni İlişkileri*, s. 17.

³³⁰ Ersan, s. 50.

³³¹ Grousset, s. 600; Kaşgarlı, s. 93.

³³² Vardan, s. 178.

³³³ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 156; Kayabalı-Arslanoğlu, "Anadolu'ya Selçuklu Türklerinin Giriş Sebepleri", s. 343.

³³⁴ Köymen, "Selçuklular'ın Kars İli Fethi'nin Önemi", s. 143.

Türkmen beyleri, Selçuklu emîrleri fetih ve gazalara devam ettiler.³³⁵ Sultan Alp Arslan'ın emriyle daha önceleri de Anadolu'da akınlarda bulunan Horasan Sâlârı, Anadolu'nun fethi için görevlendirildi³³⁶. 1065 yılında Horasan Sâlârı adlı kumandan önce Ergani yöresindeki Tulhum kalesini kuşattıysa da başarısız oldu. Horasan Sâlârı bu bölgeleri tahrip ettikten sonra yoluna devam ederek Bizans hâkimiyetinde bulunan Urfa bölgesine girdi.³³⁷ Onun idaresindeki Selçuklu askerleri Urfa bölgesine akınlar yaparak Frank ücretli askerleri tarafından savunulan Siverek ve Nusaybin (Nasibin)'e³³⁸ saldırıda bulundular. Frank askerlerine karşı burada tutunamayan Selçuklu askerleri geri çekilmeye mecbur kaldılar. Takviye alan Selçuklu askerleri tekrar Urfa bölgesine gelerek saldırılarda bulunup etrafı yağmaladılar.³³⁹ Bu esnada Antakya valisi Bekht de Urfa'da bulunuyordu. Selçuklu askerlerinin bu bölgede olduğunu öğrenince onlara ani bir baskın yapmak istediysen de Urfa'nın Bizans valisi Proksimos'un onu kıskandığından dolayı savaş ortasında terk etmesi sonucunda ağır bir mağlubiyete uğradı.³⁴⁰

Aynı yıl ikinci defa Urfa'da görülen Selçuklu askerleri Urfa'ya bağlı olan Kısas'ta karargâhlarını kurdular. Urfa civarındaki Celeb (Calab) ve Diphisarı ele geçirdiler. Bunun üzerine karşı harekette bulunan Bizans ordusu, 4.000 kişilik bir güce sahip olmasına rağmen bozguna uğratıldı.³⁴¹ Horasan Sâlârı, aynı yıl üçüncü defa Urfa bölgesinde görüldü. Kupin (Gubin) denilen yerde karargâhını kurduktan sonra bu bölgeyi yağmaladı. Daha sonra da aldığı esir ve ganimetler ile geri döndü.³⁴²

Horasan Sâlârı, Urfa ve civarındaki akınlardan sonra Diyarbekir'e gitti ve Bab u'l-Hüve'de karargâhını kurdu. Mervanî emîri Nizam üd-Din kendisine şehrin kapılarını kapattı ve 3.000 dinar vermesi halinde bu durumu müzakere edeceğini bildirdi. Bir

³³⁵ Aşan, s. 41; Geyikoğlu, s. 103.

³³⁶ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 62.

³³⁷ Honigmann, s. 187; Demirkent-Korkmaz, s. 101.

³³⁸ Saldırıda bulunulan Nasibine es-Sagır denilen yerdir. Bugünkü Nusaybin olmayıp, Siverek-Adıyaman yolu üzerindedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Honigmann, s. 140.

³³⁹ Ersan, s. 31; Erdoğan Merçil, "Selçukluların Anadolu'ya Gelişlerinden Haçlı Seferlerinin Başlangıcına Kadar Urfa'nın Durumu", *Bellekten*, LII (203), (Ağustos 1988), s. 465.

³⁴⁰ Urfalı Mateos, s. 126; Grousset, s. 607; Honigmann, s. 138.

³⁴¹ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 259; Abdullah Ekinci, "Urfa ve Çevresinde Türk Akınları (MÖ. VII- MS. XIV. Yüzyıl)", *FÜSBD*, XIV (1), Elazığ 2004, s. 263.

³⁴² Honigmann, s. 139; Kayabalı-Arslanoğlu, "Türkler'in İslam Dinini Kabul Etme Sebepleri ve Anadolu'nun Fethi", s. 1235.

suikast niyetinde olduğu için şehre gelen Horasan Sâlârı ve yanındakileri yakalayarak öldürdü.³⁴³

Karahanlı Devleti'nin Batı kolu hükümdarı Ebu İbrahim I. Tamgaç Han'ın (1058-1067,1068) oğullarından Hanoğlu Harun babasıyla bozduğu için, Selçuklu hizmetine girdi ve 1.000 Oğuz atlısıyla Anadolu sınırlarını aşıp Diyarbekir yörelerinde akınlarda bulundu (1064-65).³⁴⁴

Emîr Gümüştekin, maiyetinde Afşin ve Ahmed-Şah gibi Selçuklu emîrleriyle Urfa bölgesine girdi (1066).³⁴⁵ Selçuklu kumandanları Tulhum'u kuşatarak ele geçirdiler. Buradan hareketle Nusaybin üzerine yürüdüler. Ancak bu bölgeyi ele geçiremediler. Bunun üzerine sığ bir yerinden Fırat'ı geçerek Hısn-ı Mansûr (Adıyaman) bölgesine girdiler.³⁴⁶ Bu esnada Nusaybin kalesi reisinin teşvikiyle Bizans kumandanı Arvandos, onlara Fırat kenarında baskın yapmak istedi. Ancak Selçuklu kumandanları, Hoşin kalesi önünde Arvandos'un kumandanlığını yaptığı 10.000 kişilik Bizans ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattılar. Gümüştekin bu savaş esnasında esir ettiği Arvandos'u Urfa önlerine getirdiğinde, onu Urfa Strategosu 20.000 dinar gibi yüksek bir fidye karşılığında serbest bıraktı.³⁴⁷ Gümüştekin ve beraberindeki emîrler büyük ganimet ve tutsaklar ile Sultan Alp Arslan döneminden beri Anadolu'nun hareket üssü haline getirilen Ahlat'a geri döndüler. Afşin, bu önemli seferde büyük rol oynamasına rağmen, Gümüştekin'in kardeşini öldürmesinden dolayı intikamını almak için onu öldürdü.³⁴⁸ Böyle değerli bir Selçuklu emîrini öldürmesi sebebiyle Sultan Alp Arslan'ın öfkesinden korkan Afşin, maiyetinde bulunan çok sayıdaki atlı Türkmenler ile Ahlat'tan ayrılıp batı yönünde, Anadolu içlerine akınlara başladı. Genel karargâhını,

³⁴³ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 161.

³⁴⁴ Yımanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 60; Sevim-Merçil, s. 17.

³⁴⁵ Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, III, s. 22; Gürün, s. 313.

³⁴⁶ Demirkent-Korkmaz, s. 102; Faruk Sümer, "Selçuklular Devrinde Türk Beyleri (V)", *TDAD*, (61), (Ağustos 1989), s. 9.

³⁴⁷ Ebû'l-Farac, I, s. 318; Urfalı Mateos, s. 134-135; Honigmann, s. 139; Grousset, s. 608; GATSEB, *Selçuklular Döneminde Anadolu'ya Yapılan Akınlar, 1799- 1802 Osmanlı Fransız Harb'inde Akka Kalesi Savunması, 1853-1856 Osmanlı-Rus Kırım Harb'i Kafkas Cephesi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1981, s. 10; Türsan, s. 23; Merçil, "Selçukluların Anadolu'ya Gelişlerinden Haçlı Seferlerinin Başlangıcına Kadar Urfa'nın Durumu", s. 464-465.

³⁴⁸ Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 86; Faruk Sümer, "Afşin", *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 1988, I, 440.

ortaçağlarda Karadağ adıyla anılan Kilikya'nın kuzeyindeki Amanos dağlarına kuran Afşin, Kilikya bölgesine akınlar düzenlemeye başladı.³⁴⁹

Afşin'in kuvvetlerinin bir kısmı Gaziantep'in kuzeybatısındaki Dülük'ü ele geçirdi. Afşin'e bağlı 1.000 kişilik bir grup da Antakya yörelerine inerek yağma hareketlerinde bulundular. Afşin, daha sonra Malatya'ya yönelerek burada karşılaştığı bir Bizans birliğini yenilgiye uğrattı.³⁵⁰ Afşin'e bağlı birliklerin Malatya'da görünmesiyle Ermeni Bogusak ailesi (Ermeni Bazrig-oğulları) İslâmiyet'i kabul etti ve Sultan'ın fermanıya daha önce oturdukları Siverek'te ikamet etmelerine izin verildi.³⁵¹ Malatya'dan ayrılan Afşin, Tohma valisini takiben Kayseri'ye gitti. Bu şehri ele geçirdikten sonra yağmaladı ve tahrip etti (1067). Karaman Eyaleti (Lycaonia)'ne akınlar yapan Afşin, Torosları geçerek Kilikya bölgesine girdi ve bu bölgelerde de yağmalar yaparak hareket üssü Halep'e döndü. İmparator Dukas tarafından Şark Orduları Başkomutanı olarak tayin edilen Nikephore Botanyates, Afşin'in bu akınlarını durduramadığı için görevden alındı.³⁵² Afşin bu bölgelerde akınlar yaptığı esnada birçok kişiyi esir aldı. Bu esirlerin Halep'te satılanlarının miktarı 70.000 kişiye ulaşmış idi.³⁵³ Bir süre bu bölgede kalan Afşin, Halep'ten tekrar Antakya bölgesine giderek akınlarda bulundu (1068). Antakya'nın Bizans valisinden 100.000 dinar ve savaş aletleri aldı.³⁵⁴ Bizans'ın Antakya üssünün bu şekilde çökertilmesi üzerine Sultan Alp Arslan ona bir mektup göndererek onu affettiğini bildirdi. Buna çok sevinen Afşin, Sultan'ın huzuruna çıkmak için Irak'a gitti.³⁵⁵

3.3. SULTAN ALP ARSLAN'IN II. KAFKASYA SEFERİ VE KARS'A HÂKİM OLMASI

Alanlar'ın Bagrat ile birleşerek Selçuklu vassalı olan Şeddad-oğulları ülkesine girmeleriyle Sultan Alp Arslan, ikinci defa Gürcistan seferine çıkmak zorunda kaldı

³⁴⁹ Ali Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, (2. Baskı), TTK Yay., Ankara 2011, s. 19; Kaşgarlı, s. 94.

³⁵⁰ Sevim-Yücel, I, s. 43; Umar, s. 78.

³⁵¹ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 162-163; Kaşgarlı, s. 94; Sevim, Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri, s. 18.

³⁵² Yımanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 61-62; Köymen, "Anadolu'nun Fethi", s. 103.

³⁵³ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 162; İhsan Ilgar, "Anadolun'un Fatihü Büyük Kumandan ve Hükümdar Alp Arslan", *BTTD*, (47), (Ağustos 1971), s. 58.

³⁵⁴ Honigmann, s. 117; Sevim-Yücel, I, s. 54.

³⁵⁵ Bedirhan-Atçeken, s. 63.

(1067-1068).³⁵⁶ Sultan, Aras ırmağını geçerek Gürcistan ülkesine girdiğinde yanında Sav-tekın ve Nizâmü'l-Mülk de bulunmaktaydı. Sultan'ın geldiğini duyan Şeddadoğulları emîri Fadlun ve Şirvanşahlar hükümdarı Feriburz, onun yanına giderek itaatlerini bildirdiler. Sultan, Gürcistan topraklarına girince IV. Bagrat, Selçuklu ordusuna mukavemet edemeyeceğini anlayarak kaçtı.³⁵⁷ Şeki kralı olan Ahsartan (Agsartan) muharebeye girişmeden teslim oldu ve İslâmiyet'i kabul etti. Sultan Alp Arslan buradan asıl Gürcistan'a (Khartli) girdi. Altı hafta içinde bütün bu ülke ve kaleler fethedildi.³⁵⁸ Sultan bu bölgelerden sonra kışın şiddetine aldırmadan Kars'ın üzerine yürüdü. Kars, 1064 yılında kısa bir süre Selçuklu hâkimiyetinde kaldıysa da Gagik tarafından Bizans'a verilmesiyle Selçuklu hâkimiyetinden çıkmış idi. Daha önce de Kutalmış tarafından yağmalanmış olan bu şehir, Sultan'ın bu seferi ile kesin olarak Selçuklu topraklarına katıldı.³⁵⁹

Sultan'ın Kars'ta bulunduğu bir esnada Bagrat, Liparit'in oğlu İvane'yi elçi olarak onun yanına gönderdi. Sultan da yıllık vergi vermesi şartıyla onun tabiiyetini kabul etti. Sultan Tiflis ve Rustav'ı Fadlun'a verirken yeni fethedilen Kars'ı da buraya komşu olan Ani Şeddadilerine bağladı.³⁶⁰ Sultan, Türkistan Hanı'nın ölmesi üzerine bu seferini sonlandırıp geri döndü.³⁶¹

Sultan, bu esnada yanında bulunan askerlerin bir kısmını Anadolu hudutlarında bıraktı ve bu sınırdaki kuvvetlerin miktarını da arttırdı. Sultan, kardeşi ve Azerbaycan valisi olan Yakutî, eniştesi El-basan ve Anadolu'ya akınlarda bulunan Sanduk'u Anadolu fetihlerini devam ettirmek ile görevlendirdi.³⁶²

³⁵⁶ Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, III, s. 20.

³⁵⁷ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 66.

³⁵⁸ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 164.

³⁵⁹ Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 63; Türsan, s. 23; H. Dursun Yıldız, "Kars'ın Fethi", *TKD*, (22), (Ağustos 1964), s. 153.

³⁶⁰ Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, s. 353.

³⁶¹ Ahmed b. Mahmud, I, s. 80; El-Hüseynî, s. 32.

³⁶² Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 64-65; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 67.

3.4. MALAZGİRT SAVAŞI

3.4.1. Bizans'ın Durumu

X. Konstantin Dukas, 1067 yılında ölünce geride üç oğul bıraktı. Fakat Dukas'ın oğullarının çok küçük yaşta olmaları nedeniyle anneleri Eudokia, imparator naibi olarak yönetimi eline aldı.³⁶³ Eudokia, yedi aylık saltanatı esnasında İtalya Normanlar'ın ve Balkanlardaki Bizans toprakları da farklı Türk topluluklarının; kuzeybatıda Macarlar'ın, kuzeydoğuda ise Uzlar ve Kumanlar'ın baskısı altındaydı.³⁶⁴

Bizans toprakları sürekli Selçuklu akıncıları tarafından yağma ve tahrip ediliyordu. Bu vaziyet karşısında askeri parti Eudokia'ya General Romanos Diogenes'i eş olarak almasını sağlamak için baskı yapmaya başladı.³⁶⁵ Bu baskılara fazla direnemeyen Eudokia da daha önce başarısız bir darbe girişiminden dolayı zindanda bulunan Romanos Diogenes ile evlendi. Romanos, IV. Diogenes adıyla Bizans İmparatoru oldu. Diogenes'e, tahta çıkmadan önce Peçenekler'e karşı kazandığı başarılar dolayısıyla X. Dukas tarafından Esvapçıbaşı unvanı verilmişti.³⁶⁶

Selçuklular'a karşı bir kurtarıcı gözüyle bakılan Diogenes, tahta geçer geçmez Selçuklular'a karşı mücadeleye girmek için hemen hazırlıklara başladı.³⁶⁷ Fakat Bizans, artık 70 yıl önceki gibi mükemmel bir orduya sahip değildi. Suriye sınırındaki 50.000 kişiden oluşan süvari alayı da bu arada dağıtılmıştı. Kabiliyetli ordu komutanları yerine kendilerine güvenilmeyen kabiliyetsiz kişiler getirilmişti. Ordunun büyük bir kısmı yabancı ücretli askerlerden oluşuyordu.³⁶⁸ Ayrıca halk da artık ülke savunmasına katılmak konusunda isteksizdi.³⁶⁹

³⁶³ Zonaras, s. 121.

³⁶⁴ Timothy E. Gregory, *Bizans Tarihi*, (2004), (Çev. E. Ermert), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2008, s. 248; Şerif Baştav, "Alp Arslan ve Romen Diyojen", *TKD*, (34), (Ağustos 1965), s. 703; Steven Runciman, "Orta Çağların Başlarında Avrupa ve Türkler", *Belleten*, VII (25), (II. Kanun 1943), s. 56; Işın Demirkent, "1071 Malazgirt Savaşına Kadar Bizans'ın Askeri ve Siyasi Durumu", *İÜFTD*, (33), (Mart 1980), s. 145.

³⁶⁵ A. A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi I-II*, (1925), (Çev. A. Müfid Mansel), Maarif Matbaası Yay., Ankara 1943, I, s. 450.

³⁶⁶ Zonaras, s. 122-123; Ostrogorsky, s. 318.

³⁶⁷ Bailly, II, s. 273; Işın Demirkent, "Bizans", *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 1992, VI, 237.

³⁶⁸ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi, Kutsal Toprakların Davetsiz Misafirleri I-III*, (1951), (Çev. F. Işıltan), Nokta Yay., İstanbul 2005, I, s. 67; Honigmann, s. 177-178; Grousset, s. 571-572.

³⁶⁹ Abdülkadir Yuvalı, "Türk Fethi Sırasında Bizans'ın Anadolu Politikası", *TDTD*, (43), (Ağustos 1990), s. 25.

Bu sırada Bizans'ın maliyesi de bozulmuş ve paranın da değeri düşmüştü. Kamu harcamaları gün geçtikçe biraz daha artmaktaydı.³⁷⁰ Vergilerin azalması ve fuzuli harcamaların artması nedeniyle askeri masraflar kısılmaya başlandı.³⁷¹ Bizans, ordusunun ücretlerini bile ödeyememekteydi.³⁷²

3.4.2. Romanos Diogenes'in Selçuklular'a Karşı İlk Harekâtı

İmparator Romanos Diogenes, Anadolu'ya düzenleyeceği bu ilk sefer ile Anadolu'daki Selçuklu akınlarını engellemek istiyordu. Diogenes'in, bu seferi düzenlemesinin bir sebebi de kendisine şan kazandıracak bir zafer kazanmaktı (1068).³⁷³ Diogenes, sefer hazırlıkları esnasında Uz, Peçenek, Frank, Alman, İskandinav ve İtalyan Normanlarından oluşan ücretli askerler tuttu.³⁷⁴

Bizans ordusu 13 Mart 1068'de İstanbul'dan hareket ederek Kayseri üzerinden Sivas'a gitti. Doğuya doğru hareketine devam eden Bizans ordusu Divriği'de Türk birliklerini geri çekilmeye mecbur etti.³⁷⁵ Diogenes kazandığı bu ilk başarıdan sonra harekâtına devam ederek Maraş'a ulaştı. Burada bir kısım kuvvetini, Fırat boylarına göndererek sol yanını güven altına almak istediysede bu bölgelerde akınlarda bulunan emîr Has İnal buna pek imkân vermedi.³⁷⁶ Diogenes, harekâtına devam ederek Umur Tekin adlı Selçuklu emîrinin savunduğu Menbiç kalesini şiddetli bir kuşatmadan sonra âmânla ele geçirdi.³⁷⁷ Han-oğlu Harun ve Selçuklu vassalı Mirdas-oğulları emîri Mahmud, Halep önlerinde Bizans askerlerini mağlup ettilerse de Diogenes'in karşı harekâtı sonucunda geri çekilmek zorunda kaldılar. İmparator, daha önce Hanoğlu Harun'un aldığı Artâh ve Azâz kalelerini de ele geçirdi.³⁷⁸

³⁷⁰ Timothy, s. 248.

³⁷¹ Demir Demirgil, "X. ve XI. Yüzyıllarda Bizans İmparatorluğu'nun İktisadi Düzeni", *BTTD*, (47), (Ağustos 1971), s. 49-50.

³⁷² Şeker, s. 704.

³⁷³ Zonaras, s. 125; Kafesoğlu, *Türk-İslâm Sentezi*, s. 113.

³⁷⁴ Yılmaz Öztuna, II, s. 62; Sevim-Yücel, I, s. 45.

³⁷⁵ Bedirhan-Atçeken, s. 64; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 261; Kayabalı-Arslanoğlu, "Türkler'in İslâm Dinini Kabul Etme Sebepleri ve Anadolu'nun Fethi", s. 1236.

³⁷⁶ Ali Sevim, *Malazgirt Meydan Savaşı*, TTK Yay., Ankara 1971, s. 34.

³⁷⁷ Suryanî Mihail, *Suryanî Patrik Mihailin Vakainamesi (İkinci Kısım 1042-1195)*, (1944), (Çev. Hrant D. Andreasyan), 1944 (T.T.K. kütüphanesi No:44'de yayınlanmamış tercüme), s. 25; Urfalı Mateos, s. 137; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 166; Ali Sevim, "Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin Mir'âtü'z-Zamân fi Târîhi'l-Âyân Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler II. Alp Arslan Dönemi", *Belgeler*, XIX (23), Ankara 1998, s. 27.

³⁷⁸ Azimî, s. 18; Honigmann, s. 119; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 68.

Selçuklu akınları dolayısıyla Bizans topraklarının yağmaya ve tahribe uğraması ve Bizans ordusunun çokluğu nedeniyle yiyecek maddelerinin azalması, Halep'te gıda maddelerinin fiyatlarının yükselmesine neden oldu. Bu bölgelerdeki kıtlık, iâşe sorununu karşılayamayan Bizans'ı çok zor bir duruma düşürdü.³⁷⁹

Bu bölgelerden ayrılan İmparator, Antakya'ya uğradıktan sonra Pozantı'ya gitti.³⁸⁰ Afşin, İmparator Halep bölgesini ele geçirmek ile meşgul iken Ahlat hareket üssündeki Türkmen beylerinin de bir kısmını yanına alarak Orta Anadolu'ya şiddetli bir akın yaptı ve Sakarya vadisine kadar ilerledi.³⁸¹ Afşin, İstanbul-Çukurova yolu üzerinde bulunan İslâm Tarihi boyunca akınlara sahne olmuş olan Emirdağ civarındaki ünlü Amûriyye (Amorion) kentini ele geçirerek yerle bir etti. Bu haberi alan İmparator, Afşin'in yolunu kesmek için hemen harekete geçti ise de Afşin'in bir yıldırım hızıyla sürdürdüğü hareket sebebiyle bunu başaramadı. Diogenes, kış mevsiminin bastırması olmasından dolayı Konstantinopolis'e geri döndü.³⁸²

3.4.3. Romanos Diogenes'in Selçuklular'a Karşı İkinci Harekâtı

Diogenes'in Konstantinopolis'e dönmesinden kısa bir süre sonra Afşin, Sanduk, Ahmed-Şah, Türkman, Dilmaç-oğlu Mehmet, Tutu-oğlu, Serhen-oğlu ve Arslantaş komutasındaki Selçuklu kuvvetleri, doğu, güneydoğu ve güney bölgelerinden Anadolu'ya akınlarda bulundular (1069).³⁸³ Diogenes, Manuel Komnenos komutasında Sivas'a, Philaretos Brachamios komutasında Malatya'ya olmak üzere iki ordu sevk ettikten sonra kendisi de bizzat sefere çıkmaya karar verip ordusunun büyük bir kısmı ile Fırat nehrine kadar ilerledi. Selçuklu akıncıları bu nehrin doğusuna çekilmek zorunda kaldılar.³⁸⁴ Diogenes'in amacı, Selçuklu askerlerinin Anadolu akınlarında üs olarak kullandıkları Ahlat'a kadar giderek onları Bizans sınırından dışarı atmaktı. Nitekim bu düşüncelerini gerçekleştirmek için Harput'a kadar gitti.³⁸⁵ Fırat nehrinin sol tarafına geçen Selçuklu kuvvetleri Malatya'da bulunan Philaretos komutasındaki Bizans

³⁷⁹ Ebû'l-Farac, I, s. 319; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 157.

³⁸⁰ Umar, s. 79.

³⁸¹ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 168; Yımanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 66.

³⁸² Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 161; Azimî, s. 18; Zonaras, s. 128; Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, s. 24; Sümer, "Afşin", s. 440.

³⁸³ Sevim-Merçil, s. 57.

³⁸⁴ Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, III, s. 24; Sevim-Yücel, I, s. 46.

³⁸⁵ Yımanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 67; Aşan, s. 42.

ordusunu ani bir baskın yaparak mağlup ettiler. Philaretos canını zor da olsa kurtararak İmparator'un yanına gitti ve durumu ona bildirdi.³⁸⁶

Orta Anadolu'da önemli bir şehir olan Konya'nın ele geçirildiği haberini alan İmparator, Doğu'daki askeri harekâtına son vererek Selçuklu akıncılarının dönüş yollarını kesmek ve Sivas üzerinden Kayseri'ye oradan da Toros boğazlarını tutmak için harekete geçti.³⁸⁷ Selçuklu komutanları Karaman, Mut, Mersin-İssos yolunu takip ederek Kilikya'ya girdiler.³⁸⁸ Bu bölgelerde akınlarda bulunarak güneye doğru inip kuzey Suriye'deki hareket merkezleri olan Halep'e gittiler.³⁸⁹

İmparatorun da ümitleri boşa çıkınca Konstantinopolis'e geri dönmek zorunda kaldı. 1070 yılında tekrar Anadolu'ya bir sefer yapmayı düşünen Diogenes, saraydaki muhaliflerin tesiri ile sefere bizzat çıkmaktan vazgeçti. Diogenes, kendi yerine Anadolu seferi için Doğu Orduları Baş Kumandanı Manuel Komnenos'u gönderdi.³⁹⁰ Diogenes, Anadolu'ya yapmış olduğu bu ikinci seferinde de başarılı olmadı.³⁹¹

3.4.4. El-Basan'ın Bizans'a Sığınması

Sultan Alp Arslan'ın eniştesi ve kız kardeşi Gevher Hatun'un eşi El-basan, Kavurd ile birlikte 1067 yılında ayaklanmıştı. El-basan, Kavurd'un bertaraf edilmesinden sonra Kavzin civarlarına kaçtı. Sultan Anadolu seferine çıkınca, El-basan idaresindeki Yabgulu (Yavgulu, Yavgıyya, Nâvegiyân) Oğuzlarını da alarak Anadolu'ya doğru harekete geçti.³⁹² Sultan da onu yakalayıp huzuruna getirmesi için Afşin'i görevlendirdi. Afşin'in takibinde olan El-basan da Sultan'ın gazabından korkarak Anadolu içlerine hareket ederek Kızılırmak kıyılarına kadar ilerledi.³⁹³

³⁸⁶ Zonaras, s. 129; Feridun Dirimtekin, *Malazgirt Meydan Muharebesi*, Halit Rıfat Kitabevi Yay., İstanbul 1943, s. 38; Öztuna, II, s. 63.

³⁸⁷ Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, s. 24; Sevim, *Malazgirt Meydan Savaşı*, s. 38.

³⁸⁸ Feridun Dirimtekin, "Selçukluların Anadolu'da Yerleşmelerini ve Gelişmelerini Sağlayan İki Zafer", *Malazgirt Armağanı*, TTK Yay., Ankara 1993, s. 235; GATSEB, *Selçuklular Döneminde Anadolu'ya Yapılan Akınlar*, s. 11.

³⁸⁹ Köymen, "Anadolu'nun Fethi", s. 105.

³⁹⁰ Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 32.

³⁹¹ Mikhail Psellos, *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, (1926-28), (Çev. I. Demirkent), TTK Yay., Ankara 1992, s. 227.

³⁹² Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 171-173.

³⁹³ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 262; Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 68; Erdoğan Merçil, "Türkçe Selçukname'ye Göre Malazgirt Savaşı", *TED*, (2), (Ekim 1971), s. 20.

El-basan'ın Anadolu topraklarına girdiği haberini alan Diogenes, onunla savaşmak için Komnenos'u gönderdi.³⁹⁴ Komnenos, emrindeki bütün askerler ile Sivas'a geldiğinde, El-basan'ın himayesindeki kalabalık Yabgulular'la karşılaştı. El-basan, Bizans generali Komnenos'a rica ve niyaz için geldiğini haber vermesine rağmen, yolda gelirken kendi maiyetindeki Yabgulular'ın yapmış olduğu yağma ve tahriplerden dolayı samimiyetine inanılmadı.³⁹⁵ İki taraf arasında çıkan savaşta Bizans kuvvetleri mağlup edildi. Bu esnada Komnenos ile beraber iki eniştesi (Melissenos ve Taronites) El-basan'ın eline esir düştüler.³⁹⁶ El-basan, Komnenos'a kendisini Afşin'den kurtarması şartıyla, onu fidye almadan bırakacağını vaat etti. Komnenos'un bu teklifi kabul etmesiyle ikisi beraber Konstantinopolis'e gitti.³⁹⁷

El-basan'ı takip etmekte olan Afşin, batı yönünden ilerleyerek Kapadokya'ya girdi. Bu bölgeleri yıldırım hızıyla tahrip ettikten sonra Friky (Afyon-Uşak-Denizli yöreleri) bölgesine girdi. Denizli yakınındaki Honas şehrini yağmalayıp tahrip ettikten sonra akınlarını Marmara sahillerine kadar uzattı.³⁹⁸

Afşin, Konstantinopolis'e yaklaştığında Diogenes'ten El-basan'ın kendisine verilmesini, iki devletin arasında sulhun olduğunu, sultana muhalefet etmemeleri gerektiği haberini ilettiler. Diogenes ise El-basan'ın geri verilmesinin imkânsız olduğunu Afşin'e ilettiler. Bu haber üzerine Afşin, geri dönmek zorunda kaldı. İlk defa bir Selçuklu şehzadesi Bizans'a sığınmış oldu.³⁹⁹ Afşin, gelişinde olduğu gibi gidiş yolu üzerindeki bütün bölgeyi yerle bir ederek Ahlat üssüne vardı. Sultan Alp Arslan'a bu sefer hakkında bilgi verdi.⁴⁰⁰

³⁹⁴ Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 168; Ahmed b. Mahmud, I, s. 88.

³⁹⁵ Zonaras, s. 130; Claude Cahen, "İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı", (Çev. Z. Kerman), *Türkler*, YT Yay., Ankara 2002, VI, s. 207.

³⁹⁶ Nikephoros Bryennios, s. 45; Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 68; Dirimtekin, "Selçukluların Anadolu'da Yerleşmelerini ve Gelişmelerini Sağlayan İki Zafer", s. 236; Faruk Sümer, "Yıva Oğuz Boyuna Dâir", *TM*, IX, İstanbul 1951, s. 153.

³⁹⁷ Erdoğan Merçil, *Selçuklular, Makaleler*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2011, s. 336; Cahen, "İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı", s. 207; Ilgar, s. 59; Sümer, "Afşin", s. 440.

³⁹⁸ Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 33; Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, s. 40; Gül, s. 45.

³⁹⁹ Urfalı Mateos, s. 137-138; Ahmed b. Mahmud, I, s. 90; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 169; Grousset, s. 609; Erdoğan Merçil, "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", *XI. Türk Tarih Kongresi I-V*, Ankara 1994, II, s. 710.

⁴⁰⁰ Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 169; Abdülkadir Yuvalı, "Anadolu'nun Türkleşmesi ve Moğollar", *TDAD*, (38), (Ekim 1935), s. 97.

3.4.5. Sultan Alp Arslan'ın Anadolu ve Suriye Seferi

Mısır veziri Nasr üd-Devle Hamdan gönderdiği elçiyle şî Fâtımî hutbesi yerine Sünni Abbasî hutbesini okutmaya hazır olduğunu bildirdi⁴⁰¹ ve Sultan'a Mısır'a geldiği takdirde bu bölgeleri ona teslim edeceğini ekleyerek onu, Mısır'ın fethi için teşvik etti.⁴⁰²

Sultan da Mısır'ı fethetmek için 1070 yılında Azerbaycan'dan hareketle Anadolu'ya girdi. Sultan, önce Malazgirt'i daha sonra da Erciş'i ele geçirdikten sonra Diyarbakir civarına gelerek Dicle ırmağı kıyısında Harşefiyye'de konakladı.⁴⁰³ Sultan bu bölgeye geldiğinde Diyarbakir surlarının çok müstahkem olduğunu görünce sura elini sürdükten sonra uğur getirmesi için eliyle göğsünü sıvazladı.⁴⁰⁴ Sultan, bu bölgedeyken Meyyafârikîn emîri Nasr b. Mervan⁴⁰⁵, onun huzuruna çıktı. Nasr daha sonrada Sultanın ordusu için 100.000 dinar gönderdi.⁴⁰⁶

Sultan, Diyarbakir'den ayrıldıktan sonra Siverek'i daha sonra da Tulhum kalelerini hücumla aldıktan sonra Bizans hâkimiyetindeki Urfa önlerine gelerek şehri kuşatma altına aldı (1071).⁴⁰⁷ Urfa, Bulgar kralı Alusian'ın Bizans hizmetinde çalışan oğlu Vasil'in idaresindeydi.⁴⁰⁸ Selçuklu askerlerini tüm çabalarına rağmen Urfa'nın direnci kırılmadı.⁴⁰⁹ Şehir halkı, Sultanın kuşatmayı kaldırması için 50.000 dinar teklif edince Sultan da bu teklifi kabul ederek kuşatmayı gevşetti. Buna rağmen Urfa halkı, kuşatma silahları yakılmadıkça bu parayı vermeyeceklerini iletiler. Sultan da bunun

⁴⁰¹ Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 69; A. Dudu Kuşçu, "Büyük Selçuklu Devletinin Suriye, Filistin ve Mısır Politikasına Dair Bazı Tespitler", *TAD*, (27), (Bahar 2010), s. 658; Ali Sevim, "Bugyetü't-taleb fi Tarih-i Haleb'e Göre Sultan Alp-Arslan", *Belleten*, XXX (118), (Nisan 1966), s. 227; Gülçin Çandarhoğlu, "Malazgirt Meydan Muharebesi", *TKD*, (34), (Ağustos 1965), s. 648.

⁴⁰² Sümer, *Oğuzlar*, s. 93.

⁴⁰³ Ali Sevim, *Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1989, s. 29; Aşan, s. 42.

⁴⁰⁴ İbnü'l-Esîr, X, s. 71.

⁴⁰⁵ Mervan-oğulları her ne kadar Tuğrul Bey zamanından itibaren Selçuklu vassalı olmuşsa da sürekli bu bölgelerde bulunan Selçuklu emirleriyle de mücadeleden kaçınmamışlardır. Selçuklu Devleti'ne karşı ikiyüzlü bir politika izleyen Mervan-oğulları ancak Sultan Melikşah döneminde (1085) ortadan kaldırıldıktan sonra bu bölgeler Büyük Selçuklu topraklarına katıldı. Mervan-oğulları'nın yıkılışı için bkz. Ali Sevim, "Tarihî Meyyafârikîn ve Âmid'in Mervanlılar Bölümü'nün Yayını Münasebetiyle", *VI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, TTK Yay., Ankara 1967, s. 173; Abdürrahim Tufantoz, "Mervânîler", *DİA*, İSAM Yay., Ankara 2004, XXIX, 231.

⁴⁰⁶ Sibt İbnü'l-Cevzî, s. 166; Ahmed b. Mahmud, I, s. 81-82; Mevdûdî, I, s. 236; El-Bundarî, 36; Erdoğan Merçil, "Türkçe Selçukname'ye Göre Malazgirt Savaşı", s. 20-21.

⁴⁰⁷ Honigman, s. 140; Köymen, "Anadolu Fethi", s. 106.

⁴⁰⁸ Grousset, s. 609; Merçil, "Selçukluların Anadolu'ya Gelişlerinden Haçlı Seferlerinin Başlangıcına Kadar Urfa'nın Durumu", s. 465.

⁴⁰⁹ Urfalı Mateos, s. 12; Kaşgarlı, s. 96; Demirkent-Korkmaz, s. 103.

üzerine kuşatma silahlarını yaktırdı. Fakat Urfa halkı söz konusu parayı vermedi. Sultan, onların anlaşmadan vazgeçmesine sebep olarak Urfa halkıyla aracılık yapan Bizans elçisini gördü ve onu öldürmek istediye de Nizâmü'l-Mülk “*elçi öldürmek âdetimiz değildir*” diyerek bunu engelledi.⁴¹⁰ Urfa’yı 50 gün boyunca kuşatan Sultan Alp Arslan, bu bölgede çok vakit kaybettiği için kuşatmayı kaldırdı.⁴¹¹

Sultan Alp Arslan, Urfa kuşatması esnasında Fakih Ebu Ca’fer’i Halep emîri Mahmud b. Nasr b. Salih’e elçi olarak göndererek huzuruna gelerek itaat arz etmesini istedi. Fakat Mahmud, korktuğu için Sultanın huzuruna gitmedi. Buna kızan Sultan da ona karşı yürümek için Urfa’dan Suriye yönüne doğru hareket etti.⁴¹²

Sultan bu bölgeden hareketle Halep yakınlarına geldiğinde Mahmud’a tekrar elçi göndermiş ise de, o bir türlü gelip Sultanın huzuruna çıkmadı. Buna çok kızan Sultan Halep’i kuşatma altına aldı (1071). İki ay kadar süren bu kuşatma esnasında Sultan sadece bir gün savaşmış idi.⁴¹³ Halep burçlarının en sağlamı olan Ganem burcu delinince, şehir buradan yapılacak bir saldırı ile kolayca alınacak bir duruma geldiği halde Sultan hücum emri vermedi. Çünkü Sultan, Bizans’a karşı kuvvetli bir uç şehri olan Halep’i kılıçla fethetmek istememekteydi⁴¹⁴ Mahmud durumun aleyhine geliştiğini görünce bir gece, annesiyle çıkıp Sultanın huzuruna geldi. Sultan, onlara iyi davrandığı gibi ona hil’atler giydirip Halep’e geri gönderdi.⁴¹⁵

3.4.6. Romanos Diogenes’in Doğu Anadolu’ya Gelişi

İmparatoru Diogenes, Selçuklular’ın Anadolu’da giriştikleri istila hareketlerine son vermek ve onları Anadolu’dan çıkarmak amacıyla Anadolu ve Azerbaycan üzerine sefer hazırlıklarına başladı.⁴¹⁶ İmparator, Bulgar, Slav, Alman, Frank, Rum, Gürcü, Ermeni, Türk (Hazar, Peçenek, Uz (Oğuzlar) ve Kıpçak) asıllı askerlerden 200.000

⁴¹⁰ Ahmed b. Mahmud, I, s. 82-83; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 166; Ebû'l-Farac, I, s. 320.

⁴¹¹ Honigmann, s. 14; Ekinci, s. 264.

⁴¹² İbnü'l-Adîm, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi, Bugyetü't-taleb fi Tarih-i Halep (Seçmeler)*, (1951), (Çev. A. Sevim), (2. Baskı), TTK Yay., Ankara, 1989, s. 14.

⁴¹³ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 73.

⁴¹⁴ Faruk Sümer-Ali Sevim, *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, (2. Baskı), (Çev. F. Sümer-A. Sevim), TTK Yay., Ankara 1988, s. 46; Sevim, "Bugyetü't-taleb fi Tarih-i Halep'e Göre Sultan Alp-Arslan", s. 230.

⁴¹⁵ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 256; Mevdûdî, I, s. 237; Azimî, s. 19; El-Bundârî, s. 37; Sümer, *Oğuzlar*, s. 93.

⁴¹⁶ Sevim, *Malazgirt Meydan Savaşı*, s. 55.

kişiden az olmayan bir ordu oluşturdu.⁴¹⁷ Diogenes, yapacağı bu seferi gizlemek amacıyla Sultan'a, Halep önlerinde bulunduğu esnada bir elçi göndererek bazı isteklerde bulundu.⁴¹⁸

Diogenes, gelenek gereği Ayasofya Kilisesine gidip yakutlarla işlenmiş altın haçtan yardım diledi.⁴¹⁹ İmparator, bu ayından sonra 13 Mart 1071'de yanına aldığı El-basan ve General Manuel Komnenos ile birlikte Konstantinopolis'ten hareket etti. Hareketten kısa bir süre sonra Komnenos, hastalanarak öldü. Bizans ordusu Sakarya-Ankara-Kayseri güzergâhı üzerinden Sivas'a ulaştı.⁴²⁰

Sivas'ta⁴²¹ kurulan savaş meclisinde çeşitli görüşler tartışıldı. İlk görüşü savunanlar Selçuklu başkentine ilerlemek ve onlarla ilk karşılaştıkları yerde savaşmak istemekteydiler.⁴²² İkinci görüşü savunan Türk asıllı Joseph Tarkhaniotes (Tarhan) ve Nikephoros Bryennios gibi tecrübeli komutanlar İsfahan ve Azerbaycan bölgelerinin arazi şartlarının kendilerince bilinmediğini belirttiler. Bu bölgeler üzerine yürüdüklerinde Selçuklular çok iyi bildikleri kendi topraklarında savaşacaklarından daha kuvvetli bir durumda olacaklarını da buna eklediler.⁴²³ Bu komutanlar, Sivas'ta kalarak çevre kaleleri kuvvetlendirdikten sonra etraflarındaki ovaları, tarlaları ve ekinleri yaktırıp Selçuklu ordusunu bu bölgeye çekmenin daha doğru olacağını ve bu bölgeye gelecek olan Selçuklu askerlerinin ihtiyaçlarını karşılayamayınca da yenileceğini düşünmekteydiler.⁴²⁴ Eğer bu planları gerçekleşmezse en fazla

⁴¹⁷ El-Bundarî, s. 37; Timothy, s. 248; Cahen, "İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı", s. 90; Coşkun Alptekin, "Büyük Selçuklular" *DGBİT*, Çağ Yay., İstanbul 1989, VII, 122-123.

⁴¹⁸ Sevim, *Malazgirt Meydan Savaşı*, s. 58; GATSEB, *Selçuklular Döneminde Anadolu'ya Yapılan Akınlar*, s. 16; Burhan Berkel, "Malazgirt Savaşı 26 Ağustos 1071", *BTTD*, (47), (Ağustos 1971), s. 4.

⁴¹⁹ Sibt İbnü'l-Cevzî, s. 172; Ali Sevim, "Malazgirt Muharebesi", *DİA*, İSAM Yay., Ankara 2003, XXVII, 481.

⁴²⁰ Attaleiates, s. 152; Nikephoros Bryennios, s. 46; Selahattin Karatamu, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, II. nci Cilt Eki, Malazgirt Meydan Muharebesi (26 Ağustos 1071)*, Genelkurmay Basımevi Yay., Ankara 1970, s. 120.

⁴²¹ Psellos, İmparator'un Sivas'a geldiğinde daha ileri gitmek istemediğini ve sadece kendisi için değil, ordu içinde Konstantinopolis'e dönmek için bahaneler aradığını, fakat onun böyle bir davranışı gururuna yediremediği için devam ettiğini aktarmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Psellos, s. 228.

⁴²² Semavi Eyice, *Malazgirt Savaşını Kaybeden IV. Romanos Diogenes (1068-1071)*, TTK Yay. Ankara 1971, s. 36-37; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 265.

⁴²³ Dirimtekin, *Malazgirt Meydan Muharebesi*, s. 43.

⁴²⁴ Nikephoros Bryennios, s. 48; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 177; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 77.

Theodosiopolis'e kadar gidilerek Selçukluları orada beklemeleri gerektiğini söylediler.⁴²⁵

İmparator tartışılan bu iki görüşten, kendi hedef ve emellerini gerçekleştirme bakımından uygun gördüğü Azerbaycan'a yönelmesi görüşünü kabul etti.⁴²⁶ İmparator, yalnız Anadolu'yu kurtaracağına değil İslâm ülkelerini de alacağına inandığı için Irak, Suriye, Horasan ve Rey valiliklerini de kumandanlarına vaat etmekteydi.⁴²⁷ İmparator, sadece Bağdat'ı bunun dışında tutarak Halife için : “*O iyi ihtiyara taarruz etmeyin o bizim dostumuzdur, onu incitmeyin*” demektedir.⁴²⁸ El-Hüseynî, İmparatorun Halifeliği kaldırıp yerine patrikliği getirmek, camileri tahrip edip yıktıktan sonra yerlerine kiliseler yapmak üzere yemin ettiğini aktarmaktadır.⁴²⁹

Bizans ordusu Sivas'tan hareketle Theosidopolis'e gitti. İmparator, bu bölgeye gelip karargâhını kurduktan sonra ordusunu üç bölüme ayırdı.⁴³⁰ İmparator, İran içlerine yürüyüşü esnasında, arkasını güven altına almak için Ursel (Rouselio) kumandasında 30.000 kişilik kuvveti Ahlat üzerine sevk etti.⁴³¹ İmparator, Selçuklu taarruzuna uğrayan Gürcü Kralı Bagrat'a yardım etmek ve ordusuna erzak tedarik etmek için 12.000 kişilik bir birliği de Gürcistan ülkesine gönderdi.⁴³² Geriye kalan ordusuyla Malazgirt'e hareket eden imparatora askerleri ile Basilakios (Vasilakes) da katıldı.⁴³³ İmparator, Malazgirt kalesini kısa bir süre kuşattıktan sonra burayı teslim aldı. Malazgirt'i ele geçiren İmparator, Selçuklu askerlerinin çoğunu öldürttü.⁴³⁴

3.4.7. Sultan Alp Arslan'ın Halep'ten Ahlat'a Dönmesi

Sultan Alp Arslan, Mısır'a gitmek üzere Dımaşk yönünde bir günlük yol almıştı ki Bizans elçisi Leon, Sultanın yanına ulaştı. Bu elçi, Bizans'ın elinden alınmış olan

⁴²⁵ İbrahim Kafesoğlu, “Malazgirt Meydan Muharebesi”, *26 Ağustos 1071 Malazgirt Savaşı 888. Yıldönümü Hatırası*, AÜÇMYHE Yay., Erzurum 1959, s. 19-20.

⁴²⁶ Karatamu, s. 137.

⁴²⁷ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 177; Aşan, s. 43.

⁴²⁸ Ahmed b. Mahmud, I, s. 92.

⁴²⁹ El-Hüseynî, s. 33.

⁴³⁰ Zonaras, s. 133; Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 35.

⁴³¹ Attaleiates, s. 153-154; Grousset, s. 612; Sevim-Yücel, I, s. 50; Çandarlıoğlu, s. 649.

⁴³² Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 72; Köymen, “Anadolu'nun fethi”, s. 107; Subaşı, “Bizans İmparatorlarının Theodosiopolis ve Çevresindeki Faaliyetleri”, s. 1852.

⁴³³ Nikephoros Bryennios, s. 49.

⁴³⁴ Honigmann, s. 187; Ilgar, s. 59.

Menbiç, Erçiş ve Malazgirt gibi kalelerin Bizans İmparatoruna iadesini istedi.⁴³⁵ Ayrıca Anadolu'daki Türk akınlarının durdurulmasını, aksi takdirde İmparatorun kuvvetli bir orduyla harekete geçeceğini de buna ekledi. Sultan, İmparatorun doğuya doğru yönelip Erzurum'a kadar geldiği haberini aldığı anda elçiye sinirlenerek, “*Biz hazırız, geleceği var ise gelsin ve bizden alacağı var ise alsın*” dedikten sonra Bizans elçisini geri gönderdi.⁴³⁶

Sultan bu olayın ardından bir kısım kuvvetlerini oğlunun kumandası altında Halep'e bıraktı.⁴³⁷ Sultanın Halep'ten ayrılmak için hazırlandığı esnada El-basan'ın peşinden giden Afşin, Ahlat'a döndü ve kendisine haber göndererek “*Ben Rum ülkesini istila edip büyük ganimetler ile geri döndüm. Rumlar arasında bize karşı harp edebilecek kabiliyette bir kimse yoktur*” dedi.⁴³⁸

Bu tehlikenin farkında olan Sultan, hemen harekete geçti. Sultan, ordusuyla beraber çok hızlı bir şekilde Fırat nehrini geçerken mal ve hayvanların birçoğu telef oldu. Sultan, Irak askerlerinin çok yorgun olmasından dolayı bu askerlerini ordugâhına geri gönderdi.⁴³⁹ Sultan, Urfa'ya vardığında şehrin dükü, ona atlar, katırlar ve yiyecek takdim etti.⁴⁴⁰ Sultanın Urfa'dan Musul'a, oradan da Azerbaycan'a döndü ve Hoy şehrinin merkez yaparak hazırlığa başladı.⁴⁴¹ Sultan, asker toplamak için esas Selçuklu arazisine girmeyi uygun görmedi.⁴⁴² Sultan, veziri Nizâmü'l-Mülk'ü, çıkabilecek karışıklıkları önlemek ve yeni kuvvetler göndermek üzere eşi Terken ve şehzadeleri ile

⁴³⁵ Ahmed b. Mahmud, I, s. 91; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 73; Dirimtekin, *Malazgirt Meydan Muharebesi*, s. 48; Berkel, s. 4.

⁴³⁶ Cahen “İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı”, s. 207; Merçil, “Türkçe Selçukname'ye Göre Malazgirt Savaşı”, s. 31.

⁴³⁷ Sevim, *Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*, s. 33; Köymen, “Anadolu'nun Fethi”, s. 106.

⁴³⁸ Ebû'l-Farac, I, s. 320; Yuvalı, “Anadolu'nun Türkleşmesi ve Moğollar”, s. 97; Necdet Öztürk, “Malazgirt Zaferi ile Yeni Bir Vatanın Kuruluşu”, *TDAD*, (43), (Ağustos 1990), s. 8.

⁴³⁹ Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 169; Şeker, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması* s. 16; Rıfat Özdemir, “Anadolu'nun Türk Vatanı Oluşunda Malazgirt Zaferinin Önemi”, *FÜSBD*, V (2), Elazığ 1991, s. 386.

⁴⁴⁰ Urfalı Mateos, s. 142.

⁴⁴¹ Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, III, s. 26.

⁴⁴² Ahmed b. Mahmud, I, s. 94.

birlikte Hemedan'a gönderdi.⁴⁴³ Sultan Alp Arslan, Hoy'dan Ahlat'a gitmek için harekete geçti.⁴⁴⁴

3.4.8. Bizans ve Selçuklu Ordularının Kuvvetleri

İslâm kaynaklarında Bizans ordusunun sayısı 50.000 ile 600.000, Selçuklu ordusunun sayısı 4.000 ile 20.000 arasında bir kuvvet olarak gösterilmektedir.⁴⁴⁵ Nitekim günümüz batılı yazarları da bu rakamın 200.000 civarında olduğunu kabul etmektedir. İslâm kaynakları belki de Sultan Alp Arslan'ın kazandığı zaferin büyüklüğünü biraz daha arttırmak için bu sayıları göstermiş olabilir.⁴⁴⁶

Urfalı Mateos, Ebû'l-Farac, Nikephoros Bryennios, Mikhael Attaleiates, Ioannes Zonaras gibi müellifler, Bizans ordusunun sayı bakımından fazla olduğunu söylemekle beraber herhangi bir rakam vermemektedirler.⁴⁴⁷

Selçuklu ordusunun sayısı, 4.000 hassa askeri, Anadolu'da akınlar yapan Selçuklu emîr ve beylerinin kumandasındaki 40.000 akıncı ve gönüllülerden oluşan 10.000 kişilik kuvvetlerle 54.000'e çıkmaktaydı.⁴⁴⁸ Selçuklu ordusunun sayısı tam olarak bilinmemekle beraber orduya katılanlar ile birlikte bu ordunun sayısının 54.000 ile 60.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir.⁴⁴⁹

Selçuklu ordusunda birlik ve beraberlik en üst seviyede olduğu gibi bütün ordunun amacı da Anadolu'yu Bizans'ın elinden alarak Türk vatanı haline getirmektir.⁴⁵⁰ Selçuklu kuvvetleri bozkır muharebe usulünce yetişmiş, ok atmakta usta, seri manevra yapabilen süvarilerden oluşturulmuştu.⁴⁵¹

⁴⁴³ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 256; Reşîdü'd-dîn Fazlullah, s. 112; Kafesoğlu *Selçuklu Tarihi*, s. 35. Kaynaklarda Sultan Alp Arslan'ın, eşi Terken ve Nizâmü'l-Mülk'ü Hemedan'a mı, Tebrize mi gönderdiği konusunda fikir birliği yoktur. Bazı kaynaklar Sultan Alp Arslan'ın onları Tebriz'e gönderdiğinden bahsetmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mevdûdî, I, s. 39

⁴⁴⁴ El-Hüseynî, s. 33; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 265; Cahen, "İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı", s. 208.

⁴⁴⁵ Bizans ve Selçuklu askerinin sayıları için bkz. Er-Râvendî, I, s. 117; El-Bundarî, s. 37; Münecimbaşı, I, s. 40; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 170; İbnü'l-Adîm, s. 20; Aksarayî, s. 12; El-Hüseynî, s. 33; Ahmed b. Mahmud, I, s. 92; Reşîdü'd-dîn Fazlullah, s. 112; Sümer-Sevim, s. 1-68.

⁴⁴⁶ Dirimtekin, *Malazgirt Meydan Muharebesi*, s. 54.

⁴⁴⁷ Ebû'l-Farac, I, s. 321; Urfalı Mateos, s. 140; Attaleiates, s. 153; Zonaras, s. 126; Nikephoros Bryennios, s. 47.

⁴⁴⁸ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 178; Sümer-Sevim, s. 57.

⁴⁴⁹ Osman Turan, "Büyük Malazgird ve Anadolu'da Türk Destanı", *TYD*, (276), (Ağustos 1959), s. 3.

⁴⁵⁰ Karatamu, s. 132.

⁴⁵¹ Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 37; Kafesoğlu, "Malazgirt Meydan Muharebesi", s. 21; Çandarlıoğlu, s. 650.

Ücretli askerlerden meydana getirilen Bizans ordusu dinleri farklı olan çeşitli milletlerden oluşturulduğu için birlik ve beraberlikten yoksundu.⁴⁵² Diogenes, Rumlar'ın Ermeniler'i Ortodoks yapma faaliyetleri esnasında uyguladıkları zulüm sebebiyle Ermeniler'e güvenmemekteydi.⁴⁵³

Bizans ordusunda, mancınıkçı, çarkçı, lağımçı, kazancı, arabacı gibi teknisyenlerden oluşan 100.000 kişi bulunmaktaydı. Bizans ordusundaki kumandan sayısı 30.000'i bulmaktaydı. Ayrıca 800 mandanın çektiği, içinde nal ve çivilerin bulunduğu 400 araba ile silah ve diğer saldırı aletlerinin bulunduğu 1000 araba ordunun hizmetindeydi.⁴⁵⁴ Bu sefer esnasında 1200 askerin çektiği, on kantar büyüklüğünde taş atabilen bir mancınık da götürülmüştü.⁴⁵⁵

Malazgirt savaşı esnasında Sultan Alp Arslan'ın yanında Sav-tekın, Afşin, Gevher-Ayin, Tarang (Tarank-oğlu), Sanduk, Ay-tekın, Tutu-oğlu, Dilmaç-oğlu Mehmed, Ahmed-şah, Serhenk-oğlu gibi Anadolu'da sürekli akınlarda bulunmuş emirler de yer aldı. Ayrıca Artuk, Tutak (Tutuk), Kapar, Çavuldar (Çaka), Çavlı, Mengücek, Danişmend, Arslan-taş, Birik-oğlu, Porsuk, Yakutî, Altun-tak, Ak-sungur ve Atsız gibi emîrlerin de Sultan Alp Arslan'ın yanında bulunduğu rivayet edilir.⁴⁵⁶ Kutalmış-oğullarının da bu savaş esnasında Sultanın yanında bulunduğu rivayet edilse de Osman Turan ve Faruk Sümer, Kutalmış-oğullarının bu savaş esnasında Sultanın yanında bulunma ihtimalinin olmadığını belirtmektedirler.⁴⁵⁷

⁴⁵² Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 36; Şeker, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması*, s. 33; Vasiliev, s. 450-451; Karatamu, s. 131; GATSEB, *Selçuklular Döneminde Anadolu'ya Yapılan Akınlar*, s. 19.

⁴⁵³ Charles Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, (1919), (Çev. Cevdet R. Yularkıran), Kanaat Kitabevi Yay., İstanbul 1939, s. 114; Karatamu, s. 131.

⁴⁵⁴ Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 170; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 177; Sevim-Yücel, I, s. 49.

⁴⁵⁵ El-Bundârî, s. 40; Ahmed b. Mahmud, I, s. 92; Cahen, "İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı", s. 208; Tahsin Tunalı, "Yurt Kurma Enerjisinin Kazandırdığı Savaş", *HTM*, I (2), (Şubat 1979), s. 39; Sevim, "İbnü'l-Cevzî'nin El-Muntazam Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler", s. 47.

⁴⁵⁶ Reşîdü'd-dîn Fazlullah, s. 115; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 179-180; Sevim, *Malazgirt Meydan Savaşı*, s. 66; Ali Sevim, "Malazgirt Meydan Savaşı ve Sonuçları", *Malazgirt Armağanı*, TTK Yay., Ankara 1993, s. 224; Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, s. 27-47; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 79; Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 73-74; Şeker, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması*, s. 33; Bedirhan-Atçeken, s. 67; Süleyman Tülücü, "Malazgirt Savaşına Katılan Türk Beylerinden: Gevher-Ayin ve Sav-Tegin", *TDAD*, (39), (Aralık 1985), s. 254-255; Tülücü, "Malazgirt Savaşına Katılan Türk Beylerinden Sunduk", s. 270; Süleyman Tülücü, "Malazgirt Savaşına İştirak Eden Türk Beyleri ve Hal Tercümeleleri", *AÜİFD*, (7), İstanbul 1986, s. 323-333; Erdoğan Merçil, "Emîr Savtegin", *TED*, (6), (Ekim 1975), s. 69-70.

⁴⁵⁷ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 180; Faruk Sümer, "Malazgirt Savaşına Katılan Türk Beyleri", *SAD*, (4), Ankara 1975, s. 207.

3.4.9. Bizans'ın Öncü Birliklerinin Yok Edilmesi

Bizans İmparatoru tarafından Ahlat'a gönderilen Ursel ve Tarhan emrindeki kuvvetler, emîr Sanduk tarafından ani bir baskına uğradılar.⁴⁵⁸ Bu esnada Sultan Alp Arslan'ın Ahlat'a geldiği haberini alan Ursel ve Tarhan, Malatya'ya doğru kaçtılar.⁴⁵⁹ Sultanın Ahlat'a geldiği ve Selçuklu kuvvetlerinin hareket halinde olduğu haberi Bizans karargahında yayıldı.⁴⁶⁰ İmparator, Ahlat civarındaki Türk birliklerini yok etmesi için Nikephoros Bryennios'u gönderdi.⁴⁶¹ Ahlat civarına gelen Nikephoros, emîr Sanduk tarafından mağlup edildi.⁴⁶² Nikephoros yaralanmış bir halde kaçarak canını zor kurtardı.⁴⁶³ Bu mağlubiyeti haber alan İmparator, Basilakes'e Selçuklular'a taarruz etmesi emrini verdi. Ahlat önlerine gelen Basilakes, emîr Sanduk'a karşı giriştiği mücadelede mağlup olarak esir düştü.⁴⁶⁴ Ele geçirilen büyük haç da Sultan tarafından zafer alameti sayılarak Bağdat'a gönderildi.⁴⁶⁵

3.4.10. Barış Teşebbüsü İçin Bizans'a Elçilik Heyeti Gönderilmesi

Sultan Alp Arslan⁴⁶⁶ öncü mücadelelerinden bir süre sonra maiyetiyle birlikte Ahlat'tan hareketle Malazgirt-Ahlat arasındaki Rahva ovasına gelip ordusunun su sıkıntısı çekmemesi için Murat nehrinin bir kolu üzerinde karargahını kurdu (24 Ağustos 1071).⁴⁶⁷ Sultan, Rahva bölgesine yerleştikten sonra İmparatora bir sulh teklifinde bulunmak için bir elçilik heyeti gönderdi. Bu heyette Halife Ka'im'in Sultan nezdindeki elçisi İbnü'l-Muhallebân ile Sav-tekkin bulunmaktaydı.⁴⁶⁸ Sultan, böylece

⁴⁵⁸ Tülücü, "Malazgirt Savaşına Katılan Türk Beylerinden Sunduk", s. 274.

⁴⁵⁹ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 179; Honigmann, s. 187; Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, III, s. 27; Cahen, "İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı", s. 208.

⁴⁶⁰ Sevim-Yücel, I, s. 50.

⁴⁶¹ Nikephoros Bryennios, s. 50; Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 72.

⁴⁶² Attaleiates, s. 158-159; GATSEB, *Selçuklular Döneminde Anadolu'ya Yapılan Akınlar*, s. 20.

⁴⁶³ Eyice, s. 42.

⁴⁶⁴ Zonaras, s. 133-134; Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, III, s. 27; Berkel, s. 8.

⁴⁶⁵ Sıbt İbnü'l-Cevzi, s. 169; İbnü'l-Adîm, s. 20; Mevdûdî, I, s. 240; Sevim-Merçil, s. 62; Sümer-Sevim, s. 34; Cahen, "İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı", s. 208; K. Yaşar Kopruman, "Malazgirt Savaşı Hakkında Kaynaklar: İbnü'l-Esîr, Reşîdü'd-dîn Fazlullah, Kerîmüddin Mahmud", *BTTD*, (47), (Ağustos 1971), s. 74.

⁴⁶⁶ Reşîdü'd-dîn, Sultan Alp Arslan'ın bir av esnasında yüz askeriyle birlikte Bizans kuvvetleri tarafından esir alındığını ve Nizamü'l-Mülk'ün çabaları ile bu esirin Sultan Alp Arslan olduğunu anlamayan Diogenes tarafından serbest bırakıldığını aktarmaktaysa da, bu bilginin doğru olması imkânsız olduğu gibi hiçbir ehemmiyeti de yoktur. Bkz. Reşîdü'd-dîn Fazlullah, s. 113.

⁴⁶⁷ Urfalı Mateos, s. 143; Sevim-Yücel, I, s. 52; M. Şakir Ülkütaşır, "Malazgirt Meydan Muharebesi", *TKD*, (34), (Ağustos 1965), s. 654; Ilgar, s. 59.

⁴⁶⁸ Merçil, "Emîr Savtegin", s. 69; Tülücü, "Malazgirt Savaşına Katılan Türk Beylerinden: Gevher-Ayin ve Sav-Tegin", s. 257.

hem kendi adına hem de halife adına bir elçilik heyeti göndermiş oluyordu. Ayrıca bu elçilik heyetinin bir görevi de Bizans ordusunun durumu hakkında bilgi toplamaktı.⁴⁶⁹

Sultan, İmparatora gönderdiği önerisinde: “*Ülkene geri dön, barış yapmak istersen bunu Bağdat Halifesi aracılığıyla yaparız, aksi takdirde biz azim ve kararımızı, içtenlikle bağlı olduğumuz Ulu Tanrı'ya bırakırız*” dedi.⁴⁷⁰ İmparator, gönderilen elçilik heyetinin sulh teklifini şiddetle reddetti. İmparator, bu durumu Sultanın kendi kuvvetlerinden korktuğuna yorarak, sevindi.⁴⁷¹ O, Selçuklu heyetine : “*Ben, bu üstün ve kuvvetli duruma pek çok para ve çaba sarf ederek geldim. Barış ancak ve ancak Selçuklu başkenti Rey'de yapılacaktır. Ben İslam ülkelerine, kendi ülkem gibi hâkim olmadan asla geri dönmeyeceğim*” dedikten sonra⁴⁷², “*İsfahan mı güzeldir, yoksa Hemedan mı*” diye sorunca, heyet başkanı İbnü'l-Muhallebân da: “*İsfahan*” diye karşılık verdi. Bunun üzerine İmparator: “*Hemedan'ın soğuk olduğunu haber aldık, biz İsfahan'da kışlayacağız, hayvanlarımız da Hemedan'da*” dedi. İmparatorun kendine çok güvendiğini gösteren bu sözlerin üzerine İbnü'l-Muhallebân ona: “*Hayvanlarınız Hemedan'da kışlayabilir, fakat sizlerin nerede kışlayacağını bilmem*” diyerek çok anlamlı bir karşılık vermekten de çekinmemiştir.⁴⁷³ İmparator, bu heyetin geri dönüşü esnasında Bizans askerleri tarafından herhangi bir saldırıya uğramamaları için heyetteki kişilerin ellerine birer haç vererek geri gönderdi.⁴⁷⁴

3.4.11. Savaş Öncesi Uzlar ve Peçenekler'in Durumu

Urfalı Mateos, Bizans ordusunda bulunan Uz ve Peçenekler'in Sultan Alp Arslan'a mektuplar yazarak beraber olduklarını bildirdiklerinden bahsetmektedir.⁴⁷⁵ Attaliates, Selçuklu Türkler'i ile Bizans ordusundaki Uz ve Peçenekler'in birbirlerine benzediklerinden bahsetmektedir.⁴⁷⁶ Peçenekler ve Uzlar karşılıklı olarak kendilerine yakın bir kavim olduğunu anlayarak birkaç defa Selçuklu tarafına geçtiler.⁴⁷⁷

⁴⁶⁹ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 266; Sevim, “Malazgirt Savaşı ve Sonuçları”, s. 225.

⁴⁷⁰ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 80.

⁴⁷¹ El-Bundârî, s. 39; Turan, *Türkler Anadolu'da*, s. 12.

⁴⁷² Sibt İbnü'l-Cevzî, s. 170; Sevim-Merçil, s. 64; Berkel, s. 9.

⁴⁷³ Sevim, *Malazgirt Meydan Savaşı*, s. 69; GATSEB, *Selçuklular Döneminde Anadolu'ya Yapılan Akınlar*, s. 22; Tunalı, s. 40; Sümer-Sevim, s. 4.

⁴⁷⁴ Dirimtekin, *Malazgirt Meydan Muharebesi*, s. 55.

⁴⁷⁵ Urfalı Mateos, s. 142; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 181.

⁴⁷⁶ Attaliates, s. 160-161; A. Nimet Kurat, *Peçenek Tarihi*, Devlet Basımevi Yay., İstanbul 1937, s. 154.

⁴⁷⁷ A. Nimet Kurat, “Peçenekler, Uzlar ve Malazgirt Zaferi”, *BTTD*, (47), (Ağustos 1971), s. 46.

Selçuklu kuvvetleri bir gece vakti Bizans karargâhına yağmur gibi ok yağdırdılar. Bu ani baskın Bizans ordusunda büyük bir kargaşaya neden oldu. Bazı Uz ve Peçenek askerleri bu kargaşa ve karanlıktan istifade ederek Bizanslıların savaş planlarını Selçuklu kuvvetlerine bildirdiler.⁴⁷⁸ Bu gecenin sabahında Uz ve Peçenek askerinin bir kısmının Selçuklu kuvvetleri ile birleşmek için kaçtıkları fark edildi.⁴⁷⁹

Geriye kalan Uz ve Peçenekler'in ordusundan kaçacağı düşüncesine kapılan İmparator, Attaleiates vasıtasıyla geriye kalan Uz ve Peçenekler'e sadakatten çıkmayacaklarına dair yemin ettirdi.⁴⁸⁰

İmparator, ordusundaki Uz ve Peçenekler'in Sultan ile haberleştiklerini öğrendiği zaman, yanında bulunan El-basan'ın kendisine ihanet edeceğinden korkarak onu, Konstantinopolis'e geri gönderdi.⁴⁸¹

3.4.12. Malazgirt Savaşının Başlaması

Sultan Alp Arslan, barış teklifinde bulunduğu İmparatorun olumsuz cevabını alınca artık savaştan başka çare olmadığını anladı ve hazırlıklara başladı.⁴⁸² Alp Arslan hemen saldırıya geçmek niyetindeyken Sultanın imamı Ebu Nasr Muhammed İbn-i Ebu'l-Melik Buhârî el-Hanefî'nin: "*Bugün bekle, yarın Cuma günüdür. Dünyadaki bütün Müslümanlar namaz kılacaklar ve sonra zafer için dua edeceklerdir. Allah Teâla'nın kulları senin için dua ettikten sonra harekete geç*" demesi üzerine Sultan Alp Arslan da saldırıya geçmek için Cuma gününü bekledi.⁴⁸³

Halife Ka'im bi'Emrillah da Muslaya oğlu Ebu Said'e bir dua nüshası hazırlatarak bütün İslâm memleketlerinde Cuma günkü hutbelerde okutulmasını emretti.⁴⁸⁴ Halifenin göndermiş olduğu bu dua metni, gerçekten etkisini gösterdi ve

⁴⁷⁸ Attaleiates, s. 160-161; Yusuf Ayönü, "Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerleri (XI-XII. Yüzyıllar), *TAD*, (25), Konya 2009, s. 60.

⁴⁷⁹ Zonaras, s. 134; Vryonis, s. 99; Cahen, "İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı", s. 209; Yonca Anzerlioğlu, "Bizans İmparatorluğu'nda Türk Varlığı", *Türkler*, YT Yay., Ankara 2002, VI, 223.

⁴⁸⁰ Attaleiates, s. 163; Eyice, s. 42; Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 74.

⁴⁸¹ Merçil, "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", s. 710; Sümer, "Yıva Oğuz Boyuna Dâir", s. 153.

⁴⁸² Ahmed b. Mahmud, I, s. 99; El-Bundârî, s. 39; Yıldız, s. 38.

⁴⁸³ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 257; Mevdûdî, I, s. 241; El-Hüseynî, s. 34; Reşîdü'd-dîn Fazlullah, s. 115-116; Merçil, "Türkçe Selçukname'ye Göre Malazgirt Savaşı", s. 39; Sümer-Sevim, s. 25.

⁴⁸⁴ El-Hüseynî, s. 33-34; İbnü'l-Adîm, s. 19; Ahmed b. Mahmud, I, s. 96-97; Mustafa Ernam, "Alp Arslan ve Malazgirt Zaferi", *DİBD*, X (110-111), (Temmuz-Ağustos 1971), s. 301.

minberler hatiplerin sesleri ile çınlarken, namaz vaktinde de halk, büyük bir ihlasla dualarda bulundu.⁴⁸⁵

Bizans İmparatoru savaş stratejilerini belirlemek için Kumanlarla karargâhta yaptığı toplantıda Türkler'e karşı bir meydan savaşı yapma fikri kabul edildi. Sonuç olarak ikinci görüş kabul edildi.⁴⁸⁶ Daha sonra savaş düzenine geçecek Bizans ordusunun sol kanadında Rumeli kuvvetleri ile Nikephoros Bryennios, sağ kanadında Uz askerleri ile Aliattes (Alyattes), merkez hattında hassa ve diğer seçkin birliklerle İmparator Romanos Diogenes, yardımcı kuvvetlerin başında Diogenes'in üvey oğlu Andronikos Dukas (eski imparator Dukas'ın oğlu) bulunmaktaydı.⁴⁸⁷

İmparator, Dikdörtgen savaş taktiğini muharebede uygulamaya geçirmeyi düşündü.⁴⁸⁸ İmparator, karargahın etrafını da hendekle çevirtti.⁴⁸⁹ 25 Ağustos Perşembe gününü Cuma sabahına bağlayan gece boyunca Selçuklu askerleri attıkları oklar ile Bizans askerlerini korku içinde bıraktı. Sultan Alp Arslan, Cuma sabahı bütün askerlerini topladıktan sonra atından inerek secdeye vardı⁴⁹⁰ ve savaştan galibiyet ile ayrılmak için dua etti.⁴⁹¹

Sultan askerleri ile beraber Cuma namazını kıldıktan sonra maiyetindekilere hitap etti.⁴⁹² Sultan Alp Arslan, askerlerini daha da cesaretlendirmek için İslam'ın manevi desteğini dile getirerek onları dinen de savaşa hazırlamaya çalıştı.⁴⁹³

Beyaz elbise giyinen Alp Arslan zaman kaybetmeden yay ve oklarını attı. Türk âdeti gereğince atının kuyruğunu kendi eliyle bağladı⁴⁹⁴, eline kılıç ve gürzünü aldı.⁴⁹⁵

⁴⁸⁵ Seyfullah Kara, *Selçuklular'ın Dini Serüveni*, Şema Yay., İstanbul 2006, s. 103.

⁴⁸⁶ Nikephoros Bryennios, s. 52.

⁴⁸⁷ Drimtekin, "Selçukluların Anadolu'da Yerleşmelerini ve Gelişmelerini Sağlayan İki Zafer", s. 245; Mustafa Kafalı, "Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi", *Türkler*, YT Yay., Ankara 2002, VI, s. 181; Sevim-Yücel, I, s. 54.

⁴⁸⁸ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 86.

⁴⁸⁹ Eyice, s. 51.

⁴⁹⁰ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 182; Şeker, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması*, s. 38.

⁴⁹¹ El-Hüseynî, s. 35; Kara, s. 103; Sümer-Sevim, s. 9.

⁴⁹² Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 170; Sevim, *Malazgirt Meydan Savaşı*, s. 76-77; Sümer-Sevim, s. 14; Köymen, "Türk Meydan Muharebeleri ve Bunlar Arasında Malazgirt Meydan Muharebesi'nin Yeri", *TKD*, (46), (Ağustos 1966), s. 852; Turan, *Türkler Anadolu'da*, s. 9-11.

⁴⁹³ M. Altay Köymen, "Malazgirt Muharebesinde Rol Oynayan Unsurlar", *MKD*, I (8), (Ağustos 1977), s. 10.

⁴⁹⁴ Türkler'de atın kuyruğunu bağlamak kahramanlığı ve yiğitliği sembolize eden en yaygın geleneklerden biridir. Bkz. Salim Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askeri Kültür*, Berikan Yay., Ankara 2005, s. 204.

⁴⁹⁵ El-Hüseynî, s. 34; Mevdûdî, I, s. 242; Ahmed b. Mahmud, I, s. 99-100; Köymen, Alp Arslan ve Zamanı, III, s. 32; Fethi Zabsız, "Türk Tarihi ve Malazgirt Savaşı", *BTTD*, (47), (Ağustos 1971), s. 63.

Atına binen Sultan, vasiyette bulunarak askerlerine şöyle seslendi: “Eğer şehit olursam bu beyaz elbise kefenim olsun. O zaman ruhum göklere çıkacaktır. Melikşah’ı yerime tahta çıkarınız ve ona bağlı kalınız. Zaferi kazanırsam önümüzde çok hayırlı günler olacaktır”.⁴⁹⁶ Tarihte büyük kitleleri sevk ve idare etmesini bilen büyük adamlar emri altındakilerin ruh hallerine uygun nutuklarda bulunur ve onları bu sayede coştururlar.⁴⁹⁷

Sultan Alp Arslan, ordusunu dört kısma ayırdı.⁴⁹⁸ Bunlardan daha kalabalık ikisini muharebe alanının yanlarındaki tepelere gizlice pusuya yatırttı. Düşmanın gerilerini tutmakla görevli olan üçüncü kısmı da Bizans ordusunu arkadan çevirecek şekilde yerleştirdi. Kendisi de merkez kuvvetlerin başına geçti.⁴⁹⁹ İslâm ve Bizans kaynakları Selçuklu birliklerinin başında hangi emîrlerin bulunduğu konusunda sessiz kalmaktadır.⁵⁰⁰ Sadece Nikephoros Bryennios, Sultanın ordusunun büyük bir kısmını Tarang adlı emîrin kumandanlığına verdiğini aktarmaktadır.⁵⁰¹

26 Ağustos 1071 tarihinde iki taraf Rahva ovasında karşı karşıya geldiler.⁵⁰² Sultan Alp Arslan, pusu ile görevlendirilen kuvvetlerin yerini almasından sonra kendisinin başında bulunduğu merkez kuvvetleri ile hemen saldırıya geçti. Selçuklu süvarileri, ok atışlarıyla birlikte Bizans ordusunun merkez kısmına saldırdılar.⁵⁰³ Süvarilerin ok yağmuruna tutulduğunu gören Diogenes, bu az sayıdaki kuvvetleri yok etmek için merkezdeki kuvvetlerin hepsini yanına alarak saldırıya geçti. Bunu gören Selçuklu kuvvetleri bozkır savaş taktiği gereğince kaçıyor görüntüsü vererek yavaş yavaş geri çekilmeye başladı.⁵⁰⁴ İmparator, Selçuklu pusularının bulunduğu yere kadar ilerleyince pusudan çıkan Selçuklu süvarileri tarafından kuşatılmaya başlandı. Sultanın başında bulunduğu merkez kuvvetleri de geri çekilmeyi bırakarak saldırıya geçti.⁵⁰⁵

⁴⁹⁶ Münecimbaşı, I, s. 40; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 182; Necla Pekolcay, “Malazgirt Zaferi Üzerine”, *DİBD*, X (110-111), (Temmuz-Ağustos 1971), s. 285.

⁴⁹⁷ Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, III, s. 31; Muharrem Yılmaz, “Malazgirt Zaferi ve Alp Arslan”, *TDTD*, (8), (Ağustos 1987), s. 39.

⁴⁹⁸ El-Bundârî, s. 40.

⁴⁹⁹ Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 38; Çandarlıoğlu, s. 650.

⁵⁰⁰ Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 75.

⁵⁰¹ Nikephoros Bryennios, s. 54,

⁵⁰² Ramazan Şeşen, “Alp Arslan’ın Hayatı ile İlgili Arapça Kaynaklar”, *TM*, XVII, İstanbul 1972, s. 109.

⁵⁰³ GATSEB, *Tarih Boyunca Türk Harp Sanatı Taktik ve Stratejisi (I)*, GATSEB Yay., Ankara 1986, s. 201-202; M. Altay Köymen, “Malazgirt Meydan Muharebesinin Diğer Meydan Muharebeleri Arasındaki Yeri ve Önemi”, *Belleten*, LIII (206), (Nisan 1989), s. 379.

⁵⁰⁴ Attaleiates, s. 165; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 272; Köymen, “Malazgirt Muharebesinde Rol Oynayan Unsurlar”, s. 10.

⁵⁰⁵ Sevim, *Anadolu’nun Fethi*, s. 87; Balık, s. 126; İbrahim Kafesoğlu, “Malazgirt”, *İA*, MEB Yay., İstanbul 1978, VII, 46.

Hatasını anlayan İmparator, geri çekilmeye çalıştı ise de bunu başaramadı. Bizans ordusunu cepheden, yanlardan ve süratli süvarilerin marifetiyle arkadan saran Selçuklu kuvvetleri düşmanı bir çember içine aldı.⁵⁰⁶ Bu esnada Bizans'ın sağ kanadında savaşmak için görevlendirilen Uz ve Peçenek süvarileri ırktaşlarının safına geçti. Şamani Oğuzların reisi Tamış'ın saf değiştirmesi. Bizanslıların da cesaretini kırmış oldu.⁵⁰⁷ Bizans ordusunun Aliattes idaresindeki sağ kanadın bozulmasıyla Bizans askerleri kaçmaya başladı. Sol kanadın kumandanı Nikephoros, Diogenes'in bulunduğu merkez kuvvete destek sağlamak için ilerledi ise de Selçuklu kuvvetleri tarafından engellendi.⁵⁰⁸ İmparator, son bir defa daha bu çemberi yarıp ordusuyla karargâhına sığınmak istediye de başarısız oldu.⁵⁰⁹ Bizans ordusunun kaçmaya başladığını gören Andronikos Dukas, karargâhtan kaçarak Konstantinopolis'in yolunu tuttu.⁵¹⁰ Aristakes, Ermeniler'in savaştan kaçmadıklarını ve cesurca savaştıklarını belirtmektedir.⁵¹¹ Grousset ise Ermeniler arasında İmparatora kısmen de olsa ihanet edenlerin olduğundan bahsetmektedir.⁵¹² Süryanî Mihail de Ermeniler'in savaş alanından kaçtıklarını belirtir.

513

Öğlen vaktinden akşama kadar devam eden meydan savaşında Bizans ordusu yenilgiden kurtulamadı. Askerlerin ancak bir bölümü kaçarak canlarını kurtardılar.⁵¹⁴ Ele geçen ganimet o kadar çok ve muazzam diki silah ve eşyaların değeri düştü.⁵¹⁵

Mirhond, Sultan Alp Arslan'ın askerleri ile birlikte savaş alanında düşmanla çarpıştığını gören Ay-tekin'in Sultanı vazgeçirmeye çalıştığını aktarmaktadır.⁵¹⁶

⁵⁰⁶ Kafesoğlu, "Malazgirt Meydan Muharebesi", s. 23.

⁵⁰⁷ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 183; Yılmaz, s. 40; Mustafa Kıbrıslıoğlu, "Kahraman Oğlu Alp Arslan", *DİBD*, X (110-111), (Temmuz-Ağustos 1971), s. 283; H. Zübeyir Koşan, "Malazgirt'te Buluşanlar", *Türkler*, YT Yay., Ankara 2002, VI, s. 216; L. Rasonyi, *Tarihte Türklük*, (2. Baskı), TKAE, Yay., Ankara 1988, s. 164.

⁵⁰⁸ Nikephoros Bryennios, s. 54; Urfalı Mateos, s. 143.

⁵⁰⁹ Eyice, s. 53.

⁵¹⁰ Attaleiates, s. 165-166; Zonaras, s. 136; A. Nimet Kurat, "Malazgirt Savaşına Ait Yazı ve Tetkikler", *BTTD*, (47), (Ağustos 1971), s. 70; Savvidis, s. 307.

⁵¹¹ Aristakes, s. 169-170.

⁵¹² Grousset, s. 613.

⁵¹³ Süryanî Mihail, s. 26.

⁵¹⁴ Sevim-Yücel, I, s. 57.

⁵¹⁵ El-Bundârî, s. 41; Reşîdü'd-dîn Fazlullah, s. 117; Cahen, "İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı", s. 210.

⁵¹⁶ Sümer-Sevim, s. 70.

3.4.13. Romanos Diogenes'in Esir Edilmesi ve Bizansla Yapılan Anlaşma

İmparator Romanos Diogenes, savaş alanında yaralı bir durumdayken Gevher-Ayin'in kölelerinden biri olan Sadi⁵¹⁷ tarafından tesadüfen yakalandı. Sadi, ödül alırım düşüncesiyle onun ellerini bağlayıp çadırına götürdü.⁵¹⁸ Ertesi gün emîr Gevher-Ayin'e götürülen ve onun tarafından Sultanın karargâhına getirilen esirin gerçekten de İmparator Romanos Diogenes olduğundan emin olunmak için Basilakes'e gösterilip onayı alındı.⁵¹⁹ Böylece tarihte ilk kez Müslüman bir hükümdar bir Bizans İmparatorunu ele geçirmekteydi.⁵²⁰

Yalnız İslâm kaynakları değil, Bizans Ermeni ve Süryani kaynakları da Sultan Alp Arslan'ın Diogenes'e bir esir gibi değil misafir bir hükümdar gibi davrandığını yazmaktadır.⁵²¹ Bu durumu kaydeden Attaleiates, Zonaras, Vardan gibi yazarlar merhametin ve insanlık duygularının emsalsiz bir örneğini veren Sultan Alp Arslan'ın bu asaleti karşısında şaşkınlıklarını gizleyememişlerdir.⁵²²

Diogenes, Sultanın huzuruna getirildiği zaman aralarında o meşhur diyalog geçmiştir.⁵²³ Sultan Alp Arslan ve Diogenes arasında geçen müzakereler sonucunda anlaşma için şu maddeler belirlendi:

1. Bizans İmparatoru kurtuluş parası olarak Selçuklu Devleti'ne 1.500.000 dinar fidye verecek.⁵²⁴

⁵¹⁷ Sadi'nin Selçuklu ordusuna katılması ile ilgili İslâm kaynaklarında iki farklı görüş mevcuttur. Bkz. İbnü'l-Esir, VIII, s. 257; El-Bundârî, s. 41; Ahmed. b. Mahmud, I, s. 103; Müneccimbaşı, I, s. 41; Aksarayî, s. 12; Reşîdü'd-dîn Fazlullah, s. 114-115; Ali Yazıcızade, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, (Haz. A. Bakır), Çamlıca Yay., İstanbul 2009, s. 56.

⁵¹⁸ Reşîdü'd-dîn Fazlullah, s. 117; El-Hüseynî, s. 35; Sevim, *Malazgirt Meydan Savaşı*, s. 82.

⁵¹⁹ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 184.

⁵²⁰ İbnü'l-Adîm, s. 17; J. Paul Roux, *Türkler'in Tarihi Pasifikten Akdeniz'e 2000 Yıl*, (1995), (Çev. A. Kazancıgil-L. Arslan), Kabalcı Yay., İstanbul 2001, s. 215; Savvidis, s. 307.

⁵²¹ El- Hüseyinî, s. 35; Aksarayî, s. 12; Er-Râvendî, I, s. 117; Zonaras, s. 137; Attaleiates, s. 168; Nikephoros Bryennios, s. 56; Suryani Mihail, s. 27; Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 76.

⁵²² Kafesoğlu, "Malazgirt Meydan Muharebesi", s. 24; Yılmaz, s. 41.

⁵²³ Sultan Alp Arslan ve Diogenes arasında geçen diyalog için bkz. İbnü'l-Esir, VIII, s. 258; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 171; Ahmed b. Mahmud, I, s. 105; Reşîdü'd-dîn Fazlullah, s. 118-119; El-Bundârî, s. 41; Müneccimbaşı, I, s. 41; Mevdûdî, I, s. 247; Ebû'l-Farac, I, s. 32; Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 90; Sümer-Sevim, s. 28-64; M. Altay Köymen, "Malazgirt Meydan Muharebe'nin 919. Yıldönümü", *MKD*, (75), (Ağustos 1990), s. 4-5; Sevim, "İbnü'l-Cevzî'nin El-Muntazam Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler", s. 48.

⁵²⁴ İbnü'l-Adîm, s. 20; Gül, s. 51.

2. Bizans İmparatorluğu her yıl Selçuklu Devleti'ne 360.000 dinar vergi verecek.⁵²⁵
3. Sultanın ihtiyaç duyması halinde Bizans Devleti, Selçuklu ordusuna yardımcı kuvvetler gönderecek.⁵²⁶
4. Diogenes'in kızlarından biri Sultan Alp Arslan'ın oğlu Melikşah ile evlendirilecek.⁵²⁷
5. Antakya, Urfa, Menbiç ve Malazgirt kaleleri Selçuklu Devleti'ne bırakılacak.⁵²⁸
6. Bizans'ın elindeki bütün Müslüman esirler serbest bırakılacak.⁵²⁹

Sultan Alp Arslan ile Romanos Diogenes arasında bu anlaşma yapıldıktan sonra Diogenes, Rum halkının başka birinin etrafında toplanmadan kendisini bırakılmasını istemesi üzerine serbest bırakıldı.⁵³⁰

3.4.14. Malazgirt Savaşının Sonuçları

Sultan Alp Arslan, Malazgirt savaşından sonra başta Bağdat halifesi olmak üzere diğer bütün İslâm ülkelerinin hükümdarlarına birer fetihnâme göndererek kazandığı zaferi müjdeledi. Bu zaferin haberi, bütün İslâm ülkelerinde büyük bir sevinç yarattı.⁵³¹ Bağdat görülmemiş bir şekilde donatıldı. Bu zaferi kutlamak için törenler ve şenlikler düzenlendi.⁵³² Halife Ka'im Bi'emrillah, Sultan Alp Arslan'a bu zaferi hakkında bir tebrik mektubu göndererek kutladı ve kendisine⁵³³: “*Tanrının desteğine mazhar, galip ve muzaffer evlat, en büyük Sultan, Arap ve Acem hükümdarı, dünya hükümdarlarının efendisi, Müslümanların yardımcısı, insanların sığınağı, devletin kahredici bileği, dinin parlak tacı, İslâm ülkelerinin Sultanı*” diye hitap etti.⁵³⁴

⁵²⁵ Köymen, “*Anadolu'nun Fethi*”, s. 114; Agacanov, *Selçuklular*, s. 141.

⁵²⁶ GATSEB, *Tarih Boyunca Türk Harp Sanatı, Taktik ve Stratejisi*, s. 213.

⁵²⁷ Dirimtekin, *Malazgirt Meydan Muharebesi*, s. 64; Çandarlıoğlu, s. 651.

⁵²⁸ Ebû'l-Farac, I, s. 323; Honigmann, s. 141; Bedirhan-Atçeken, s. 68.

⁵²⁹ Mevdûdî, I, s. 248; Hasan Karaköse, *Ortaçağ Tarihi ve Uygarlığı*, (3. Baskı) Nobel Yay., Ankara 2006, s. 161; Zabsız, s. 65.

⁵³⁰ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 258; Münecçimbaşı, I, s. 42; El-Hüseynî, s. 36; Ahmed. b. Mahmud, I, s. 106.

⁵³¹ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 94.

⁵³² Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 173; Sümer-Sevim, s. 39; Claude Cahen, “İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı”, (Çev. Z. Kerman), *TM*, XVII, İstanbul 1972, s. 98.

⁵³³ El-Hüseynî, s. 37.

⁵³⁴ Ahmed b. Mahmud, I, s. 108; Sevim, *Malazgirt Meydan Savaşı*, s. 94-95.

Hız. Ömer zamanında Bizanslıları ve Sasaniler'e karşı kazanılan Yermük ve Kadisiye gibi büyük zaferlerde olduğu gibi devrin şairleri Sultan Alp Arslan'ı öven ve tebrik eden kasideler yazdılar.⁵³⁵ Anadolu'yu Türk yerleşimine açan bu savaş, Sultan Alp Arslan'a İslâm dünyasında büyük bir itibar kazandırdı.⁵³⁶

Türkler, Malazgirt savaşından önce Sultan Alp Arslan tarafından Ani'nin alınmasıyla yavaş yavaş Anadolu'ya yerleşmiş iseler de, genel olarak o tarihe kadarki Anadolu seferlerinde yerleşme ön planda tutulmamaktaydı.⁵³⁷ 26 Ağustos 1071 Malazgirt zaferi ile Anadolu'nun kapıları açıldı ve Anadolu büyük bir Türkmen göçüne sahne oldu. Türkmenler Anadolu'nun bir ucundan diğer ucuna kadar yerleşmeye başladı.⁵³⁸ Anadolu'ya yapılan Türk göçü kısa bir zamanda ve toplu bir halde devam etmedi ve bu göç aşağı yukarı 200 yıl içinde kümeler halinde oldu.⁵³⁹ Anadolu'ya yerleşen Türk boyları, eski bozkır yaşayış biçimi ile İslâm akidelerini birleştirerek yeni bir medeniyet vücuda getirdi. Anadolu'ya yerleşen bu Türkmenler, yeni bir vatan yeni bir medeniyetin başlangıcını teşkil edecekti.⁵⁴⁰

Bizans ordusu Malazgirt savaşında tamamıyla imha edildiği için Türk akınlarının önünde engel teşkil edebilecek bir güç de kalmamış oluyordu.⁵⁴¹ Malazgirt savaşı, daha sonraki yıllarda Bizans'ı kurtarmak için düzenlenecek olan Haçlı seferlerinin yapılmasında ana etken oldu.⁵⁴²

Romanos Diogenes'in, Mihael ile giriştiği taht mücadelesini kaybetmesi ile Sultan Alp Arslan ile yapılan anlaşma da geçersiz oldu.⁵⁴³ Diogenes Bizans tahtına oturabilseydi bir süre bile olsa Selçuklular'ın Bizans'a uyguladığı Batı siyaseti

⁵³⁵ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 186; Şeker, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması*, s. 44; GATSEB, *Tarih Boyunca Türk Harp Sanatı Taktik ve Stratejisi*, s. 203; Turan, *Türkler Anadolu'da*, s. 26.

⁵³⁶ Abdülkadir İnan, "Dandanakan'dan Malazgirt'te", *TKD*, (107), (Eylül 1971), s. 845.

⁵³⁷ Aşan, s. 45.

⁵³⁸ Mehmet Şeker, "Anadolu'nun Türk Vatani Haline Gelmesi", *Türkler*, YT Yay., Ankara 2002, VI, 278; Sevim, "Malazgirt Muharebesi", s. 482.

⁵³⁹ Faruk Sümer, "Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi", *Belleten*, XXIV (96), (Ekim 1960), s. 592.

⁵⁴⁰ Yusuf Küçükdağ-Caner Arabacı, *Selçuklular ve Konya*, Selçuklu Belediyesi Kültür Yay., Konya 1994, s. 49; Mehmed Kaplan, "Malazgirt Savaşının Türk Medeniyet Tarihi Bakımından Mana ve Ehemmiyeti", *26 Ağustos 1071 Malazgirt Savaşı 888. Yıldönümü Hatırası*, AÜÇMYHE Yay., Erzurum 1959, s. 14.

⁵⁴¹ Ernam, s. 303; Steven Runciman, "Anadolu'nun Orta Çağlardaki Rolü", *Belleten*, VIII (27), (Temmuz 1943), s. 554; Karaköse, s. 161; Kurat, "Malazgirt Savaşına Ait Yazı ve Tetkikler", s. 71; Abdülkadir Yuvalı, "Malazgirt Meydan Muharebesi ve bununla İlgili Yerli ve Yabancı Araştırmalar", *EÜSBED*, (5), Kayseri 1994, s. 40; Hüseyinof, s. 68.

⁵⁴² İbrahim Kafesoğlu, "Malazgirt", s. 247; Hakkı Dursun Yıldız, "Malazgirt'ten Dumlupınar'a", *TKD*, (46), (Ağustos 1966), s. 855; Ülkütaşır, s. 652.

⁵⁴³ Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 88; Kafesoğlu, "Alp Arslan", s. 529.

duraklayacaktı. Fakat Diogenes'in Bizans tahtına oturamaması Selçuklular'ın Malazgirt savaşı sonuçlarından daha geniş olarak istifade etmesini sağladı.⁵⁴⁴

Diogenes, Mihael ile giriştiği taht mücadelelerinde yenilerek gözlerine mil çekildi ve kısa bir süre sonra ıstırap içinde öldü.⁵⁴⁵ Sultan, Orta Asya'ya doğru sefere çıkarken, Selçuklu kumandanlarını da Anadolu'nun fethi için memur etti.⁵⁴⁶

Malazgirt savaşının hemen ardından Anadolu'da şu beylikler kuruldu: Emîr Ebu'l-Kasım Saltuk tarafından Erzurum, Bayburt, Tercan, İspir, Oltu, Micingerd, Kaçmaz bölgelerinde Saltuklular (1071-1202)⁵⁴⁷; Emîr Mengücek (Mengüçük, Mengüçik) Gazi tarafından Kolonya (Köğonya/Şebinkarahisar), Erzincan, Kemah ve Divriği bölgelerinde Mengücekliler (1071-1228)⁵⁴⁸; Emîr Danişmend tarafından Sivas başkent olmak üzere Malatya, Kayseri, Tokat, Amasya bölgelerinde Danişmendliler (1080-1178)⁵⁴⁹; Selçuklu hareketlerinden ayrı olarak Türk Beyi Çaka tarafından İzmir ve çevresinde Çaka Beyliği (1081-1097)⁵⁵⁰; Emîr Dilmaç-oğlu (Dimlaçoğlu, Demleçoğlu) Alp Tegin Mehmed Bey tarafından Siirt yakınlarındaki Erzen ve Bitlis bölgelerinde Dilmaç-oğulları (1085-1394)⁵⁵¹; Emîr Çubuk Bey tarafından Harput, Palu, Bingöl ve Çemişgezek bölgelerinde Çubuk-oğulları (1085- 1114)⁵⁵²; Emîr Yınal (İnal) oğlu Mehmed tarafından Diyarbakir (Amid) merkezli Yınal-oğulları (1098-1183)⁵⁵³;

⁵⁴⁴ Özdemir, s. 388.

⁵⁴⁵ İbrahim Kafesoğlu, "Malazgird Meydan Muharebesi", *TYD*, (276), (Ağustos 1959), s. 18.

⁵⁴⁶ Köymen, *Alp Arslan ve Zamani*, III, s. 39; Kafesoğlu, "Türk Fütihat Felsefesi ve Malazgirt Muharebesi", *TED*, (2), (Ekim 1971), s. 15.

⁵⁴⁷ Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, (7. Baskı), Ötüken Yay., İstanbul 2004, s. 19; A. Şerif Beygu, *Erzurum Tarihi, Kitabeleri*, Bozkurt Basımevi Yay., İstanbul 1936, s. 37.

⁵⁴⁸ Necdet Sakaoğlu, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, Milliyet Yay., İstanbul 1971, s. 31; Ali Öngül, "Mengüceklar", *Türkler*, YT Yay., Ankara 2002, VI, s. 452; Faruk Sümer, "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Tarihimizdeki Yeri", *TYD*, (272), (Nisan 1959), s. 13; Faruk Sümer, "Mengüçüklüler", *DİA*, İSAM Yay., Ankara 2004, XXIX, 139.

⁵⁴⁹ Aksarayî, s. 13; Sevim-Merçil, s. 72; Abdülkerim Özaydın, "Danişmendliler", *DGBİT*, Çağ Yay., İstanbul 1992, VIII, 122.

⁵⁵⁰ A. Nimet Kurat, *Çaka Bey, İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi M.S. 1081-1096*, (3. Baskı), TKAE Yay., Ankara 1966, s. 26; İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Çağındaki İzmir Türk Bey'inin Adı: Çaka mı, Çaka mı, Çaka mı, Çakan mı?*, *İÜFTD*, (34), İstanbul 1983-1984, s. 55-56.

⁵⁵¹ Recep Yaşa, *Bitlis'te Türk İskânı*, Ahlat Kültür Vakfı Yay., Ankara 1992, s. 22; Ali Sevim, "Dilmaçoğulları", *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 1994, IX, 301; Metin Tuncel, "Bitlis", *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 1992, VI, 226.

⁵⁵² Aşan, s. 48; Mustafa Kafalı, "Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi", *Tarih İçinde Harput*, FÜFHAM Yay., Elazığ 1992, s. 24.

⁵⁵³ Adnan Çevik, "XII. Yüzyılda Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Bir Türkmen Beyliği Yınaloğulları", *Türkler*, YT Yay., Ankara 2002, VI, 491; Basri Konyar, *Diyarbakir Tarihi I-III*, Ulus Basımevi, Ankara 1936, II, s. 61; Salim Koca, "Diyâr-ı Bekr Bölgesinde Kurulmuş Türk Devletleri ve Beylikleri ile İlgili Tarihî Şahıs ve Yer Adlarının Türk Kültürü Bakımından Anlamı ve Değeri", *GÜTD*, (2), (Bahar 2008), s. 5.

Türk asıllı memlûk emîrlerinden Sökmen el-Kutbî tarafından Tebriz, Ahlat, Erciş, Âdilceviz, Malazgirt, Muş, Van, Bargiri ve Vestan bölgelerinde Sökmenliler (Ahlatşahlar)⁵⁵⁴ (1100-1207); Emîr Artuk Bey'in oğullarından Sökmen tarafından Hasankeyf'te, İl-gazi tarafından ise Mardin'de ve torunu Belek Gazi tarafından Palu çevresi Emîr Çubuk'un oğullarından alınarak bu bölgelerde üç koldan oluşan Artuklular (1101- 1409)⁵⁵⁵ olmak üzere Anadolu'da kurulan Türk Beylikleri hakim oldukları bölgelerin Türkleşmesini sağladılar.

---

⁵⁵⁴ Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, (2. Baskı), TTK Yay., Ankara 1998, s. 69; Faruk Sümer, "Ahlat Şehri ve Ahlatşahlar", *Belleten*, L (197), (Ağustos 1986), s. 454.

⁵⁵⁵ İbnü'l-Ezrak Ahmed b. Yûsuf b. Ali, *Meyyâfârikîn ve Âmid Târihi* (Artuklular Kısım), (1992), (Çev. A. Savran), AÜFEF Yay., Erzurum 1992, s. 43; İbrahim Artuk, *Artuk Oğulları Tarihi*, Gençler Kitabevi Yay., İstanbul 1944, s. 13-17; Ali Sevim, "Artukoğlu Sökmen'in Siyasi Faaliyetleri", *Belleten*, XXVI (103), (Temmuz 1962), s. 501; Kâtip Ferdî, *Mardin Artuklu Melikleri Tarihi*, (Haz. Y. Metin Yardımcı), Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yay., İstanbul 2006, s. 5.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1. BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ'NİN KURULUŞUNA KADAR ARSLAN YABGU VE MİKAIL-OĞULLARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Selçuk Bey'in, ölümünden sonra Tuğrul ve Çağrı Bey'leri yerine geçirmek istemesi üzerine Arslan Yabgu ve Mikail-oğulları arasında ilk soğukluk başlamış oldu.⁵⁵⁶ Selçuk'un ölümüyle Türkmenler 4 kol⁵⁵⁷ halinde ayrıldılar. Bu kollardan birincisinin başında Arslan Yabgu, ikincisinin başında Tuğrul ve Çağrı Bey'ler, üçüncüsünün başında Musa (İnanç) Bey, dördüncüsünün başında Yusuf bulunmaktaydı.⁵⁵⁸ Dört gruba ayrılan Selçuklu ailesinin başında ise Yabgu unvanıyla Arslan bulunmaktaydı.⁵⁵⁹ Arslan Yabgu, kızını Ali Tegin ile evlendirerek onunla bir anlaşma yaptı. Arslan Yabgu, Tuğrul ve Çağrı Bey'leri bu ittifakın dışında bıraktı. Bunun sebebi ise Arslan Yabgu ve bu kardeşlerin arasında bir ayrılığın mevcut bulunmasıdır.⁵⁶⁰ Çağrı Bey'in Doğu Anadolu seferi Arslan Yabgu'dan izin almadan yaptıkları müstakil hareketlerin devamıdır.⁵⁶¹

Karahanlı hükümdarı Yusuf Kadir Han ile anlaşan Sultan Mahmud, Arslan Yabgu'yu hile ile tutuklatarak Hindistan'daki Kalincar kalesine hapsedirdi (1025). Arslan Yabgu, öldüğü 1032 yılına kadar bu kalede tutuldu.⁵⁶² Arslan Yabgu'nun esir edilmesinden sonra Selçuklu ailesinin başına Yabgu unvanıyla Musa Bey getirildi. Ama hakikatte ise Tuğrul ve Çağrı Bey'ler Selçuklu ailesinin idaresini rakipsiz olarak ele geçirmekteydiler.⁵⁶³

⁵⁵⁶ Münecimbaşı, I, s. 4; Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, s. 2.

⁵⁵⁷ Agacanov, Selçuk'un ölümünden sonra Türkmenler'in iki kola ayrıldığını, birinci kolun başında Arslan Yabgu'nun, ikinci kolun başında ise Musa, Tuğrul ve Çağrı Bey'lerin bulunduğunu belirtir. Bkz. Agacanov, *Oğuzlar*, s. 276.

⁵⁵⁸ Faruk Sümer, "Arslan Beygu", *TDAD*, (39), (Aralık 1985), s. 5.

⁵⁵⁹ Piyadeoğlu, s. 28; M. Altay Köymen, "Tuğrul", *İA*, MEB Yay., İstanbul 1988, XII/II, 26.

⁵⁶⁰ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 88-89; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 31; Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hânedanlar İslâm Devletleri I-V*, (3. Baskı), Kültür Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2005, I, s. 47.

⁵⁶¹ Köymen, "Büyük Selçuklu İmparatorluğunun Kuruluşu I", s. 170.

⁵⁶² İbnü'l-Esîr, VIII, s. 78; Gerdizî, s. 189-416; Yazıcızâde Ali, s. 39-43; Mevdûdî, I, s. 81-83; Reşîdî'd-din Fazlullâh, s. 75-79; Er-Râvendî, s. 86-88; Aksarayî, s. 7; El-Hüseynî, s. 7; Münecimbaşı, I, s. 6; Sümer, *Oğuzlar*, s. 71; Reşat Genç, "Karahanlılar", *Türkler*, YT Yay., Ankara 2002, IV, 450; Gökso, "Târih-i Güzide'ye Göre Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu", s. 293.

⁵⁶³ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 92; Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, (6. Baskı), TTK Yay., Ankara 2011, s. 45; Salim Koca, "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya Oğuzlar (Türkmenler)", *Türkler*, YT Yay., Ankara 2002, IV, 534.

Selçuklu beyleri, bağımsızlıklarına kovuşmak için Horasan topraklarına giderek Gazneli Devleti'ne karşı mücadeleye başladılar.⁵⁶⁴ Selçuklu beyleri Hâcip Beytoğdı⁵⁶⁵ komutasındaki Gazneli ordusunu Nesâ'da (29 Haziran 1035)⁵⁶⁶ ve Hâcip Subaşı komutasındaki orduyu Talhâp'ta mağlup ettilerse (Mayıs 1038) de Sultan Mes'ud'un bizzat katıldığı Ulya-Abad savaşında geri çekilmeye mecbur kaldılar (6 Nisan 1039).⁵⁶⁷ Sultan Mes'ud tekrar harekete geçerek Selçuklu ordusunu Serahs'ta mağlup etti (Haziran 1039). Bu savaşın akabinde Mes'ud Selçuklu beyleri ile anlaşma yaptı.⁵⁶⁸ Bu anlaşmaya göre:

1. Gazneli ordusu Herat'a gidecekti
2. Nesa, Baverd, Ferâve şehir ve çevreleri Selçuklular'a teslim edilecek.
3. Selçuklular işgal ettikleri Nişabur, Serahs ve Merv'i tahliye edeceklerdi.⁵⁶⁹

Sultan Mes'ud, ağırlıksız bir ordu oluşturduktan sonra Selçuklular meselesini kökten halletmek için Herat'tan ayrıldı.⁵⁷⁰ Selçuklu beyleri 16.000 kişilik bir kuvvetle Merv bölgesinde toplandılar ve savaş düzenine geçen Selçuklular'da Yınallar kenarda olmak üzere Musa Yabgu, Tuğrul ve Çağrı Bey'ler merkezde karargâhlandılar.⁵⁷¹ Gazneli ordusu gelmeden önce Dandanakan Hisarı civarındaki kuyular Selçuklular tarafından kullanılamaz hale getirildi. İki taraf arasında Dandanakan'da (23 Mayıs 1040) meydana gelen savaşta Gazneliler ağır bir mağlubiyet aldılar. Sultan Mes'ud'u⁵⁷²

⁵⁶⁴ Sümer, *Oğuzlar*, s. 76-77; Agacanov, *Oğuzlar*, s. 297; Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, s. 60; Şalbayer, s. 143-144.

⁵⁶⁵ Beytoğdı'nın Selçuklular'a karşı harekete geçmesi hakkında bkz. Hüseyin Beyhakî, *Tarih-i Beyhakî*, (1386), (Neşr. A. Ekber Feyyaz), Tahran 1386, s. 625-629.

⁵⁶⁶ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 79-80; El-Hüseyînî, s. 3-4; Mevdûdî, I, s. 113.

⁵⁶⁷ Er-Râvendî, I, s. 95; Ahmed b. Mahmud, I, s. 21; Koca, *Dandanakan'dan Malazgirt'e*, s. 73.

⁵⁶⁸ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 105; Köymen, *Kuruluş Devri*, I, s. 302-304; Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 18; M. Orhan Bayrak, *Türk İmparatorlukları Tarihi*, (3. Baskı), Bilge Karınca Yay., İstanbul 2006, s. 204; Cihan Piyadeoğlu, "Gazneli Veziri Ahmed b. Abdüssamed ve Sultan Mes'ud ile Münasebetleri", *İÜEFĐ*, (43), İstanbul 2006, s. 5-6.

⁵⁶⁹ Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 47; Agacavov, *Selçuklular*, s. 93; Sevim-Merçil, s. 25.

⁵⁷⁰ Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, s. 740.

⁵⁷¹ Beyhakî, s. 766; Sümer, *Oğuzlar*, s. 86.

⁵⁷² Sultan Mes'ud Dandanakan savaşını kaybettikten sonra Karahanlı hükümdarı Arslan Han'a bir mektup göndererek Dandanakan'da neden kaybettiklerini anlattı ve böyle yenilgilerin olabileceğini belirtip kendisinden yardım istedi. Bkz. Beyhakî, s. 846-853.

yenilgiye uğratan Selçuklular, Dandanakan zaferinden sonra artık özledikleri tam bağımsızlıklarını kazandılar.⁵⁷³

Devletin asıl tanzimi ve teşkilatı aynı ay içinde Merv’de toplanan büyük kurultayda ele alındı.⁵⁷⁴ Kurulan devletin tanınması için Tuğrul Bey, Abbasi halifesi Ka’im bi’Emrillah’a bir mektup yazdı ve bu mektubu da Ebu İshak el-Fukka’î elçiliğiyle Bağdat’a gönderdi.⁵⁷⁵ Tuğrul Bey, “Sultan” unvanı ile Nişabur’u ve batı bölgelerini aldı. Çağrı Bey, Merv merkez olmak üzere Serahs ve Belh şehirleri ile Gazne’ye kadar uzayan ülkelere sahip oldu. Musa Yabgu’ya Herat merkez olmak üzere Büst, İsfizar ve Sistan’a kadar alınacak yerler verildi. İbrahim Yınal, Kuhistan’a; Kutalmış, Gurgan ve Damgan’a; Çağrı Bey’in oğlu Kavurt, Kirman bölgesine gönderildi.⁵⁷⁶

---

⁵⁷³ Sevim-Merçil, s. 26; Koca, *Dandanakan’dan Malazgirt’e*, s. 77; Nesimi Yazıcı, *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*, AÜİF Yay., Ankara 1992, s. 114; Ali Sevim, “Dandanakan Savaşı”, *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 1993, VIII, 457; B. Zahoder, “Dandanakan”, *Belleten*, XVIII (72), (Ekim 1954), s. 583-586.

⁵⁷⁴ Köymen, *Kuruluş Devri*, I, s. 357.

⁵⁷⁵ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 106.

⁵⁷⁶ Er-Râvendî, I, s. 102-103; Mevdûdî, I, s. 162; Reşîdü’-d-dîn Fazlullah, s. 95; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 106-107; El-Bundârî, s. 6; Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 19; V. V. Barthold, *İlk Müslüman Türkler*, (1900), (Çev. M. A. Yalman-İ. Andaç-N. Uğurlu) Örgün Yay., İstanbul 2008, s. 25; Z. Velidi Togan, *Oğuz Destanı*, (2. Basım), Enderun Kitabevi Yay., İstanbul 1982, s. 74.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN KURULUŞUNA KADAR MİKÂİL-OĞULLARI İLE ARSLAN YABGU-OĞULLARININ İLİŞKİLERİ

5.1. TUĞRUL BEY DEVRİNDE ARSLAN YABGU-OĞULLARINA VERİLEN GÖREVLER

5.1.1. Kutalmış'ın Gence Seferi ve Bizansla Mücadelesi

Arslan Yabgu, esir edildiği Kalincar kalesinde öldükten (1032) sonra onun ölüm haberini alan oğlu Kutalmış, bu haberi amca ve amcaoğullarına iletmiş idi. Arslan Yabgu'nun ölümünden kısa bir süre sonra Selçuklu reisleri, bağımsızlıklarını kazanmak için Gazneli Devleti ile mücadelelere başladılar. Kaynakların hiç bahsetmemesinden dolayı Selçuklular'ın, Gazneliler ile yaptıkları bağımsızlık hareketinde Arslan Yabgu oğullarının ne gibi yardımlarda buldukları hakkında bilgi sahibi değiliz. Bu konu hakkında bilgi sahibi olmasak da Arslan Yabgu oğullarının bu bağımsızlık hareketinde amcaoğullarıyla birlikte hareket ettikleri kanaatindeyiz. Çünkü Dandanakan savaşından hemen sonra yapılan kurultayda Arslan Yabgu oğullarına bazı bölgelerin fethi verildi. Bu da Gazneliler'e karşı girişilen bağımsızlık hareketinde Arslan Yabgu oğullarının etkin bir rol oynadığının göstergesidir.

Dandanakan savaşının ardından yapılan kurultayda Türk an'anesine göre ülke Selçuklu reisleri arasında taksim edildi. Arslan Yabgu oğulları Kutalmış ve Resûl Tegin de Tuğrul Bey'in himayesinde olmak üzere Hazar kıyısındaki ülkelerin fethine memur edildiler.⁵⁷⁷

II. Basileios'tan sonra Bizans tahtına geçen Monomakhos, Ani'de bulunan Kral II. Gagik'e amcası Sımbat'ın imzaladığı senedi hatırlatarak ondan Ani ülkesini talep etti.⁵⁷⁸ Bu talebin II. Gagik tarafından red edilmesinden sonra İmparator Monomakhos, Ani üzerine birkaç defa asker gönderdiyse de başarısız oldu.⁵⁷⁹ Bunun üzerine İmparator Monomakhos, Şeddâd-oğullarından Ebû'l-Esvar'a mektup göndererek kendisi ile II.

⁵⁷⁷ El-Râvendî, I, s. 102-103; El-Bundârî, s. 6; El-Hüseynî, s. 12; Müneccimbaşı, I, s. 11; Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, s. 95-96; Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 19; Köymen, *Kuruluş Devri*, I, s. 364; Kafesoğlu, "Selçuk'un oğulları ve Torunları", s. 124.

⁵⁷⁸ Honigmann, s. 172.

⁵⁷⁹ Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 17.

Gagik'e karşı ittifak yapmasını ve Ani Ermeniler'inden alacağı bütün toprakları da kendisine vereceğini vaad etti. Bu sayede iki taraf arasında sözlü bir anlaşma yapıldı.⁵⁸⁰ İmparator Monomakhos, hile ile İstanbul'a getirttiği II. Gagik'ten Ani'yi aldıktan sonra Ebû'l-Esvar ile yaptığı anlaşmayı unutarak, ondan Ani Ermeniler'inden aldığı toprakları geri vermesini istedi.⁵⁸¹ İmparator Monomakhos, bu isteğinin kabul edilmemesi üzerine Gürcü prensi Liparit komutasında Gürcü, Ermeni ve Rumlar'dan oluşan bir orduyu Ebû'l-Esvar'ın merkez olarak kullandığı Dovin'e gönderdi.⁵⁸² Tuğrul Bey de Ebû'l-Esvar'ı bu Bizans saldırısına karşı savunmak amacı ile Kutalmış komutasındaki bir orduyu ona yardım için gönderdi. Kutalmış, Diyarbekir ve Musul taraflarını istila eden babası Arslan Yabgu'ya mensub Yabgulular'ı da yanına olarak Bizans'a karşı saldırıya geçti.⁵⁸³ İki taraf arasında Gence önlerinde yapılan savaşta Kutalmış, Gürcü, Ermeni ve Rumlar'dan oluşan müttefik Bizans ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı (1045).⁵⁸⁴

Kutalmış'ın bu savaşı zaferle sonuçlandırmasından sonra Aras nehri ve civarı Türk iskânına açıldı.⁵⁸⁵ Kutalmış, Bizans ordusunu bozguna uğrattıktan sonra Tuğrul Bey'in yanına geri döndü ve ona: *"Bu bölgelerin zengin ve Romaluların da kadın gibi korkak olduğunu ve bu sebeple bu bölgelerin kolayca fethedebileceğini"* bildirdi.⁵⁸⁶

Kaputru zaferi esnasında bir buçuk yıldan beri Gence şehrini kuşatan Kutalmış, Bizans İmparatorunun Gürcü Bagrat'ı yardıma çağırması neticesinde bozguna uğrayarak geri çekilmek zorunda kaldı.⁵⁸⁷

5.1.2. Kutalmış'ın İbrahim Yınal ile Beraber Rum Gazasına Memur Edilmesi

Aaron ve Katakalon Kekaumenos, komutasındaki Bizans kuvvetleri, Selçuklu ordusunu Büyük Zap (Stranga) suyu kenarında tuzağa düşürerek şehzade Hasan'ı şehit ettiler. Tuğrul Bey, şehzade Hasan'ın intikamını almak için İbrahim Yınal ile birlikte

⁵⁸⁰ Grousset, s. 561.

⁵⁸¹ Urfalı Mateos, s. 79-80; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 18; Cahen, "Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi", s. 1383.

⁵⁸² Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 50; Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 23; Aktok, s. 90.

⁵⁸³ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 121; Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 14; Honigmann, s. 174.

⁵⁸⁴ Urfalı Mateos, s. 82; Azimî, s. 8; Grousset, s. 569; Honigmann, s. 174; Aktok, s. 90; Sevim-Merçil, s. 34; Aşan, s. 38.

⁵⁸⁵ Yımanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 45.

⁵⁸⁶ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 121

⁵⁸⁷ Azimî, s. 9; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 129.

Kutalmış'ı görevlendirdi.⁵⁸⁸ Bizans topraklarına giren İbrahim Yınal ve Kutalmış, yolları üzerinde Bizans ordusu bulamayınca Pasin düzlüklerini geçip yönlerini Erzen şehrine doğru çevirdiler.⁵⁸⁹ Erzen şehrine giren Selçuklu kuvvetleri şehri yağmaladıktan sonra burdan ayrılarak Kaputru'da mevzilenen Bizans ordusu üzerine doğru harekete geçtiler.⁵⁹⁰

Bizans ordusuna İmparator Monomakhos'un emri ile Gürcü Vasak Pahlavuni'nin oğlu Magistros Grigor da ordusuyla katıldı. Orbelyanlı Liparit de 700 asilzade 16.000 seçme er ve IV. Bagrat'ın hassa askerlerinden 1.000 kişi ile Bizans ordusuna katıldı.⁵⁹¹

Selçuklu ve müttefik Bizans ordusu 18 Eylül 1049'da Kaputru kalesi önünde karşı karşıya geldi. Bizans ordusunun sağ kanadına Katakalon, sol kanadına ise Aaron kumanda etmekteydi. Ordunun merkezinde ise Liparit bulunmaktaydı. Selçuklu ordusu ise iki büyük grup halinde olup, birincisine İbrahim Yınal kumanda ederken ötekine de Kutalmış⁵⁹² kumanda etmekteydi.⁵⁹³ İki taraf arasında meydana gelen savaşta müttefik Bizans kuvvetleri mağlup edildiği gibi Liparit de esir alındı.⁵⁹⁴ İbrahim Yınal ve Kutalmış, merkeze geri dönerek esir aldıkları Liparit'i Tuğrul Bey'e takdim ettiler. Tuğrul Bey de kurtuluş fidyesi almadan Liparit'i serbest bıraktı.⁵⁹⁵ Kaputru Savaşı ile ilgili bilgi için tezimizin II. Bölümüne bakınız.

5.1.3. Kutalmış'ın Kars Seferi

Tuğrul Bey ile arası açılmış olan Kutalmış, Anadolu'yu feth edip bir devlet kurmak amacı ile Kars şehrine hucümde bulundu.⁵⁹⁶ Kutalmış ve askerlerinin bir gece

⁵⁸⁸ Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, s. 55-56; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 50; Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 14; Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 45; Grousset, s. 573.

⁵⁸⁹ Subaşı, "Pasinlerin Bilinmeyen Tarihi", s. 45.

⁵⁹⁰ Urfalı Mateos, s. 86; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 122; Vryonis, s. 86; Honigmann, s. 178.

⁵⁹¹ Grousset, s. 575; Kırzioğlu, *Kıpçaklar*, s. 61.

⁵⁹² Cahen, Selçuklu kuvvetlerinin Bizans bölgelerine yaptıkları akınlar esnasında Kutalmış'ın öncü birliklerin başında bulunduğunu aktarmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cahen, "Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi", s. 1384.

⁵⁹³ Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 47; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 51.

⁵⁹⁴ Azimî, s. 8; Urfalı Mateos, s. 89-90; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 122; Grousset, s. 575-576; Honigmann, s. 178; Brosset, s. 283; Kırzioğlu, *Ani Şehri Tarihi*, s. 22; Cahen, *Osmanlıdan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 83; Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, s. 15; Umar, s. 77.

⁵⁹⁵ Urfalı Mateos, s. 90; Ebû'l-Farac, I, s. 305; Attaleiates, s. 56; Vardan, s. 175; Grousset, s. 576; Koca, *Dandanakan'dan Malazgirt'e*, s. 185; Aktok, s. 90.

⁵⁹⁶ Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, s. 327; S. Ural-J. A. Orat-N. O. Arslan-A. Bingöl-Ş. C. Tüysüz, *Kars Tarihi-Geçmişten Cumhuriyete*, Kafkas Üniversitesi Yay., Kars 2011, s. 128.

vakti ansızın saldırması ve şehirde ahaliyi koruyacak muhafızların da olmamasından dolayı birçok insan öldürdüler. Sadece iç kaleye sığınabilenler kurtulabildi (1053-1054).⁵⁹⁷ Kutalmış, Tuğrul Bey'in ordusuyla kendi üzerine geldiğini haber alması üzerine daha fazla ileri gitmeyerek bu bölgeden hemen ayrılıp Azerbaycan'a doğru gitti.⁵⁹⁸

Kutalmış, Kars'ı tahrip ettikten sonra bu şehirden ayrılıp Ani'ye doğru hareket etti. Kutalmış, Ani'ye gittiğinde kendisiyle beraber olan 60.000 askeri, sinsice bir plan yapan şehir reisi tarafından ağırılanmak üzere şehir halkının evlerine taksim edildi. Şehir halkı konuk ettikleri askerleri sarhoş ettikten sonra duydukları çan sesiyle askerlerin hepsini katlettiler. Bu katliam esnasında Kutalmış da canını zor kurtararak kaçmayı başardı.⁵⁹⁹

Kutalmış'ın, İbrahim Yınal ile beraber Rum gazasına memur edilmesi ve Bizans'a karşı kazandıkları Kaputru zaferi ve Kutalmış'ın Kars seferi hakkında daha önceki bölümlerde bilgi verdiğimiz için bu bölümde bu konuları ana hatlarıyla anlatmakla yetindik.

5.1.4. Kutalmış'ın Musul Seferine Memur Edilmesi

Hilafet merkezi Bağdad'da şîî Büveyh-oğullarının huzursuzluk çıkarmaları yüzünden Bağdad'da aşayış bozulmuştu. Bağdad'da sünnî ve şîî halk birbiriyle mücadele etmekteydi.⁶⁰⁰ Mısır Fâtımîleri tarafından desteklenen Türk asıllı olan Bağdad'ın askeri valisi Arslan Besâsîrî'nin Abbasî halifeliğine karşı isyankâr hareketlere girişmesi halife Ka'im bi'Emrillah'ın halifeliğini zor bir duruma düşürdü.⁶⁰¹ Abbasi halifesi Ka'im bi'Emrillah özellikle veziri Ebu'l-Kâsım Ali İbnü'l-Müslime'nin tavsiye ve etkisiyle Hibetullah b. Muhammed el-Me'mûnî'yi bir mektup ile Rey'e Tuğrul Bey'in yanına gönderdi ve ondan şîîlere karşı yardım isteğinde bulunarak onu bizzat Bağdad'a davet etti.⁶⁰² Tuğrul Bey, halifenin daveti üzerine Bağdad'a gitti

⁵⁹⁷ Azimî, s. 12; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 130.

⁵⁹⁸ Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 49; Kırzioğlu, *Ani Şehri Tarihi*, s. 25.

⁵⁹⁹ Köprülü, s. 475.

⁶⁰⁰ K. V. Zettersteen, "Büveyhîler", *İA*, MEB. Yay., İstanbul 1979, II, 844.

⁶⁰¹ İbnü'l-Esir, VIII, s. 178; Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 25; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 55.

⁶⁰² Er-Râvendî, I, s. 103; İbnü'l-Adîm, s. 1-2; Ahmed b. Mahmud, I, s. 38; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 132; Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, s. 37-38; Sevim, "İbnü'l-Cevzi'nin El-Muntazam Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler", s. 8.

(1055).⁶⁰³ Tuğrul Bey'in yanında daha önce isyan edip affedilmiş olan İbrahim Yınal ile birlikte Kutalmış da bulunmaktaydı.⁶⁰⁴

Mısır Fâtımî halifesinin elinde bulunan Suriye'yi ve Mısır'ı feth ederek şîh hilafetini ortadan kaldırmak isteyen Tuğrul Bey, Bağdad'a girdikten sonra amcasının oğlu Kutalmış'ı Türkmen kuvvetlerinin başında Musul taraflarına göndererek Fâtımî taraftarlarını ortadan kaldırmaya memur etti.⁶⁰⁵ Kutalmış, beraberinde büyük Hâcib ve Türkmenler'den oluşan büyük bir orduyla hemen harekete geçti. Bu esnada Kutalmış ile beraber hareket etmesi için Ukayl-oğulları hükümdarı Kureyş b. Bedrân'a hil'at ve 10.000 altın gönderildi.⁶⁰⁶

Arslan Besâsirî de Mısır Fâtımî halifesi el-Mustansır Billah'a mektuplar göndererek ona tabî olduğunu ve Irak'ta şîh hutbesi okutacağını bildirdi. Bunun üzerine Fâtımî halifesi ona para yardımında bulundu ve Rahbe emîrliğine atadı.⁶⁰⁷

Fâtımî halifesinden destek alan Arslan Besâsirî ve Nurü'd-Devle Dübeys'in komutasındaki ordu Sincar yakınlarında Kureyş b. Bedrân'ın da bulunduğu Kutalmış'ın komuta ettiği orduyla karşı karşıya geldi (1057).⁶⁰⁸ İki taraf arasında meydana gelen savaşta Kureyş'in ordudan ayrılıp Besâsirî'ye katılmasıyla Kutalmış'ın ordusu ağır bir mağlubiyete uğradı.⁶⁰⁹ Savaş esnasında büyük Hâcib öldürüldü; Kutalmış ise beraberindeki kuvvetler ile kaçıp canını zor kurtardı.⁶¹⁰ Kutalmış, Sincar halkının izin vermemesi yüzünden şehre giremediği için Hemedan istikametinde geri çekilmek zorunda kaldı. Besâsirî, kısa bir süre içinde Musul'a hâkim oldu ve hutbeyi de Fâtımî halifesi adına okuttu.⁶¹¹

⁶⁰³ Tuğrul Bey'in Bağdad'a gittiği tarih El-Bundârî'ye göre 25 Ramazan 447 (18 Aralık 1055), İbnü'l-Esîr'e göre Muharrem 447 (Nisan 1055), Reşîdü'd-din Fazlullâh'a göre Ramazan ayında (Kasım –Aralık 1055) gerçekleşmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. El-Bundârî, s. 10; İbnü'l-Esîr, VIII, s. 178; Reşîdü'd-din Fazlullâh, s. 98.

⁶⁰⁴ Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 50.

⁶⁰⁵ Aksarayî, s. 10; Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 50; Kafesoğlu, "Selçuk'un Oğulları ve Torunları", s. 122.

⁶⁰⁶ Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 24.

⁶⁰⁷ İbnü'l-Adîm, s. 4; Ahmed b. Mahmud, I, s. 38; Köymen, Tuğrul Bey ve Zamanı, s. 48; Cahen, "Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi", s. 1387; Sevim, "İbnü'l-Cevzî'nin El-Muntazam Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler", s. 8.

⁶⁰⁸ Ebû'l-Farac, I, s. 313; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 134; Kafesoğlu, "Selçuk'un Oğulları ve Torunları", s. 122.

⁶⁰⁹ Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 50; Sevim-Merçil, s. 42; Erdoğan Merçil, "Besâsirî", *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 1992, V, 528.

⁶¹⁰ Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 26; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 234.

⁶¹¹ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 194; Mevdûdî, I, s. 198; Kafesoğlu, "Selçuk'un oğulları ve Torunları", s. 122.

Kutalmış, Besâsirî ile giriştiği savaş esnasında Sincar halkının kendisinin emrindeki askerleri öldürmesinden dolayı onları Sultan Tuğrul Bey'e şikâyet etti.⁶¹² Bunun üzerine Sultan Tuğrul, Besâsirî'yi bertaraf etmek ve Sincar halkını cezalandırmak için Bağdad'tan ayrılarak Musul'a gitti.⁶¹³ Sultan Tuğrul'un kendi üzerine geldiğini haber alan Besâsirî, hemen Rahbe'ye kaçtı.⁶¹⁴ Nurü'd-Devle Dübeys ve Kureyş b. Bedrân da Tuğrul Bey'e karşı çıkamayacaklarını bildikleri için hemen ona tâbi olduklarını bildirdiler.⁶¹⁵

Sincar halkı savaş esnasında esir düşen Kutalmış'ın askerlerinin kulak ve burunlarını kesmişler ve öldürdükleri askerlerin başlarını mızraklara takmışlardı. Mücellâ b. Mürecca'nın emîr bulunduğu Sincar, Sultan Tuğrul tarafından kuşatıldıktan kısa bir süre sonra ele geçirildi ve şehrin ileri gelenleri öldürüldü.⁶¹⁶ İbrahim Yınal'ın bunlar adına af dilemesi üzerine geriye kalanlar da affedildi.⁶¹⁷ Tuğrul Bey, Musul ve Sincar havalisini itaat altına aldıktan sonra bu bölgelerin idaresini İbrahim Yınal'a vererek Kutalmış ile birlikte Bağdat'a geri döndü.⁶¹⁸

5.2. ARSLAN YABGU-OĞULLARININ BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ'NE İSYAN ETMELERİ

5.2.1. Resul Tekin'in İsyanı

Arslan Yabgu'nun oğullarından Resul Tekin Hûzistan'da bulunduğu esnada Tuğrul Bey'in hâkimiyetine karşı isyan etti (1057).⁶¹⁹ Tuğrul Bey'in emri ile Resul Tekin'in isyanını bastırmak için harekete geçen Hûzistan eyâlet valisi Hezâresb, Basra'ya gitti ve Resul Tekin ile giriştiği mücadelede onu mağlup ederek esir aldı.⁶²⁰ Hâkimiyet mücadelesi için ortaya çıkan Resul Tekin'in isyanı böylece kısa sürede

⁶¹² Münecimbaşı, I, s. 22.

⁶¹³ Mevdûdî, I, s. 198.

⁶¹⁴ Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 50; Sevim-Merçil, s. 42.

⁶¹⁵ El-Bundârî, s. 10.

⁶¹⁶ El-Bundârî, s. 10; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 40; Faruk Sümer, "Kutalmış", *DİA*, İSAM Yay., Ankara 2002, XXVI, 480.

⁶¹⁷ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 194.

⁶¹⁸ İbnü'l-Adîm, s. 4; Münecimbaşı, I, s. 22; Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 26; Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, s. 63.

⁶¹⁹ Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, s. 66; Cahen, "Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi", s. 1387.

⁶²⁰ Sevim-Merçil, s. 43.

bastırıldı.⁶²¹ Resul Tekin, esir alındıktan sonra hilafet merkezi olan Bağdad'a gönderildi.⁶²² Resul Tekin, hilafet merkezindeyken halife Ka'im bi'Emrillah'ın Tuğrul Bey'e ricada bulunması dolayısıyla canına dokunulmayarak affedildi.⁶²³

5.2.2. Kutalmış ve Resul Tekin'in İsyanları

Kaynaklarda Kutalmış'ın, Tuğrul Bey'in hâkimiyetine karşı giriştiği isyanın ne zaman başladığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.⁶²⁴ İbrahim Yınal, Musul'dan ayrıldıktan sonra giriştiği hâkimiyet mücadelesinde Kutalmış ile iş birliği içindeydi. İbrahim Yınal'ın öldürülmesinden sonra onun kuvvetleri Kutalmış'ın etrafında toplanmaya başladı (1059). Kutalmış, Tuğrul Bey'e karşı isyankâr tavırlarına devam etti.⁶²⁵

Tuğrul Bey, İbrahim Yınal'ın isyanından sonra Kutalmış isyanıyla karşı karşıya geldi. Kutalmış, Selçuk Bey'den sonra Selçuklular'ın reisi olan babası Arslan Yabgu'nun Sultan Mahmud tarafından hapsedilip ölmesinden (1032) sonra Selçuklu başbuğluğuna, töre gereğince Tuğrul Bey'in değil de büyük erkek evlat olarak kendisinin geçmesi gerektiğini ileri sürerek, isyan etti.⁶²⁶ Kutalmış, kardeşi Resul Tekin ile birlikte⁶²⁷ Tuğrul Bey'e karşı 10.000 kişilik bir kuvvet ile mücadeleye devam ettiyse de onun karşısında bozularak Girdkûh kalesine sığınmak zorunda kaldı (Mayıs 1061).⁶²⁸

Halifenin kızı ile evlenme işleriyle uğraşmakta olan Tuğrul Bey, Rey'e dönerken Bağdad valisi Humar-tekini Kutalmış ve kardeşi Resul Tekin'i bertaraf etmek için gönderdi. Humar-tekini,⁶²⁹ Kutalmış'ı ve kardeşini bulunduğu müstahkem Girdkûh

⁶²¹ Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 52; Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 26-27; Köymen, "Tuğrul Bey", s. 36.

⁶²² Münecimbaşı, I, s. 23.

⁶²³ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 197; Kafesoğlu, "Selçuk'un Oğulları ve Torunları", s. 124; Merçil, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi", s. 606.

⁶²⁴ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 140.

⁶²⁵ Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 27; Kafesoğlu, "Selçuklular", s. 367; Kafesoğlu, "Selçuk'un Oğulları ve Torunları", s. 123.

⁶²⁶ Sevim-Merçil, s. 46-47.

⁶²⁷ Zonaras, Kutalmış'ın Harezmi kentlerinden biri olan Pazar'ı zapt ederek Tuğrul Bey'e karşı isyan ettiğini ve Tuğrul Bey'in bu şehir çok müstahkem bir mevkiye sahip olduğu için uzun süre kuşatmasına rağmen başarısız olduğunu kaydetmektedir. Fakat Zonaras, bu olayı Kaputru savaşı öncesine dayandırmaktadır. Bu olayın 1061-1063 yıllarında cereyan etmiş olması gerekmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zonaras, s. 90.

⁶²⁸ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 140.

⁶²⁹ Sıbt İbnü'l-Cevzi, Humar-tekini'nin vezir Küdürü yüzünden Tuğrul Bey ile arası açıldığından dolayı onun Girdkûh kalesindeki kuşatmayı kaldırarak kaçtığı aktarmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sıbt İbnü'l-Cevzi, s. 99-100.

kalesinde kuşatmışsa da iki kardeş tarafından bozguna uğratarak geri çekilmek zorunda bırakıldı (1061).⁶³⁰

1054 sonları veya 1055 başlarında Tuğrul Bey tarafından vezir yapılan Amîdü'l-Mülk Kündürî, Kutalmış'ı bertaraf etme işini kendi üzerine aldıysa da herhangi bir başarı elde edemedi. Vezir Kündürî, Girdkûh kalesinin çok müstahkem bir mevkie sahip olduğundan bu isyana son veremeyeceğini anlayınca Kutalmış ile teslim olması konusunda barış görüşmeleri yaptı (1063).⁶³¹

Yapılan görüşmelerde Kutalmış:

1. Sultan'ın, canını bağışlayıp bu hususta talâk üzerine yemin etmesi,
2. Bu isyan hareketi nedeniyle kendisinden herhangi bir tazminat istenmemesi,
3. Çağrı Bey'in oğlu emîr Süleyman'ın kızı ile evlenmesine izin verilmesi,
4. Kendisine iyi bir vilayet verilmesi, önerilerinde bulundu.⁶³²

Kutalmış'ın teslim olmak için önerdiği maddelerden ikisi hariç diğerleri kabul edildi. Yemin ile evlenme hususundaki maddelerin ise Tuğrul Bey'e teklif etmenin hiç kimsenin cesaret edemeyeceği bildirildi. Bu nedenle de iki taraf arasındaki barış görüşmeleri de durmuş oldu.⁶³³

Tuğrul Bey, halifenin kızı Seyyide Hatun ile evlendikten kısa bir süre sonra Rey'e geri döndü. Rey'e döndükten sonra hastalandı ve 70 yaşındayken vefat etti (1063).⁶³⁴

5.3. ALP ARSLAN'IN BÜYÜK SELÇUKLU TAHTINI ELEGEÇİRMEK İÇİN KUTALMIŞ VE RESUL TEKİN İLE MÜCADELE ETMESİ

Çağrı Bey'in ölümünden (1059)⁶³⁵ sonra yerine oğlu Alp Arslan, Horasan Emîri oldu.⁶³⁶ Çağrı Bey'in, oğullarından Süleyman'ın annesi olan Hatun ile de Sultan Tuğrul

⁶³⁰ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 63; Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 52.

⁶³¹ Sümer, *Oğuzlar*, s. 91; Sevim, "Sıbt İbnü'l-Cevzî' nin Mir'âtü'z-Zaman Fî Tarihi'l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklularla ilgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", s. 84; Harold Bowen, "İlk Selçuklu Vezirlerine Dair Bazı Notlar", *TM*, (17), İstanbul 1972, s. 132.

⁶³² Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 115; Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, s. 64; Sümer, "Kutalmış", s. 481; Köymen, "Tuğrul Bey", s. 35-36.

⁶³³ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 63; Sevim, "Sıbt İbnü'l-Cevzî' nin Mir'âtü' z -Zaman Fî Tarihi'l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklularla ilgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi", s. 84; Sümer, "Kutalmış", s. 481.

⁶³⁴ Mevdûdî, I, s. 213; Ahmed b. Mahmud, I, s. 50; El- Bundârî, s. 24; Ebû'l-Farac, I, s. 316.

evlendi.⁶³⁷ Kardeşinin ölümünden üç yıl sonra Sultan Tuğrul yerine geçecek bir evlat bırakmadan öldü (1063). Sultan Tuğrul Bey, çocuğu olmadığı için, ölmeden önce Çağrı Bey'in küçük oğlu Süleyman'ı onun annesinin ısrarı üzerine kendisinin ölümünden sonra tahta geçirilmesini vasiyet etti.⁶³⁸

Tuğrul Bey öldüğü zaman Kutalmış, hala Girdkûh kalesinde vezir Kündürî tarafından muhasara edilmekteydi.⁶³⁹ Vezir Kündürî, Kutalmış'ı kuşattığı esnada Tuğrul Bey'in ölüm haberini aldı. Kündürî, saltanat merkezinde kargaşalık çıkmasını diye hemen kuşatmayı kaldırdı ve iki günlük yoldan sonra başkent Rey'e ulaştı.⁶⁴⁰ Kündürî, Tuğrul Bey'in daha önce veliahd⁶⁴¹ yaptığı Süleyman'ı tahta çıkarttı ve askerlerin desteğini almak için 700.000 altın ile 200.000 altın değerinde olan 16.000 çeşit giysi ve silahları dağıttı.⁶⁴²

Süleyman'ın saltanatını kabul etmeyen Selçuk'un torunu ve Yunus'un oğlu El-basan ve Erdem, Kazvin'e giderek orada Alp Arslan adına hutbe okuttular.⁶⁴³ Kutalmış, Tuğrul Bey'in vefat haberini duyunca: “*Saltanat bize ulaşacak. (Zira) bizim babamız (Arslan Yabgu), (Selçuk oğullarının en büyüğü idi,) kavmin iyisi ve önde geleni olup bu nedenle öldürülmüştü. Bu yüzden saltanat bize düşer*” diyerek hemen harekete geçti.⁶⁴⁴ Kutalmış, Selçuklu emîrlere mektuplar yazarak kendisine katılmalarını istedi. Bu mektup üzerine Kutalmış'a katılanlardan biri de Sürhab b. Kâmrev (Kâmrû)'dur.⁶⁴⁵ Kutalmış, Türkmenler'in yanına giderek kendisine katılmaları için ikna etti. Kutalmış,

⁶³⁵ Hamdullah Müstevfi-i Kazvîni, Çağrı Bey'in ölümünü 1061-1062; Müneccimbaşı, Ahmed b. Mahmud ve İbnü'l-Adîm 1060 yılı ile tarihlendirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbnü'l-Adîm, s. 21; Müneccimbaşı, I, s. 27; Ahmed b. Mahmud, I, s. 49; Göksu, “Târîh-i Güzîde'ye Göre Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu ve Tuğrul Beg Dönemi”, s. 298.

⁶³⁶ M. Halil Yınanç, “Alp Arslan”, *İA*, MEB Yay., İstanbul 1978, I, 384.

⁶³⁷ Mevdûdî, I, s. 222-223.

⁶³⁸ Müneccimbaşı, I, s. 30; Ebû'l-Farac, I, s. 316; Merçil, Müslüman-Türk Devletleri Tarihi, s. 51.

⁶³⁹ Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 53; Ahmet Toksoy, “Selçuklu Şehzadesi Kutalmış”, *GEFD*, XXIV (4), Ankara 2009, s. 231.

⁶⁴⁰ El-Bündârî, s. 24; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 63.

⁶⁴¹ İbnü'l-Adîm ve Aksarayî, Tuğrul Bey'in ölmeden önce Çağrı Bey'in oğlu Alp Arslan'ı kendisine veliahd olarak seçtiğini aktarmatadır. Reşiddü'd-din Fazlullâh ise Tuğrul Bey'in Alp Arslan'ı kendisine veliahd yaptığını onun küçük kardeşi Süleyman'ı da onun nâibi olarak tahta oturttuğunu aktarmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn'ül Adîm, s. 10; Aksarayî, s. 11; Reşiddü'd-din Fazlullâh, s. 107.

⁶⁴² Sibt İbnü'l-Cevzî, s. 125-126; Yazıcızâde Ali, s. 54.

⁶⁴³ El-Bundârî, s. 26; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 147; Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 28.

⁶⁴⁴ Aksarayî, s. 11; Reşiddü'd-din Fazlullâh, s. 107; *Anonim Selçukname, Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, (Neşr. F. Nâfîz Uzluk), Ankara 1952, s. 3.

⁶⁴⁵ Sibt İbnü'l-Cevzî, s. 127.

çoğu Rey ve Hemedan arasındaki bölgelerde oturan Türkmenler'den oluşan 50.000⁶⁴⁶ kişilik bir orduyla ilk önce Sâve, oradan da Rey üzerine yürüdü.⁶⁴⁷ Devletin kuruluşunda etkin olan Türkmenler, özellikle Tuğrul Bey'in son dönemlerinde kendileri yerine memlûk menşe'li olanların tercih edilmesinden dolayı devlete karşı küskünlükleri bulunmaktaydı. Bu yüzden Kutalmış'ın taht mücadelesinde hemen onun tarafını tuttular.⁶⁴⁸

Vezir Kündürî, durumun kendi aleyhine döndüğünü görünce Alp Arslan'dan yardım istedi ve Rey'de hutbenin önce Alp Arslan, sonra da Süleyman adına okutulmasını emretti.⁶⁴⁹ Vezir Kündürî, İnanç Bey'i bir miktar kuvvet ile birlikte Kutalmış'a karşı sevk ettiyse de İnanç Bey, onun karşısında mağlup oldu ve maiyetindeki 500 gulam ile birlikte esir edildi.⁶⁵⁰ Vezir Kündürî, Alp Arslan'a bir ulak göndererek durumdan haberdar etmesi üzerine Alp Arslan, vezire: “*Reyden ayrılmayınız çünkü ben, sizlere ulaşmak üzereyim*” diye haber gönderdi. Komutanlığını hâcîp Erdem'in yaptığı Alp Arslan'ın öncü kuvvetleri⁶⁵¹ Damgân'a geldikten sonra Kutalmış ile yaptıkları muharebede birçok asker kaybettiği gibi civardaki bir köye saklanmak zorunda kaldı.⁶⁵²

Bu esnada Herât'ta bulunan Musa Yabgu taht için hak iddia edip isyan etti. Alp Arslan bunu haber alınca ilk önce onun üzerine yürüyerek onun bu isyanını bastırdı. Böylece Alp Arslan arkasını güvence altına alarak kalabalık bir orduyla Nişabur üzerinden Rey'e hareket etti.⁶⁵³ Rey şehrini kuşatma altına alan Kutalmış, Alp Arslan'ın kendi üzerine geldiği haberini alınca iki taraf arasında kalacağını ve onu yenemeyeceğini düşünerek bir grup askerini Rey kuşatmasında bırakarak Alp Arslan'ı

⁶⁴⁶ İbnü'l-Adîm, Kutalmış'ın Girdkûh kalesinden inip taht için hak iddia ederek Alp Arslan ile giriştiği mücadele esnasında ordusunun sayısının 90.000 olduğunu aktarmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbnü'l-Adîm, s. 13.

⁶⁴⁷ Sümer, *Oğuzlar*, s. 97.

⁶⁴⁸ Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, s. 107; Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 98-99; Merçil, “Emîr Savtegin”, s. 67.

⁶⁴⁹ El-Bündârî, s. 26; Müneccimbaşı, I, s. 30; Kafesoğlu, “Alp Arslan”, s. 522.

⁶⁵⁰ Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, s. 45; Sevim-Merçil, s. 48.

⁶⁵¹ El-Hüseynî ve Ahmed b. Mahmud, Alp Arslan'ın Kutalmış'ın hareketini öğrenince öncü kuvvetlerin başında emîr Sav-tegin'i ona karşı gönderdiğini aktarmaktadır. Ama bu iki eser Sav-tegin'in gönderildikten sonra bu bölgedeki faaliyetleri hakkında bilgi vermemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. El-Hüseynî, s. 21; Ahmed b. Mahmud, I, s. 54.

⁶⁵² Sibî İbnü'l-Cevzî, s. 128; Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, s. 45.

⁶⁵³ Mevdûdî, I, s. 224; Sevim-Merçil, s. 48-49.

karşılama için ona doğru harekete geçti.⁶⁵⁴ Alp Arslan, Nişabur'dan ayrılıp Damgân'a ulaştığında Kutalmış'a bir mektup göndererek yaptığı hareketi iyi görmediğini ve yadırgadığını bildirdi. Bu gibi hataları işlemekten sakınması gerektiğini ve girişmiş olduğu isyana da hemen son vermesini emretti ise de Kutalmış bu telkinlere uymadı.⁶⁵⁵

Kutalmış, Alp Arslan'ın bu bölgelerden geçmesini önlemek için Milh (Dih-i Nemek) vadisine su akıtarak bataklık haline getirdi.⁶⁵⁶ İki taraf bu bölgede karşı karşıya gelince Alp Arslan, Kutalmış'ın askerlerinin çokluğunu gördü ve üzüldü. Nizâmü'l-Mülk, Alp Arslan'ı savaşa teşvik etmek için ona: “*Üzülme, sana onun askerlerinden kat kat fazla, onlardan daha kuvvetli ve hatasız ok atan askerler hazırladım. Bu ordunun erleri âlimler ve zâhidlerdir*” dedi.⁶⁵⁷ Alp Arslan'ın yanında Sav-tegin, Sungurca, Buldacı, Altuntak, Kül-sarıg, ağacı (hâcib) ve Abdu'r-Rahman gibi büyük komutanlar bulunmaktaydı.⁶⁵⁸ Alp Arslan'ın ordusunun sol kanadında Sav-tegin ve Altuntak, sağ kanadını Pehlivan idare ederken Alp Arslan da merkez kuvvetlerin başında bulunmaktaydı. Kutalmış da kardeşi Resul Tekin ve Ay-buğa'yı kanatların başına geçirdi ve kendisi de oğulları Süleyman ve Mansûr ile birlikte merkez ordusunun başında yer aldı.⁶⁵⁹ Sultan Alp Arslan'ın bataklık araziye geçmesi üzerine iki tarafın kuvvetleri Damagân'da karşı karşıya geldiler (1064 yılı başı). Meydana gelen savaşta Kutalmış ve yanında bulunan Türkmenler çok kısa bir sürede bozguna uğradılar ve pek çok insan öldürüldü. Alp Arslan'ın eline pek çok ganimet geçti. Rey şehri kapısında tutsak alınmış olan emîr İnanç Bey de kurtarıldı. Kutalmış'ın kardeşi Resul Tekin ve oğlu Mansûr ile Türkmen beyleri tutsak alındılar.⁶⁶⁰ Kutalmış'a gelince, Alp Arslan'a karşı giriştiği savaşta yenilgiye uğrayınca Girdkûh kalesine sığınmak için dağ yollarından ve dar geçitlerden geçmek suretiyle Alp Arslan'a ait kalelerden birinin önünden geçerken kale kumandanı, onu yakalamaları için adam gönderdi. Kutalmış, atıyla kaçmakta iken atından yere düşerek öldü veya sığındığı bir ağılda kan

⁶⁵⁴ Aksarayî, s. 11; Reşiddü'd-din Fazlullâh, s. 107; Sevim-Merçil, s. 49.

⁶⁵⁵ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 233.

⁶⁵⁶ Ahmed, b. Mahmud, I, s. 55; El-Hüseynî, s. 21.

⁶⁵⁷ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 233; Münecimbaşı, I, s. 35.

⁶⁵⁸ Ahmed b. Mahmud, I, s. 55; Kafesoğlu, “Selçuk'un Oğulları ve Torunları”, s. 123; Tülücü, “Gevher-â-yîn ve Sav-tegin”, s. 257.

⁶⁵⁹ El-Hüseynî, s. 21; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 148; Merçil, “Emîr Savtegin”, s. 67.

⁶⁶⁰ El-Bündârî, s. 27; Sıbt İbnü'l-Cevzi, s. 128; Ahmed, b. Mahmud, I, s. 56; Sümer, *Oğuzlar*, s. 92; Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 57; Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, s. 45; Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 28.

kaybından⁶⁶¹ ölmüş olarak bulundu.⁶⁶² Alp Arslan, Kutalmış'ın ölümüne çok üzüldü ve matem tuttu. Kutalmış'ın cesedi Rey'deki Sultan Tuğrul'un türbesinin yanına gömüldü.⁶⁶³

Alp Arslan, amcasının oğlu Kutalmış ile birlikte akrabalarını ve ona tabî olan beyleri öldürmek istedi. Hatta küçük yaşta olan Süleyman'ı bile ortadan kaldırmalarını emretti. Fakat veziri Nizâmü'l-Mülk bunu doğru bulmadı ve “*Akrabayı öldürmek doğru olmaz. Uğursuzluk getirir. Devlet çabuk yıkılır*” deyince, Alp Arslan bu emrinden vazgeçti. Nizâmü'l-Mülk'ün tavsiyesi ile Alp Arslan, Kutalmış-oğullarından emîrlik ve meliklik unvanlarını alarak sefalet içinde yaşamaları ve gaza hareketlerinde bulunurken şehid edilip bertaraf edilmeleri için Bizans hududlarına, Diyarbekir ve Urfa arasındaki Birecik'e yerleşmelerine karar verdi. Bu bölgeye gelen Kutalmış-oğulları bir süre sönük ve sıkıntı içinde⁶⁶⁴ yaşadılar.⁶⁶⁵

İbrahim Yınal, taht mücadelesi esnasında şîî Fâtımî halifesi ve Arslan Besâsirî'nin desteğini alarak himayelerine girmişti. Kutalmış ise İbrahim Yınal'ın isyanından farklı olarak herhangi bir devletin desteğine ihtiyaç duymadığı gibi sadece devlet yönetiminde memnun olmayan Türkmenler'e güvendi ve onların desteğini aldı.⁶⁶⁶ Kutalmış, Türkmenler'den aldığı desteğe rağmen Alp Arslan'a karşı girişmiş

⁶⁶¹ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 234; İbnü'l-Adîm, s. 13; Ahmed b. Mahmud, I, s. 56; El-Hüseynî, s. 22; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 64; *Anonim Selçukname*, s. 3; Sevim-Merçil, s. 49; Cahen, “Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi”, s. 189; Kafesoğlu, “Selçuk'un Oğulları ve Torunları”, s. 123; Sevim, “Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin Mir'âtü'z-Zaman fî Tarihi'l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler II. Sultan Alp Arslan Dönemi”, s. 4-5; Muharrem Kesik, “Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları”, *İÜFTD*, (36), İstanbul 2000, s. 229.

⁶⁶² Aksarayî ve Mevdûdî, Kutalmış'ın Alp Arslan'a karşı giriştiği savaş sonrasında kaçarken atından düştüğünü ve onun Alp Arslan'ın askerleri tarafında hemen oracıkta öldürüldüğünü aktarmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aksarayî, s. 11; Mevdûdî, I, s. 224.

⁶⁶³ Ahmed b. Mahmud, I, s. 57; El-Hüseynî, s. 22; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 149.

⁶⁶⁴ Aksarayî, s. 11; Reşîddü'd-din Fazlullâh, s. 108; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, (10. Baskı), Ötüken Yay., İstanbul 2010, s. 75-76.

⁶⁶⁵ Bazı kaynaklar Alp Arslan'ın Kutalmış-oğullarını sefalet içinde yaşamaları için Birecik bölgesine gönderdiğinden bahsetmiş ise de Kutalmış-oğulları'nın Anadolu'ya gönderilmeleri imkânsızdır. Çünkü Anadolu'da bulunan Yabgulular kendilerine önderlik edecek bir lider bulamadıkları için Atsız etrafında toplanmışlardı. Kutalmış-oğulları Anadolu'ya gönderilmiş olsaydı bu Yabgulular Atsız'ın değil de onların etrafında toplanmış olacaktı. Kutalmış-oğullarının Anadolu'da ilk defa ortaya çıkmaları Şöklî'nin, Atsız'a karşı onlara müracaat etmesiyle başlamıştır (1074). Kutalmış-oğullarının babalarının ölümünden sonra Alp Arslan'ın bütün saltanatı boyunca devletin başkenti olan Rey'de tutuklu kalmış oldukları muhtemeldir. Alp Arslan'ın 1072 yılında ölümüyle başlayan taht kavgaları esnasında Kutalmış-oğulları göz hapsinden kurtulup Anadolu'ya kaçarak, orada babalarına bağlı Yabgululara sığındılar. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sıbt İbnü'l Cevzî, s. 201; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 76-78; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 89; Salim Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi, Malazgirt'ten Miryokefalon'a*, Karam Yay., Çorum 2003, s. 34.

⁶⁶⁶ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 65.

olduğu mücadele sonucunda hayatını kaybetti. Kutalmış-oğulları daha sonra Türkiye Selçuklu Devleti'ni kuracaklardır.

Bu zaferin hemen ardından Alp Arslan, 1063'te Darü'l-Memleke'de Sultan Tuğrul Bey'e ait olan 2.000.000 miskal değerindeki sofrada büyük bir şölen düzenletti; emîr ve hâciplere hil'at verdi. Böylece Alp Arslan Rey'de Büyük Selçuklu tahtına çıktı (1064).⁶⁶⁷

5.4. KUTALMIŞ-OĞULLARININ MALAZGİRT SAVAŞINA KATILDIĞINA DAİR BİR RİVAYET

Bazı Müslüman ve Hıristiyan kaynaklar, Süleyman-Şah'ın Sultan Alp Arslan tarafından Anadolu'nun fethine gönderildiğini ve hattâ ona ikta olarak verilen bu ülkede hükümdarlık hakkının da tanındığını yazarlar. Doğruluğu kabul edilemez olan Süryanî Mihail'in iddiası ise; Süleyman-Şah'ın, oğulları ile birlikte, Malazgirt meydan muharebesinde büyük hizmet yaptığı ve zaferden sonra Alp Arslan'ın, Kapadokya ve Pont ülkelerini fetheden Süleyman'a Anadolu'da saltanat sürmek yetkisi verdiği yönündedir.⁶⁶⁸

Yine Süryani Mihail, Malazgirt savaşında Selçuklu ordusunu Süleyman-Şah'ın idare ettiğini ileri sürmektedir. Süryani Mihail, *"İki taraf, maharabeye tutuşmağa hazır bir vaziyet aldıkları vakit, Sultanın kuzeni olan Süleyman, sultana, kendisi tepenin üzerinde bulunan tahtında oturup, muharebenin idaresini kendisine tevdi etmesini teklif etmiştir. Sultanın rızası üzerine, Süleyman, oniki oğlunun her birine 1000 er atlı verip tertibat aldırdı. Bunlar, harp teçhizatlarını giyip ve silahlanıp, Romalılara hücum etmek üzere aşıyağa indiler. Sultan da savaşı izlemekle yetindi"* demektedir.⁶⁶⁹

Süryani Mihail, Malazgirt savaşına Süleyman-Şah'ın katıldığını aktarmış ise de, Osman Turan ve Faruk Sümer, onun bu savaşa katılmasının imkânsız olduğunu belirtmektedirler.⁶⁷⁰ Daha önceki bölümlerde izah ettiğimiz gibi Sultan Alp Arslan, Malazgirt savaşında bizzat kendisi merkez kuvvetlerin başında savaşmıştır. Ayrıca emîr Ay-tekin, Sultan Alp Arslan'ın savaş esnasında Bizans kuvvetlerine karşı bizzat

⁶⁶⁷ Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 52; Gökhan Tüzün, *Selçuklu Sultanlarının Tahta Çıkış Yöntemleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s. 30-31.

⁶⁶⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 76.

⁶⁶⁹ Süryani Mihail, s. 26.

⁶⁷⁰ Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, s. 40; Sümer, "Malazgirt Savaşına Katılan Türk Beyleri", s. 207.

savaştığını görünce onu savaşmaktan men etmek istemiş ise de başarısız olmuştur.⁶⁷¹ Bu yüzden Süryani Mihail'in vermiş olduğu bilgiler tamamen rivayet olmakla beraber böyle bir olayın meydana gelmesi de imkânsızdır.

Süleyman-Şah ve kardeşlerinin Malazgirt savaşında veya zaferi müteakip Anadolu'nun fethine gönderilen kumandanlar arasında bulunduğu dair Süryani Mihail'den başka hiçbir bilgi mevcut değildir.⁶⁷² Selçuklu devlet idaresine karşı isyankâr hareketlerde bulunan El-basan'ı bile Bizans'a sığınmasına kadar sıkı bir şekilde takip ettiren Alp Arslan'ın Selçuklu tahtı için her zaman tehdit oluşturabilecek Kutalmış-oğullarını Anadolu'nun fethine ve hükümdarlığına tayin etmesi imkânsızdır. Alp Arslan zamanında Anadolu'da gazâ yapan Türk Beyleri ve kumandanları hakkında çağdaş kaynaklar bilgi verdikleri halde, mühim şahsiyetler olan Kutalmış-oğulları hakkında hiçbir kayda ratlanmamasının sebebi de budur. Kavurt ve El-basan'a mensup Yabgulular'ın Anadolu ve Suriye'ye kaçtıkları ve bunların bir kısmının 1070'de diğer Oğuz beyleri idaresinde fetihlere katılıp Filistin'de bir Türkmen beyliği kurmaları başlarına geçecek bir Selçuklu şehzadesi bulamamış olmalarındandır.⁶⁷³

---

⁶⁷¹ Sümer-Sevim, s. 70.

⁶⁷² Muzaffer Sağlık, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluşuna Dair Meseleler*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s. 46.

⁶⁷³ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 76.

ALTINCI BÖLÜM

MELİKŞAH DEVRİNDE BÜYÜK SELÇUKLU-TÜRKİYE SELÇUKLU İLİŞKİLERİ

6.1. MELİKŞAH'IN BÜYÜK SELÇUKLU TAHTINA ÇIKIŞI

Sultan Alp Arslan, Türkistan seferi sırasında Barzam kalesi hâkimi Yusuf Hârizmî tarafından bıçak ile birkaç yerinden yaraladıktan dört gün sonra öldü (1072).⁶⁷⁴ Merv'de babası Çağrı Bey'in kabrinin yanında defnedildi.⁶⁷⁵ Sultan Alp Arslan, Türkler'deki hâkimiyet telakkisi dolayısıyla çıkması muhtemel olan kardeş kavgalarını önlemek için Melikşah'ın veliahdlığını birçok kere teyit ettirmişti.⁶⁷⁶ Sultan, ölmeden önce kardeşi Kavurd'a Kirmân ve Fars arasındaki bölgelerin verilmesini, eşi Seferiyye Hatun ile evlenerek Şiraz'a yerleşmesini istemekteydi. Kavurd'a verilen bu bölgeler Melikşah'a bağlı olacaktı.⁶⁷⁷

Sultan Alp Arslan ölünce, Melikşah tahta çıktı. Nizamü'l-Mülk, askerinin desteğini almak için onların maaşını 700.000 dinar arttırdı. Melikşah'ın amcası olan Kavurd, kardeşi Sultan Alp Arslan'ın ölüm haberini alınca tahta geçmiş olan yeğeni Melikşah'a karşı tahtta hak iddia ederek Rey şehri başta olmak üzere öteki Selçuklu şehirlerini ele geçirip hâkim olmak üzere hemen harekete geçti.⁶⁷⁸ Ayrıca Melikşah'ın ordusunda bulunan bazı emîrler Kavurd'a mektup yazarak onu Melikşah'a karşı isyan etmesi için teşvik etmekteydiler.⁶⁷⁹ Kirman'dan ayrılan Kavurd, yanındaki 2.000 atlı ve 4.000 yaya ile Rey ve Hemadân arasındaki Türkmenler'in desteğini almak için harekete geçti.⁶⁸⁰ Fakat girişimden haberdar olan Sultan Melikşah ve veziri Nizamü'l-Mülk, başkent Rey'de bulunan 500.000 dinarı, 5.000 giysi ve silahları yanlarına alarak Rey ve Hemedân arasındaki Türkmenler'in yanlarına gittiler. Sultan getirdiği para ve eşyaları

⁶⁷⁴ İbnü'l-Adîm, s. 23; Er-Râvendî, I, s. 118-119; Aksarayî, s. 13; Urfalı Mateos, s. 145; Ahmed b. Mahmud, I, s. 11-112; Münecimbaşı, I, s. 44.

⁶⁷⁵ El-Bündârî, s. 48.

⁶⁷⁶ El-Hüseynî, s. 38; Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 40-41.

⁶⁷⁷ Ebû'l-Farac, I, s. 325-327; Erdoğan Merçil, *Kirmân Selçukluları*, TTK Yay., Ankara 1989, s. 28; İbrahim Kafesoğlu, "Kavurd", *İA*, MEB Yay., İstanbul 1977, VI, 458.

⁶⁷⁸ İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihâye I-XIV*, (1932), (Çev. Mehmet Keskin), Çağ Yay., İstanbul 1995, XII, s. 228-229; Sevim, "İbnü'l-Cevzî'nin El-Muntazam Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler", s. 83.

⁶⁷⁹ Mevdûdî, I, s. 262.

⁶⁸⁰ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 69.

Türkmenler'e dağıtarak onları kendi tarafında olmaları için ikna etti.⁶⁸¹ İki taraf arasında Hemedân civarında yapılan savaşı Nizamü'l-Mülk'ün iyi idaresi sayesinde Sultan Melikşah kazandı (1073).⁶⁸² Yenilgiye uğrayan Kavurd bir köye sığındı ise de köylülerden bir kişi Sultan Melikşah'ın yanına gelerek amcasının yakın bir köyde bulunduğunu ve askerlerinden ayrı olduğunu ihbar etti.⁶⁸³ Bunun üzerine Kavurd, üzerine gönderilen emîr Temirel tarafından esir edildi.⁶⁸⁴ Kavurd'un esir edilmesinden sonra Melikşah'ın ordusundaki askerler savaş esnasındaki yararlılıklarından dolayı tımarlarının arttırılması için kargaşalık çıkardıkları gibi tahtın sahibinin Kavurd olduğunu söylemeye başladılar.⁶⁸⁵ Bunun üzerine Kavurd, yayın kirişi ile boğdurularak⁶⁸⁶ öldürüldü.⁶⁸⁷

6.2. KUTALMIŞ-OĞULLARININ GELİŞİNDEN ÖNCE ANADOLU'DAKİ DURUM

Kutalmış-oğullarının Anadolu'da görünmelerinden hemen öncesinde Artuk, Tutak ve diğer Selçuklu emîrleri Kızılıрмаğı geçerek Orta Anadolu'daki fetihlerine devam etmekteydi.⁶⁸⁸ Bizans İmparatoru Mihail Dukas, Anadolu'da faaliyet gösteren bu emîrleri durdurmak için İsaakios Komnenos komutasında bir ordu gönderdi. Malazgirt savaşında zikrettiğimiz Ursel de 400 askeri ile ona katıldı. Bizans ordusu Konya'ya vardığında Ursel yanındaki 400 askeri ile İsaakios'a karşı isyan etti.⁶⁸⁹ Durumu zayıflayan İsaakios Komnenos, Kayseri civarında karşılaştığı Selçuklu kuvvetlerine yenilerek esir edildi (1072). Komnenos, daha sonra kurtuluş fidyesinin ödenmesi ile serbest bırakıldı.⁶⁹⁰ İmparator Dukas, kendisine karşı isyan eden Ursel üzerine gönderdiği orduların yenilmesinden sonra İzmit'e yönelmiş olan Selçuklu emîrlerinden Artuk Bey'e müracaat ederek ona çeşitli hediyeler ve para vererek Ursel'i yakalaması için ikna etti. Ursel üzerine gönderilen İonnes Dukas da onun ile işbirliği yapmaktaydı.

⁶⁸¹ Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 188.

⁶⁸² Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 55.

⁶⁸³ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 267; El-Bündârî, s. 49; Münecimbaşı, I, s. 48.

⁶⁸⁴ El-Hüseynî, s. 39; Sevim-Merçil, s. 80; Merçil, *Kirmân Selçukluları*, s. 32;

⁶⁸⁵ Yazıcızâde Ali, s. 60.

⁶⁸⁶ El-Hüseynî, s. 40; Ahmed b. Mahmud, I, s. 119-120.

⁶⁸⁷ Yazıcızâde Ali ve Er-Râvendî, diğer kaynaklardan farklı olarak Kavurd'un yakalanmasının ertesi günü yayın kirişi ile boğdurulmadığını, ona zehir içirilerek öldürüldüğünü kaydetmektedirler. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yazıcızâde Ali, s. 60; Er-Râvendî, s. 125.

⁶⁸⁸ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 100; Yınanç, s. 86.

⁶⁸⁹ Zonaras, s. 143.

⁶⁹⁰ Attaleiates, s. 188; Ali Sevim, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, TTK Yay., Ankara 1990, s. 22.

İki taraf arasında Saphon (Sabanca) dağı civarında meydana gelen savaşta Ursel ve İonnes Dukas, Artuk Bey'e yenilerek esir düştüler. Artuk Bey, esir aldığı Ursel ve Dukas'ı büyük bir kurtuluş parası karşılığında serbest bıraktı.⁶⁹¹ Artuk Bey, bu sayede fetihlerini İzmit Körfezine kadar ilerletti. Bizans'ı kendi hâkimiyeti altına almak üzere olan Ursel, Artuk Bey'in bu hareketi sonucunda etkisiz hale getirildi.⁶⁹²

Artuk Bey, Kavurd'un isyanı esnasında Melikşah tarafından merkeze çağrıldı.⁶⁹³ Artuk Bey'in yokluğunda Ursel tekrar isyan ederek bu sıralarda Orta Anadolu'ya giren emîr Tutak ile ittifak yaptı. Bu ittifaktan haberdar olan Alexios Komnenos, Tutak'a büyük bir fidiye ve değerli armağanlar vererek Ursel'i kendisine teslim etmesi konusunda ikna etti.⁶⁹⁴ Bizans'ın buhranlar içinde çalkalanmakta olduğu bu esnada Erzurum, Bayburt, Tercan, İspir, Oltu, Micingerd, Kaçmaz bölgelerinde Saltuklular; Kolonya (Köğonya/Şebinkarahisar), Erzincan, Kemah ve Divriği bölgelerinde Mengücekliler beylikleri bulunmaktaydı.⁶⁹⁵

6.3. KUTALMIŞ-OĞULLARININ ANADOLU'YA GELİŞİ MESELESİ

Türkiye Selçuklularının milli tarihçisi olan İbn Bibi, eski dönemler hakkında bilgi bulamadığı için II. Kılıç Arslan döneminden önceki olayları yazmamıştır. Kutalmış-oğullarının Anadolu'ya gelişi ve fetihleri hakkında bilgi kaydetmemiştir. İbn Bibi'nin eserinde bu konuyla ilgili herhangi bir bilgiye ratlanılmaması bu meselenin aydınlatılmasını biraz daha güçleştirmektedir.

Kutalmış-oğullarının ne şekilde ve hangi sıfat ile Anadolu'ya geldikleri konusu gerek yerli gerekse yabancı tarihçiler tarafından kesin bir karara bağlanamamıştır. Kutalmış-oğullarının Anadolu'ya gelişleri ancak rivayetler ile açıklanmaya çalışılmıştır.⁶⁹⁶

⁶⁹¹ Nikephoros Bryennios, s. 91-97; Attaleiates, s. 190-195; Zonaras, s. 144-145; Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 86; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 88; Ali Sevim, "Artukluların Soy ve Artuk Bey'in Siyasi Faaliyetleri", *Belleten*, XXVI (101), (Ocak 1962), s. 126-127.

⁶⁹² Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, s. 49; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 280.

⁶⁹³ Osman Turan, "Türkiye Selçukluları", *BTTD*, (47), (Ağustos 1971), s. 18.

⁶⁹⁴ Attaleiates, s. 202; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 82; Sevim-Yücel, I, s. 64; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 101.

⁶⁹⁵ Sevim, *Anadolu Fatih Kutalmış oğlu Süleymanşah*, s. 27.

⁶⁹⁶ Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 103.

Kutalmış-oğullarının Anadolu'ya gelmeleri hakkında dört görüş bulunmaktadır:

- 1- Sultan Alparslan'a karşı giriştiği saltanat mücadelesini kaybeden Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış'ın, Bizans kaynaklarına göre 5, doğu kaynaklarına göre ise 4 tane oğlu vardı. Bu kardeşlerden bilinen 4 tanesinin ismi; Mansûr, Süleyman, Alp İlek (Yülük, İlig) ve Devlet (Dolât) şeklindedir.⁶⁹⁷ Bizans kaynakları Kutalmış-oğullarından Süleyman ve Mansûr'un durumu ve faaliyetleri hakkında bilgi verirken diğer kardeşlerin durumu hakkında bilgi vermemektedir.⁶⁹⁸ Kutalmış-oğulları tıpkı babaları gibi Büyük Selçuklu Devleti tahtını ele geçirmek için Melikşah'a karşı isyana hazırlandılar. Bu esnada Bağdat Abbasi Halifesinin aracılık yapmasıyla iki taraf arasında bir anlaşma yapıldı. Mihail, Weil, Gibbon ve Skylitzês'ten naklen J. Laurent ve R. Erer, Kutalmış-oğullarının Sultana karşı mücadelelerine son veren bu anlaşmanın ardından Anadolu'ya geçtiklerini aktarmaktadır.⁶⁹⁹ Bu anlaşma gereğince Kutalmış-oğulları Anadolu'nun fethine memur edildiler ve fethettikleri ve edecekleri memleketlerin hükümdarlık menşurunu aldılar.⁷⁰⁰ Bu menşur Kutalmış oğullarına verilirken sadece kardeşlerden birine değil 4 kardeşin hepsine birden verildi.⁷⁰¹
- 2- Sultan Alp Arslan, Büyük Selçuklu Devleti'ndeki taht hâkimiyetinde rakipsiz kaldıktan sonra kendisi için artık herhangi bir tehlike teşkil etmeyecek olan Kutalmış-oğullarını, Malazgirt savaşının ardından Anadolu'nun fethine memur ettiği diğer Selçuklu komutan ve emîrleri gibi Anadolu'ya gönderdi. Kutalmış-oğulları kendilerini destekleyen Türkmenler ile Anadolu'ya gelerek fetihlerde bulunmaya başladılar.⁷⁰²
- 3- Alp Arslan, Kutalmış'ın ölümüyle birlikte bastırılan isyanından sonra onunla birlikte olan akrabalarını ve ona tâbi olan beyleri öldürmek istedi. Fakat

⁶⁹⁷ Mehmet Altay Köymen, "Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu", *Belleten*, LVII (218), (Nisan 1993), s. 71; Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 86.

⁶⁹⁸ Attaleiates, s. 262-263; Nikephoros Bryennios, s. 147-178; Zonaras, s. 153.

⁶⁹⁹ J. Laurent, "Rum (Anadolu) Sultanlığının Menşei ve Bizans", *Belleten*, LII (202), (Nisan 1988), s. 222; Râşid Erer, *Türklere Karşı Haçlı Seferleri*, (2. Baskı), Bilgi Yay., Ankara 1993, s. 18.

⁷⁰⁰ Zonaras, s. 150; Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 86; Köymen, "Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu", s. 72.

⁷⁰¹ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 102.

⁷⁰² Suryanî Mihail, s. 29; Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi*, s. 34.

veziri Nizâmü'l-Mülk bunu doğru bulmadı ve “*Akrabayı öldürmek doğru olmaz. Uğursuzluk getirir. Devlet çabuk yıkılır*” deyince Alp Arslan, bu emrinden vazgeçti. Ama Nizâmü'l-Mülk'ün tavsiyesi ile Alp Arslan, Kutalmış-oğullarından emîrlik ve meliklik unvanlarını alarak sefalet içinde yaşamaları ve gaza hareketlerinde bulunurken şehid edilip bertaraf edilmeleri için Bizans hududlarına, Diyarbekir ve Urfa arasındaki Birecik'e yerleşmelerine karar verdi. Bu bölgeye gelen Kutalmış-oğulları bir süre sönük ve sıkıntı içinde yaşadılar.⁷⁰³

- 4- Kutalmış, Alp Arslan'a karşı giriştiği saltanat mücadelesinde yenildikten sonra atından düşerek öldü. Sultan Alp Arslan, Kutalmış'ın oğullarını öldürmek istediye de Nizamü'l-Mülk'ün karşı çıkması üzerine bu düşüncesinden vazgeçti. Fakat Sultan, Kutalmış'ın oğullarını başkent Rey şehrine götürerek göz hapsine aldı. Sultan Alp Arslan'ın ölümünden sonra tahta geçen Melikşah'a karşı tahtta hak iddia ederek isyan eden Kavurd'a karşı Anadolu'da fetihlerde bulunan Artuk Bey merkeze çağrıldı. Kutalmış oğulları Melikşah ve Kavurd arasındaki taht kargaşalıkları esnasında Artuk Bey'in merkeze çağrılması ile boşalan Anadolu'ya kaçtılar.⁷⁰⁴

Kaynaklarda Kutalmış-oğullarının Anadolu'ya gelişleri hakkında verilen bilgilerin tahlili;

Birinci madde Mehmet Altay Köymen, İbrahim Kafesoğlu ve Mükrimin Halil Yınanç tarafından kabul görmektedir. Bu tarihçiler tarafından öne sürülen görüşe göre Kutalmış-oğulları'nın Büyük Selçuklu tahtında hak iddia etmesi üzerine Sultan Melikşah ile Kutalmış-oğullarının arası açıldı. Halifenin araya girmesi ile Sultan Melikşah, Kutalmış-oğullarına karşı girişeceği hareketten vazgeçerek onları Anadolu'nun fethine memur etti.⁷⁰⁵ El-Hüseynî, Sultan Melikşah'ın Süleyman-Şah'ı kendisine melik yaparak Antakya'yı onun idaresine⁷⁰⁶ verdiğini aktarmaktadır.⁷⁰⁷ J.

⁷⁰³ Aksarayî, s. 11; Reşiddü'd-din Fazlullâh, s. 108; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 75-76.

⁷⁰⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 75-77; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 116; Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi*, s. 34.

⁷⁰⁵ Zonaras, s. 150; Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 86; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İÜEF Yay., İstanbul 1953, s. 66.

⁷⁰⁶ Bu bilgiler Cahen ve Osman Turan tarafından kabul edilmemektedir. Cahen Melikşah'ın böyle bir tutum içine girmesini kanıtlayacak herhangi bir nedenin olmadığını belirtmektedir. Osman Turan'a göre ise Melikşah tarafından Anadolu'nun ve bu bölgelerde bulunan başsız Türkmenler'in idaresine memur

Deguignes, İnan Selçuklu Sultanı Melikşah'ın 1074 yılında Antakya'nın batı tarafındaki bütün vilayetleri Süleyman-Şah'a verdiğini aktarmaktadır.⁷⁰⁸ V. Gordlevski'ye göre Büyük Selçuklu veziri Nizâmü'l-Mülk'ün desteklemesi sayesinde Kutalmış-oğlu Süleyman-Şah, Sultan Melikşah tarafından korunduğu gibi bizzat onun tarafından Anadolu'ya (Rum'a) gönderildi.⁷⁰⁹

İkinci maddeye göre Kutalmış-oğulları Anadolu'ya Sultan Alp Arslan zamanında gönderilmiştir. İkinci maddenin öne sürülme nedeni Süryani Mihail'in Malazgirt savaşına katılan emîrler arasında Süleyman-Şah'ı da saymasıdır. Müellif Süleyman-Şah'ın bu savaş esnasında Selçuklu ordusuna komuta ettiğini ve onun bu savaşta yaptığı hizmetlerden dolayı Sultan Alp Arslan tarafından kendisine Kapadokya ve Pont'un idaresinin verildiğini aktarmaktadır.⁷¹⁰ Süryani Mihail'in verdiği bu bilgilere başka hiçbir kaynakta rastlamadığımız gibi, Süleyman-Şah'ın Malazgirt savaşında bulunamayacağı ile ilgili bilgi için tezimizin V. bölümüne bakınız.

Üçüncü maddeyi destekler nitelikte olan bazı kaynaklar, Sultan Alp Arslan'ın Kutalmış'ı bertaraf ettikten sonra amcasının oğlu Kutalmış-oğlu Süleyman-Şah'a Şam vilayetini verdiğini, Şam ve Diyarbakir'in onun hükmü altına girdiğini aktarmaktadırlar.⁷¹¹ Bu maddeyi destekleyen kaynaklardaki genel görüş şöyledir: Sultan Alp Arslan'ın, Kutalmış'ı bertaraf ettikten sonra onun oğullarından Süleyman-Şah'ı kendisine itaat edeceğine ve bağlı kalacağına dair yemin aldıktan sonra Anadolu'nun idaresine (Rum Gazasına) memur edildi.⁷¹²

Dördüncü görüşe göre Alp Arslan'ın 1072 yılında ölümüyle başlayan taht kavgaları esnasında Kutalmış-oğulları göz hapsinden kurtulup Anadolu'ya kaçarak, orada babalarına bağlı Yabgulular'a sığındılar.⁷¹³ Cahen'e göre, Melikşah, tahta

---

edildiği fikri tamamen yakıştırmadan ibarettir. Bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 77; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 89.

⁷⁰⁷ El-Hüseynî, s. 49.

⁷⁰⁸ Joseph Deguignes, *Büyük Türk Tarihi I-VIII*, Türk Kültür Yay., İstanbul 1976, VIII, s. 2661.

⁷⁰⁹ V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, (1940), (A. Yaran), Onur Yay., Ankara 1988, s. 39.

⁷¹⁰ Suryanî Mihail, s. 29; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 75; Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 75.

⁷¹¹ Anonim *Selçukname* s. 23; Erkan Göksu, "Târîh-i Güzîde'ye Göre Rûm (Anadolu) Selçukluları", *NŞAD*, (27), Ankara 2008, s. 25.

⁷¹² Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel (Selçuklular Tarihi, Anadolu Selçukluları ve Beylikler) I-II*, (1705), (A. Öngül), Akademi Kitabevi Yay., İzmir 2001, II, s. 5; H. Fehmi Turgal, *Anadolu Selçukluları (Müneccimbaşı'ya göre)*, Türkiye Basımevi Yay., İstanbul 1935, s. 6; Yazıcızâde Ali, s. 61.

⁷¹³ Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 89.

geçtikten sonra Kutalmış-oğullarını bertaraf etmek için elinden geleni yapmış ama başarılı olamamıştır.⁷¹⁴ Sultan Alp Arslan'ın ölümü üzerine Melikşah'ın tahta çıkması ile ülke içinde meydana gelen karışıklıklar esnasında Kutalmış-oğulları, Selçuklu emîr ve komutanlarının fetihlerde bulunduğu Anadolu'ya kaçarak Fırat ırmağı boylarında ve Urfa yörelerinde faaliyet göstermeye başladılar.⁷¹⁵ Bazı kaynaklar Alp Arslan'ın Kutalmış-oğullarını sefalet içinde yaşamaları için Birecik bölgesine gönderdiğinden bahsetmiş ise de Kutalmış-oğullarının Anadolu'ya gönderilmeleri imkânsızdır.⁷¹⁶ Süleyman ve kardeşlerinin Alp Arslan zamanında Anadolu ve Suriye'de bulunmadıklarına dair en önemli kanıt, Kutalmış, Kavurd ve El-basan isyanlarından sonra onlara bağlı Yabgulular'ın Anadolu'ya kaçtıkları ve bunların bir kısmının 1070 yılında Filistin bölgesindeki Atsız ve diğer Oğuz beylerinin idaresi altına girip fetihlerde bulunmalarıdır. Yabgulular'ın Atsız ve diğer Oğuz beylerinin hizmetine girmelerinin sebebi bu tarihte başlarına geçecek bir Selçuklu şehzadesi bulunmamış olmasıdır.⁷¹⁷ Kutalmış-oğullarının Anadolu'da ilk defa ortaya çıkmaları, Şöklü'nün, Atsız'a karşı onlara müracaat etmesiyle başlamıştır (1074).⁷¹⁸ Kutalmış-oğullarının bu tarihten önce Anadolu'da buldukları ve faaliyetleri hakkında hiçbir kaydın bulunmaması Kutalmış-oğullarının babalarının ölümünden sonra Alp Arslan'ın bütün saltanatı boyunca devletin başkenti olan Rey'de tutuklu kalmış olduklarını kanıtlar niteliktedir.⁷¹⁹ Kutalmış-oğullarının Sultan Alp Arslan zamanında Anadolu'ya gönderilmedikleri, Kutalmış-oğulları, Anadolu'ya sürgün olarak gönderilselerdi bile kendileri gibi birtakım isyanlara karışmış olan Yabgulular'ın onların etrafında toplanması gerekirdi.⁷²⁰ Merkezî bir yapıya sahip olan Sultan Melikşah, halası ve El-basan'ın eşi olan Gevher Hatun'u bile ordudan ayrılıp Anadolu'da hareket halinde olan Türkmenler'e katılmak üzere Azerbaycan'a gitmesi üzerine onu yakalatarak öldürttü.⁷²¹ Attaleiates, Kutalmış-oğullarının Anadolu'ya gelmeleri hakkında şunları aktarmaktadır; *"Babalarının adı Kutalmış olan Büyük Selçuklu Türklerinin önderi Alp Arslan'ın oğlu*

⁷¹⁴ Cahen, "Türklerin Anadolu'ya ilk Girişi", s. 1410.

⁷¹⁵ Sevim, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, s. 22; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 104; Sevim-Yücel, I, s. 75.

⁷¹⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 77.

⁷¹⁷ Osman Turan, "Süleyman-Şah I, Süleyman-Şah b. Kutalmış, Rukn Al-Din", *Makaleler*, (Haz. A. Çetin-B. Koç), Kurtuba Yay., Ankara 2010, s. 715.

⁷¹⁸ Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 201.

⁷¹⁹ Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi*, s. 34.

⁷²⁰ Turan, "Süleyman-Şah I, Süleyman-Şah b. Kutalmış, Rukn Al-Din", s. 715.

⁷²¹ Ali Sevim, "Sıbt İbnü'l-Cevzî'n Mir'âtü'z-Zaman Fî Tarihi'l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklular ile İlgili Bilgiler III. Sultan Melikşah Dönemi", *Belgeler*, XX (24), Ankara 1999, s. 14.

Melikşah ile çatışmada bulunan ve Büyük Selçuklu Sultanlığını elde etmek isteyen iki erkek kardeş Mansûr ve Süleyman Rumların ülkesine geldiler. Sultan Melikşah'a karşı yeni bir düzen oluşturmak için harekete geçtiler".⁷²² Ebûl-Farac da Kutalmış-oğullarının Büyük Selçuklu Sultanından kaçarak Anadolu'ya iltica ettiğinden bahsetmektedir.⁷²³ Ebû'l-Farac ve Attaleiates'in aktarmış olduğu bilgiler de Melikşah'ın Kutalmış-oğullarını Anadolu'ya göndermediğini kanıtlar niteliktedir.

6.4. ATSIZ'A KARŞI ŞÖKLÜ İLE İTTİFAK YAPAN KUTALMIŞ-OĞULLARININ TABERİYYE SAVAŞINDA MAĞLUP OLMALARI

Atsız b. Uvak⁷²⁴, Kurlu Bey ve Şöklü gibi Türkmen Beyleri buyrukları altında bulunan Yabgulu Türkmenleri ile birlikte Filistin'e geldikten bir müddet sonra başkenti Kudüs'ün batı yönündeki Remle olan, Büyük Selçuklu Devleti'ne tâbi bir Türkmen Beyliği kurdular (1069-70).⁷²⁵ Remle'de bir Türkmen Beyliği kurulduktan sonra bu bölgelerde hutbeyi Melikşah ve Abbasi halifesi adına okutarak halkı şîh Fâtımîlerden kurtardılar.⁷²⁶ Kurlu Bey'in kısa bir müddet sonra ölmesi üzerine Atsız Bey, Filistin Türkmen Beyliği'nin yönetimini eline aldı.⁷²⁷

Diğer taraftan Atsız'ın himâyesindeki emîrlerden Şöklü, Suriye sahil bölgesindeki hareketine devam ederek Mısır Fâtımî'lerinden Akkâ'yı aldı ve bu bölgede ayrı bir beylik kurma faaliyetleri içinde bulunmaya başladı (1074).⁷²⁸ Akkâ'yı ele geçiren Şöklü, Emîrû'l-Cuyûş Bedrû'l-Cemâlî'nin malını ve ailesini ele geçirerek onun kızıyla evlendi.⁷²⁹ Bu haberi alan Atsız, Türkmenler'in lideri olması sıfatıyla, Şöklü'den ele geçirdiği esirlerin ve ganimetin yarısını kendisine göndermesini istedi. Şöklü ise Atsız'ın bu isteğini reddetti.⁷³⁰ Bu nedenle Atsız'ın kendisine karşı harekete

⁷²² Attaleiates, s. 262-263.

⁷²³ Ebûl-Farac, I, s. 328.

⁷²⁴ Atsız'ın Remle, Kudüs, Dımaşk'taki faaliyetleri ile Kuzey Suriye'ye hâkim olmak isteyen Tutuş tarafından yayın kirişi ile boğdurulup öldürülmesi için bkz. İbn Kesîr, XII, s. 247; Azimî, s. 21-22; Ali Sevim, "İbnü'l-Kalânîsi'nin Zeylû Tarih-i Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklular ile İlgili Bilgiler I (H. 436-500/1044-1106-7)", *Belgeler*, XXIX (33), Ankara 2008, s. 7-11; Deguignes, s. 2663.

⁷²⁵ Ali Sevim, *Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1989, s. 35; Sümer, "Yıva Oğuz Boyuna Dair", s. 155

⁷²⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 77; İbn Kesîr, XII, s. 236-237.

⁷²⁷ Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, s. 35.

⁷²⁸ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 116; Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, s. 33.

⁷²⁹ Faruk Sümer, "Selçuklular Zamanında Türk Beyleri, Uvak Oğlu Atsız", *TDAD*, (43), (Ağustos 1986), s. 135.

⁷³⁰ Sibt İbnü'l-Cevzî, s. 198.

geçebileceğini düşünen Şöklü, Atsız'ı bertaraf etmek isteyen Dimaşk Fâtımî valisi Muallâ ve Kilâb-oğulları kabilesiyle anlaşma yaptı. Bu ittifaktan haberdar olan Atsız da müttefiklerinden istediği yardım gelmeden Şöklü'ye saldırarak onu mağlup etti (1074).⁷³¹ Şöklü'nün niyeti sadece Atsız Bey'den ayrılıp bağımsız hareket etmek değildi. Onun asıl amacı başka bir Selçuklu beyinin idaresi altına girerek Atsız'ı bertaraf etmek ve Mısır Fatımî Halifeliğine bağlanmaktı. Nitekim Atsız'ın liderliğini tanımayan Şöklü bu düşüncesini gerçekleştirmek için Güneydoğu Anadolu bölgesinde fetih faaliyetleri içinde bulunan Kutalmış-oğullarıyla irtibata geçecekti.⁷³²

Atsız ve Şöklü arasında bu olaylar cereyan ederken Kutalmış-oğulları üç grup halinde hareket etmekteydiler. Birinci grubun başında bulunan Mansûr, Orta Anadolu'nun batı kısmını ve Ege denizine kadar olan yerleri fethederken, ikinci grubun başında bulunan Süleyman-Şah da Birecik'i kendi hareketi için merkez yaparak Güney Anadolu'yu fethetmeye uğraşıyordu (1074).⁷³³ Üçüncü grubun başında bulunan Kutalmış-oğullarının diğer ikisinin, Alp İlek ve Devlet'in adı geçen büyük kardeşleri kadar rol oynayamadıklarını ve rol oynamaya teşebbüs ettiklerinde de başarısız olduklarını aşağıda göreceğiz.⁷³⁴

Atsız karşısında tutunamayacağını anlayan Şöklü, Atsız'a karşı bulunmuş olduğu hareketini meşru bir hale getirebilmek için bu esnada Güneydoğu Anadolu'da fetih hareketlerinde bulunan Mansûr ve Süleyman-Şah dışındaki Kutalmış-oğullarından Alp İlek'e⁷³⁵, Atsız'a karşı kendi tarafını tutması ve Suriye'ye gelmesini teşvik edici bir mektupla başvurdu.⁷³⁶ Şöklü'nün gönderdiği mektubunda “*Sen Selçuklular'dan olup sultan ailesindensin. Bu nedenle biz, sana tâbi olup hizmetinde olursak seninle şeref duyar öğünürüz; halbuki Atsız, sultan ailesinden değildir, bu nedenle biz, ona tabî olup itaat ve hizmet etmeye razı olamayız*” dedikten sonra Suriye'yi feth etmenin çok zor olmadığını bildirdi ve “*Eğer Atsız'ı yenilgiye uğratıp Suriye'den uzaklaştırırsak*

⁷³¹ Sevim, *Suriye- Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*, s. 36.

⁷³² Salim Koca, “Büyük Selçuklu Sultanı Melikşâh'ın Suriye Filistin, Mısır Politikası ve Türkmen Beyi Atsız”, *TAD*, (22), (Güz 2007), s. 13.

⁷³³ Köymen, “Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devletinin Kuruluşu”, s. 74.

⁷³⁴ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 104.

⁷³⁵ Sıbt İbnü'l-Cevzî, eserinde, Şöklü'nün mektup gönderdiği kişinin ismini belirtmeyerek Kutalmış - oğullarına gönderildiğini kaydetmektedir. Bkz. Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 201.

⁷³⁶ Sevim, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, s. 24; Ali Sevim, “Mir'âtü'z-Zaman fi Tarihi'l-Âyan (Kayıp Uyûnü't-Tevârih'ten Naklen Selçuklularla İlgili Bölümler) Sıbt İbnü'l-Cevzî”, *Belgeler*, XIV (18), Ankara 1989-1992, s. 16.

*kesinlikle Mısır halifesinden bize para ve yardım gelir” dedi.*⁷³⁷ Bunun üzerine Kutalmış-oğlu, küçük kardeşi ve amcasının (Resul Tekin) oğlu⁷³⁸ ile birlikte Taberiyye’ye gidip, savaş hazırlığı yapmakta olan Şöklü’ye katıldılar. Bu birleşmeden kısa bir süre sonra da müttefikler Mısır Fâtımî halifesini tanıdıklarını resmen açıkladılar.⁷³⁹ Atsız’ın tâbi olduğu Büyük Selçuklu Devleti’ne karşı Mısır Fâtımî halifesini tanıyan ve içinde Selçuklu şehzadelerinin de olduğu müttefikler Atsız’ı bertaraf etmek için hazırlıklara başladılar. Selçuklu Şehzadelerinin de Büyük Selçuklu Devleti’nin kuruluşunun başından beri takip ettikleri sünî politikadan ayrıldıkları görülmektedir.⁷⁴⁰ Şöklü’nün hazırlıklarından ve girişimlerinden haberdar olan Atsız, bütün kuvvetleri ile birlikte Kudüs’den hareket ederek Şöklü ve müttefiklerinin üzerine yürüdü. Taberiyye’de meydana gelen savaşta Sultan Melikşah’tan 3.000 kişilik bir yardım kuvveti alan Atsız, Şöklü ve müttefik kuvvetleri mağlup etti (1074).⁷⁴¹ Suriye’de Atsız’a karşı mücadelede başarısız olan Kutalmış-oğullarından Alp İlek, kardeşi Devlet ile amcalarının oğluyla birlikte esir düştüler.⁷⁴² Kutalmış-oğlu hizmetindeki yedi Türk cariyesinin Atsız ve askerlerinin eline düşmemeleri için içlerinden Kutalmış-oğlunun çocuğunu karnında taşıyan cariyenin isteği üzerine Kutalmış-oğlu yedi cariyesini de öldürdü.⁷⁴³ Taberiyye’de ikinci defa Atsız tarafından yenilgiye uğratılan Şöklü ve bir oğlu derhal öldürüldü. Şöklü’nün yaşlı olan babası Atsız tarafından serbest bırakıldı. Şöklü’nün diğer oğlu ise Mısır’a kaçtı.⁷⁴⁴

6.5. SÜLEYMAN-ŞAH’IN ANTAKYA VE HALEP’İ KUŞATMASI

Kutalmış-oğullarından Alp İlek ve Devlet, Atsız’a karşı Suriye’de faaliyetlerde bulunurken diğer kardeşlerinden Süleyman-Şah, bu esnada Suriye’ye giderek Mirdâsî

⁷³⁷ Sıbt İbnü’l-Cevzî, s. 201.

⁷³⁸ Sıbt İbnü’l-Cevzî, eserinde Resul Tekin’in oğlu hakkında herhangi bir isim vermemektedir. Bkz. Sıbt İbnü’l-Cevzî, s. 201.

⁷³⁹ Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, s. 33; Sevim, *Suriye-Filistin Selçukluları Devleti*, s. 36.

⁷⁴⁰ Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 104; Sevim, *Anadolu’nun Fethi*, s. 116.

⁷⁴¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 78; Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, s. 37.

⁷⁴² Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 104; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 116; Sevim-Merçil, s. 90; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler*, s. 89; Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 88.

⁷⁴³ Sıbt İbnü’l-Cevzî, s. 201.

⁷⁴⁴ Sümer, “Selçuklular Devrinde Türk Beyleri”, s. 136; Ali Sevim, “Atsız b. Uvak”, *DİA*, İstanbul 1989, II, 265.

emîri Mahmud'un ölümü üzerine yerine geçen oğlu Nasr'ın hâkim olduğu Haleb'i⁷⁴⁵ kuşatmaktaydı.⁷⁴⁶ Süleyman-Şah'ın Haleb'i kuşatması üzerine Nasr, Haleb Ahdâsı⁷⁴⁷ kuvvetleri ile birlikte ona karşı koymak için harekete geçti. Nasr, Süleyman-Şah'la savaşmak suretiyle onu kuşatmadan uzaklaştırmaya çalıştı ve ona;⁷⁴⁸ “ *Ben, bu şehirde Sultan'ın naibiyim; Sen eğer sultana itaat ediyorsan o takdirde bizden uzaklaşman gerekir*” dedi ve ona bir miktar para verdi.⁷⁴⁹ Haleb kuşatmasından herhangi bir başarı elde edemeyen Süleyman-Şah, Nasr'ın kuşatmayı kaldırması için verdiği parayı da alarak bu bölgeden ayrılarak Selimiyye'de karargâh kurdu.⁷⁵⁰ Süleyman-Şah bu bölgeyken Atsız'a mektup yazarak kardeşlerinin bırakılmasını istedi.⁷⁵¹ Mektubu alan Atsız, ona “*Ben bu konuda sultana haber gönderdim ve onun cevabını bekliyorum. Eğer Sultandan tutsakları kendisine gönderme emri gelirse, tutsakları kendisine gönderirim, yok eğer başka bir emir gelirse ona göre hareket ederim*” dedi.⁷⁵² Sultanın buyruğunu alan Atsız, Taberiyye savaşında tutsak aldığı Kutalmış-oğullarını, Bağdad Şihnesi⁷⁵³ Ay-tekin'e yolladı ve o da onları başkent İsfahan'a⁷⁵⁴ göndererek Sultan Melikşah'a teslim etti.⁷⁵⁵ Mansûr ve Süleyman-Şah kardeşler Sultan Melikşah ile bozuşmayı⁷⁵⁶

⁷⁴⁵ Osman Turan, Alp İlek ve Devlet'in, Atsız'a karşı mücadele ettiği esnada Süleyman-Şah'ın Haleb'i kuşattığını aktarmaktadır. Ali Sevim ise Süleyman-Şah'ın kardeşlerinin Atsız tarafından esir alındığını öğrendikten sonra süratle Suriye inerek Nasr yönetimindeki Haleb'i kuşattığını aktarmaktadır. Karşılaştırma için bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 78; Sevim, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, s. 25.

⁷⁴⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 78; Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 88; İbrahim Kafesoğlu, “Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu”, *TED*, (10-11), İstanbul 1981, s. 11.

⁷⁴⁷ Milâdî X-XII. yüzyıllarda Suriye ve Irak şehirlerinde gençlerden teşkil edilen mahallî kuvvetlere verilen addır. Bkz. Coşkun Alptekin, “Ahdâs”, *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 1988, I, 508.

⁷⁴⁸ Sevim, “Mir'atü'z-Zaman, Melikşah Dönemi”, s. 13.

⁷⁴⁹ Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 202.

⁷⁵⁰ M. A. Köymen, Süleyman-Şah'ın Haleb emirinin kendisinin sultan Melikşah'ın nâibi olduğunu söylemesinin, onun kuşatmayı kaldırmasına kâfi geldiğini söylemektedir. Ayrıca Süleyman-Şah'ın sultan Melikşah'a karşı itaat ve sadakatini gösteren ilk davranışı olduğunu aktarmaktadır. Bkz. Köymen *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 104.

⁷⁵¹ Turan, “Süleyman-Şah I, Süleyman-Şah b. Kutalmış, Rukn Al-Din”, s. 716; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 104; Tâlib Yâzîcî, “Halep”, *DİA*, İstanbul 1997, XV, 241.

⁷⁵² Sıbt, İbnü'l-Cevzî, s. 202.

⁷⁵³ Şihne (Şahne), askeri vali, garnizon komutanı ve şehir yönetiminde sorumlu olan kişidir. Bkz. Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Alp Arslan ve Zamanı*, III, s. 218; G. M. Kurpalidis, *Büyük Selçuklu Devletinin İdari, Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, (1992), (Çev. İ. Kamalov), Ötüken Yay., İstanbul 2007, s. 122.

⁷⁵⁴ Sultan Melikşah, devlet merkezini Rey'den İsfahan'a nakletti. Bkz. O. Gazi Özgüdenli, “İsfahan”, *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 499.

⁷⁵⁵ Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, s. 70; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 89; Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, s. 38; Salim Koca, “Türkiye Selçuklu Devletinin Özellikleri”, *TAD*, (21), (Nisan 1991), s. 18.

⁷⁵⁶ M. A. Köymen, Süleyman-Şah'ın, kardeşlerini zorla geri almak için ısrar etmemesi, teşebbüs ve harekete geçmemesi nedeni olarak Atsız'ın olduğu gibi kendisinin de Büyük Selçuklu Devleti'ne karşı

göze alamadıklarından dolayı kardeşlerini geri istemek için ne ısrar ettiler ne de onları kurtarmak için herhangi bir teşebbüste bulundular. Atsız da Kutalmış-oğulları ve Melikşah'ı karşı karşıya getirerek kendisini hedef düşman olmaktan kurtardı.⁷⁵⁷ Süleyman-Şah, kardeşlerinin Büyük Selçuklu Devleti başkenti İsfahan'a gönderilmesinden sonra bu bölgeden ayrıldı ve Bizans yönetimindeki Antakya üzerine yürüyerek burayı kuşattı. Zor duruma düşen Antakya valisi İsaakios Komnenos, 20.000 altın karşılığında Süleyman-Şah ile barış yaparak kuşatmayı kaldırtmayı başardı.⁷⁵⁸ Süleyman-Şah, daha sonra yeniden Halep taraflarına giderek, Atsız'a yardım için gelen 3.000 Türkmen atlısına saldırıp onları yağmaladıktan sonra Antakya taraflarına geri döndü.⁷⁵⁹

Bu son olaylardan sonra Kutalmış-oğulları, Suriye'deki şartların kendi devletlerini kurmak için müsait olmadığını anladılar. Suriye'de bulunan Büyük Selçuklu Devleti vassalları Kutalmış-oğulları için büyük bir tehdit arz etmekteydi. Bu durumun farkında olan Kutalmış-oğulları, 1074 yılında, kendileri ile beraber olan Türkmenler'i de yanlarına alarak Anadolu içlerinde fetih hareketlerinde bulunmak için harekete geçtiler.⁷⁶⁰ Kutalmış-oğulları ilk önce Konya'yı⁷⁶¹ Martava Gusta'dan, daha sonra Gevâle kalesini Romanus Makri'den aldılar ve az bir zamanda o civardaki birçok müstahkem kaleleri de feth ettiler.⁷⁶² Kutalmış-oğulları İç Anadolu'daki fetihleri tamamladıktan sonra Kuzey Batı Anadolu'ya doğru ilerlediler.⁷⁶³ Kutalmış-oğulları iç

---

itaat ve sadakatle bağlı olmasından kaynaklandığını aktarmaktadır. Bkz. Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 104.

⁷⁵⁷ Koca, "Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın Suriye, Filistin, Mısır Politikası ve Türkmen Beyi Atsız", s. 14.

⁷⁵⁸ Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 89; Sevim, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, s. 25; Halil Sahillioğlu, "Antakya", *DİA*, İstanbul 1991, III, 230.

⁷⁵⁹ Sevim-Yücel, I, s. 76.

⁷⁶⁰ Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi*, s. 38.

⁷⁶¹ Peter B. Golden, M. Halil Yınanç, Z. Velidi Togan, A. A. Vasiliev, Joseph Deguignes ve Gordlevski, İznik'ten önce alınmış olan Konya'nın ilk payitaht olduğunu aktarmaktadır. Karşılaştırmalar için bkz. Peter B. Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, (1992), (2. Baskı), (Çev. O. Karatay), Karam Yay., Çorum 2006, s. 264; Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 107; Togan, s. 202; Vasiliev, s. 453; Gordlevski, s. 40; Deguignes, VIII, s. 2660.

⁷⁶² *Anonim Selçukname*, s. 23; Yazıcızâde Ali, s. 61; Münecimbaşı, II, s. 5; Yusuf Küçükdağ-Caner Arabacı, s. 71; Tuncer Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2004, s. 216; M. Halil Yınanç, "Anadolu'nun Fethi", *Türkler*, YT Yay., Ankara 2002, VI, 201; M. Ali Hacıgökmen, "Türkiye Selçukluları Zamanında Konya'nın Devlet Merkezi Olması", *TAD*, (29), (Bahar 2011), s. 235-236.

⁷⁶³ Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi*, s. 38.

karışıklık içinde olan Bizans'ın elinden 1075⁷⁶⁴ yılında İznik'i feth ederek Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurdular.⁷⁶⁵

6.6. EMİR PORSUK'UN KUTALMIŞ-OĞULLARI ÜZERİNE GÖNDERİLMESİ

Sultanlık davasıyla ortaya atılan Kutalmış-oğullarının büyük Türkmen kitlelerine dayanarak, Anadolu'da bir devlet kurma girişimleri ile Suriye'ye kaçan Yabgulular'ın Atsız ve diğer beylerin idaresinde bir beylik kurmaları Sultan Melikşah'ı endişelendiriyordu. Melikşah, saltanat mücadelesini kazandıktan sonra merkeziyetçi bir devlet kurmak amacıyla yeni siyasi teşekkülleri itaate almaya ve ortadan kaldırmaya zorluyordu.⁷⁶⁶

Kutalmış-oğulları İznik'te bir devlet kurduktan sonra Bizans İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu iç karışıklıklara müdahale etmekteydiler. Bizans İmparatorluğu'nun kuvvetleri akınlar yapmakta olan Türkler'e karşı çaresiz kalmaktaydı. Türkler'in sürekli olarak ilerleyişlerinden tedirgin olan Mihael, papaya bir mektup göndererek yardım istemişse de bu talebi sonuçsuz kaldı.⁷⁶⁷ Bizans İmparatorunun elçisi 1074 yılında biri halifeye, ötekisi de vezirine olmak üzere getirdiği, mektuplarda, "Halife ve vezirin, İmparator ile Sultan Melikşah arasında barış yapılması hususunda aracı olmaları"

⁷⁶⁴ Yınanç, devletin kuruluşunu 1077 ile tarihlendirmektedir. Z. Velidi Togan, A. A. Vasiliev, Laurent 1081 yılında alındığını tarihlendirmektedir. Runciman ve Erdoğan Merçil, İznik'in 1078 yılında alındığını aktarmaktadır. Ostrogorsky ve Cahen, İznik'in 1080 yılında Melissenos tarafından Türklere verildiğini aktarmaktadır. Nikephoros Bryennios, 1078 yılında Botaniates başkaldırıldığında İznik henüz Türklerin elinde değildi demekle beraber İznik'in Melissenos tarafından Süleyman-Şah'a verildiğini aktarmaktadır. M. Altay Köymen bu konuda farklı üç görüş belirtir ve devletin 1073, 1077 ve 1092 olmak üzere üç defa kurulduğunu aktarmaktadır. Anna Komnena, Süleyman-Şah'ın 1081 yılında İznik'e hâkim olduğunu aktarmaktadır. Kafesoğlu, İznik'in fethini 1080 ile tarihlendirdiği gibi Türkiye Selçuklu Devleti fiilen ve hukuken Süleyman-Şah'tan sonra Sultan Melikşah'ın 1092'de vuku bulan ölümünden sonra meydana gelen iktidar boşluğundan yararlanan Süleyman-Şah'ın oğlu I. Kılıç Arslan tarafından kurulmuştur demektedir. İ. Hakkı Konyalı, İznik'in Süleyman-Şah tarafından alınışını 1076 yılı ile tarihlendirmektedir. Karşılaştırmalar için bkz. Anna Komnena, *Alexiad, Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi*, (1943), (Çev. B. Umar), İnkılâp Kitabevi Yay., İstanbul 1996, s. 193-194; Nikephoros Bryennios, s. 135-175; Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 107; Togan, s. 202; Runciman, I, s. 73; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 90; Vasiliev, s. 452; Ostrogorsky, s. 323; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 103-110; Kafesoğlu, *Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, s. 77; Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s. 105; İ. Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Aksaray Tarihi I-II*, Fatih Yayınevi Yay., İstanbul 1974, I, s. 274; Kafesoğlu, "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu", s. 27-28; Laurent, s. 226.

⁷⁶⁵ Azimî, s. 21; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 84; Sevim, *Anadolunun Fethi*, s. 117; Süleyman Tonguzalp, *Türk Dünyası ve Büyük Türk Devletleri*, Genel Kurmay Basımevi Yay., Ankara 1950, s. 94.

⁷⁶⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 86.

⁷⁶⁷ Vasiliev, s. 453.

istenmekteydi.⁷⁶⁸ Selçuklu Sultanı ile iyi ilişkiler kurmak isteyen İmparator, 1076 yılında kendisine elçiler göndererek hazineleri doldurup taşıran ve muhasebecileri şaşırtan birçok mallar ile hediyeler gönderdi.⁷⁶⁹ Anadolu'daki gelişmelerden kendisi kadar rahatsızlık duyup endişelendiğini tahmin ettiği Sultan Melikşah'ın yardımına başvurdu.⁷⁷⁰ Bu mektup ve elçilerin neler elde ettikleri hakkında kaynaklarda kayıt olmadığı gibi, Sultan Melikşah'ın İmparatora ne cevap verdiği de bilinmemektedir.⁷⁷¹

Sultan Melikşah'ın Anadolu'ya hâkimiyetini sağlamak ve Kutalmış-oğullarını itaat altına almak için gönderdiği Porsuk'un faaliyetleri hakkında kaynaklarda bir fikir birliği yoktur.⁷⁷² Kaynakların farklı görüşler ileri sürmelerinden dolayı konu daha da karmaşıklaşmaktadır.⁷⁷³ Sultan Melikşah'ın Anadolu'ya gönderdiği Porsuk, Botaniates'e sığınmış olan Kutalmış-oğlunu istediye de bu isteği geri çevrildi. Bunun üzerine Kutalmış-oğlu ile Porsuk'un askerleri arasında yapılan mücadelelerde birçok

⁷⁶⁸ Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 196.

⁷⁶⁹ El-Hüseyinî, s. 43; *Anonim Selçukname*, s. 9-10.

⁷⁷⁰ Ali Üremiş, Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Siyaseti, (Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 2001, s. 25.

⁷⁷¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 86.

⁷⁷² Osman Turan ve Claude Cahen, Porsuk'un Kutalmış-oğullarından ikisini, Mansûr ve Süleyman-Şah'ı yakalamak için Anadolu'ya gönderildiğini, onun sadece Mansûr'u öldürebildiğini, Türkmenlerin de Süleyman-Şah'ın etrafında toplandığını aktarmaktadır. M. Altay Köymen, Ali Sevim, M. Halil Yınanç ve İbrahim Kafesoğlu, "Mansûr ve Süleyman-Şah'ın arası açıldı. Süleyman-Şah, Mansûr'un isyana hazırlandığını tâbi olduğu Sultan Melikşah'a bildirince o, Bizans İmparatoruna bir mektup yazarak yanlarında misafir olarak bulunan Mansûr'un öldürülmesini elçiler vasıtasıyla istedi. Bizans İmparatoru, Mansûr'u öldürteceğini söylediye de sözünde durmadı. Mansûr ise tekrar Anadolu'ya geçerek kardeşi Süleyman-Şah ile mücadeleye başladı. Uzaktan yapılan talep ile meselenin halledilmediğini gören Sultan Melikşah, meşhur emirlerinden Porsuk'u Mansûr'u bertaraf etmek için Anadolu'ya gönderdi. Porsuk, Anadolu'ya geçince Süleyman-Şah'ın kuvvetleri ile birleşti. Mansûr ile Porsuk'un teke tek yaptığı savaşta Mansûr'un hileyle öldürüldüğünü" aktarmaktadırlar. Karşılaştırmalar için bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 86; Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 105; Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, s. 75; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 105-106; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 89; Sevim, *Anadolu Fatihisi Kutalmışoğlu Süleymanşah*, s. 29.

⁷⁷³ Cenâbî, "Melikşah, Sultan olunca Mansûr'un elinde bulunan yerlere vergi koydu. Daha sonra Sultan Melikşah bu vergiyi toplamak için emir Porsuk'u Anadolu'ya gönderdi. O da Mansûr'u öldürdü ve Anadolu'yu istila etti. Mansûr öldürüldüğünde Süleyman daha çok küçüktü, o büyüyünce ağabeyi Mansûr'un elindeki şehirlere hâkim oldu ve Türkmenlerin de kendisine katılımıyla durumunun daha da güçlendiğini" kaydetmektedir. Bundarî, "Sultan Melikşah, bütün dünyayı fethetmek niyetiyle emir Porsuk'u Rum cihetine tayin etti. Porsuk da Rumları sıkıştırdıktan sonra onları her sene 300.000 dinar vermesi ve Rum melikinin cizyesi olarak da 30.000 dinar altını bu vergiye ekleyerek, onları yıllık bir vergiye tabi tuttuğunu" kaydetmektedir. El-Hüseyinî, Bundarî'nin aktardıklarını teyit ederek, Porsuk'un Rumları sıkıştırdığını, onları 330.000 dinar vermeye mecbur bıraktığını belirtir. Rum meliki bu parayı vermeyince Sultan Melikşah bizzat Şam'a oradan da İstanbul üzerine yürüyerek muharasa ettikten sonra Rumları 1.000.000 kırmızı dinar vermeye mecbur etti. Konya, Aksaray, Kayseri ve bütün memleketleri feth ederek bu şehirlere Süleyman-Şah'ı melik yaptığını Antakya'yı da feth ederek kendisine teslim ettiğini aktarmaktadır. Bundarî ve El-Hüseyinî, Porsuk'un Anadolu seferinin Kutalmış-oğullarına değil de Bizans'a karşı tertip edildiğini aktarmaktadırlar. Karşılaştırmalar için bkz. El-Bundarî, s. 69; El-Hüseyinî, s. 49; Kesik, "Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları", s. 229.

insan öldü. Bir an önce bu durumu sonuçlandırmak isteyen Porsuk, Kutalmış-oğluna meydan okuyarak onunla teke tek savaşa tutuşmak istediğini bildirdi. Kutalmış-oğlu da bu meydan okumayı kabul edip onun karşısına çıkınca hile ile yakalanarak öldürüldü.⁷⁷⁴ Porsuk, Kutalmış'ın oğlu Mansur'u öldürdükten sonra bu durumu Sultana bildirdi. Anadolu'daki Türkmen Bey ve oymakları Kutalmış'ın diğer oğlu Süleyman-Şah'a katıldılar.⁷⁷⁵ Mansûr'un ölümünden sonra kendisine katılan Türkmenler ile beraber Süleyman-Şah'ın gücü oldukça arttı.⁷⁷⁶

6.7. SÜLEYMAN-ŞAH'IN ANTAKYA'YI FETHİ

Anna Komnena'nın aktardığına göre, Sultan⁷⁷⁷ unvanı almış olan Süleyman-Şah, Bizans İmparatorluğu'na karşı giriştiği mücadelenin sonucunda adı geçen devlet ile yaptığı Dragos Suyu anlaşması ile batı sınırını güvence altına aldı (1081).⁷⁷⁸ Haleb bölgesi dışında, hemen hemen bütün Suriye ve Filistin ülkelerini hakimiyeti altında bulduran Tac üd-Devle Tutuş ile, başkenti Musul olmak üzere Büyük Selçuklu imparatorluğu vasalı Arab Ukayl-oğulları emîrliği hükümdarı Şeref üd-Devle Müslim arasında siyasal ve askeri çekişme devam etmekteydi.⁷⁷⁹ Bu esnada başkent İznik'te bulunan Kutalmış-oğlu Süleyman-Şah'ın Güneydoğu Anadolu bölgesine, Antakya'ya yöneldiğine şahit oluyoruz.⁷⁸⁰

Süleyman-Şah, Antakya'nın fethine giriştiği sıralarda bu şehir, Bizans valisi olarak Sebastos unvanlı Philaretos Brachamios⁷⁸¹ adlı bir Ermeni asilzadesinin

⁷⁷⁴ Ebû'l-Farac, I, s. 328-329.

⁷⁷⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 88; Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, s. 75.

⁷⁷⁶ Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 106; Laurent, s. 223.

⁷⁷⁷ Anna Komnena, Süleyman-Şah'ın Antakya seferine çıkmadan önce Sultan unvanı aldığını aktarmaktadır. Cahen, halifenin ve Sultan Melikşah'ın Süleyman-Şah'a bu unvanı vermesinin imkânsız olduğunu belirtmekle birlikte bu unvanın yakıştırmadan ibaret olduğunu aktarmaktadır. Turan, İslâm kaynaklarında "melik" unvanıyla anılan Süleyman-Şah'ın Tarsus'u feth ettiği esnada şii Fâtımîlerine tâbi olan Trablus-Şam'ın şii hâkimi kadı İbn 'Ammâr'dan yeni feth ettiği yerler için kadı ve hatip istemesi üzerine Abbasi halifesi tarafından Süleyman-Şah'ın şii halifesine bağlanmasını engellemek için sultan unvanının verilmiş olabileceğini belirttiği gibi, Sultan Melikşah'ın, Süleyman-Şah'a "Sultan" unvanı vermesinin imkânsız olduğunu aktarmaktadır. Anna Komnena, s. 194; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 92-93; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 90.

⁷⁷⁸ Anna Komnena, s.194; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 119.

⁷⁷⁹ Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni ilişkileri*, s. 21-22.

⁷⁸⁰ Sevim, *Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*, s. 57; Koca, "Selçuklular Döneminde Türk-Ermeni İlişkileri", s. 22.

⁷⁸¹ Philaretos'un Anadolu'daki faaliyetleri için bkz. Runciman, I, s. 57; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 37-38; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 89-91; Merçil, "Selçukluların Anadolu'ya Gelişlerinden Haçlı Seferlerinin Başlangıcına kadar Urfa'nın Durumu", s. 468-469.

hâkimiyeti altında bulunuyordu.⁷⁸² Philaretos, din ve adetçe Romalı, baba ve anne tarafından da Ermeniydi. O, çok kötü ahlaklı ve zalim biri olduğu gibi, Antakya'yı, kendi hâkimiyetine aldıktan sonra şehirdeki Antakya prenslerinin ve zengin kişilerin büyük bir bölümünün mallarına el koyarak bu malları askerlerine dağıttı. Philaretos, hâkimiyeti altında bulunan şehirlerdeki Bizanslı vatandaşlara ve kendi soydaşı olan Ermeniler'e bile zulüm etmekten de geri kalmamıştır. Bu yüzden Philaretos, kendi hâkimiyeti altında bulunan tebaası tarafından sevilmemekteydi. Öyle ki Philaretos, Urfa valisi olan oğlu Barsama ile arası açılınca onu bile hapsedirmekten kaçınmamıştır.⁷⁸³

Philaretos, elinde bulundurduğu toprakları koruyabilmek için bir yandan Bizans İmparatoru Botaniates'e tâbi olduğunu arz ettiği gibi, diğer taraftan Büyük Selçuklu vassalı olan Musul ve Halep hükümdarı, Şeref üd-Devle Müslim'e, Anadolu hâkimi Süleyman-Şah'a, Suriye meliki Tâc üd-Devle Tutuş'a vergiler ve hediyeler göndermekteydi. Philaretos, Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'a da hediyeler ve vergi göndererek prensliğinin devamını sağlamaktaydı.⁷⁸⁴

Philaretos'un Urfa'ya⁷⁸⁵ gitmesini fırsat bilen Antakya Şihnesi olarak görev yapan kendisi de Müslüman olan İsmail⁷⁸⁶, hemen harekete geçerek Philaretos'un oğlu Barsama'yı hapisten çıkarttı. Şihne İsmail ve Barsama, Philaretos'a karşı iş birliği

⁷⁸² Suryanî Mihail, s. 32; Ebû'l-Farac, I, s. 331; Umar, s. 87; Kesik, "Cenâbi'ye Göre Türkiye Selçukluları", s. 229.

⁷⁸³ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 312; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 261; Ebû'l-Farac, I, s. 331; Urfalı Mateos, s. 147-161; Münecimbaş, II, s. 6; Kaşgarlı, s. 105; Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu –Ermeni İlişkileri*, s. 22.

⁷⁸⁴ Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, s. 83; Ymanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 121; Ali Sevim, "Süleymanşah'ın Kuzey-Suriye Seferi ve Sonuçları", *TKAD*, XXVVI, Ankara 1988, s. 7; Runciman, I, s. 57.

⁷⁸⁵ Süleyman-Şah'ın Antakya seferi esnasında Philaretos'un nerede olduğu hakkında değişik görüş ve kayıtlar vardır. Bu hususta bkz. İbnü'l-Esîr, VIII, s. 312; Ebû'l-Farac, I, s. 331; Sıbt, İbnü'l-Cevzî, s. 261; Urfalı Mateos, s. 161; Aksarayî, s. 14; Anna Komnena, s. 194; Münecimbaş, II, s. 6; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 100; Honigmann, s. 121; Göksu, "Târîh-i Güzîde'ye Göre Rûm (Anadolu) Selçukluları", s. 25; Merçil, "Selçukluların Anadolu'ya Gelişlerinden Haçlı Seferlerinin Başlangıcına kadar Urfa'nın Durumu", s. 469; Muharrem Kesik, "Cenâbi'ye Göre Türkiye Selçukluları", s. 229.

⁷⁸⁶ Honigmann, Philaretos'un Urfa'da kendisine vekil olarak bıraktığı kişinin İranlı olduğunu yazmaktadır. Aynı görüş Ebû'l-Farac tarafından da desteklenmektedir. Aslen Ermeni olan Urfalı Mateos, Süleyman-Şah'ın Antakya üzerine geldiğinde şehrin herşeyden habersiz olğunu belirttiği gibi İsmail hakkında da herhangi bir bilgi vermemektedir. Ali Sevim ise kesin olmamakla birlikte Philaretos'un kendi yerine vekil olarak bıraktığı İsmail'in muhtemelen Türk olduğunu belirtmektedir. Karşılaştırmalar için bkz. Ebû'l-Farac, I, s. 331; Urfalı Mateos, s. 161; Honigmann, s. 121; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 120.

yaparak şehri Süleyman-Şah'a teslim etmek üzere anlaştılar. Hapisten kurtulan Barsama bizzat kendisi İznik'e giderek⁷⁸⁷ Süleyman-Şah'ı Antakya'nın fethine teşvik etti.⁷⁸⁸

Antakya'daki son durumdan haberdar olan Süleyman-Şah, yerine vekil olarak Ebu'l-Kasım'ı İznik'te bıraktıktan sonra 300 atlı ve birçok kişiden⁷⁸⁹ oluşan askerleri ile birlikte Antakya'yı feth⁷⁹⁰ etmek için harekete geçti.⁷⁹¹ Süleyman-Şah, şehre hâkim olmak isteyen Suriye Selçuklu hükümdarı Tac üd-Devle Tutuş ile Antakya'dan her yıl Büyük Selçuklu Devleti adına vergi almakta olan vasal Musul emîri Şeref üd-Devle Müslim'in kendisinin geldiğini haber alabilecekleri ve şehre karşı herhangi bir askeri müdahale yapabilecekleri ihtimalini dikkate alarak gündüzleri dinlenip geceleri ise hızlı bir şekilde hareket ederek 12 günde⁷⁹² Anadolu'yu baştanbaşa katederek Antakya

⁷⁸⁷ Sibt İbnü'l-Cevzî, Barsama'nın İznik'e gitmediğini, onun Süleyman-Şah'a Antakya'yı feth etmek üzere gelmesi halinde şehri kendisine teslim edeceğini bildiren bir mektup göndererek, onu, Antakya'ya davet ettiğini kaydetmektedir. Müneccimbaşı, İbnü'l-Esîr ve Cenâbî de bu görüşü destekleyerek Philaretos'a karşı anlaşılan İsmail ve Barsama'nın Süleyman-Şah'a mektup yazarak onu Antakya'ya davet ettiğini aktarmaktadır. Aksarayî, Türklerin bir emîrinin Urfa ve Birecik'e yerleşmiş olan Süleyman-Şah'ın yanına giderek Antakya şehrinin hâkimi ve onun askerlerinin şehirde olmadıklarını bildirdiğini belirtmektedir. Cahen, Philaretos'a düşman olan Antakya'daki bir yerli gruptan, Süleyman-Şah'a bir çağrı geldiğini belirtmekle birlikte bu çağrının nasıl yapıldığı hakkında da bilgi vermemektedir. Karşılaştırmalar için bkz. İbnü'l-Esîr, VIII, s. 312; Sibt İbnü'l-Cevzî, s. 261; Aksarayî, s. 14; Müneccimbaşı, II, s. 6; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 92; Kesik, "Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları, s. 229-230.

⁷⁸⁸ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 312; Anna Komnena, s. 194; Ebû'l-Farac, I, s. 331; Müneccimbaşı, II, s. 6; Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 122; Kafesoğlu, *Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, s. 84; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 40.

⁷⁸⁹ Aksarayî, Süleyman-Şah'ın emri altında bulunan asker sayısının bin kişi olduğunu. Kafesoğlu ise 280 kişi olduğunu aktarmaktadır. Urfalı Mateos, Süleyman-Şah'ın emri altında 300 kişi bulunduğunu aktarmaktadır. İbnü'l-Esîr, Süleyman-Şah'ın emri altında 300 süvari ve çok sayıda piyade olduğunu aktarmaktadır. Karşılaştırma için bkz. İbnü'l-Esîr, VIII, s. 312; Aksarayî, s. 14; Urfalı Mateos, s. 161; Kafesoğlu, *Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, s. 84.

⁷⁹⁰ Cahen, Süleyman-Şah'ın Antakya üzerine seferi hakkında Alexios'un, onun ile bir anlaşma yaparak Orta ve Doğu Anadolu'yu, yani Philaretos ve öteki düşmanlarının ülkelerini ona bırakmış olmasının mümkün olduğunu aktarmaktadır. Ayrıca Ebu'l-Farac, Süleyman-Şah'ın Antakya seferine çıkmadan önce oğlu Kılıç Arslan'ı İznik'te bıraktığını aktarmaktadır. Bkz. Ebû'l-Farac, I, s. 331; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 91.

⁷⁹¹ Anna Komnena, s. 194; İbnü'l-Esîr, VIII, s. 312; Sevim, "İbnü'l-Kalânisi'nin Zeylü Tarih-i Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklular ile İlgili Bilgiler I (H. 436-500/1044-1106-1107), s. 13.

⁷⁹² Aksarayî, Süleyman-Şah'ın, Antakya'yı feth etmek için hareketinin beşinci gününün gece yarısında Antakya'ya ulaştığını aktarmaktadır. Anonim Selçukname, Süleyman-Şah'ın Antakya'ya hareketi için şöyle demektedir: "Süleyman-Şah, askerlerini Fırat'tan gemisiz öyle bir geçirdi ki hiçbir kimse boğulmadı". Ebû'l-Farac, Süleyman-Şah'ın Philaretos'un Antakya'da olmadığını haber aldığı anda bu şehri ele geçirmek için hemen gemileri hazırlattığını aktarmaktadır. İbnü'l-Esîr de Ebû'l-Farac'ın aktardıklarını desteklemektedir. İbnü'l-Esîr ve Müneccimbaşı, Süleyman-Şah'ın emri altındaki askerler ile deniz yolu ile hareket ettiklerini ve daha sonra karaya çıktıktan sonra sarp dağları, çok dar ve zor boğazlardan geçerek Antakya'ya ulaştığını aktarmaktadır. Osman Turan, Süleyman-Şah'ın emri altındaki askerlerini gemilere bindirerek Âsi nehri üzerinden ani bir şekilde Antakya önlerine ulaştırdığını aktarmaktadır. Karşılaştırma için bkz. İbnü'l-Esîr, VIII, s. 312; Ebû'l-Farac, I, s. 331; Aksarayî, s. 14; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 100-101; Müneccimbaşı, II, s. 6; *Anonim Selçukname* s. 24.

önlerine ulaştı.⁷⁹³ Süleyman-Şah, Antakya'ya yaklaşıncı Ümraniye çiftliği halkını, kendisinin geldiğini Antakya ahalisine haber vermeleri ihtimaline karşı hepsini öldürttü.⁷⁹⁴

Antakya önlerinde atlı kuvvetleri ile kendisine katılan Mencek-oğlu adlı bir Türkmen beyi ile birlikte Süleyman-Şah, kendisiyle işbirliği yapan Şihne İsmail ve Barsama'nın yardımları ile Faris kapısı civarındaki burçların şerefelerine merdivenler dayayarak ve ipler attırarak askerlerini şehrin içine gizlice soktu. Sabahleyin Türk askerlerinin haykırışı ile uyanan halk, onların kendilerine bir şey yapmadığını görünce hiçbir tepki göstermedi. Süleyman-Şah ve askerlerini karşılarında gören Philaretos'un askerlerinin bir kısmı kaçtığı gibi bir kısmı da burçlara kapandı. Yerli halkın bir kısmı iç kaleye sığındı, bir kısmı da surlardan ipler ile inerek kaçtı. Böylece 12 Aralık 1084'te şehri ele geçirdi. Süleyman-Şah, emrindeki askerler ile birlikte kendisine direnmekte olan yerli halkın bir kısmının ve Philaretos'un askerlerinin bir miktarının sığındığı iç kaleyi kuşattığı gibi kendisine karşı koyanların hepsini mağlup etti. Açlık ve susuzluğa fazla dayanamayan iç kale, şehrin alınmasından bir ay sonra 12 Ocak 1085'te ele geçirildi.⁷⁹⁵ Böylece Süleyman-Şah, Anadolu'ya geçerken kendisinin ve birkaç defa da emir Afşin'in kuşatıp ele geçiremediği, ortaçağda ve Hristiyanlık tarihinde çok meşhur olan bu tarihi şehri M. 969 (H. 358) yılından beri işgal eden Rumların ve Philaretos'un elinden kurtarmış oldu.⁷⁹⁶

Süleyman-Şah, halka hiç dokunmayarak "aman" verdi, alınan esirleri de salıverdi. Türk askerlerine, "*Hıristiyan halka iyi davranmaları, onlardan hiçbir şey almamaları, evlerine girmemeleri ve kızlarıyla da evlenmemeleri*" hususlarında buyruk çıkarttı ve halka son derecede iyi muamelelerde bulunup adil davrandı. Süleyman Şah, fetih esnasında şehrin tahrip edilen kısımlarının tamir edilmesini ve yağma olarak ele

⁷⁹³ Anna Komnena, s. 194; Aksarayî, s. 14; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 120-121; Sevim, "Süleymanşah'ın Kuzey-Suriye Seferi ve Sonuçları", s. 71; Kafesoğlu, *Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, s. 84.

⁷⁹⁴ Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 122; Kesik, "Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları", s. 230.

⁷⁹⁵ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 312; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 261; Ebû'l-Farac, I, s. 329-331; Aksarayî, s. 14; Urfalı Mateos, s. 161; Azimî, s. 24; İbn Kesîr, XII, s. 257; Münecimbaşı, II, s. 6; Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 122-123; Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, s. 84; Sevim, *Suriye ve Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*, s. 58; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 108; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 101; Honigmann, s. 122; Sevim, "İbnü'l-Kalânisi'nin Zeylû Tarih-i Dimaşk Adlı Eserinde Selçuklular ile İlgili Bilgiler I, (H. 436-500/1044-1106-7)", s. 13; Kesik, "Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları", s. 230.

⁷⁹⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 101.

geçirilen bütün eşyaların şehir dışına çıkarılmayarak ucuz bir fiyat ile şehir içinde satılmasını emretti.⁷⁹⁷

Süleyman-Şah, şehri ele geçirdikten sonra Kawsyana adlı Mar Cassianus'un (Kısiyan) büyük kilisesini açtırıp içindeki değerli eşya, altın ve gümüş kaplar gibi eşyaları aldırıldı ve burasını camiye çevirtti.⁷⁹⁸ 17 Aralık 1084 Cuma günü maiyetindekiler ile beraber 120 müezzinin okuduğu ezanın ardından ilk Cuma namazını bu camide kıldı.⁷⁹⁹ Süleyman-Şah, Antakya'daki Hristiyan halkın ricası üzerine, şehirde Meryemana ve Azizcercis adlarında iki kilisenin yapımına izin verdi.⁸⁰⁰

Süleyman-Şah, Antakya'yı feth ettikten hemen sonra bir elçi⁸⁰¹ göndererek Antakya şehrinin tamamen ele geçirildiğini Melikşah'a bildirdi.⁸⁰² Süleyman-Şah, hutbeyi Melikşah adına okuttu. Süleyman-Şah, bu şehri korumaya devam ederken şehri kime teslim edeceği konusunda ferman gelene kadar emîr ve melik sıfatını da kullanmadı. Sultan Melikşah da Antakya'nın fethiyle ilgili müjdeyi ilan etti ve halk kendisini tebrik etti.⁸⁰³ Şair Âbiverdî bu büyük fetih münasebetiyle Süleyman-Şah'a bir kaside yazdı.⁸⁰⁴

Süleyman-Şah, Antakya'nın fethinden sonra buraya bağlı Gaziantep, İskenderun, Bagras, Samandağı, Derbesak, Artah, Hârim, Telbâşir kent ve kalelerini birer birer fethetti.⁸⁰⁵ Böylece yeni feth ettiği bölgeleri de kendi hâkimiyet sahası içine

⁷⁹⁷ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 312; Ebû'l-Farac, I, s. 331; Urfalı Mateos, s. 161; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 262; Münecimbaşı, II, s. 6-7; Honigmann, s. 122; Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu Ermeni İlişkileri*, s. 23.

⁷⁹⁸ Süleyman-Şah tarafından Türk-İslam fetihlerinde değişmez bir adet olan feth edilen yerdeki en büyük kilisenin camiye çevrildikten sonra ilk Cuma namazının bu camide kılınması uygulamasının Antakya'da uygulandığını görmekteyiz

⁷⁹⁹ Ebû'l-Farac, I, s. 331; Yımanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 123; Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, s. 84; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 92; Sevim, *Anadolu Fatih Kutalmışoğlu Süleymanşah*, s. 32; Köymen, "Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devletinin Kuruluşu", s. 78.

⁸⁰⁰ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 121; Mustafa Keskin, "Gazi Süleyman Şah ve Türkiye Devleti'nin Kuruluşu", *Türkler*, Ankara 2002, VI, s. 533.

⁸⁰¹ Aksarayî ve Kâzvinî, "Sultan Melikşah Antakya'nın fethini haber aldığı anda ona bir elçi ile hil'at gönderdi. Sultan, Antakya ve Haleb'i de ona bıraktı. Sultan'ın elçisi bu haberi Süleyman-Şah'a bildirmek için onun yanına hareket etti. Elçi yoldayken Süleyman-Şah'ın Tutuş tarafından öldürüldüğü haberini alınca geri döndüğünü" yazmaktadırlar. Osman Turan, Süleyman-Şah'ın Antakya'yı feth ettikten sonra Sultan Melikşah'a elçi gönderdiği ve onun da bu fetihden dolayı çok memnun olduğu bilgisinin doğru olsa bile iki amcazadenin arasındaki ilişkilerin düzeldiğini söylemenin doğru olamayacağını aktarmaktadır. Karşılaştırmalar için Bkz. Aksarayî, s. 15; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 102; Göksu, "Târîh-i Güzîde'ye Göre Rûm (Anadolu) Selçukluları", s. 25-26.

⁸⁰² Ali Sevim, "Süleyman Şah I", *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 2010, XXXVIII, 105.

⁸⁰³ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 312; Aksarayî, s. 14; Münecimbaşı, II, s. 7; Turgal, s. 7.

⁸⁰⁴ Turan, "Süleyman-Şah I, Süleyman-Şah b. Kutalmış, Rukn Al-Din (?- 1086)", s. 741.

⁸⁰⁵ Sevim, *Anadolu Fatih Kutalmışoğlu Süleymanşah*, s. 33.

alan Süleyman-Şah, yeni feth ettiği bütün kaleleri ve kasabaları adamlarına ve maiyyetindekilere ikta⁸⁰⁶ etti.⁸⁰⁷

Elindeki toprakları birer birer kaybeden Philaretos, çareyi Sultan Melikşah'a sığınmakta buldu. Philaretos, Sultan Melikşah'ın yanına giderken ona takdim etmek üzere çok miktarda altın, gümüş ve kıymetli hediyeler de bulunmaktaydı. Sultan'ın huzuruna çıkan Philaretos, ona vergi vermeyi ve onun adına hutbe okutmayı kabul etti ve merasimle de Müslüman olup sünnet edildiyse de, Urfa halkının nefretini kazandığı için Philaretos'a Urfa hâkimliği verilmemiş sadece Maraş onun idaresine verilmiştir. Philaretos, bir müddet burada kaldıktan sonra öldü.⁸⁰⁸

6.8. KURZÂHİL SAVAŞI

Süleyman-Şah'ın hiçbir müdahaleye meydan vermeden Elcezire ve Şam yollarının kilit noktası olan müstahkem Antakya şehrini feth etmesi ve Haleb kapılarına dayanması, özellikle Haleb'i ele geçirip yönetimi altına alarak Kuzey Irak ve Kuzey Suriye'de bağımsız bir hâkimiyet kurma planı içinde olan Selçuklu vasalı Musul emîri Şeref üd-Devle Müslim'i endişeye düşürdü.⁸⁰⁹ Antakya'nın Süleyman-Şah tarafından feth edildiği haberini alan Müslim, savunma amacıyla Haleb'e 2.000 atlı kuvvet sevk etti.⁸¹⁰ Müslim, daha önce Antakya'ya sahip olan Ermeni Philaretos'tan 30.000⁸¹¹ dinar yıllık vergi almaktaydı. Müslim, Antakya şehri Türkiye Selçuklu Devleti'nin eline geçince, Süleyman-Şah'a haber göndererek Antakya şehriden aldığı vergiyi bu sefer de ondan istedi ve aksi takdirde Sultan Melikşah'a isyan etmiş olacağını bildirdi.⁸¹² Süleyman-Şah, Müslim'in bu talebini aldıktan sonra ona şu cevabı gönderdi: “*Sultan'a itaat meselesine gelince. İtaat benim uygulayp yapa geldiğim şeydir; hutbeyi onun adına okutur, ülkede sikkeyi de onun adına bastırırım. Sultan'a Allah'ın Antakya ve diğer küffâr şehirlerinin fethini ancak kendisinin yüzü suyu hürmetine bana nasip*

⁸⁰⁶ İkta, Sultan Melikşah'ın saltanatının 2. yılında yani 1073 yılından itibaren uygulamaya konuldu ve 15. Yüzyıldan itibaren de ülkenin her tarafında yaygınlaştırıldı. Bkz. Sadi. S. Kucur, “İktâ”, *DİA*, İsam Yay., İstanbul 2000, XXII, 47.

⁸⁰⁷ Kesik, “Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları”, s. 230.

⁸⁰⁸ Ebû'l-Farac, I, s. 333; Urfalı Mateos, s. 171; Demirkent- Korkmaz, s. 106.

⁸⁰⁹ Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, s. 86; Sevim, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, s. 34.

⁸¹⁰ Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 262.

⁸¹¹ Aksarayî, Müslim'in Antakya'nın önceki hâkimi olan Philaretos'tan ve Süleyman Şah'tan istediği yıllık verginin 300.000 dinar olduğunu aktarmaktadır. Bkz. Aksarayî, s. 15.

⁸¹² Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 107; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 92; Honigmann, s. 122; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 122; Koca, “Türkiye Selçuklu Devletinin Özellikleri”, s. 20; Köymen, “Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devletinin Kuruluşu”, s. 78-79.

ettiğini bildirdim. Benden önceki Antakya hakiminin gönderdiği harac'a gelince; o bir kafirdi, bu sebeple hem kendisinin hem de adamlarının baş vergisini (cizye) gönderiyordu. Ama ben Allah'a şükür Müslümanım, bu yüzden bu mülk İslam'a girdiği için baş vergisi istenemez" diyerek Müslim'in istediği parayı göndermeyi reddetti.⁸¹³

Süleyman-Şah'ın, Antakya'nın haracını vermek istemediği haberini alan Şeref üd-Devle Müslim, ona isteklerini zorla kabul ettirmek, daha doğrusu Antakya'dan Süleyman-Şah'ı çıkartarak kendi ülkesinin güvenliğini sağlamak amacıyla askerî hazırlıklara girişti. Hemen harekete geçen Müslim, emri altındaki askerlerine Antakya civarını yağmalattı.⁸¹⁴ Müslim'in bu hareketine çok kızan Süleyman-Şah da asker gönderip Haleb yöresini yağmalattı. Haleb yöresinin yağma ettirilmesi üzerine malları yağma edilen kimseler, şikâyet amacıyla Süleyman-Şah'ın yanına gittiler. O da bu yağma olayı nedeniyle onlardan özür diledi ve "Bu Müslümanları yağma olayı bizim töremiz değildir. Ancak sizin emiriniz beni kâfir yerine koyduğu için bu yağma yapıldı" dedi ve daha sonra yağma edilen malların geri verilmesini emretti.⁸¹⁵

Haleb Ahdâsı İbnü'l-Huteyfi'nin Müslim'e gönderdiği mektupta: "Süleyman-Şah'ın Antakya'da halka adil ve insafli davrandığı haberi, Haleb'de yayılmış durumdadır. Korkarım ki Haleb halkı da ona haber gönderip⁸¹⁶ kentin kendisine teslimi hususunu ona bildirirler" demektedir.⁸¹⁷ Müslim, içinde bulunduğu durumun ne kadar tehlikeli bir hal aldığına anlayınca Süleyman-Şah'a karşı ittifak yapmak için daha önce kendisini Âmid surlarında kurtaran eski dostu Artuk Bey'e⁸¹⁸ başvurdu. Artuk Bey de

⁸¹³ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 313; Sıbt, İbnü'l-Cevzî, s. 262; Aksarayî, s. 14-15; Münecçimbaşı, II, s. 7; Kesik, "Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları", s. 230; Göksu, "Târih-i Güzide'ye Göre Rûm (Anadolu) Selçukluları", s. 25; Koca, "Türkiye Selçuklu Devletinin Özellikleri", s. 20.

⁸¹⁴ Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, s. 86; Kesik, "Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları", s. 230; Doğan Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi I-IV*, Tekin Yay., İstanbul 1999, IV, s. 1588.

⁸¹⁵ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 313; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 262.

⁸¹⁶ Osman Turan, Haleb'e bağlı kasabaların Süleyman-Şah'ın idaresine geçmeyi tercih ettiklerini ve Haleb'li bazı ileri gelenlerin Antakya'ya gidip onu Haleb'e davet ettiğini aktarmaktadır. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 103.

⁸¹⁷ Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 262.

⁸¹⁸ M. Altay Köymen, Ali Sevim, M. Halil Yınanç ve Erdoğan Merçil, Sultan Melikşah'ın, Artuk'u Anadolu fütuhâtından alarak geri çağırmasının nedeni olarak Kutalmış-oğullarının onu, sultan katında şikâyetine bağlamaktadırlar. Artuk ile Süleyman-Şah arasındaki düşmanlığın da bundan kaynaklandığını ve Artuk'un Süleyman-Şah ile arasındaki bu nefretten dolayı Müslim ile ittifak ettiğini de buna eklemektedirler. Osman Turan ise Sultan Melikşah'ın Kavurd ile giriştiği hükümdarlık mücadelesinde kendisine yardım etmesi nedeniyle Artuk'u Anadolu'dan geri çağırıldığını aktarmaktadır. Turan, buna ek olarak Yınanç'ın Artuk Beyin 1076 yılına kadar Anadolu'da faaliyetlerde bulunduğunun imkansız olduğunu bildirmektedir. Ayrıca Artuk Bey, Amid kuşatması esnasında Fah'ud-devle Cehîr ile bozuşt ve bu kuşatmadan ayrıldı. Artuk Bey, kuşatmadan ayrıldıktan ve Sultan Melikşah'a da gücendikten sonra

Müslim'in ittifak yapma talebini kabul ederek onun ile birleşmeye karar verdi. Artuk Bey ile Müslim arasında yapılan anlaşma şöyleydi:⁸¹⁹

1. Müslim, Artuk Bey gibi Sultan Melikşah'a tâbiliten ayrılacak,
2. Suriye ve Filistin Selçuklu Devleti hükümdarı Tutuş, Büyük Sultan olarak tanınacak,
3. Sünnî Bağdat Abbasi Halifeliği'nden irtibatları kesilerek Şif Mısır Fâtımî Halifeliği'ne bağlanılacak.⁸²⁰

Bu anlaşma ile beraber Büyük Selçuklu Devleti'ne karşı bir ittifak girişimine geçilmiş olunuyordu. Yapılan anlaşma bir yandan Tutuş'a anlatılırken, Mısır Fâtımî Halifeliği ile de bir elçi aracılığıyla müzarekeler başlatıldı. Müslim bir yandan böyle büyük bir siyasal girişimde bulunurken, öbür yandan da Süleyman-Şah'a karşı Haleb'i savunmak amacıyla süratle hazırlıklara girişti.⁸²¹

Müslim, Artuk Bey ile yaptığı anlaşmanın akabinde gelecek olan yardımı beklemeden Ukayl-oğulları, Nümeyr-oğulları, Kilâb-oğulları, Haleb Ahdâsı'nın emrindeki askerlerden ve Sümeysat (Samsat) Ermenilerinden oluşturduğu daha ziyade Arap ve Türkmenlerden meydana getirilen 6.000 kişilik orduyla Halep'ten çıkıp Antakya'ya doğru hareket etti. Bu hareket esnasında Türkmen Beylerinden Çubuk Bey de Müslim'in yanında yer almaktaydı. Öte yandan Müslim'in hareket ve girişimlerini yakından takip eden Süleyman-Şah da derhal 4.000 kişilik ordusuyla onu karşılamaya çıktı.⁸²² Süleyman-Şah, muharebeye tutuşmaktan sakınıp, bir sulh girişiminde bulundursa da başarılı olmadı. Bunun üzerine iki ordu 23 Haziran 1085'te Haleb ile

---

Suriye'ye gitti. Artuk Bey Suriye'ye ulaştığında Sultan Melikşah'ın kendisine gönderdiği hil'at ve 5.000 dinarı getiren iki elçi ile görüşmesine rağmen geri dönmedi. Artuk bey, elçilere “*ben Sultan'ın topraklarını Süleyman-Şah'tan korumak için Haleb'e gidiyorum*” cevabını vererek onları memnun edip geri gönderdi. Kendisi de Şam'a giderek Tutuş'a katıldı. Karşılaştırmalar için bkz. Ebû'l-Farac, I, s. 332; Sibt İbnü'l-Cevzî, s. 268-269; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 83-104; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 104; Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 103; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 105; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, s. 89; Sevim, “Artukluların Soyu ve Artuk Bey'in Siyasi Faaliyetleri”, s. 128; Faruk Sümer, “Selçuklular Devrinde Türk Beyleri V”, s. 12-16; Zeki Teoman, “Artukoğulları”, *HTM*, II (10), (Ekim 1977), s. 45; İbrahim Artuk, *Artuk Beğ*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1988, s. 17-18; Artuk, *Artuk Oğulları Tarihi*, s. 9.

⁸¹⁹ Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, s. 64-65.

⁸²⁰ Sibt İbnü'l-Cevzî, s. 269; Sevim, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, s. 35.

⁸²¹ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 124.

⁸²² Sibt İbnü'l-Cevzî, s. 267; Sevim, *Suriye –Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*, s. 60; Köymen, “Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu”, s. 79; G. Öğün Bezer, “Harput'ta Bir Türkmen Beyliği Çubukoğulları”, *Belleten*, LXI (230), (Nisan 1997), s. 78; Göksu, “Târîh-i Güzide'ye Göre Rûm (Anadolu) Selçukluları”, s. 25.

Antakya arasında Amik ovasına akan Afrîn çayı üzerinde, Kurzâhil⁸²³ mevkiinde karşılaştılar. Savaşın başlamasıyla beraber Çubuk Bey'in, emri altındaki Türkmenler ile beraber Süleyman-Şah'ın tarafına⁸²⁴ geçmesiyle müttefik Arap kuvvetleri ile Müslim mağlup edildi. Müslim, mücadelede bir mızrak darbesiyle öldürüldü ve Haleb kapısında defnedildi.⁸²⁵

6.9. SÜLEYMAN-ŞAH'IN TUTUŞ İLE SAVAŞI VE ÖLÜMÜ

Süleyman-Şah, Müslim'i bertaraf ettikten sonra hareketine devamla Haleb üzerine yürüyerek şehri kuşattı.⁸²⁶ Antakya'nın zaptından sonra Müslim'in ortadan kaldırılması ve son olarak da Haleb'in kuşatılması üzerine artık Süleyman-Şah ile Büyük Selçuklular mücadelesi çok nazik bir safhaya girdi.⁸²⁷ Süleyman-Şah'ın Haleb'i kuşattığı esnada şehir İbnü'l Huteyî'nin, kale ise amcasının oğlu Salim b. Malik'in idaresi altındaydı.⁸²⁸ Süleyman-Şah, Haleb'i bir aya yakın bir süre kuşattıysa da başarılı olamayarak kuşatmayı kaldırdı.⁸²⁹ Süleyman-Şah, şehri kuşattığı esnada Huteyî'ye haber göndererek şehrin kendisine teslim edilmesini istedi.⁸³⁰ Huteyî, ise Süleyman-Şah'a Haleb şehrini teslim etmek istemediğinden dolayı onu oyalayıp zaman kazanmaya çalıştı. O, *“şehrin teslimi hususunda Sultan Melikşah'a haber gönderdiğini, ancak ondan emir aldıktan sonra şehri teslim edebileceğini, haber gelinceye kadar da*

⁸²³ İbnü'l-Esîr, savaşın Antakya'ya bağlı bir yerde olduğunu belirtmektedir. İbnü'l-Cevzî, İki tarafın Sıffin ırmağı yakınlarında savaşa tutuştuklarını aktarmaktadır; Urfalı Mateos ise savaşın Bızah denilen bir yerde meydana geldiğini aktarmaktadır. İbnü'l-Kalânîsî bu karşılaşmanın İfri ırmağı üzerindeki Kurzâhil'de yapıldığını aktarmaktadır. Aksarayî ise karşılaşma yerini Harim olarak aktarmaktadır. Karşılaştırmalar için bkz. İbnü'l-Esîr, VIII, s. 313; Urfalı Mateos, s. 164; Aksarayî, s. 15; Sevim, “İbnü'l-Cevzî'nin Mir'âtü'z-Zaman Fî Tarihi'l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler III. Sultan Melikşah Dönemi” s. 65; Sevim, “İbnü'l-Kalânîsî'nin Zeylü Tarih-i Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklular ile İlgili Bilgiler I (H. 436-500/1044-1106-7)”, s. 14.

⁸²⁴ Müslim'in yanında Türkmen Beylerinden Çubuk'un bulunması, bu mücadelede Selçuklu sultanının gizlice Arap vasalını tuttuğu ihtimalini kuvvetlendirirse de savaş esnasında Çubuk Bey'in Müslim'den ayrılarak Süleyman-Şah'ın tarafına geçmesi bunu çürütmektedir. Bkz. Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 108.

⁸²⁵ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 313; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 267-268; Urfalı Mateos, s. 164; Azimî, s. 25; İbn Kesîr, XII, s. 257; Aksarayî, s. 15; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 103; Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, s. 87; Honigmann, s. 122; Sevim, “İbnü'l-Kalânîsî'nin Zeylü Tarih-i Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklular ile İlgili Bilgiler I (H. 436-500/1044-1106-7)”, s. 14; Bezer, s. 78; Koca, “Türkiye Selçuklu Devletinin Özellikleri”, s. 20; Kesik, “Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları”, s. 231.

⁸²⁶ Azimî, s. 25; Sevim, “İbnü'l-Kalânîsî'nin Zeylü Tarih-i Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklular ile İlgili Bilgiler I (H. 436-500/1044-1106-7)”, s. 14; Kesik, “Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları”, s. 231.

⁸²⁷ Sevim-Merçil, s. 91-92.

⁸²⁸ Coşkun Alptekin, “Türkiye Selçukluları”, *DGBİT*, Çağ Yay., İstanbul 1989, VIII, 217.

⁸²⁹ Sevim, “İbnü'l-Kalânîsî'nin Zeylü Tarih-i Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklular ile İlgili Bilgiler I (H. 436-500/1044-1106-7)”, s. 14; Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, s. 87-88.

⁸³⁰ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 319.

kendisine mühlet verilmesini” bildirdi ve ona, bir miktar para gönderdi.⁸³¹ Huteytî, durumun vahametini anlıyarak Sultan Melikşah’a bir mektup yazıp meydana gelen olayları bildirdi ve onu ya kendisinin gelmesi ya da saldırıya geçen Süleyman-Şah’ı uzaklaştıracak bir yardımcı kuvvet göndermesi hususunda tahrik ve teşvik etti.⁸³² Tekiş isyanı nedeniyle meşgul olan Sultan Melikşah’tan cevap gelmediğini gören Huteytî, bir başka vassal devlet olan Suriye Selçuklu Devleti hükümdarı ve Sultan Melikşah’ın kardeşi Tutuş’tan yardım isteyerek, gelip Haleb’i teslim almasını istedi. Huteytî, bu iki Selçuklu devletini birbirine düşürmeyi, böylece de mevcut konumlarını muhafaza etmeyi planlamaktaydı.⁸³³

Süleyman-Şah, Haleb’teki taraftarlarını ve aleyhtarlarını başbaşa bırakarak Müslim’in askerlerini takibe girişti. Onları mağlup ederek çöle kaçmalarına neden oldu.⁸³⁴ O, hareketine devam ederek Ma'arratü'n-Nu'mân ve Kefertâb üzerine yürüyerek bu yerleri teslim aldı. Burdan Şeyzer üzerine yürüyüp orayı vergiye bağladı. Ardından Hıms (Humus) şehrine yürüse de burayı alamadan Latmîn şehrine saldırıp teslim aldı. Hareketine devam eden Süleyman-Şah, Kınnesrîn’i feth ederek bu kaleyi tamir ettirdi.⁸³⁵ Tutuş’un yönetim bölgesine girmemek amacıyla daha güneye inmeyen Süleyman-Şah, Antakya gibi Kuzey Suriye’nin en önemli kenti olan ve kuzeyden güneye uzanan ticaret yolu üzerinde bulunan Haleb’e de hâkim olma fikrinden asla vazgeçmemekteydi.⁸³⁶ Süleyman-Şah, Kınnesrîn’de Müslim’in dul kalan eşi Menâ hatun ile evlendikten sonra tekrar Haleb üzerine hareket ettiğinde, iki defa Haleb’i kuşattığı halde alamayan Tutuş da Şam’dan bu bölgeye gitmek için yola çıktı. Süleyman-Şah ikinci defa Haleb’i muhasaraya başlayınca şehir halkı ona: *“Tutuş ile muharebeniz sonuçlandıktan sonra şehri size teslim edeceğiz”* cevabını verdi.⁸³⁷ Süleyman-Şah, Haleb’i kuşatmış olduğu esnada Tutuş’un kendisine karşı harekete geçtiği haberini alınca kuşatmayı kaldırarak ona doğru harekete geçti. Süleyman-Şah, seher vaktinde Tutuş’un yakınına vardı. Dağınık ve hazırlıksız olan Tutuş’un ordusu,

⁸³¹ Azimî, s. 25; Sevim, “Artukluların Soy ve Artuk Bey’in Siyasi Faaliyetleri”, s. 142.

⁸³² İbnü'l-Adîm, s. 124.

⁸³³ Sibt İbnü'l-Cevzî, s. 267-268; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 108; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler*, s. 92; Sevim, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, s. 37; Kesik, “Cenâbî’ye Göre Türkiye Selçukluları”, s. 231.

⁸³⁴ Osman Turan, “Süleyman-Şah I”, *İA*, MEB Yay., İstanbul 1979, XI, 215.

⁸³⁵ Kesik, “Cenâbî’ye Göre Türkiye Selçukluları”, s. 231.

⁸³⁶ Sevim, *Anadolu’nun Fethi*, s. 125.

⁸³⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 103.

Süleyman-Şah'ın iyice kendilerine yaklaşmasına kadar ondan haberdar değillerdi. Tutuş, Süleyman-Şah'ın geldiğini görür görmez askerlerini hemen savaş düzenine geçirdi.⁸³⁸ Bu esnada Tutuş'un yanında girdiği her savaştan galip ayrılmış olan Artuk Bey de bulunmaktaydı.⁸³⁹

İki tarafın ordusu Haleb'in üç mil yakınında bulunan Ayn Seylem⁸⁴⁰ mevkiinde 5 Haziran 1086 tarihinde karşı karşıya gelerek şiddetli muharebeye tutuştular. İki muharip taraf da Türk olmalarına rağmen birbirlerini merhametsizce kırıyor ve telef ediyorlardı.⁸⁴¹ Muharebe esnasında daha önceden Kurzâhil savaşında Süleyman-Şah'a katılmış olan Çubuk Bey ve bazı Türkmenler'in Tutuş'un tarafına geçmesi Süleyman-Şah'ın ordusunun bozulmasına sebep oldu.⁸⁴² Süleyman-Şah'ın ordusu, özellikle Artuk Bey'in Tutuş'un ordusunu çok iyi yönetmesi ve yiğitçe çarpışması karşısında kaçmaya başladı. Süleyman-Şah, dağılan ordusunu toparlayabilmek için çok büyük bir çaba harcadıysa da onların kaçmasına engel olamadı.⁸⁴³ Süleyman-Şah, hayatında ilk defa mağlup oldu. Başta veziri Hasan b. Tahir olmak üzere askerlerinin büyük bir kısmı esir edildi.⁸⁴⁴

Süleyman-Şah'ın, Tutuş karşı giriştiği mücadele sonucunda ölümü hakkında iki rivayet vardır. Bu rivayetlerin birincisine göre Süleyman-Şah intihar etmiştir. İkinci rivayete göre ise Süleyman-Şah savaş alanında Tutuş'un askerleri tarafından öldürülmüştür.

Birinci görüşü destekler nitelikte bilgi aktaran müelliflerden biri olan Anna Komnena, Süleyman-Şah'ın ölümü hakkında, "*Süleyman-Şah, ordusu kaçtıktan sonra*

⁸³⁸ İbnü'l-Esir, VIII, s. 319; Sıbt İbnü'l-Cevzi, s. 270; Aksarayî, s. 15; Sevim, "İbnü'l-Kalânisî'nin Zeylü Tarih-i Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklular ile İlgili Bilgiler I (H. 436-500/1044-1106-7)", s. 14.

⁸³⁹ İbnü'l-Esir, VIII, s. 319; Artuk, *Artuk Oğulları Tarihi*, s. 11.

⁸⁴⁰ İbnü'l-Adîm ve Cenâbî, iki tarafın Nâ'ûre'de karşı karşıya geldiğini kaydetmektedirler. Aksarayî bu karşılaşmanın Maarra yakınlarında olduğunu yazmaktadır. Karşılaştırmalar için bkz. İbnü'l-Adîm, s. 57; Aksarayî, s. 15; Kesik, "Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları", s. 231.

⁸⁴¹ Azimî, s. 25; Urfalı Mateos, s. 168-169; Ali Sevim, "Tutuş", *İA*, MEB Yay., İstanbul 1988, XII/II, 135.

⁸⁴² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 404; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 109; Mehmet Ersan-Mustafa Alican, *Sorularla Selçuklular Tarihi, Selçukluları Yeniden Keşfetmek, Büyük Selçuklular*, Timaş Yay., İstanbul 2012, s. 73; Bezer, s. 80.

⁸⁴³ İbnü'l-Esir, VIII, s. 319; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 92; Anna Komnena, s. 195; Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, s. 89; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 108; Sevim, *Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*, s. 62; Avcıoğlu, IV, 1588; Sümer, "Selçuklular Devrinde Türk Beyleri V", s. 17; Artuk, *Artuk Beğ*, s. 32; Ali Sevim, "Artuk b. Eksük", *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 1991, III, 414.

⁸⁴⁴ İbnü'l-Adîm, s. 57; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 105; Sevim, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, s. 37; Kesik, "Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları", s. 231.

kendisinin tehlikede olduğunu anlayarak savaş alanından uzaklaştı ve tehlikeden kurtulmuş olduğunu düşünerek kalkanını yere koyarak toprağın üzerine oturdu. Süleyman-Şah'ı takip eden birkaç Bey, onun yanına giderek Tutuş'un kendisini çağırdığını bildirdiler. Süleyman-Şah da Tutuş'un kendisini öldüreceğini anladığından kılıcını karnına saplayarak intihar etti” demektir.⁸⁴⁵

Ebû'l-Farac da Anna Komnena'nın anlattıklarını destekler nitelikte bilgi vermektedir. Ebu'l-Farac, Süleyman-Şah'ın ölümü hakkında, “Süleyman-Şah, kendi tarafının yenilmekte olduğunu görerek bir bıçakla intihar etmiştir. Çünkü cesedi yerde bulunduğu zaman karnında bir bıçak saplı olduğu görülmüştür” demektir.⁸⁴⁶

Aksarayî, Süleyman-Şah'ın ölümü hakkında, “İki taraf karşı karşıya geldiklerinde Süleyman-Şah'ın emirleri geri döndü. Süleyman Şah da yalnız kalınca kendini öldürdü” demektir.⁸⁴⁷

Kazvînî, Süleyman-Şah'ın ölümü hakkında, “Onun (Süleyman'ın) ümerâsı, Tutuş'un huzuruna giderek (onu) aldattılar. Süleymân, azap ve işkence korkusundan kendini helak etti” demektir.⁸⁴⁸

Urfalı Mateos, Azimî ve İbnü'l-Kalanîsî gibi müellifler Süleyman-Şah'ın savaş esnasında Tutuş'un askerleri tarafından öldürüldüğünü kaydederler.⁸⁴⁹

İkinci görüşe göre ise Süleyman-Şah, savaş esnasında Tutuş'un askerleri tarafından öldürüldü. Tutuş'un askerleri savaş alanında yakut ve altınlarla işlenmiş zırhlı birinin ölüsünü bulunca hemen Tutuş'a haber verdiler. Savaş alanına gelen Tutuş, Selçuk oğullarının ayaklarının birbirine benzemesinden dolayı bu kişinin Süleyman-Şah olduğunu teşhis etti.⁸⁵⁰ Tutuş, Süleyman-Şah'ın başında durarak, “biz sizlere zulmettik, yanımızdan uzaklaştırdık. Şimdi de öldürüyoruz” dedikten sonra gözyaşlarını sildi ve çok üzüldü. Tutuş'un bu sözleri Mikail oğullarının, Arslan Yabgu oğullarına karşı buldukları davranışların acı bir itirafı olarak kabul görmektedir.⁸⁵¹

⁸⁴⁵ Anna Komnena, s. 195.

⁸⁴⁶ Ebû'l-Farac, I, s. 333.

⁸⁴⁷ Aksarayî, s. 15.

⁸⁴⁸ Göksu, “Târîh-i Güzîde'ye Göre Rûm (Anadolu) Selçukluları”, s. 25.

⁸⁴⁹ Urfalı Mateos, s. 169; Azimî, s. 25; Sevim, “İbnü'l-Kalânîsî'nin Zeylû Tarih-i Dimaşk Adlı Eserinde Selçuklular ile İlgili Bilgiler I (H. 436-500/1044-1106-7)”, s. 14.

⁸⁵⁰ Sevim, *Suriye –Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*, s. 62.

⁸⁵¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 105; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 127.

Bazı kaynaklar ise Süleyman-Şah'ın ölümü hakkında kesin bilgiler verememektedir. Bunlardan Cenâbî, İbnü'l-Esîr, Müneccimbaşı, M. Altay Köymen, Ali Sevim gibi müellif ve araştırmacılar, Süleyman-Şah'ın Tutuş'a karşı giriştiği mücadelede başarısız olunca savaş alanında intihar ettiğini veya savaş alanında öldürüldüğünü aktarmaktadırlar.⁸⁵²

Tutuş, Süleyman-Şah'ı kefenlettirdikten sonra Halep Kapısı'nda Müslim'in kabrinin yanına defnettirdi.⁸⁵³ Bir müddet sonra da Tutuş, Hasan b. Tahir'i ve Süleyman-Şah'ın oğullarını Antakya'ya gönderdi.⁸⁵⁴ Sultan Melikşah, Süleyman-Şah'ın Tutuş tarafından öldürüldüğü haberini alınca çok üzüldü⁸⁵⁵ ve ona tehdit dolu bir mektup yazdı.⁸⁵⁶

Anadolu'da ilk Türk Devletini kurma şerefine sahip olan Kutalmış-oğlu Süleyman-Şah, Anadolu Fatihî ve Gazi unvanlarını almıştır. Bu büyük Türk hükümdarının Bizans'ın elinde bulunan Anadolu'yu feth edip, bugün üzerinde bağımsız bir devlet olarak yaşamakta olduğumuz bir Türk Yurdu, bir Türkiye haline getirilmesinde, çok şerefli ve eşsiz bir yeri vardır.⁸⁵⁷

Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu olan Süleyman-Şah'ın kendi adına para bastırıp, hutbe okutmuş olması tespit edilememiştir.⁸⁵⁸ Süleyman-Şah'ın ölümünden I. Kılıç Arslan'ın tahtı elde etmesine kadar sultansız kalan Türkiye devleti yine de varlığını koruyabildi. Bu da Türkiye Selçuklu Devleti'nin ne kadar sağlam esaslar üzerine kurulmuş olduğunu meydana koyar.⁸⁵⁹

⁸⁵² İbnü'l-Esîr, VIII, s. 319; Müneccimbaşı, II, s. 7; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 108; Sevim, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, s. 37-38; Kesik, "Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları", s. 231.

⁸⁵³ Urfalı Mateos, s. 169; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 127.

⁸⁵⁴ İbnü'l-Adîm, s. 57; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 105; Sevim, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, s. 37; Kesik, "Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları", s. 231.

⁸⁵⁵ Osman Turan, Sultan Melikşah'ın Süleyman-Şah'ın ölümüne üzüldüğünün doğru olduğunu fakat bunun siyasi davranış ve mücadeleler üzerinde bir tesiri olmadığını aktarmaktadır. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 105.

⁸⁵⁶ Aksarayî, s. 15; Müneccimbaşı, II, s. 8; Göksu, "Târîh-i Güzîde'ye Göre Rûm (Anadolu) Selçukluları", s. 25-26.

⁸⁵⁷ Sevim, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, s. 40.

⁸⁵⁸ Sevim, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, s. 29.

⁸⁵⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 106.

6.10. SULTAN MELİKŞAH'IN, SÜLEYMAN-ŞAH'IN OĞULLARINI İSFAHAN'A GÖNDERMESİ

Tutuş, Süleyman-Şah'ı bertaraf ettikten sonra Haleb'i ele geçirmek üzere hemen bu şehri kuşattı.⁸⁶⁰ Huteyti, Süleyman-Şah'a karşı uyguladığı ve onun ölümüne neden olduğu politikasını bu sefer de Tutuş üzerinde uygulamaya çalıştı.⁸⁶¹ Huteytî, Haleb'in teslimini isteyen Tutuş'a, “*durumu Sultana yazacağını ve ondan gelecek emre göre hareket edeceğini*” bildirdi. Huteytî, diğer taraftan Sultan Melikşah'a haber göndererek gelip şehri teslim alması için davet etti.⁸⁶² Halepliler Tutuş'un kuşatmayı kaldırması için Sultan Melikşah'ın ordusuyla bu bölgeye doğru geldiğini belirten mektupları gösterdilerse de kuşatmanın devam etmesine engel olamadılar.⁸⁶³ Huteytî'den nefret eden bazı Haleplilerin kent kapısını açmasıyla Tutuş şehri ele geçirdi.⁸⁶⁴

Sultan Melikşah, Kuzey Suriye hâkimiyeti için ortaya çıkan kargaşalığı yatıştırmak amacıyla bu bölgeye Kasım 1086'da bir sefer⁸⁶⁵ düzenledi. Emîrlerden Porsuk, Bozan, Kasîmüddeve Aksungur ve Yağısıyan'ın da bulunduğu bir orduyla İsfahan'dan Haleb'e doğru hareket etti.⁸⁶⁶ Sultan Melikşah'ın geldiğini haber alan Tutuş ve Artuk Bey, hemen kuşatmayı kaldırarak Dımaşk'a doğru hareket ettiler.⁸⁶⁷

Sultan Melikşah, yanında götürdüğü kumandanlarla beraber Haleb'e giderek şehri teslim aldı ve Aksungur'u da buraya şihne olarak atadı.⁸⁶⁸ Sultan Melikşah Haleb'teyken, Tutuş ona elçiler göndererek itaatini arz etti. Sultan ise ondan ” *Ya ikta yerinde oturmasını ya da kendini güvencede göreceği bir yere gitmesini istedi*”.⁸⁶⁹

⁸⁶⁰ Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 272; Sevim, “İbnü'l-Kalânîsi'nin Zeylû Tarih-i Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklular ile İlgili Bilgiler I (H. 436-500/1044-1106-7)”, s. 14.

⁸⁶¹ Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, s. 90.

⁸⁶² İbnü'l-Esîr, VIII, s. 320.

⁸⁶³ Sevim-Merçil, s. 107.

⁸⁶⁴ Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 272; Azimî, s. 25; Sevim, “İbnü'l-Kalânîsi'nin Zeylû Tarih-i Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklular ile İlgili Bilgiler I (H.436-500- 1044-1106-7)”, s. 14.

⁸⁶⁵ İbnü'l-Cevzî, Sultan Melikşah'ın Antakya seferi için “Sultan Melikşah, İsfahan'dan Antakya'ya, oradan da Bağdad'a gitti ve onun geçtiği yerlerden halktan zorla, ya da haksız bir şey aldığı asla duyulmadı” demektedir. Bkz. Ali Sevim, “İbnü'l-Cevzî'nin El-Muntazam Adlı Eserindeki Selçuklular ile İlgili Bilgiler (H. 430-485/1038-1092)”, s. 83.

⁸⁶⁶ Sevim, Suriye Selçuklu Melikliği”, *Türkler*, Ankara 2002, VI, 767.

⁸⁶⁷ İbnü'l- Esîr, VIII, s. 320; Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları*, s. 69.

⁸⁶⁸ Ali Sevim, “Bugyetü'taleb Fi Tarih-i Haleb'e Göre Emîr Ak-Sungur”, *TAD*, IV (6), Ankara 1966, s. 103.

⁸⁶⁹ Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 273-274.

Sultan Melikşah'ın kardeşi Tutuş'u cezalandırmadığını ve kendisine ikta olarak verilen bölgede hâkimiyetini devam ettirmesine izin verdiğini görmekteyiz. Ayrıca Sultan Melikşah, Kuzey Suriye'deki şehirlere yeni tayinler yaptı.⁸⁷⁰ Böylece Süleyman Şah'ın ölümü sebebiyle iki kardeş arasında ortaya çıkan gerginlik de sona ermiş oldu.⁸⁷¹

Sultan Melikşah, Halep'ten hareket ederek Aralık 1086'da Antakya'ya gitti. Antakya'da Süleyman-Şah'ın nâibi olarak bulunan Hasan b. Tahir, onu karşıladığı gibi, Süleyman-Şah'ın çocukları ve halk için ondan "aman" aldı. Şehri teslim alan Sultan Melikşah, Hasan b. Tahir'i aynı görevinde bırakırken yanında bulunan Yağısıyan'ı bir miktar asker ile birlikte Antakya'ya şihne olarak atadı.⁸⁷² Sultan Melikşah, Antakya'yı teslim aldıktan sonra maiyetiyle hareket ederek Akdeniz kıyılarına kadar ilerledi.⁸⁷³ O, Akdenize ulaştıktan sonra atını denizin sularına içine doğru sürdü ve kılıcını üç defa denize daldırarak "*işte Allah, İran denizinden bu denize kadar olan yerleri benim elime vermiştir*" dedi. Daha sonra Sultan, atından inerek şükür namazı kıldı ve yanındakilere babasının mezarına götürmek üzere kum almalarını istedi. Sultan, Antakya seferinden geri döndükten sonra bu kumları babası Alp Arslan'ın mezarı üzerine serpecek ve "*Ey Babam Alp Arslan, İşte sana müjde! henüz çocuk olarak bıraktığın oğlun dünyayı baştanbaşa feth etmiştir*" diyecekti.⁸⁷⁴

Sultan Melikşah, Akdeniz kıyılarından geri döndükten sonra Anadolu'yu Süleyman-Şah'ın oğullarına tevcih etmediği gibi I. Kılıç Arslan ve Kulan Arslan'ı (Davud) da tutsak olarak devletin merkezi olan İsfahan'a gönderdi ve her ikisine de iktâlar verdi.⁸⁷⁵ Sultan Melikşah'ın, Süleyman-Şah'ın çocuklarını merkeze sevk ederek Türkiye Selçuklu Devleti'ni başsız bırakmasında Mikail ve Arslan Yabgu oğulları arasında öteden beri devam edegelen rekabetin büyük rolü olduğu şüphesizdir. Fakat Sultan Melikşah'ı bu tutuma iten Türkiye Selçuklu Devleti'nin başında bulunanların ve bundan sonra da bulunacak olanların doğuyu feth ederek Büyük Selçuklu Devleti'nin başına geçmek istemeleridir. Sultan Melikşah, Süleyman-Şah'ın savaşta ölmesine

⁸⁷⁰ Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi*, s. 52.

⁸⁷¹ Sevim, *Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*, s. 64.

⁸⁷² Sıbt İbnü'l-Cevzî, s. 274; İbnü'l-Adîm, s. 57; Azimî, s. 26; Ahmed b. Mahmud, I, s.152.

⁸⁷³ Sevim, "İbnü'l-Kalânîsî'nin Zeylû Tarih-i Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklular ile İlgili Bilgiler I (H.436-500- 1044-1106-7)", s. 14.

⁸⁷⁴ Urfalı Mateos, s. 172; Râvendî, I, s. 126-127.

⁸⁷⁵ Koca, "Türkiye Selçuklu Devletinin Özellikleri", s. 20; Ahmed b. Mahmud, I, s. 152; Jean-Pierre Bodmer, "Selçuklular Anadolu'da", *Cogito*, (29), (Güz 2001), s. 38; Işın Demirkent, "Kılıç Arslan I", *DİA*, Ankara 2002, XV, 396.

rağmen herhalde bir daha böyle bir ihtimal ile karşı karşıya kalmamak için taht varislerini merkeze aktarmayı uygun buldu.⁸⁷⁶

Sultan Melikşah, bir süredir Kuzey Suriye’de devam eden buhranı ortadan kaldırdı. Urfa’da Bozan’ı, Haleb’de Aksungur’u ve Antakya’da da Yagısıyan’ı şıhneliğe getirerek bu bölge yönetimlerini doğrudan Büyük Selçuklu Devleti’ne bağladı. Dolayısıyla Türkiye ve Suriye Selçuklu Devletleri’nin arasında, onları denetim altında tutacak bir tampon bölge meydana getirildi.⁸⁷⁷

6.11. SULTAN MELİKŞAH’IN, EBU’L-KASIM’IN ÜZERİNE PORSUK VE BOZAN’I GÖNDERMESİ

Süleyman-Şah, Antakya seferine çıkmadan önce İznik ve civarının yönetimini Ebu’l-Kasım’a bırakmıştı. Akıllı ve hırslı biri olan Ebu’l-Kasım, Süleyman-Şah’ın ölümünden sonra kendisini Sultan⁸⁷⁸ ilan ettiği gibi kardeşi Ebu’l-Gazî’ye de Kapadokya (Kayseri ve çevresi) emîrliğini verdi.⁸⁷⁹

Anna Komnena, Süleyman-Şah’ın ölümünden sonra Sultan Melikşah’ın Siyâvuş’u elçi olarak Alexios’a gönderdiğini; ona: “*evlilik yoluyla hısım olmayı önerdiğini ve eğer bu tasarı gerçekleşirse, Türkleri kıyı bölgesinden çekeceğini, tüm hisarları geri vereceğini ve tüm gücüyle etkili bir destek olacağını vaad ettiğini*” bildirmektedir. Alexios, anne tarafından Gürcü, baba tarafından Türk olan Siyâvuş’u kendi tarafına çektiği gibi onu, vaftiz ederek Hristiyan yaptı. Alexios, Siyâvuş’u Melikşah’ın onun ile gönderdiği mektub ile beraber Sinop’a göndererek bu bölgeyi elinde bulunduran Kara Tekin’den aldı.⁸⁸⁰

Ebu’l-Kasım, daha önce Bizans ile yapılan Dragos Suyu anlaşmasını bozarak Marmara Denizi kıyıları ile İstanbul Boğazına kuvvetler gönderip akınlarda bulundu ve feth ettiği Kios (Gemlik) kıyı kentindeki limanda, Bizans ile denizlerde de mücadele

⁸⁷⁶ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 109.

⁸⁷⁷ Urfalı Mateos, s. 172; Yazıcızâde Ali, s. 69-70; Er-Râvendî, I, s. 127; El-Bundârî, s. 83; Ahmed b. Mahmud, I, s. 152; Azimî, s. 26; Sevim, *Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*, s. 65.

⁸⁷⁸ Osman Turan, Ebu’l-Kasım’ın sultan unvanını alabilmesi için Selçuk’un soyundan gelmesi gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca müellif Ebu’l-Kasım’ın Selçuk’un soyuna mensup olup olmadığı hakkında hiçbir bilginin olmadığını da aktarmaktadır. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 114.

⁸⁷⁹ Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 111; Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, TTK Yay., Ankara 1996, s. 8.

⁸⁸⁰ Anna Komnena, s. 195-196.

etmek amacıyla gemi yapımını başlattıktan sonra bir filo kurdurttu.⁸⁸¹ Bu faaliyet, Türkler'in deniz kuvvetleri oluşturma yönünde gösterdikleri ilk ciddi faaliyetleriydi.⁸⁸² Alexios, Ebu'l-Kasım'ın Bizans'a karşı giriştiği saldırıları püskürttüktan sonra ona, barış teklifinde bulundu. Alexios, Ebu'l-Kasım'ın kendisini sürekli oyaladığını anlayınca Manuel Butumites'i filo kumandanı atayarak Kios'a gönderdi ve burada kurulmuş olan tersaneyi yaktırdı. Diğer taraftan Alexios, Türk kökenli Tatikios'u da⁸⁸³ karadan İznik'i kuşatması için gönderdi.⁸⁸⁴ Bu esnada Sultan Melikşah, Ebu'l-Kasım'ı ortadan kaldırmak ve Anadolu'yu itaat altına alarak Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlamak maksadıyla ikinci defa Porsuk'u 50.000 kişilik bir ordunun başında Türkiye Selçuklu Devleti'nin topraklarına gönderdi.⁸⁸⁵ İznik'i kuşatmakta olan Tatikios, Porsuk'un 50.000 kişilik orduyla geldiği haberini alınca böylesi büyük bir orduya karşı koyacak bir güce sahip olmadığı için başkente geri dönmek için harekete geçti.⁸⁸⁶ Ebu'l-Kasım, geri çekilmekte olan bu Bizans kuvvetlerine yetişip onlarla savaştı ve hatta bu arada İzmit'i de feth etti.⁸⁸⁷

Ebu'l-Kasım, böyle büyük bir orduya karşı koyamayacağını düşünerek kaygılanırken, Alexios da Porsuk'un İznik'i ele geçirdiği takdirde Türkler'in daha fazla güçleneceğinden endişe duymaya başladı. Alexios, doğrudan doğruya Porsuk ile mücadeleye girmek yerine, onun karşısına önce Ebu'l-Kasım'ı sürmenin ve böylece Türk'ü Türk'e kırdırmanın kendisi için daha doğru olacağını hesapladı.⁸⁸⁸ Alexios bu düşüncesini gerçekleştirmek için Ebu'l-Kasım'a mektuplar yazarak onu, Sultan Melikşah'a karşı kışkırtıyordu. Alexios, Bizans ve İznik hükümdarlarının birbirlerini pekiyi bilen ve seven kimseler olduğunu, hatta bir ittifak yapılarak Ebu'l-Kasım'ın Sultan Melikşah'a karşı girişeceği savaşta ona yardım kuvvetleri göndermek suretiyle, Bizans'ın bu dostluğu fiilen isbatına fırsat verilmesini tavsiye ediyordu. Nihayet

⁸⁸¹ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 127; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 94.

⁸⁸² Nihal Taşçı, *Anadolu Selçuklularının Batı Anadolu Politikası ve Bizansla Münasebetleri*, (Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2008, s. 25.

⁸⁸³ Tatikios'un hakkında bilgi için bkz. Anzerlioğlu, s. 225.

⁸⁸⁴ Anna Komnena, s. 197-198.

⁸⁸⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 114.

⁸⁸⁶ Anna Komnena, s. 198.

⁸⁸⁷ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 128.

⁸⁸⁸ Demirkent, s. 11.

Alexsios, sözlerindeki samimiyeti göstermek üzere Ebu'l-Kasım'ı İstanbul'a davet etti.⁸⁸⁹

Ebu'l-Kasım, bu daveti kabul ederek İstanbul'a gitti. Ebu'l-Kasım, İstanbul'da gayet iyi karşılandı, hemen hergün kendisine ziyafetler verildi. Alexsios, onu hergün at yarışlarına, av partilerine ve hamamlara götürüyordu. Ayrıca ona kentin meydanlarına dikilmiş olan anıtları gösterip hayran bırakmaya çalışıyordu. Alexios, konuğu onuruna at yarışı yerinde (Sultan Ahmet Meydanı'nda) araba yarışı düzenlediği gibi onu da hergün Hipodrom'a (At Meydanı) gidip at yarışları izlemesi için ısrar ediyordu. Bu sayede Ebu'l-Kasım İstanbul'da tutularak oyalamaya çalışılıyordu.⁸⁹⁰ Alexios'un Ebu'l-Kasım'ı, İstanbul'da kalmasını sağlayarak oyalamasının sebebi Türklerin elinde buluna İzmit'i ele geçirmek istemesiydi. İki taraf arasında barış ve ittifak görüşmeleri yapıldığı esnada Alexios, donanma kumandanı Eustathios Kymineianus'u yapı malzemesi, mimarları ve işçileri yüklediği gemileriyle İzmit'e yolladı. Bunlar İzmit bölgesini kontrol altına alabilecek yeni bir kale inşa etmekle görevlendirilmişti. Kalenin inşası bittikten sonra Alexios, Ebu'l-Kasım'a pek çok hediyeler ve bir de "Sebastos" unvanı vererek onu İznik'e uğurladı. Ebu'l-Kasım, bu durumu öğrendiği vakit hiçbir tepki gösteremedi. Çünkü Porsuk'a karşı Alexios'un yardımına muhtaçtı.⁸⁹¹

Anadolu'da Konya ve Aksaray gibi bazı şehirleri tamir ettirmekle vakit geçiren Porsuk, yaklaşık 1089⁸⁹² sonlarına doğru İznik'e ulaştı. Porsuk, İznik önünde görüldükten sonra şehri üç ay kuşattı. Alexios'a çok içerlemiş bulunan Ebu'l-Kasım, bu süre boyunca kendi imkânları ile Porsuk'un ordusuna karşı İznik'i savundu. Ancak Porsuk'a karşı durumunun tamamen ümitsiz olduğunu gören Ebu'l-Kasım, sonunda Alexios'a haber gönderip yardım istemek zorunda kaldı.⁸⁹³ Alexios da Ebu'l-Kasım'ın bu yardım talebini kabul ederek imparatorluk sancakları ve gümüş çivi çakılmış asalar verdiği bir birliğini İznik'in yardımına gönderdi. Alexios'un asıl amacı yardım değildi.

⁸⁸⁹ Kafesoğlu *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, s. 104.

⁸⁹⁰ Anna Komnena, s. 200; Merçil, "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", s. 710.

⁸⁹¹ Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 112.

⁸⁹² Anna Komnena'nın Ebu'l-Kasım hakkındaki bilgileri düzensiz bir şekilde aktarmasından dolayı Porsuk'un Anadolu'ya çıktığı bu seferin tam tarihi bilinmemektedir. Osman Turan, Porsuk'un Anadolu'ya düzenlediği bu ikinci seferini 1086-1087 yıllarıyla tarihlendirmektedir. Erdoğan Merçil de kesin olmadığını belirtmekle birlikte Porsuk'un bu seferinin 1090 yılı sonlarında gerçekleşmiş olabileceğini aktarmaktadır. Bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 115; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 112.

⁸⁹³ Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, s. 105; Demirkent, s. 12.

Onun amacı iki Türk devletinden zayıf olanı destekleyerek güçlü olanın kuşatmadan başarısız olarak dönmesini sağlamaktı. Güçlü olan Türk devleti gittikten sonra da zayıf olan Türk devletinin topraklarını yavaş yavaş ele geçirecekti.⁸⁹⁴

Ebu'l-Kasım'a görünüşte yardım için gelen kuvvetler surların üzerine çıkarak imparatorluk sancak ve alametlerini göstererek savaş naraları atmaya başladılar. Bu durumu gören Porsuk da İmparatorun bizzat geldiğini düşünerek kuşatmayı kaldırıp geri döndü.⁸⁹⁵

Sultan Melikşah, Porsuk'un başarısız olan bu seferinden sonra Ebu'l-Kasım'ı bertaraf etme düşüncesinden vazgeçmeyerek 1092 yılında bu sefer de emîr Bozan'ı ona karşı gönderdi.⁸⁹⁶

Anna Komnena, Sultan Melikşah'ın elçi olarak göndermiş olduğu Siyâvuş'un kendisine ihanet ettiği haberini alınca bu kez de emîr Bozan'ı Ebu'l-Kasım üzerine gönderdiğini⁸⁹⁷ belirtmektedir. Sultan'ın, Alexsios'a verilmek üzere emîr Bozan'a bir mektup verdiğini de buna eklemektedir. Sultan, Alexsios'a gönderdiği mektupta *“İmparator, sana ilişkin şeyleri öğrendim: nasıl devletin yönetimine henüz geçmiş iken, kendini çeşitli tehlikelerle karşı karşıya bulduğunu; nasıl sen Lâtinleri yeni haklamış iken Peçeneklerin sana karşı saldırı hazırlığına giriştiklerini; Emîr Ebu'l-Kasım'ın vaktiyle Süleyman'ın seninle yaptığı andlaşmayı çiğniyerek, Anadolu'yu ta Damalis/Üsküdar'a kadar talan ettiğini bana anlattılar. Ebu'l-Kasım'ın o yörelerden kovulmasını ve Anadolu'nun Antakya ile birlikte, senin egemenliğine dönmesini istiyorsan, oğullarımın en büyüğü ile evlendirilmek üzere bana kızını gönder. Böylelikle, artık engel tanımayacaksın ve yanında bağlaşıklık olarak ben bulununca, yalnız doğuda değil, ta İlyrikon/Arnavutluk'a kadar ve tüm batıda da, herşeyi başaracaksın; bizim*

⁸⁹⁴ Anna Komnena, s. 201.

⁸⁹⁵ Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 113; Doğan Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi, I-IV*, Tekin Yay., İstanbul 1999, V, s. 1940.

⁸⁹⁶ Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 94; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 128.

⁸⁹⁷ Cenâbî, emîr Bozan'ın bu seferi için “Süleyman'ın Anadolu'daki ülkesi sahipsiz kaldı. Bunun üzerine Urfa (Ruha) hâkimi Bozan Sultan Melikşah'ın emri ile oraya yöneldi ve İznik'i istila etti. Müslümanların ve Süleyman'ın ellerinden herşeyi aldı ve onun oğlu Kılıç Arslan'ı yakalayarak İsfahan'a gönderdi” demektedir. Daha önce aktardığımız gibi Kılıç Arslan Sultan Melikşah'ın Suriye seferi esnasında İsfaha'na gönderilmişti. Cenâbî olayları ve kişileri karıştırmaktadır. Bkz. Kesik, “Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları”, s. 232.

*sana göndereceğimiz ordular sayesinde artık hiç kimse sana karşı koyamayacak*⁸⁹⁸ demektedir.⁸⁹⁹

İznik önlerine gelmiş olan emîr Bozan'ın,⁹⁰⁰ şehri saldırıyla zapt etmek için birbiri arkasına yaptığı girişimler, Ebu'l-Kasım'ın şehri çok iyi savunması ve Bizans'tan istediği yardımı elde etmesi nedeniyle bir türlü sonuca ulaşamadı. Emîr Bozan, böylece İznik'i zapt edemeyeceğini anlayınca kuşatmayı kaldırarak karargâhını Ulubat yakınında bulunan Lambe ırmağı kenarına nakletti.⁹⁰¹

Ebu'l-Kasım, Alexios'un zaman kazanmaya baktığını ve esasen faydası olmayan yardımı da yavaş yavaş kestiğini görünce ikinci defa aldatıldığını düşünerek, kardeşi Ebu'l-Gazi'yi⁹⁰² İznik'te bıraktıktan sonra 15 katır yükü altınla emîr Bozan'ı geri çekertmek, kendisini emîr olarak İznik'te bırakmasını istemek için İsfahan'da bulunan Sultan Melikşah'ın yanına gitmek için yola çıktı. Ebu'l-Kasım İsfahan yakınlarında bulunan Sultan Melikşah'ın huzuruna çıkmak istediye de Melikşah, "*emîr Bozan'ı oraya tayin ettikten sonra bir daha geri çekemem. Ona git, bu parayı kendisine ver ve talebini ona bildir; onun rızası benim irâdem olacaktır*" cevabıyla onu huzuruna kabul etmeden gönderdi.⁹⁰³ İsfahan'dan eli boş bir şekilde geri dönmekte olan Ebu'l-Kasım, yolda emîr Bozan'ın⁹⁰⁴ gönderdiği 200 asker tarafından yakalanarak yayın kirişi⁹⁰⁵ ile boğduruldu.⁹⁰⁶

⁸⁹⁸ Anna Komnena, s. 202-203.

⁸⁹⁹ Osman Turan, Sultan Melikşah'ın Alexios'a gönderdiği bu mektup vesilesiyle Ebu'l-Kasım ile Bizans ittifakını kaldırmak istediğini ve zayıf bir durumda olan Bizans'a karşı Melikşah'ın herhangi bir fedakârlığının söz konusu olamayacağını, Bizans müelliflerinin bu mektubu kendi zihniyetlerine göre değişik bir şekilde naklettiğini aktarmaktadır. Bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 116.

⁹⁰⁰ Urfalı Mateos, Bozan'ın İznik üzerine seferi için "Bozan bütün İran askerlerini topladı ve Antakya ve Haleb'in büyük emîrleri Yağısıyan ve Aksungur'u da beraberine alıp Romalılara karşı yürüdü" demektedir. Urfalı Mateos, s. 178.

⁹⁰¹ Sevim-Merçil, s. 93.

⁹⁰² Osman Turan, Ebu'l-Kasım'ın kardeşi Ebu'l-Gazi'nin Haçlı Seferlerinde Kılıç Arslan ile birlikte Ereğli savaşına katılan Hasan Bey olduğunu belirtmektedir. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 114.

⁹⁰³ Anna Komnena, s. 203; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 117; Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, s. 10-108; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 114; Demirkent, s. 14; Umar, s. 88; Semavi Eyice, "İznik", *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 2001, XXIII, 544.

⁹⁰⁴ Anna Komnena, emîr Bozan'ın Ebu'l-Kasım'ı öldürmesini Sultan Melikşah'ın emrettiğini aktarmaktadır. Bkz. Anna Komnena, s. 204.

⁹⁰⁵ Osman Turan, Ebu'l-Kasım'ın yayın kirişi ile boğdurulması Selçuklu hanedanına mensup olduğunu ifade eder ve Sultan unvanı aldığına dair kayıt doğru ise bu husus daha sağlam bir delil olur demektedir. Bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 117.

⁹⁰⁶ Anna Komnena, s. 203; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 95; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 128; Umar, s. 88; İbrahim Kafesoğlu, "Melikşah", *İA*, MEB Yay., İstanbul 1979, VII, 668.

Ağabeyinin yerine geçen Ebu'l-Gazi'yi emîr Bozan'ın baskısından kurtaran Sultan Melikşah'ın ölümü oldu. Çünkü Bozan, Sultan Melikşah'ın ölüm haberini alınca bütün kuvvetleri ile birlikte derhal Urfa'ya geri döndü.⁹⁰⁷

İmparator Alexios, daha önce Sultan Melikşah'ın gönderdiği mektuba iki taraf arasında anlaşma olabileceğini ve kız vermenin gerçekleşmeyeceğini bildirdiği cevabını 3 elçiye vererek İsfaha'a gönderdi. Fakat elçiler İsfahan'a varmadan Sultan Melikşah'ın ölüm haberini alınca geri döndüler.⁹⁰⁸

Sultan Melikşah'ın, emîr Porsuk ve Bozan'ın bu seferleri ile uzaktan kontrolü güç olan Anadolu'yu da Büyük Selçuklu Devleti topraklarına katmak istediğini ve Ebu'l-Kasım'ı da cezalandırdığını görmekteyiz. Hatta Porsuk ve Bozan komutasında gönderilen Büyük Selçuklu orduları, Anadolu'nun büyük kısmını itaat altına aldığı gibi elli kadar şehirde de hutbeyi Melikşah adına okutturdular.⁹⁰⁹

6.12. MELİKŞAH'IN ÖLÜMÜ

Sultan Melikşah, Bağdat'ta iken (1092) torunu Cafer'i halifelik veliahdı yapmak istemeyen Halife Muktedi ile arası açıldı.⁹¹⁰ Sultan Melikşah, ondan Bağdat'ı yirmi dört saat içinde terk etmesini istemişti. Tacü'l-Mülk'ün ricası üzerine halifenin Bağdat'tan ayrılması için on günlük bir süre almışlardı. Ancak halifeye tanınan süre dolmadan yediği bir av etinden dolayı hastalanan ve ateşli hummaya⁹¹¹ yakalanan Sultan Melikşah, veziri Nizamü'l-Mülk'ün ölümünden kısa bir süre sonra Bağdat'ta öldü (19 Kasım 1092).⁹¹² Kaynaklarda Sultan Melikşah'ın av etinden zehirlendiği belirtildiği gibi, onun zehirlenmesinde halifenin, oğlu Mahmud'u devletin başına geçirmek isteyen eşi Terken Hatun'un, Nizamü'ül-Mülk'ün ölümünün intikamını almak isteyen taraftarlarının parmağı olduğu da rivayet edilmektedir.⁹¹³

⁹⁰⁷ Urfalı Mateos, s. 178; Demirkent, s. 14.

⁹⁰⁸ Anna Komnena, s. 204; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 95.

⁹⁰⁹ *Anonim Selçukname*, s. 10; Koca, "Türkiye Selçuklu Devletinin Özellikleri", s. 20.

⁹¹⁰ Selim Kaya, "Büyük Selçuklular Döneminde Bağdat", *AB*, (15), (Ekim 2008), s. 9.

⁹¹¹ Anna Komnena, Sultan Melikşah'ın Tutuş tarafından tutulan 12 Haşhaşi tarafından sarhoş bir haldeyken bıçaklanarak öldüğünü aktarmışsa da diğer kaynaklarda bu bilgiyi kanıtlar hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Bkz. Anna Komnena, s. 205.

⁹¹² Azimî, s. 28; El-Hüseynî, s. 49; Müneccimbaşı, I, s. 65; Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, s. 138; Er-Râvendî, I, s. 133; Urfalı Mateos, s. 178; Ebû'l-Farac, I, s. 334; İbnü'l-Adîm, s. 57; Abdülkerim Özeydin, "Melikşah", *DİA*, İSAM Yay., Ankara 2004, XXVIV, 57.

⁹¹³ Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti*, s. 84; Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, s. 209-210

Ermeni tarihçi Urfalı Mateos, Melikşah'ın ölümü üzerine “*Herkesin babası ve bütün insanlara karşı merhametli ve hüsnüniyet sahibi bir zât olan büyük sultan Melikşah öldü*” ifadesini kullanmıştır.⁹¹⁴

Sultan Melikşah öldüğünde, Horasan, Mâverâünnehr, Kaşgar, Balasagun, Harezmi, Nîm-Rûz, Irak, İrakeyn, Fars, Kirman, Mazenderan, Taberistan, Azerbaycan, Erzurum, Ermen, Antakya ve Kudüs'ün de içinde olduğu bu geniş coğrafya onun hâkimiyeti altındaydı.⁹¹⁵

---

⁹¹⁴ Urfalı Mateos, s. 178; Çağfer Karadaş, “Selçuklular'ın Din Politikası”, *İstem*, I (2), Konya 2003, s. 97-98.

⁹¹⁵ Nizamü'l-Mülk, s. 216.

YEDİNCİ BÖLÜM

BERKYARUK DEVRİNDE BÜYÜK SELÇUKLU-TÜRKİYE SELÇUKLU İLİŞKİLERİ

7.1. BERKYARUK'UN BÜYÜK SELÇUKLU TAHTINA ÇIKIŞI

Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra Terken Hatun, 5 yaşındaki oğlu Mahmud'u tahta oturtmak için harekete geçti.⁹¹⁶ Birçok kumandan ve devlet adamını kendi tarafına çeken Terken Hatun, devlet hazinesinden 20.000.000⁹¹⁷ dinarı ordu mensuplarına dağıtarak onları Mahmud'un saltanatına ikna etti.⁹¹⁸ Berkyaruk'un yakalanması için Emir Kürboğa'nın görevlendirildiğini haber alan Nizamü'l-Mülk taraftarları da Berkyaruk'u kaçırmak için Rey'de Sultan ilan ettiler.⁹¹⁹ Terken Hatun, Berkyaruk'a Burûcerd'deki savaşta yenildikten sonra (1093) onunla anlaşma yaptı.⁹²⁰ Terken Hatun, Azerbaycan Emîri İsmail b. Yakutî'yi evlenme vaadiyle yanına çekti. İsmail, Kerec'te Berkyaruk ile karşılaştığı savaşta mağlup oldu (1093).⁹²¹ İsmail, Terken Hatun'un emîrlerinden kaçarak Berkyaruk'a sığındıysa da boğularak öldürüldü.⁹²²

Tutuş, Selçuklu tahtını ele geçirmek için Azerbaycan'a yürüdüğü sırada emîrleri Bozan ve Aksungur'un⁹²³ Berkyaruk tarafına geçmesi üzerine Dımaşk'a geri döndü.⁹²⁴

⁹¹⁶ Ebû'l-Farac, I, s. 334.

⁹¹⁷ İbn Kesîr, Terken Hatun'un oğlu Mahmud'un tarafını tutmaları için 3.000.000 altın dinarı askerlere dağıttığını kaydetmektedir. Ahmed b. Mahmud ise onun 1.000.000 dinar dağıttığını belirtmektedir. El-Hüseynî ve El-Bundârî de Terken Hatun'nun devlet hazinesinde bulunan herşeyi askere dağıttığını aktarmaktadır. Bkz. El-Hüseynî, s. 52; İbn Kesîr, XII, s. 292; El-Bundârî, s. 83; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme I-II*, (Haz. E. Merçil), Tercüman Yay., İstanbul 1977, II, s. 30.

⁹¹⁸ Reşîdü'd-din Fazlullâh, s. 139-141; Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, (16. Baskı), Ötüken Yay., İstanbul 2006, s. 143.

⁹¹⁹ Yazıcızâde Ali, s. 74; Er-Râvendî, I, s. 137; Reşîdü'd-din Fazlullâh, s. 141; Abdülkerim Özaydın, "Büyük Selçuklu Emîri Kürboğa", *İÜFD*, (36), İstanbul 2000, s. 405.

⁹²⁰ Ahmed b. Mahmud, II, s. 31; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 225-226; Abdülkerim Özaydın, "Berkyaruk", *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 1992, V, 514.

⁹²¹ Yazıcızâde Ali, s. 75; Er-Râvendî, I, s. 138; Erdoğan Merçil, "Haçlı Seferleri Sırasında Büyük Selçukluların Durumu", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu 23-25 Haziran 1997*, TTK Yay., Ankara 1999, s. 83.

⁹²² Sevim-Merçil, s. 139; K. V. Zettersteen, "Berkyaruk", *İA*, MEB Yay., İstanbul 1979, II, 556-557.

⁹²³ Tutuş'tan ayrılan Aksungur ve Bozan, Berkyaruk'un da yardımıyla bir ordu toplayıp hemen Tutuş'un üzerine yürüdülerse de bu savaşta mağlup oldular. Aksungur ve 14 komutanı öldürüldü. Bozan ve Gürboğa ve Abak oğlu Yusuf Haleb'e kaçtılar. Tutuş, Haleb'i de ele geçirince Kürboğa'yı affetmiş ise de Bozan'ı öldürdü. Bkz. El-Hüseynî, s. 52-53; Ahmed b. Mahmud, II, s. 33; Ali Sevim, "Azimî'nin El-Muvassal Adlı Eserindeki Selçuklular ile İlgili Kayıtlar", *Belleten*, XLVII (187), (Temmuz 1983), s. 848-849; Ali Sevim, "Tutuş'un Büyük Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü", *Belleten*, XXVII (107), (Temmuz 1963), s. 425-427; Özaydın, "Büyük Selçuklu Emîri Kürboğa", s. 407.

Berkyaruk'un Bağdat'a girmesiyle Abbasi Halifesi tarafından hutbe Berkyaruk adına okundu (1094). Berkyaruk, Tutuş'un öncü birliğine yenilip İsfahan'a çekilince kardeşi Mahmud'un emîrleri tarafından yakalandı ve gözüne mil çekilmek üzereyken Mahmud'un çiçek hastalığına yakalanıp öldüğü haberi geldi. (1094) Mahmud'u destekleyen askerler o ölünce Berkyaruk'u İsfahan'da Sultan ilan ettiler.⁹²⁵ Berkyaruk ve Tutuş arasında Rey şehri civarında (1095) yapılan savaşta Tutuş mağlup edilerek savaş alanında öldürüldü. Berkyaruk amcası Arslan Argun'u da hallettikten (1097) sonra aynı yıl kardeşi Sencer'i Horasan'a "melik" tayin etti. Diğer kardeşi Muhammed Tapar'a ise Gence ve çevresinin idaresini verdi.⁹²⁶

Muhammed Tapar, Gence'de kendi adına hutbe okutarak saltanat iddiasında bulundu (1099).⁹²⁷ İki kardeşin orduları Nihavend civarında üçüncü defa karşılaştıkları zaman Halife ve âlimlerin aracılığıyla bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşmaya göre; Berkyaruk sultan, Muhammed Tapar melik unvanını alacak, Muhammed Tapar Gence ve ona bağlı yerlerde üç nevbet çaldıracak ve Sultan Berkyaruk'a yılda 1.300.000 dinar vergi ödeyecekti. Ancak bu anlaşma uzun sürmedi ve Muhammed Tapar Rey'e giderek tekrar sultanlığını ilan etti.⁹²⁸ İki kardeş arasında Hoy şehri önündeki beşinci ve son savaşı da Berkyaruk kazandı (1103).⁹²⁹ Selçuklu âlimler uzun saltanat mücadelelerinde memleketlerin harap olduğunu, Haçlılarla olan mücadelenin şiddetlendiğini söyleyerek iki kardeş arasında anlaşma yapılmasını sağladılar (1104).⁹³⁰ Bu anlaşmaya göre; Irak-ı Acem ve Irak-ı Arap bölgeleri Sultan Berkyaruk'a ait olacaktı. Bağdat'ta hutbe onun adına okunacaktı. Azerbaycan, Doğu Anadolu, El-Cezire ve Musul Muhammed Tapar'ın idaresinde olacaktı. Böylece Büyük Selçuklu Devleti ikiye ayrılmış oluyordu.⁹³¹

⁹²⁴ İbn Kesîr, XII, s. 285; Ebû'l-Farac, I, s. 335; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 61; Sevim, "İbnü'l-Kalânîsî'nin Zeylû Tarih-i Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklular ile İlgili Bilgiler I (H. 436-500/1044-1106-7)", s. 18.

⁹²⁵ Abû'l-Farac, I, s. 335; Yazıcızâde Ali, s. 75; Er-Râvendî, I, s. 139; Aksarayî, s. 16; Reşîdü'd-din Fazlullâh, s. 144.

⁹²⁶ İbn Kesîr, XII, s. 294; El-Hüseynî, s. 53; Azimî, s. 29; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 226-227; Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 47-48; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 61-62.

⁹²⁷ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 229; H. Namık Orkun, *Türk Tarihi I-IV*, Akba Kitabevi Yay., Ankara 1946, III, s. 65.

⁹²⁸ Abdülkerim Özeydin, "Muhammed Tapar", *DİA*, YT Yay., İstanbul 2005, XXX, 580.

⁹²⁹ Er-Râvendî, I, s. 144; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 63.

⁹³⁰ Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 105.

⁹³¹ Münecimbaşı, I, s. 92-93; Joseph Deguignes, *Büyük Türk Tarihi I-VIII*, Türk Kültür Yay., İstanbul 1976, IV, s. 1024; Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti*, s. 95; Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 49.

7.2. I. KILIÇ ARSLAN VE KULAN ARSLAN'IN ANADOLU'YA GELİŞİ

Süleyman-Şah, Büyük Selçuklu tahtını ele geçirmek üzere Tutuş ve emîr Artuk'a karşı giriştiği mücadelenin sonunda ölmüştü. Sultan Melikşah da Kuzey Suriye'deki buhranı ortadan kaldırmak üzere Antakya seferinde Süleyman-Şah'ın oğullarından I. Kılıç Arslan ve Kulan Arslan'ı İsfahan'a nakletmişti.⁹³² Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah, Kutalmış-oğullarının kendilerine karşı başkaldırmalarına ve istiklâllerine fırsat vermemek için ölümüne kadar onları yanından ayırmadı ve Türkiye Selçuklu Devleti 1086-1092 yılları arasındaki 6 yıl boyunca sultansız kaldı.⁹³³ Ebu'l-Kasım ise Sultan Melikşah'ın yanına gitmek için kardeşi Ebu'l-Gazi'yi İznik'te yerine vekil olarak bıraktıktan sonra İsfahan'a gitti ve dönüşünde Bozan tarafından boğdurularak öldürüldü. Ebu'l-Gazi ise Alexios'un İznik'i ele geçirmesini engellemeye çalışmaktaydı.⁹³⁴

Sultan Melikşah'ın 1092 yılında ölmesiyle beraber Büyük Selçuklu Devleti'nin hanedan üyeleri arasında yıllarca sürecektir taht kavgaları başladı. Büyük Selçuklu Devleti'ndeki bu taht karışıklıklarından faydalanan I. Kılıç Arslan ve Kulan Arslan, hapis olarak tutuldukları İsfahan'dan kaçarak veya Berkıyaruk tarafından serbest bırakıldıktan sonra Anadolu'ya gittiler.⁹³⁵ Bu iki şehzade daha önceden babalarına tâbi olan Orta Anadolu'dan geçerken büyükçe bir kuvvet topladılar.⁹³⁶ Şehzadelere katılan kuvvetler Anadolu ve Suriye'de bulunan Yıvalar'a mensup bazı Türkmenlerdi. Zira babaları Süleyman-Şah'ın ölümünden sonra zaten feodal bir bünyeye sahip olan göçebe Türkmenler, kendi boy beyleri idaresinde daha müstakil bir şekilde hareket etmekteydiler.⁹³⁷

Kılıç Arslan, İznik'e geldiğinde babasının teşkilatını aynen korunmuş olarak buldu. Bunun sebebi ise Süleyman-Şah'ın İznik'te kendi yerine bıraktığı Ebu'l-Kasım, daha sonra da Ebu'l-Gazi ve onların tayin ettiği valiler, onun teşkilatını aynen

⁹³² Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 129.

⁹³³ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 126.

⁹³⁴ Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 114-115.

⁹³⁵ Anna Komnena, s. 206; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 95; Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi*, s.64; Abdülkerim Özeydin, *Sultan Berkıyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)*, İÜ Yay., İstanbul 2001, s. 125.

⁹³⁶ Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, s. 15.

⁹³⁷ Osman Turan, "Kılıç Arslan I (?-1107)", *Makaleler* (Haz. A. Çetin-B. Koç), Kurtuba Yay. Ankara 2010, s. 570.

korumalarıydı.⁹³⁸ I. Kılıç Arslan ve Kulan Arslan, İznik'e ulaşınca şehrin ahalisi onları coşkuyla karşıladılar. Ebu'l-Gazi, İznik'i babalarının mirası olduğu için hemen onlara teslim etti. Yaşça büyük olan Kılıç Arslan, Türkiye Selçuklu tahtına oturarak Sultan ilan edildi.⁹³⁹ İznik yönetimini ele geçiren I. Kılıç Arslan, Ebu'l-Gazi'yi komutanlık görevinden alarak yerine emîr Muhammed'i tayin etti.⁹⁴⁰ I. Kılıç Arslan⁹⁴¹ kendisiyle beraber İznik'e gelen askerlerin ailelerini ve çocuklarını buraya getirterek İznik civarına yerleştirdi.⁹⁴²

7.3. KUTALMIŞ-OĞULLARINDAN ALP İLEK'İN ANADOLU'DA GÖRÜNMESİNE DAİR

Önceki bölümlerde aktardığımız üzere Kutalmış-oğullarından Alp İlek (Yülük, İlig) ve Devlet (Dolât),⁹⁴³ Şöklü ile ittifak içine girerek Atsız'a karşı mücadele etmiş ama başarısız olmuşlardı. Atsız, mağlup ettiği Kutalmış-oğullarını Sultan Melikşah'ın yanına göndermişti. Kutalmış-oğullarından Alp İlek'in 1095 yıllarında Malatya çevresinde faaliyetlerde bulunduğu kaynaklar sayesinde tespit edilmesine rağmen Anadolu'ya gelişi hakkında hiçbir bilgi yoktur.⁹⁴⁴ Sultan Melikşah'ın yanına götürüldükten sonra onun ne kadar zaman gözetim altında tutulduğu, Sultan Melikşah zamanında mı, yoksa onun ölümünden sonra mı Anadolu'ya geldiği hakkında hiçbir bilgiye sahip değiliz. Sultan Melikşah'ın ölümünden önce Anadolu'ya geldiyse neden Süleyman-Şah'a katılmadığı, onun ölümünden sonra Anadolu'ya geldiyse neden kardeşinin oğlu Kılıç Arslan'a katılmadığı hakkında hiçbir fikir sahibi değiliz.

⁹³⁸ Koca, "Türkiye Selçuklu Devletinin Özellikleri", s. 20.

⁹³⁹ Ahmed b. Mahmud ve Kazvîni, I. Kılıç Arslan'dan önce Kulan Arslan'ın (Davud) Türkiye Selçuklu tahtına oturduğunu kaydetmektedirler. Münecimbaşı ve İbnü'l-Azrâk, ise I. Kılıç Arslan'ın Sultan Melikşah tarafından serbest bırakılarak gönderildiğini yazmaktadırlar. Aksarayî de Sultan Melikşah'ın Süleyman-Şah'ın kavminin emîrliğini onun oğlu I. Kılıç Arslan'a verdiğini belirtmektedir. Bkz. Aksarayî, s. 15; Ahmed b. Mahmud, II, s. 146; Münecimbaşı, II, s. 8; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 126; Göksu, "Târîh-i Güzîde'ye Göre Rûm (Anadolu) Selçukluları", s. 26.

⁹⁴⁰ Anna Komnena, s. 206.

⁹⁴¹ Osman Turan, Haçlılar karşısında zor bir duruma düşen I. Kılıç Arslan'ın Büyük Selçuklu Sultani Berkıyaruk'a, Buldacı başkanlığında elçilik heyeti gönderdiğini ve ondan yardım istediğine dair bir rivayetin olduğunu ama bu rivayetin teyit edilmesinin mümkün olmadığını belirtmektedir. Bu rivayet için bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 133.

⁹⁴² Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, s. 15.

⁹⁴³ Azimî, 1122/23 yılı olaylarını anlatırken Kutalmış-oğullarından Devlet'in Azâz topraklarını yağma ettiğini ve buranın sahibi Guillaume tarafından öldürüldüğünü kaydetmektedir. Azimî, Alp İlek ile birlikte Büyük Selçuklu başkentine gönderilen Devlet'in nasıl serbest kaldığı hakkında bilgi vermemektedir. Bkz. Azimî, s. 45.

⁹⁴⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 79.

Urfa'ya hâkim olan Thoros, düşmanlarından intikam almak için Malatya'ya giderek Alp İlek'e⁹⁴⁵ 1095 yılında Urfa'yı teslim edeceğini bildirip onu şehre davet etti. Thoros, şehri teslim alan Alp İlek'i bir ay sonra zehirliyerek öldürdükten sonra tekrar şehre hâkim oldu.⁹⁴⁶

---

⁹⁴⁵ Suryanî Mihail, Alp İlek'in zehirlenerek öldüğü bu olayda onu, Al-Faridj ismiyle nakletmektedir. Bkz. Suryanî Mihail, s. 38.

⁹⁴⁶ Urfalı Mateos, s. 186; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 79; Demirkent-Korkmaz, s. 115-116.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED TAPAR DEVRİNDE BÜYÜK SELÇUKLU-TÜRKİYE SELÇUKLU İLİŞKİLERİ

8.1. MUHAMMED TAPAR'IN BÜYÜK SELÇUKLU TAHTINA ÇIKIŞI

Sultan Berkyaruk öldükten (1104) sonra emîr Ayaz, Sultan Berkyaruk'un veliahd ilan ettiği oğlu Melikşah'ı da yanına alarak Bağdat'a gitmişti.⁹⁴⁷ Emîr Ayaz'ın isteği üzerine halife tarafından Bağdat'ta II. Melikşah adına hutbe okunmuş ve saltanatı onaylanmıştı.⁹⁴⁸ Muhammed Tapar, Musul'da Çökürmüş'ü kuşattığı esnada Sultan Berkyaruk'un ölüm haberini aldı. Muhammed Tapar, Çökürmüş'ü kendine tâbi kıldıktan sonra Bağdat'a doğru harekete geçti. Emîr Ayaz, Muhammed Tapar, Bağdat'a geldiğinde ona karşı gelemeyeceğinden dolayı Melikşah'ı affetmesini istedi. Sultan Muhammed Tapar, kardeşinin oğluna iyi davrandığı gibi emîr Ayaz'a da ikramda bulundu. Bu olayın hemen ardından Bağdat'ta hutbe Muhammed Tapar adına okunmaya başlandı (1105).⁹⁴⁹ Muhammed Tapar, emîr Ayaz'ın kendisini öldürmek için girişimlerde bulunduğunu anlayınca onu öldürtüp ortadan kaldırdı.⁹⁵⁰ Böylece Büyük Selçuklu devletindeki ikili yönetim ortadan kalktığı gibi Muhammed Tapar da ülke yönetiminin tek hâkimi oldu.⁹⁵¹ Sultan Muhammed Tapar, Porsuk-oğullarından destek gören amcası Börıbars'ın oğlu Mengübars ile diğer amcası Tekiş'in oğullarını İsfahan kalesine hapsedirerek kendi tahtını güven içine aldı.⁹⁵²

8.2. I. KILIÇ ARSLAN'NIN MUSUL'U ELE GEÇİRİP HUTBEYİ KENDİ ADINA OKUTMASI

Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan, Malatya'yı aldıktan sonra doğuya doğru devletin sınırlarını genişletmeye başladı. I. Kılıç Arslan Danişmendli tehlikesini ortadan kaldırdıktan sonra, İran'daki amcazâdelere karşı Selçuklu hâkimiyetini elde

⁹⁴⁷ Sevim-Merçili, s. 176.

⁹⁴⁸ El-Bundârî, s. 91; Reşîdü'd-din Fazlullâh, s. 154; Sevim-Merçil, s. 174.

⁹⁴⁹ Ebû'l-Farac, I, s. 344; Müneccimbaşı, I, s. 98-100.

⁹⁵⁰ Ebû'l-Farac, I, s. 334; Yazıcızâde Ali, s. 82; El-Hüseynî, s. 55; Er-Râvendî, I, s. 150.

⁹⁵¹ Sevim-Merçil, s. 176.

⁹⁵² Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 50; Abdülkerim Özeydin, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, TTK Yay., Ankara 1990, s. 44; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 64.

etmek emelini beslemeğe başladı.⁹⁵³ I. Kılıç Arslan'ın bu düşüncesi Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu Devletleri ilişkilerini tehlikeli bir safhaya soktu. Arslan Yabgu ve Mikail-oğulları arasında süre gelen saltanat rekabeti halen devam etmekteydi. I. Kılıç Arslan da dedesi Kutalmış'tan beri süre gelen Büyük Selçuklu tahtını ele geçirmek çabasından vazgeçmemişti. I. Kılıç Arslan'ın Güneydoğu Anadolu'ya yönelmesi, sadece Haçlılara karşı savaş yapmaya yönelik bir düşünceye dayanmıyordu.⁹⁵⁴ I. Kılıç Arslan'ın doğuya yönelmesinin bir diğer sebebi de İslâm medeniyeti hududları içerisinde gelişen doğunun, bu devirde Orta Anadolu'ya göre çok ileri bir medeniyete sahip olmasıydı.⁹⁵⁵ Bu sıralarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı olan Türk beylikleri bulunuyordu. Âmid'de Yınal-oğlu İbrahim, Siirt'te Kızıl Arslan, Erzen'de Alptekin, Ahlat ve çevresinde Sökmen, Harput'ta Çubuk-oğlu Muhammed, Silvan'da Ziyaüddin Muhammed bulunmaktaydı.⁹⁵⁶ I. Kılıç Arslan, bu bölgelerdeki bütün beylikleri kendisine bağlamak istemekteydi.⁹⁵⁷ I. Kılıç Arslan, ilk önce Silvan'a gidip burasını Türkiye Selçuklu Devleti'ne bağladı.⁹⁵⁸ I. Kılıç Arslan, Silvan hâkimi olan Muhammed'i nâip olarak atadığı gibi, Elbistan'nın yönetimini de ona verdi. I. Kılıç Arslan'ın bu seferi esnasında Erzurum'daki Saltuklu ve Ahlat'taki Sökmenli emîrleri dışında, bölgenin öteki emîrleri, kendisine tâbiyetlerini arz ederek Haçlılara karşı onun emrine girdiler.⁹⁵⁹

I. Kılıç Arslan, Malatya'yı aldıktan bir süre sonra ordusuyla Urfa'ya⁹⁶⁰ gelip buraya yakın bir yerde konakladı (1106). Urfa halkı saldırılara karşı şehri şiddetle müdafaa etmekteydi. Bu esnada Çökürmüş'ün Harran'da bulunan adamları, şehirlerini teslim etmek için onu çağırdılar. Bunun üzerine I. Kılıç Arslan, derhal harekete geçerek şehri onlardan teslim aldı. Şehir halkı, I. Kılıç Arslan'ın cihad için gelmiş olmasından

⁹⁵³ Osman Turan, "Kılıç Arslan I", *İA*, MEB Yay., İstanbul 1977, VI, 686.

⁹⁵⁴ Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, s. 54.

⁹⁵⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 136.

⁹⁵⁶ Sevim-Merçil, s. 432.

⁹⁵⁷ Turan *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 136.

⁹⁵⁸ Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 100.

⁹⁵⁹ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 133; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 118; Turgal, s. 24; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 40.

⁹⁶⁰ Urfalı Mateos, I. Kılıç Arslan, Urfa'ya şiddetle hucümde bulduysa da başarısız olarak Harran'a gittiğinden bahsettiği gibi, Çökürmüş'ün adamlarının davetinden de tamamen habersiz olduğunu kaydetmektedir. Urfalı Mateos, s. 231.

dolayı çok memnun oldu. Harran'da birkaç gün kalan I. Kılıç Arslan, hastalanınca Malatya'ya geri gitmek zorunda kaldı; fakat adamları Harran'da kaldı.⁹⁶¹

Sultan Muhammed Tapar, 1105 yılı ilkbaharında I. Kılıç Arslan'ın Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı Diyarbekir ve Elcezire bölgelerine yürümek kararında olduğunu öğrenmiş bulunuyordu. I. Kılıç Arslan'ın Güneydoğu Anadolu seferine çıkmadan önce bu bölgedeki olaylar ile yakından ilgilenmekteydi. Sultan, 1105 yılında Çökürmüş'ün I. Kılıç Arslan ile gizli bir anlaşma içinde olduğundan kuşkulandı. Bu yüzden Sultan, 1106 yılında Diyarbekir, Elcezire ve Musul idaresini emîr Çavlı'ya⁹⁶² vererek Çökürmüş'ten kurtulmak istedi.⁹⁶³

Çavlı, Çökürmüş'e⁹⁶⁴ karşı yaptığı savaşta onu mağlup ederek esir aldı.⁹⁶⁵ Çökürmüş'ün esir edildiği haberini alan Musul halkı, Çökürmüş'ün 11 yaşındaki oğlu Zengî'yi emîr tayin edip adına hutbe okuttular.⁹⁶⁶ Kale muhafızı Guz-oğlu (Oğuzoğlu) adındaki bir memlûku idi. Guz-oğlu, Çökürmüş'ün topladığı atları, paraları ve tüm ganimeti askerlere dağıttığı gibi Hille Emîri Seyfuddevle Sadaka, Malatya'da bulunan I. Kılıç Arslan ve Bağdad şahnesi Aksungur el-Porsukî'ye haber göndererek süratle yardıma gelmelerini ve Çavlı'yı uzaklaştırmalarını istedi. Ayrıca her birine yardıma geldikleri takdirde Musul'u kendilerine teslim edeceğini bildirdi. I. Kılıç Arslan ile

⁹⁶¹ Urfalı Mateos, s. 231; S. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi (Kudüs Krallığı ve Frank Doğu 1100-1187) I-III*, (1952), (Çev. F. Işıltan), TTK Yay., Ankara 1987, II, s. 90; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098'den 1118'e kadar)*, İÜEF Yay., İstanbul, 1974, s. 103-104; Sevim, "İbnü'l-Kalânîsî'nin Zeylû Tarih-i Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklular ile İlgili Bilgiler I (H. 436-500/1044-1106-7)", s. 40.

⁹⁶² İbnü'l-Esîr, Çökürmüş'ün Sultan Muhammed Tapar'a karşı hizmette ağır kaldığını ve Sultan'a göndermesi gereken parayı göndermemesinden dolayı bu bölgeleri ondan alarak Çavlı'ya verdiğini kaydetmektedir. İbnü'l-Kalânîsî ise, Haçlıların Suriye kıyılarını Trablus sınırını kuşatmaları yüzünden Müslümanlar Sultan Muhammed Tapar'dan yardım istediler. Sultanın da emîr Çavlı'yı Türkmenlerden oluşan büyük bir orduyla harekete geçirdiğini belirtmektedir. Bkz. İbnü'l-Esîr, VIII, s. 519; Sevim, "İbnü'l-Kalânîsî'nin Zeylû Tarih-i Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklular ile İlgili Bilgiler I (H.436-500-1044-1106-7)", s. 40.

⁹⁶³ Ebû'l-Farac, *Ebû'l-Farac Tarihi I-II*, TTK Yay., (1932), (3. Baskı), (Çev. Ö. Rıza Doğrul), Ankara 1999, II, s. 345; Runciman, II, s. 91; Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, s. 54-55.

⁹⁶⁴ İbnü'l-Esîr ve Ebû'l-Farac, Çökürmüş, Çavlı tarafından esir edildikten sonra bir çukura hapsedildi. Musul halkına şehri teslim edip efendilerini kurtarmaları söylenmişse de Çökürmüş, yaşlı olduğu için dayanamayıp çukurda öldüğünü belirtmektedirler. İbnü'l-Kalânîsî, Çökürmüş'ün Çavlı tarafından öldürüldükten sonra kafasının kesilip Musul'a gönderildiğini yazmaktadır. Urfalı Mateos ise Çökürmüş'ün Çavlı ile giriştiği muharebe esnasında bir ok isabet etmesi nedeniyle öldüğünü aktarmaktadır. Karşılaştırmalar için bkz. İbnü'l-Esîr, VIII, s. 520-521; Ebû'l-Farac, I, s. 345; Urfalı Mateos, s. 231; Sevim, "İbnü'l-Kalânîsî'nin Zeylû Tarih-i Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklular ile İlgili Bilgiler I (H. 436-500/1044-1106-7)", s. 40.

⁹⁶⁵ İbn Kesîr, XII, s. 323-324.

⁹⁶⁶ Ebû'l-Farac, I, s. 345; Ahmed b. Mahmud, II, s. 147; Kesik, "Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları", s. 239; Hamit Pehlivanlı, "Selçuklular ve Selçuklu Müesseseleri (1000-1300)", (Ed. A. Nezihi Turan), *Tarih El Kitabı Selçuklulardan Bugüne*, Grafiker Yay.,Ankara 2004, s. 23.

Aksungur el-Porsukî olumlu cevap verip harekete geçtilerse de, Sadaka bu teklifi kabul etmeyerek Sultan Muhammed'in emrinde kalmayı tercih etti.⁹⁶⁷

I. Kılıç Arslan bu teklifi kabul edip ordusu ile Musul istikametinde harekete geçti.⁹⁶⁸ I. Kılıç Arslan Nusaybin'e ulaşınca Çavlı, Musul'dan ayrılıp Sincar'a⁹⁶⁹ gitmek zorunda kaldı.⁹⁷⁰ Aksungur ise Musul'a hareket ederek Çavlı'nın Musul'dan ayrılmasından sonra Musul'a vardı. Aksungur, şehrin doğu yakasına karargâh kurdu. Ancak Musul halkından hiçbir kimsenin kendisiyle irtibata geçmemesi yüzünden aynı gün geri döndü.⁹⁷¹

Mardin Artuklu emîri İlgazi ve Çökürmüş'ün adamlarının bir kısmı da Çavlı'nın tarafına geçtiler. Böylece Çavlı'nın yanında 4.000 kişilik bir süvari birliği toplanmış oldu. Bu esnada Çavlı, Haleb Selçuklu meliki Rıdvan'dan bir mektup aldı. Rıdvan, onu Suriye'ye çağırıyordu. Bu haberin Çavlı'ya ulaşmasıyla o da hemen Rahbe'ye⁹⁷² gitti.⁹⁷³

I. Kılıç Arslan, yanında bulunan Âmid emîri Yınal-oğlu İbrahim ve Harput emîri Çubuk-oğlu Muhammed ile beraber Musul'u teslim almak için Nusaybin'de bulunmaktaydı.⁹⁷⁴ Musul halkı ve Çökürmüş'ün askerleri Nusaybin'de⁹⁷⁵ bulunan I. Kılıç Arslan'a haber gönderip kendilerine bir zarar vermeyeceğine dair yemin etmesini istediler. I. Kılıç Arslan, kimseye zarar vermeyeceğine dair yemin ettikten sonra onlardan da kendisine itaat edeceklerine dair yemin aldıktan sonra onlarla beraber

⁹⁶⁷ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 522; Müneccimbaşı, II, s. 10; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 112; Sevim, "İbnü'l-Kalânîsî'nin Zeylû Tarih-i Dimaşk Adlı Eserinde Selçuklular ile İlgili Bilgiler I (H.436-500-1044-1106-7)", s. 40; Cihan Piyadeoğlu, "Büyük Selçuklu Devleti Emîri Atabeg Çavlı Sakavu", *İÜFTD*, (38), İstanbul 2003, s. 44; M. TH. Houtsma, "Muhammed b. Malikşâh", *İA*, MEB Yay., İstanbul 1979, VIII, s. 481-482.

⁹⁶⁸ Aksarayî, I. Kılıç Arslan'ın İran Saltanatı hevesiyle asker toplayıp Bagdad'a hareket ederken oğlu Mesud'u veliahd yapıp başkent Konya'yı ona teslim ettikten sonra yola düştüğünü aktarmaktadır. Bkz. Aksarayî, s. 22.

⁹⁶⁹ Ebû'l-Farac, I. Kılıç Arslan'ın geldiğini duyan Çavlı'nın kaçarak Balad şehrine gittiğini aktarmaktadır. Bkz. Ebû'l-Farac, II, s. 346.

⁹⁷⁰ Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, s. 60.

⁹⁷¹ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 522.

⁹⁷² Fırat'ın sağ sahilinde bir şehir, şimdiki al-Miyâdin. Bkz. E. Honigmann, "Rahbe", *İA*, MEB Yay., İstanbul 1964, IX, 601.

⁹⁷³ İbn Kesîr, XII, s. 323-324; Azimî, s. 34; Müneccimbaşı, II, s. 10; Sevim, *Suriye-Filistin Devleti Tarihi*, s. 115; Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, s. 55; Artuk, *Artuk Oğulları Tarihi*, s. 41; Ali Sevim, "Artuk Oğlu İlgazi", *Belleten*, XXVI (103), (Temmuz 1962), s. 663.

⁹⁷⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 137; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 134.

⁹⁷⁵ İbnü'l-Kalânîsî, "I. Kılıç Arslan'ın Nusaybin'e ulaştığında Çökürmüş'ün oğlu Zengî'yi hemen yanına çağırды ve o da hemen Nusaybin'e gitti" demektedir. Ayrıca Çökürmüş'ün oğlunun Haçlılara karşı Bizans İmparatorluğuna yardım amacıyla Anadolu'da bulunduğu esnada Kılıç Arslan'ın ordusunda olduğunu aktarmaktadır. Bkz. Sevim, "İbnü'l-Kalânîsî'nin Zeylû Tarih-i Dimaşk Adlı Eserinde Selçuklular ile İlgili Bilgiler I (H.436-500-1044-1106-7)", s. 40.

Musul'a gitti.⁹⁷⁶ I. Kılıç Arslan, 22 Mart 1107'de Musul'a⁹⁷⁷ girerek şehri teslim aldı.⁹⁷⁸ Çökürmüş'ün oğlu Zengî'ye ve şehir halkına dokunmadığı gibi, “*her kim bir kimse aleyhinde iftirada bulunursa ölüme mahkumdur*” diye ilan çıkarttı.⁹⁷⁹ I. Kılıç Arslan, Çökürmüş'ün oğluna ve adamlarına hil'at giydirdi. Musul'da tahta oturan I. Kılıç Arslan, Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar adına okunmakta olan hutbeyi kendi adına çevirdi. Kaleyi Guzoğlu'ndan alarak onu oraya Dizdar (kale muhafızı) olarak atadı. Kadı Ebû Muhammed Abdullah b. El-Kâsım'ı Musul kadılığına, Ebû'l-Berekât'ı da şehrin reisliğine getirdi.⁹⁸⁰

8.3. I. KILIÇ ARSLAN'IN ÇAVLI İLE MÜCADELESİ VE ÖLÜMÜ

I. Kılıç Arslan'ın, Nusaybin'e ulaştığını haber alan Çavlı, Musul'dan ayrılarak İlgazî ile birlikte Sincar'a sonra da Rahbe önüne gitti.⁹⁸¹ Çavlı, Rahbe'ye ulaştınca bu şehri hemen kuşatma altına aldı. Çünkü Rahbe emîri Muhammed ibn es-Sebbâk, I. Kılıç Arslan'ın hâkimiyetini kabul etmiş olup, şehirde de hutbeyi onun adına okutmaktaydı.⁹⁸² Çavlı, Rahbe'yi kuşatma altına aldığı esnada daha önce Haçlılara karşı kendisinden yardım talep eden melik Rıdvan'a bir mektup gönderip, Musul'u karşı kendisine askeri yardımda bulunmasını, Musul'u aldıktan sonra Haçlılar ile mücadele etmek için kendisiyle beraber gelebileceğini bildirdi.⁹⁸³ Bunun üzerine Haleb meliki Rıdvan, Antakya Haçlı Prensi Tancred ile bir sulh yaparak Rahbe önlerindeki Çavlı'ya katıldı.⁹⁸⁴ Musul'un Kılıç Arslan tarafından teslim alındığını haber alan Çavlı, Mardin Artuklu emîri İlgazî, Haleb meliki Rıdvan ve Çökürmüş'ün bir kısım askerleri ile birlikte hareketle Rahbe'yi ele geçirip Musul'a yürümek üzere idi.⁹⁸⁵

⁹⁷⁶ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 522; Ahmed b. Mahmud, II, s. 147.

⁹⁷⁷ Z. Velidi Togan, I. Kılıç Arslan'ın Büyük Selçuklu hükümdarlığını paylaşmak yahut orasını tam olarak ele geçirmek için 1107 yılında Musul'u aldığını ve emîr Çavlı'nın da Urfa valisi olduğunu aktarmaktadır. Togan, s. 203.

⁹⁷⁸ Azimî, s. 34; Runciman, II, s. 91; Kesik, “Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları”, s. 239.

⁹⁷⁹ Ebû'l-Farac, II, s. 346.

⁹⁸⁰ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 522-523; Ebû'l-Farac, II, s. 346; Müneccimbaşı, II, s. 11; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 137; Özeydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi*, s. 61.

⁹⁸¹ Özeydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi*, s. 61.

⁹⁸² Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, s. 56.

⁹⁸³ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 524; Runciman, II, s. 91; Ali Sevim, “Suriye Selçukluları-Haçlı İlişkileri”, *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu 23-25 Haziran 1997*, TTK Yay., Ankara 1999, s. 99.

⁹⁸⁴ Sevim, “İbnü'l-Kalânîsî'nin Zeylü Tarih-i Dimaşk Adlı Eserinde Selçuklular ile İlgili Bilgiler I (H. 436-500/1044-1106-7)”, s. 40.

⁹⁸⁵ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 134.

I. Kılıç Arslan, bu haberi alınca 11 yaşındaki oğlu Melikşah (Şahinşah)'ı melik⁹⁸⁶ ve Bozmuş'ı kumandan tayin ederek yanlarına 6.000 süvari bıraktı. I. Kılıç Arslan, hanımı Ayşe Hatun ve en küçük oğlu Tuğrul Arslan'ı Musul kalesinde bıraktı. ⁹⁸⁷ I. Kılıç Arslan, Musul'daki işleri tanzim ettikten sonra Rahbe'yi ele geçiren Çavlı ve mütteliklerinin üzerine yürüdü. I. Kılıç Arslan'ın müttelikleri Çavlı'nın askeri gücünü görünce kaçmaya başladılar. I. Kılıç Arslan'ın ordusunda ilk firar eden Âmid emîri İbrahim oldu. İbrahim ağırlıklarını ve çadırlarını bırakıp geri döndü. Diğer Şarkî Anadolu beyleri de Sultan Muhammed Tapar'a karşı savaşmaktan korkarak memleketlerine geri döndüler.⁹⁸⁸ Bu durum karşısında I. Kılıç Arslan, İmparator Alexsios'a yardım için gönderdiği birlikleri geri çağırmak zorunda kaldı.⁹⁸⁹ I. Kılıç Arslan Habur'a vardığında emri altında 5.000 süvarisi bulunmaktaydı. Çavlı'nın ise 4.000 süvarisi bulunmaktaydı.⁹⁹⁰ I. Kılıç Arslan ve Çavlı'nın kuvvetleri 13 Haziran 1107 tarihinde Habur kıyısında karşı karşıya geldiler.⁹⁹¹ Yaz mevsimi olduğu için iki tarafın da çok sayıda atı telef oldu.⁹⁹² İki taraf harp nizamına geçince bizzat I. Kılıç Arslan, büyük bir cesaret örneği göstererek Çavlı'nın ordusunun içine daldı. Sancaktarın kolunu bir darbe ile ikiye böldükten sonra Çavlı'ya yetişip ona da bir kılıç darbesi indirdi. Çavlı'nın zırhı parçalandıysa da vücuduna zarar veremedi. I. Kılıç Arslan'ın emri altındaki kuvvetler Çavlı'nın askerlerine karşı direnemeyerek silahlarını ve eşyalarını bırakıp kaçmaya başladılar. Askerlerinin bozulduğunu ve geride

⁹⁸⁶ Osman Turan, bu kişinin Mesud veya Şahinşah olabileceğini belirtmektedir. Ebu'l-Farac ve İbnü'l-Esîr, bu kişinin Melikşah olduğunu belirtmektedirler. Cahen, bu kişinin Şahinşah olduğunu belirtmektedir. Uzluk, Mesud'un Konya'da olduğunu, Arab'ın ise I. Kılıç Arslan'ın yanında olduğunu belirtmektedir. Cenâbî, bu kişinin Mesud olduğunu belirtmektedir. Kazvîni, bu kişinin Mesud olduğunu belirtmektedir. Aksarayî, I. Kılıç Arslan İran saltanatını ele geçirmek için harekete geçerken oğlu Mesud'u vâliyet yaptıktan sonra başkent Konya'yı ona teslim ettiğini belirtmektedir. Karşılaştırmalar için bkz. İbnü'l-Esîr, VIII, s. 524; Ebû'l-Farac, II, s. 346; Aksarayî, s. 22; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 137; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 101; *Anonim Selçukname*, s. 24; Kesik, "Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları", s. 239; Göksu, "Târîh-i Güzîde'ye Göre Rûm (Anadolu) Selçukluları", s. 26.

⁹⁸⁷ Ebû'l-Farac, II, s. 346; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 137; Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, s. 57; Arslan Tekin, *Türk'ün Tarihi*, Kariyer Yay., İstanbul 2012, s. 324.

⁹⁸⁸ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 524; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 106; Faruk Sümer, "Diyarbakır Şehri Yönetimi ve Yöresinde İnal oğulları Beyliği", *MSKMSB I-II*, Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yay., Konya 1993, s. 113.

⁹⁸⁹ Özeydin, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi*, s. 62.

⁹⁹⁰ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 524; Ebû'l-Farac, II, s. 346.

⁹⁹¹ Aydın Usta, "Artuklular ve Haçlılar (Haçlıların Bölgeye Gelişlerinden Belek'in Ölümüne Kadar)", *İÜFTD*, (27), İstanbul 2002, s. 364.

⁹⁹² Sevim, "İbnü'l-Kalânîsi'nin Zeylû Tarih-i Dîmaşk Adlı Eserinde Selçuklular ile İlgili Bilgiler I (H. 436-500/1044-1106-7)", s. 41.

bırdıkları eşyaların Çavlı'nın kuvvetleri tarafından yağmalandığını gören I. Kılıç Arslan, esir düştüğü zaman barış andlaşması yapamayacağını ve Sultan'a karşı saltanat davasında bulunduğundan dolayı cezalandırılacağını bildiği için Çavlı'nın askerlerinin okları altında kendisini atıyla beraber Habur nehrine attı.⁹⁹³ I. Kılıç Arslan'ın atı ve kendisi zırhlı olduğu için nehri geçemeyerek boğuldu.⁹⁹⁴ Bir süre sonra bulunan cesedi, Silvan'a götürülüp orda defnedildi ve daha sonra burda yapılan türbeye Sultan Türbesi (Kubbetüssultan) adı verildi.⁹⁹⁵

Sultan Muhammed Tapar, Batınîlere karşı cihada giriştiği bir sırada I. Kılıç Arslan'ın Bağdad'ı istila ettiği haberleri yayılmaya başladı. Sultan da bu haberin doğru olabileceğinden endişelenerek Batınîlere karşı hareketini durdurdu. Daha sonra bu haberin asılsız ve I. Kılıç Arslan'ın öldüğü haberini alınca savaşa devam etti.⁹⁹⁶

Çavlı, I. Kılıç Arslan'a karşı kendi safında çarpışmış olan İlgazî'yi savaştan sonra yakaladı ve ondan daha önce Türkmenler için verdiği paranın kendisine geri verilmesini istedi. İki arasında yapılan müzakereler sonucunda İlgazî aldığı paraları geri vermek üzere Çavlı ile anlaştı. İlgazî, parayı ödeyinceye kadar Çavlı'da kalmak üzere ona birkaç rehine bıraktı. Çavlı daha sonra Musul'a giderken melik Rıdvan da ondan korktuğu için hemen ayrılarak Haleb'e döndü.⁹⁹⁷ Emîr Çavlı, I. Kılıç Arslan'ın oğlu Melikşah'ı (Şahinşah) yakalayıarak Sultan Muhammed Tapar'a gönderdi.⁹⁹⁸ I. Kılıç Arslan'ın Şahinşah'ın dışında Mesud, Arap ve Tuğrul Arslan adlarında üç oğlu daha vardı.⁹⁹⁹ Musul'da bulunan Tuğrul Arslan ve annesi Ayşe Hatun, I. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra emîr Bozmuş tarafından Malatya'ya götürüldü ve Tuğrul Arslan burada Sultan ilan edildi.¹⁰⁰⁰

⁹⁹³ İbnü'l-Esîr, VIII, s. 525; Ebû'l-Farac, II, s. 346-347; Münecimbaş, II, s. 12; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 138; Özeydin, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi*, s. 63; Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, s. 57-58; Sevim, "İbnü'l-Kalânîsi'nin Zeylû Tarih-i Dimaşk Adlı Eserinde Selçuklular ile İlgili Bilgiler I (H. 436-500/1044-1106-7)", s. 41; Sevim-Merçil, s. 433.

⁹⁹⁴ İbn Kesîr, XII, s. 324; Azimî, s. 34; Urfalı Mateos, s. 231; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 100; Runciman, II, s. 91; Sevim, *Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*, s. 115-116.

⁹⁹⁵ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 135.

⁹⁹⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 139.

⁹⁹⁷ Sevim, "Artuk Oğlu İlgazî", s. 663; Sevim, "İbnü'l-Kalânîsi'nin Zeylû Tarih-i Dimaşk Adlı Eserinde Selçuklular ile İlgili Bilgiler I (H. 436-500/1044-1106-7)", s. 41.

⁹⁹⁸ Muharrem Kesik, "Sultan Melikşah (Şahinşah) ve Sultan I. Mesud", *Türkler*, Ankara 2002, VI, 547; Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 59; Erdoğan Merçil, "Türkiye Selçukluları", *Türkler*, YT Yay., Ankara 2002, VI, 509.

⁹⁹⁹ Merçil, *Müslüman - Türk Devletleri Tarihi*, s. 118.

¹⁰⁰⁰ Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, s. 59-60.

I. Kılıç Arslan, sahilleri Bizans'a bırakmak zorunda kaldı ise de Haçlılara karşı İmparator ile yaptığı andlaşmadan sonra devletin hudutlarını Musul'a kadar genişletti. Anadolu'ya gelişi Türkler arasında bir bayram olmuş ise destan olan cihadından ve savaşlarından sonra genç yaşta ölümü de o derece matem yarattı.¹⁰⁰¹ Urfalı Mateos, “*Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra Hristiyanlar onun için matem tuttular. Çünkü o, her bakımdan büyük bir zattı*” demektedir.¹⁰⁰²

I. Kılıç Arslan'dan sonra doğuda oğlu Tuğrul Arslan'ın saltanatı kuruldu. Diğer Türk Beyleri bu bölgede Haçlılara karşı mücadele ederken batıda da Melikşah'ın (Şahinşah) gelişine kadar saldırıya geçen Bizanslılara karşı Hasan Bey idaresinde savunma savaşları devam ediyordu.¹⁰⁰³ Melikşah'ın (Şahinşah) Anadolu'ya gelişi hakkında iki rivayet vardır. Birinci rivayete göre Sultan Muhammed Tapar, Anadolu'nun kötüye giden durumunu görerek Şahinşah'ı ülkesine göndermiş veya ikinci rivayete göre kaçarak¹⁰⁰⁴ gelip 1110 yılında Konya Sultan'ı olmuştur.¹⁰⁰⁵

¹⁰⁰¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 139.

¹⁰⁰² Urfalı Mateos, s. 231; Mehmet Ersan, “Ortaçağ Ermeni Kaynaklarına Göre Selçuklu Sultanları”, *TİD*, XXV (1), (Temmuz 2010), s. 152.

¹⁰⁰³ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 180.

¹⁰⁰⁴ İbnü'l-Kalânîsi ve Cenâbî, Çavlı, I. Kılıç Arslan'ın oğlunu Sultan Muhammed Tapar'a gönderdikten sonra o, Tapar'ın yanında bir süre kaldıktan sonra Ağustos 1109 başlarında kaçarak babasının Anadolu'daki hükümdarlığına döndüğünü aktarmaktadırlar. Münecimbaşı, Melikşah, Halifenin şefaati ile 3 yıl sonra esirlikten kurtuldu. Sultan Tapar, babasının ülkesini ona verdiğini, Melikşah'ın Anadolu'ya gelerek babasının tahtına oturduğunu aktarmaktadır. Ebû'l-Farac, Tuğrul Arslan, Malatya'da sultan ilan edildikten sonra onun annesi Ayşe Hatun, ismi Arslan olan bir emîr ile anlaşarak Bozmuş'ı öldürttü. Arslan daha sonra Ayşe Hatun ile evlendi ve Malatya halkından zorla para toplamaya başladı. Tuğrul Arslan ve annesi Arslan'nın bu tutumuna karşı anlaşarak onu yakalattırdılar. Hatta onun öldüğü haberini bile etrafa yaydılar. Tuğrul Arslan ve annesi bir yıl sonra da Arslan'ı Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'a gönderdiler. Sultan Muhammed Tapar da I. Kılıç Arslan'nın oğlu Melikşah'ı hapisten çıkartıp kardeşinin hükümdarlığına son vermek için Malatya'ya gönderdiğini aktarmaktadır. Karşılaştırmalar için Bkz. Münecimbaşı, II, s. 16; Ebû'l-Farac, II, s. 349; Sevim, “İbnü'l-Kalânîsi'nin Zeylü Tarih-i Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklular ile İlgili Bilgiler I (H. 436-500/1044-1106-7)”, s. 42; Kesik, “Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları”, s. 239-240.

¹⁰⁰⁵ Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 118; Koca, “Diyar-ı Rûm'un (Roma Ülkesi=Anadolu) Türkiye Haline Gelmesinde Türk Kültürünün Rolü”, *TAD*, (23), (Bahar 2008), s. 24; İbrahim Kafesoğlu, “Selçuklular”, *İA*, MEB Yay., İstanbul 1979, X, 380; Muhammet Kemaloğlu, “Türkiye Selçuklu Devletinin III. Hükümdarı Şahinşah Dönemi ve Şahinşah'ın Şahsiyeti”, *OD*, (88-89), İstanbul 2005, s. 3.

DOKUZUNCU BÖLÜM

SENCER DEVRİNDE BÜYÜK SELÇUKLU-TÜRKİYE SELÇUKLU İLİŞKİLERİ

9.1. SENCER'İN BÜYÜK SELÇUKLU TAHTINA ÇIKIŞI

Sultan Muhammed Tapar öldüğünde, veliaht tayin ettiği oğlu Mahmud tahta çıkartılarak Selçuklu Sultanı ilan edildi (1118).¹⁰⁰⁶ Sencer de Büyük Selçuklu tahtını ele geçirmek için hazırlıklara başladı ve Horasan'da sultanlığını ilan etti (1118).¹⁰⁰⁷ Bu durum tek başına devlete hâkim olmak isteyen Sencer'i batıya yürümeye sevk etti. Veliahd Mahmud amcasının üzerine geldiğini haber alınca onunla anlaşmak istemişti ama bu çabaları da sonuçsuz kalmıştı. Büyük Selçuklu sultanlığını ele geçirmek isteyen Sencer ve Mahmud, Save yakınlarında karşılaştılar. Savaş filleriyle desteklenmiş Horasan ordusu kendisinden sayıca fazla olan Irak ordusunu bozguna uğrattı (1119).¹⁰⁰⁸ Bu mağlubiyetten sonra İsfahan'a çekilmiş olan Mahmud, Sencer'in huzuruna çıkınca kötü muamele görmemiş ve Sencer'in kızıyla evlendirilmişti.¹⁰⁰⁹

Sencer, bu zaferin ardından Büyük Selçuklu Devleti'ni yeniden düzenlemişti. Başta Rey şehri olmak üzere Garp ülkeleri Sencer'in hâkimiyetinde kalacaktı. Irak-ı Acem eyaletinin yarısı ve Gilan bölgesini şehzade Tuğrul'a, Fars eyaletini ve Huzistan'ın yarısını ise Selçukşah'a veriyordu. Mahmud da hutbede Sencer'in isminden sonra kendi ismini okutmak şartıyla merkezi İsfahan olmak üzere batı bölgeleri bırakılıyordu. Bu sayede başlangıçta merkezi İsfahan daha sonra Hemedan olmak üzere Irak Selçukluları Devleti ortaya çıkıyordu. Sencer tahta oturunca, Büyük Selçuklular'a bağlı bütün emîr, melik, han ve sultanlar ona tâbi duruma getirildi.¹⁰¹⁰

¹⁰⁰⁶ Yazıcızâde Ali, s. 90.

¹⁰⁰⁷ Sevim-Merçil, s. 205.

¹⁰⁰⁸ Ahmed b. Mahmud, II, s. 44; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 66-67; Agacanov, *Selçuklular*, s. 195; M. Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, İkinci İmparatorluk Devri I-III*, (4. Baskı) TTK Yay., Ankara 2011, II, s. 19.

¹⁰⁰⁹ Azimî, s. 43.

¹⁰¹⁰ Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti*, s. 107; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 236-237; Anıl Çeçen, *Tarihte Türk Devletleri*, Milliyet Yay., İstanbul 1986, s. 89.

9.2. TÜRKİYE SELÇUKLULARI'NIN ORTA ANADOLU'YA ÇEKİLMELERİ

Daha Anadolu'ya sağlamca yerleşmeden Doğu'ya ve Güneydoğu'ya genişleme siyasetini takip eden Türkiye Selçuklu hükümdarlarından Süleyman Şah ve Kılıç Arslan, bu amaçlarını gerçekleştirmeye çalışırken ölmüşlerdi.¹⁰¹¹ Bu nedenle Türkiye Selçuklu tahtına Kılıç Arslan'dan sonra oturan hükümdarlar devletin dış siyasetinde büyük değişiklik yaptılar. Artık onlar, Anadolu'ya sağlamca yerleşmeden, Anadolu'nun dışında fetih hareketlerinde bulunmanın yanlış olduğunu anladılar ve gözlerini Anadolu'nun dışından içine çevirdiler.¹⁰¹²

Kazvînî, Mes'ud'un her yıl Sultan Sencer'e bâc ve haraç gönderdiğini, Sencer Oğuzlara esir düştükten sonra İran'a haracın gelmediğini aktarmaktadır.¹⁰¹³ Ancak bu kaydı doğru olarak kabul etmemiz mümkün değildir. Sultan Sencer, Büyük Selçuklu tahtını ele geçirdikten sonra yeğeni Mahmud'a bir menşurla bazı bölgelerin idaresini vermişti. Sultan Sencer tarafından yazdırılan bu menşuru bizzat gördüğünü aktaran İbnü'l-Esîr, amcası tarafından Mahmud'a bırakılan yerler arasında Türkiye Selçuklu Devleti'nin Anadolu'daki topraklarının da bulunduğunu kaydeder.¹⁰¹⁴ Böylece Türkiye Selçuklu Devleti, Büyük Selçuklu Devleti'ne değil de Irak Selçuklu Devleti'ne tabii¹⁰¹⁵ durumuna getirilerek vassalın vassalı olmuş durumdadır.¹⁰¹⁶

Büyük Selçuklu hükümdarı Sencer, "En Büyük Sultan" (Sultanü'l-Âzam) unvanını alıp kullanırken, Türkiye Selçuklu Devleti hükümdarı I. Mes'ud, bastırıldığı bakır paralarda "Büyük Sultan" (Sultanü'l-Mu'azzam) unvanını alıp kullanmaya cesaret edebilmiştir.¹⁰¹⁷

¹⁰¹¹ Mehmet Altay Köymen, "Selçuklu Ordusu", *Belleten*, LII (202), (Nisan 1988), s. 96.

¹⁰¹² Koca, "Türkiye Selçuklu Devletinin Özellikleri", s. 21; M. Altay Köymen, "Selçuklular ve Anadolu'nun Türkleşmesi Meselesi", *Selçuk*, (1), (Aralık 1986), s. 28.

¹⁰¹³ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 220.

¹⁰¹⁴ Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK Yay., Ankara 2003, s. 106.

¹⁰¹⁵ Turan, Büyük Selçuklulara karşı başlangıçtan beri rakip olan Türkiye Selçuklularının tabiiyetlerine dair bu kaydı teyit etmenin mümkün olmadığını aktarmaktadır. Bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 220.

¹⁰¹⁶ Koca, *Türkiye Selçuklular Tarihi*, s. 56.

¹⁰¹⁷ M. Altay Köymen, *İkinci İmparatorluk Devri*, II, s. 406; M. Ali Hacıgökmen, "Türkiye Selçuklu Sultanlarının Kitabelerde Geçen Bazı Unvanları ve Bunların Selçuklu Siyasetine Yansımaları", *TAD*, (31), (bahar 2012), s. 180.

9.3. BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ'NİN YIKILIŞI

Karahıtaylar'ın baskısı sonucunda Mâverâünnehr'den Belh'e göç etmiş olan Oğuzlar, Sultan Sencer'e yıllık 24.000 koyun vergi veriyorlardı.¹⁰¹⁸ Bu bölgeye göç eden Oğuzlar ile ilk anlaşmazlık, bu verginin alınması sırasında tahsildarın öldürülmesiyle meydana geldi.¹⁰¹⁹ Bu hadiseyi büyüten Belh valisi Kumac, Oğuzlar'ın üzerine yürümüşse de mağlup olup öldü. Bu haberi duyan Sultan Sencer, kumandanlarının teşvikiyle Oğuzlar üzerine sefere çıktı. Oğuzlar, Sultan'ı bu seferden vazgeçirmek için para ve birçok hediye teklif etmişse de istekleri kabul görmedi. İki taraf arasında Belh civarında yapılan savaşta Oğuzlar, Selçuklu ordusunu mağlup etti (1153). Sultan Sencer de Oğuzlar'ın eline esir düştü.¹⁰²⁰ Oğuzlar Sultan Sencer'in esir edilmesinden sonra Merv, Tûs ve Nişabur şehirlerini yağmalayıp Merv ve Belh bölgelerine çekildiler.¹⁰²¹

Sultan Sencer, emîr Kumac'ın torunu Müeyyed Ayaba tarafından muhafızlarına Sultan adına kıymetli mallar vaat edilerek esirlikten kurtarıldı ve Tirmiz kalesine getirildi (1156).¹⁰²² Üç sene Oğuzlar'ın elinde esir kalan Sultan Sencer, Oğuz istilası yüzünden çöken devleti toparlayamadı ve bir sene sonra Merv şehrinde yetmiş üç yaşındayken öldü (9 Mayıs 1157). Sultan Sencer'in ölümüyle Büyük Selçuklu Devleti tarih sahnesinden kalktı.¹⁰²³ Böylece Büyük Selçuklu-Türkiye Selçuklu İlişkileri devri de sona ermiş oldu.

¹⁰¹⁸ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 243; Sümer, *Oğuzlar*, s. 103; M. Altay Köymen, "Büyük Selçuklu İmparatorluğunda Oğuz İsyanı", *DTCFD*, V (1-2), (Mart-Nisan 1947), s. 167-172.

¹⁰¹⁹ Ramazan Şeşen (Haz.), *İslam Coğrafyacılarına göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, (2. Baskı), TTK, Ankara 2001, s. 151.

¹⁰²⁰ Ahmed b. Mahmud, II, s. 77-78; Müneccimbaşı, I, s. 125; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 71;

¹⁰²¹ M. Altay Köymen, "Büyük Selçuklu Devletinde Oğuz İstilası", *DTCFD*, V (5), (Kasım-Aralık 1947), s. 580-581.

¹⁰²² Er-Râvendî, I, s. 179; El-Hüseynî, s. 86.

¹⁰²³ Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 55; V.V. Barthold, *İlk Müslüman Türkler*, s. 32; Adnan Müderrisoğlu-Ş. K. Seferoğlu, *Türk Devletleri Tarihi*, Azerbaycan Kültür Derneği Yay., Ankara 1986, s. 81.

SONUÇ

985 yılında Oğuz Yabgu Devleti'nden ayrılarak Cend şehrine yerleşen Selçuk, etrafında bulunan ikisi Türk (Gazneliler ve Karahanlılar), biri Farsi (Saman-oğulları) olan devletlerarasında yer edinebilmek için İslâmiyet'i kabul etti. Selçuk'un ölmeden önce Mikail-oğullarından Tuğrul ve Çağrı Bey'leri kendi yerine geçirmek istemesi Arslan Yabgu ve Mikail-oğulları arasındaki ilk soğukluğu teşkil etti. Selçuk'un ölümünden sonra Selçuklu Türkmenlerinin başına geçen Arslan Yabgu, Karahanlı prenslerinden Ali Tegin ile ittifak yaparak Tuğrul ve Çağrı Bey'leri bu ittifakın dışında tuttu. Karahanlı tehlikesi karşısında müşğül bir duruma düşen Mikail-oğulları tarihten silinmek tehlikesiyle karşı karşıya geldiler. Bu tehlike karşısında hem yeni yurtluklar bulmak hem de gaza faaliyetlerinde bulunmak için Çağrı Bey 1018 yılında Arslan Yabgu'dan izin almadan Doğu Anadolu seferine çıktı. Başarıyla sonuçlanan bu seferin ardından Tuğrul ve Çağrı Bey'lere katılan Türkmen kuvvetleri Arslan Yabgu'nun telkiniyle dağıtıldı.

Arslan Yabgu'nun Gazneliler tarafından Kalincar'a hapsi ve burada ölümünden sonra Türkmenlerin başına görünüşte Yabgu unvanıyla Musa Bey getirilmiş ise de aslında Türkmenlerin idaresi Tuğrul ve Çağrı Bey'lerin eline geçmiş oldu. Selçuklular, Gazneliler'e karşı bağımsızlık mücadelelerine başladılar ve 1040 Dandanakan savaşından sonra Büyük Selçuklu Devleti'ni kurdular.

Arslan Yabgu'nun 1032 yılında Kalincar kalesinde ölmesiyle Büyük Selçuklu tahtı Arslan Yabgu hanedanından Mikail-oğulları hanedanına geçmiş oldu. Bundan dolayıdırki Arslan Yabgu'nun oğulları ve torunları her fırsatta Büyük Selçuklu tahtında hak iddia ederek Büyük Selçuklu Sultanlarına karşı mücadele içine girmişlerdir.

Sultan Tuğrul'un son dönemlerinde Kutalmış, babası Arslan Yabgu'dan dolayı Büyük Selçuklu tahtında hak iddia ederek isyan etmişse de yanına aldığı kardeşi Resul Tekin ile birlikte Selçuklu kuvvetleri karşısında tutunamayarak Girdkuh kalesine çekilmek zorunda kaldı. Sultan Tuğrul'un ölmesinden sonra Girdkuh kalesinde bulunan Kutalmış, babası Arslan Yabgu'dan dolayı tahtın kendi hakkı olduğunu ileri sürerek Alp Arslan ile mücadeleye girişmişse de yapılan savaşta mağlup oldu ve savaş alanından kaçarken atından düşüp kankaybından öldü. Kutalmış'ın oğulları ve kardeşi Resul

Tekin, Alp Arslan tarafından esir edilerek merkeze naknedildi. Kutalmış-oğulları, Alp Arslan'ın ölümüne kadar merkezde gözetim altında tutulsalar da Alp Arslan'ın ölümüyle oluşan otorite boşluğundan faydalanarak kaçıp Anadolu'ya geldiler.

1073 yılında Anadolu'da tarih sahnesine çıkan Kutalmış-oğullarından Devlet ve Alp İlek, Şöklü ve şîf halifesiyle ittifak yaparak Büyük Selçuklu emîrlerinden Atsız'a karşı mücadeleye girişmişselerde mağlup olmaktan kurtulamadılar. Savaş sırasında esir edilen iki şehzade Atsız tarafından Sultan Melikşah'ın yanına gönderildiler. Süleyman-Şah bu duruma müdahale etmek istediye de başarısız oldu. Etrafları Selçuklu vassalları ile çevrili olan Mansûr ve Süleyman-Şah bu bölgede tutunamayacaklarını anlayarak Anadolu içlerine doğru harekete geçtiler. Konya'ya ulaşarak burayı feth eden Kutalmış-oğulları hareketlerine devam ederek Bizans sınırlarına ulaştılar ve Bizans'ın taht mücadelelerine karışmaya başladılar.

Amcazâdelerinin Anadolu'da daha da güçlenmesini istemeyen Sultan Melikşah emîr Porsuk'u Kutalmış-oğulları üzerine göndererek Mansûr'u öldürttü. Mansûr'un öldürülmesinden sonra Türkmenler Süleyman-Şah'ın etrafında toplanmaya başladılar. İznik'te Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurmuş olan Süleyman-Şah, Bizans ile Dragos anlaşması yaparak batı sınırını güvence aldıktan sonra doğuya yöneldi. Süleyman-Şah, Antakya'yı feth ederek Büyük Selçuklu Devleti ile komşu oldu ve Kurzâhil'de Musul emîri Müslim'i mağlup ederek öldürdü. Suriyede yayılma faaliyetleri içinde olan Tutuş, Süleyman-Şah'ın bu bölgede kuvvetlenmesini istemediğinden yanına aldığı Artuk Bey ile birlikte ona karşı harekete geçti. İki taraf arasında meydana gelen savaşta Süleyman-Şah hayatını kaybederek Türkiye Selçuklu Devleti'ni hükümdarsız bıraktı. Savaş sırasında esir edilen Süleyman-Şah'ın oğulları I. Kılıç Arslan ve Kulan Arslan, Suriye seferine çıkan Sultan Melikşah tarafından devlet merkezine gönderildiler. Süleyman-Şah'ın, İznik'te kendisine vekil olarak bıraktığı Ebu'l-Kasım'ın Sultan gibi hareket etmesi üzerine Sultan Melikşah tarafından sırasıyla emîr Porsuk ve Bozan gönderildiyse de Ebu'l-Kasım'ın Bizans'tan destek alması üzerine hiçbir sonuç elde edilemedi. Ebu'l Kasım, Sultan Melikşah'ın yanından döndüğü esnada yakalanarak emîr Bozan tarafından boğdurtuldu.

Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra ortaya çıkan otorite boşluğundan faydalanan I. Kılıç Arslan ve Kulan Arslan kaçarak veya serbest bırakıldıktan sonra

İznik'e giderek babalarının mirasına sahip çıktılar. Süleyman-Şah'ın ölümünden sonra Ebu'l-Kasım'ın devlet teşkilatını koruması sayesinde I. Kılıç Arslan işlevine devam eden bir örgütün sahibi oluyordu. Batıda Haçlılarla başarılı bir şekilde mücadele eden I. Kılıç Arslan babası gibi doğuya yönelme politikasını devam ettirerek Musul önlerinde Çavlı'ya karşı mücadele etti. İki taraf arasında meydana gelen savaşta I. Kılıç Arslan, Habur nehrini atıyla zırhlı bir şekilde geçmek isterken boğularak öldü. Kaynaklarda I. Kılıç Arslan'ın Büyük Selçuklu merkezine gönderilen oğullarının isimleri hakkında farklı bilgiler mevcuttur. I. Kılıç Arslan'ın amcazâdeleri ile giriştiği mücadele sonucunda Türkiye Selçuklu Devleti ikinci defa başsız kaldı. Selçuklu şehzadeleri ülke topraklarının paylaşamayıp aralarında taht mücadelesine başladılar. Süleyman-Şah ve I. Kılıç Arslan'ı kaybeden Türkiye Selçuklu Devleti Anadolu içlerine çekilmeye mecbur kaldı. I. Mes'ud'un Türkiye Selçuklu tahtını ele geçirmesinden sonra Bizans'ın saldırıları ve Anadolu'daki milli birliğin sağlanmasına daha öncelik verilmesi gibi nedenlerden dolayı doğuya yönelmekten vazgeçtiler. Kutalmış-oğulları ve Mikail-oğulları arasındaki mücadeleler Anadolu'daki milli birliğin sağlanmasını geciktirdiği gibi Bizans ve Haçlıların Anadolu'da daha etkin bir şekilde rol oynamasına neden oldu.

KAYNAKÇA

- Abû'l-Farac, Gregory, *Abû'l-Farac Tarihi I-II*, (1932), (2. Baskı), (Çev. Ö. Rıza Doğrul), TTK Yay., Ankara 1999.
- Agacanov, S. G., *Oğuzlar*, (1969), (Çev. Ekber N. Necef- Ahmet Annaberdiyev), (5. Baskı), Selenge Yay., İstanbul 2010.
- , *Selçuklular*, (1991), (Çev. E. N. Necef-A. Annaberdiyev), Ötüken Yay., İstanbul 2006.
- Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme I-II*, (Haz. E. Merçil), Tercüman Yay., İstanbul 1977.
- Ali Yazıcızade, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, (Haz. A. Bakır), Çamlıca Yay., İstanbul 2009.
- Alptekin, Coşkun, "Ahdâs", *DİA, İSAM Yay.*, İstanbul 1988, I, 508-509.
- , "Büyük Selçuklular" *DGBİT*, Çağ Yay., İstanbul 1989, VII, 95-213.
- , "Türkiye Selçukluları", *DGBİT*, Çağ Yay., İstanbul 1989, VIII, 209-406.
- Anna Komnena, *Alexiad, Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi*, (1943), (Çev. B. Umar), İnkılâp Kitabevi Yay., İstanbul 1996.
- Anonim Selçukname, Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, (Neşr. F. Nâfiz Uzluk), Ankara 1952.
- Anzerlioğlu, Yonca, "Bizans İmparatorluğu'nda Türk Varlığı", *Türkler*, YT Yay., Ankara 2002, VI, 218-232.
- Arık, F. Şamil, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi", *MKD*, II (6-7-8), (Kasım-Aralık 1980), 72-75.
- Artuk, İbrahim, *Artuk Beğ*, Kültür ve Türiizm Bakanlığı Yay., Ankara 1988.
- , *Artuk Oğulları Tarihi*, Gençler Kitabevi Yay., İstanbul 1944.
- Aşan, M. Beşir, *Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskan İzleri (XI., XIII Yüzyıllar)*, (2. Baskı), TKAE Yay., Ankara 1992.
- Ateş, Ahmet, "Yabgulular Meselesi", *Belleten*, XXIX (115), (Temmuz 1965), 517-525.
- Avcioğlu, Doğan, *Türkler'in Tarihi I-V*, Tekin Yay., İstanbul 1999.
- Ayönü, Yusuf, "Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerleri (XI-XII. Yüzyıllar)", *TAD*, (25), Konya 2009, 53-69.

- Azımî, Ebû Abdullah Muhammed, *Azımî Tarihi Selçuklularla İlgili Bölümler (H. 430-538)*, (1938), (Çev. A. Sevim), TTK Yay., Ankara 1988.
- Bailly, Auguste, *Bizans Tarihi I-III*, (Çev. H. Şaman), Tercüman Yay., İstanbul ?.
- Balık, İbrahim, *Ortaçağ Tarihi ve Medeniyeti*, Gazi Kitabevi Yay., Ankara 2005.
- Barthold, V. V., *İlk Müslüman Türkler*, (1900), (Çev. M. A. Yalman-İ. Andaç-N. Uğurlu) Örgün Yay., İstanbul 2008.
- , *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, (1927), (Haz. K. Y. Kopraman-İ. Aka; Çev. R. H. Özdem), TTK Yay., Ankara 2006.
- , *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, (1900), (Çev. ve Haz. H. Dursun Yıldız), TTK Yay., Ankara 1990.
- , *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, (1900), (Çev. D. Ahsen Batur), Selenge Yay., İstanbul 2010.
- Baştav, Şerif, "Alp Arslan ve Romen Diyojen", *TKD*, (34), (Ağustos 1965), 698-707.
- Baykara, Tuncer, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2004.
- Bayrak, M. Orhan, *Türk İmparatorlukları Tarihi*, (3. Baskı), Bilge Karınca Yay., İstanbul 2006.
- Bedirhan, Yaşar, *Kafkasya ve Büyük Selçuklu Devleti'nin Doğu Politikası*, (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1999.
- , *Ortaçağ Tarihi*, (2. Baskı), Eğitim Kitabevi Yay., Konya 2002.
- Bedirhan, Yaşar-Atçeken, Zeki, *Malazgirt'ten Vatana Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi*, Eğitim Kitabevi Yay., Konya 2004.
- Berkel, Burhan, "Malazgirt Savaşı 26 Ağustos 1071", *BTTD*, (47), (Ağustos 1971), 4-16.
- Beygu, A. Şerif, *Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri*, Bozkurt Basımevi Yay., İstanbul 1936.
- Bezer, G. Ögün, "Alp Arslan Zamanı", *Büyük Selçuklu Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir 2011, 40-59.
- , "Harput'ta Bir Türkmen Beyliği Çubukoğulları", *Belleten*, LXI (230), (Nisan 1997), 67-92.
- , "Kuruluş Dönemi", *Büyük Selçuklu Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir 2011, 1-21.

- , "Tuğrul Bey Zamani", *Büyük Selçuklu Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir 2011, 22-39.
- Bilge, Arif, *Anadolu'nun Türkleşmesi, İslamlaşması ve Aramızdaki Rumlar Tarihi*, Ülkü Basımevi Yay., Konya 1971.
- Bodmer, Jean-Pierre, "Selçuklular Anadolu'da", *Cogito*, (29), (Güz 2001), 33-46.
- Bosworth, C. Edmund, *Doğuştan Günümüze İslam Devletleri Tarihi, Devletler, Prenslükler, Hanedanlıklar, Kronoloji ve Soy Kütüğü El Kitabı*, (1967), (Çev. H. Canlı), Kaknüs Yay., İstanbul 2005.
- Bowen, Harold, "İlk Selçuklu Vezirlerine Dair Bazı Notlar", *TM*, XVII, İstanbul 1972, 125-132.
- Brockelmann, Carl, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, (1939), (Çev. N. Çağatay), TTK Yay., Ankara 1992.
- Brosset, M. Fêlicitê, *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 yılına Kadar)*, (1849), (Çev. Hrand D. Andreasyan, not ve yay. E. Merçil), TTK Yay., Ankara 2003.
- Bundârî, Feth b. Ali b. Muhammed, *Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-Usra (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi)*, (1889), (Çev. K. Burslan), TTK Yay., İstanbul 1999.
- Caferoğlu, A., "İlk Anadolu Vatan Kültürü Kurucuları", *TM*, XVII, İstanbul 1972, 1-12.
- Cahen, Claude, "İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı", (Çev. Z. Kerman), *Türkler*, YT Yay., Ankara 2002, VI, 203-213.
- , "İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı", (Çev. Z. Kerman), *TM*, XVII, İstanbul 1972, 77-100.
- , *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, E Yay., İstanbul 1979.
- , "Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı)", (Çev. Y. Yücel-B. Yediyıldız), *Bellekten*, LI (201), (Aralık 1987), 1375-1431.
- Cıvgın, İzzet, *Ortaçağ Tarihi*, Maya Akademi Yay., Ankara 2008.
- Çandarlıoğlu, Gülçin, "Malazgirt Meydan Muharebesi", *TKD*, (34), (Ağustos 1965), 647-652.
- Çay, Abdulhaluk, "Anadolu'nun Türkleşmesi II, (Selçuklu Dönemi)", *TKD*, (240), (Mayıs 1983), 270-279.
- Çeçen, Anıl, *Tarihte Türk Devletleri*, Milliyet Yay., İstanbul 1986.
- Çetin, Kenan, *Selçuklu Medeniyeti Tarihi*, Yitik Hazine Yay., İstanbul 2011.

- Çevik, Adnan, “XII. Yüzyılda Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Bir Türkmen Beyliğı Yınaloğulları”, *Türkler*, YT Yay., Ankara 2002, VI, 491-495.
- Deguignes, Joseph, *Büyük Türk Tarihi I-VIII*, Türk Kültür Yay., İstanbul 1976.
- Demir, Mustafa, *Büyük Selçuklular Tarihi*, Sakarya Üniversitesi Yay., Sakarya 2004.
- Demirgil, Demir, “X. ve XI. Yüzyıllarda Bizans İmparatorluğu’nun İktisadi Düzeni”, *BTTD*, (47), (Ağustos 1971), 47-50.
- Demirkent, Işın , “Bizans”, *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 1992, VI, 230-244.
- , “Kılıç Arslan I”, *DİA*, Ankara 2002, XXV, 396-399.
- , *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, TTK Yay., Ankara 1996.
- , *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098’den 1118’e kadar)*, İÜEF Yay., İstanbul, 1974.
- , “1071 Malazgirt Savaşına Kadar Bizans’ın Askeri ve Siyasi Durumu”, *İÜEFTD*, (33), (Mart 1980), 133-146.
- Demirkent, Işın-Korkmaz, Mustafa, “İslâm Fethinden Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Urfa’nın Siyasi ve Sosyal Tarihi”, *Edessa’dan Urfa’ya*, (Edit. M. Çelik), AÜTTAUM Yay., Ankara 2007, 25-226.
- Denizoğlu, Özgür, *Tuğrul ve Çağrı Beyler Döneminde Anadolu Seferleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2011.
- Diehl, Charles, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, (1919), (Çev. Cevdet R. Yularkıran), Kanaat Kitabevi Yay., İstanbul 1939.
- Dikici, Mehmet, *Anadolu’da Türkler (Anadolu’ya Türk Göçleri)*, Burak Yay., İstanbul 1998.
- Dirimtekin, Feridun, *Malazgirt Meydan Muharebesi*, Halit Rıfat Kitabevi Yay., İstanbul 1943.
- , “Selçukluların Anadolu’da Yerleşmelerini ve Gelişmelerini Sağlayan İki Zafer”, *Malazgirt Armağanı*, TTK Yay., Ankara 1993, 231-258.
- Divitçioğlu, Sencer, *Oğuz’dan Selçuklu’ya Boy, Konat ve Devlet*, (2. Baskı), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2000.
- , *Ortaçağ Türk Toplumları Hakkında*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2001.
- Doğan, Lutfi, “Alp Arslan’ın Şahsiyeti ve İslâm’a Hizmeti”, *DİBD*, X (110-111), (Temmuz-Ağustos 1971), 291-294.

- Eğilmez, Savaş, *Selçuklu-Gürcü İlişkileri (1060-1157)*, (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2001.
- , “Transkafkasya’nın Coğrafi Konumu ve Selçukluların Bölgeye Yönelik İlk Akınları”, *AÜEFSD*, VIII (41), (Aralık 2008), 83-93.
- Ekinci, Abdullah, “Urfa ve Çevresinde Türk Akınları (MÖ. VII/MS. XIV. Yüzyıl)”, *FÜSBD*, XIV (1), Elazığ 2004, 259-273.
- Erer, Râşid, *Türklere Karşı Haçlı Seferleri*, (2. Baskı), Bilgi Yay., Ankara 1993.
- Ernam, Mustafa, “Alp Arslan ve Malazgirt Zaferi”, *DİBD*, X (110-111), (Temmuz-Ağustos 1971), 298-304.
- Ersan, Mehmet, “Ortaçağ Ermeni Kaynaklarına Göre Selçuklu Sultanları”, *TİD*, XXV (1), (Temmuz 2010), 148-154.
- , *Selçuklular zamanında Anadolu’da Ermeniler*, TTK Yay., Ankara 2007.
- , “Selçuklu Ermeni İlişkileri”, *Türkler*, YT Yay., Ankara 2002, VI, 635-644.
- Eyice, Semavi, “İznik”, *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 2001, XXIII, 543-545.
- , *Malazgirt Savaşını Kaybeden IV. Romanos Diogenes (1068-1071)*, TTK Yay., Ankara 1971.
- Ersan, Mehmet,-Alican, Mustafa, *Sorularla Selçuklular Tarihi, Selçukluları Yeniden Keşfetmek, Büyük Selçuklular*, Timaş Yay., İstanbul 2012
- Ferdî, Kâtip, *Mardin Artuklu Melikleri Tarihi*, (Haz. Y. Metin Yardımcı), Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yay., İstanbul 2006.
- GATSEB, *Çağrı Bey, Sultan Alparslan, Cezzar Ahmet Paşa, Serdar-ı Ekrem Ömer Lütfü Paşa*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1981.
- GATSEB, *Selçuklular Döneminde Anadolu’ya Yapılan Akınlar, 1799- 1802 Osmanlı Fransız Harb’inde Akka Kalesi Savunması, 1853-1856 Osmanlı-Rus Kırım Harb’i Kafkas Cephesi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1981.
- GATSEB, *Tarih Boyunca Türk Harp Sanatı Taktik ve Stratejisi (I)*, GATSEB Yay., Ankara 1986.
- Genç, Reşat, *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, TTK Yay., Ankara 2002.
- , “Karahanlılar”, *Türkler*, YT Yay., Ankara 2002, IV, 445-468.
- Gerdizî, Ebu Sa’id Abdul-Hay, *Zeynu’l-Ahbar*, (1968), (Neşr. Abdul-Hay Habibi), Tahran 1968.

- Geyikoğlu, Hasan, *Selçuklular'dan Safevîler'e Sa'd-Çukuru*, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1998.
- Golden, Peter B., *Türk Halkları Tarihine Giriş*, (1992), (2. Baskı), (Çev. O. Karatay), Karam Yay., Çorum 2006.
- Gordlevski, V., *Anadolu Selçuklu Devleti*, (1940), (A. Yaran), Onur Yay., Ankara 1988.
- Göksu, Erkan, "Kutadgu Bilig'e Göre Türk Savaş Sanatı", *USAD*, II (6), (Kış 2009), 266-281.
- , "Ok ve Yay'ın Türk Devlet Geleneği Hâkimiyet Anlayışındaki Yeri", *TS*, V (2), (İlkbahar 2010), 986-1011.
- , "Târîh-i Güzîde'ye Göre Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu ve Tuğrul Bey Dönemi", *HS*, III (1), (Mart 2001), 289-300.
- , "Târîh-i Güzîde'ye Göre Rûm (Anadolu) Selçukluları", *NŞAD*, (27), Ankara 2008, 23-32.
- , *Türkiye Selçuklularında Ordu*, TTK Yay., Ankara 2010.
- Grousset, Renê, *Başlangıcından 1071'e Ermeniler Tarihi*, (1947), (Çev. S. Dolanoğlu), Aras Yay., İstanbul 2005.
- Gregory, Timothy E., *Bizans Tarihi*, (2004), (Çev. E. Ermert), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2008.
- Gül, K. Vehbi, *Anadolu'nun Türkleştirilmesi ve İslâmlaştırılması*, Toker Yay., İstanbul 1971.
- Güldoğan, Vedat, *Diyarbakır Tarihi*, Kripto Yay., Ankara 2011.
- Gürün, Kamuran, *Türkler ve Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Yay., Ankara 1981.
- Gündoğdu, Hamza, "Kültürlerin Buluştuğu Bir Ortaçağ Şehri; Ani", *AÜGSED*, (17), Erzurum 2006, 51-84.
- Gündüz, Tufan, "Kars", *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 2001, XXIV, 516-517.
- Hacıgökmen, M. Ali, "Türkiye Selçuklu Sultanlarının Kitabelerde Geçen Bazı Unvanları ve Bunların Selçuklu Siyasetine Yansımaları", *TAD*, (31), (Bahar 2012), 173-190.
- , "Türkiye Selçukluları Zamanında Konya'nın Devlet Merkezi Olması", *TAD*, (29), (Bahar 2011), 231-260.

- Hassan, Ü.-Berktaş, H. –Ödekan, A., *Türkiye Tarihi (Osmanlı Devletine Kadar Türkler) I-V*, Cem Yay., İstanbul 1987.
- Hitti, Ph. K., *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, (1970), (Çev. S. Tuğ), MÜİFV Yay., İstanbul 2011.
- Honigmann, Ernst, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (1935), (Çev. F. Işıltan), İÜEF Yay., İstanbul 1970.
- , “Rahbe”, *İA*, MEB Yay., İstanbul 1964, IX, 601-604.
- Houtsma, M. TH., “Muhammed b. Malikşâh”, *İA*, MEB Yay., İstanbul 1979, VIII, 481-482.
- Huncan, Ö. Soner, *Türk Hakanlığı (Karahanlılar) Kuruluş, Gelişme, Çöküş (766-1212)*, (2. Baskı), IQ, Kültür Sanay Yay., İstanbul 2007.
- Hüseyin Beyhakî, *Tarih-i Beyhakî*, (1386), (Neşr. A. Ekber Feyyaz), Tahran 1386.
- Hüseyinî, Sadruddin Ebu'l-Hasan 'Ali İbn Nâsır İbn 'Ali, *Ahbâr üd-devle is-Selçukiyye*, (1933), (Çev. N. Lügal), TTK Yay., Ankara 1999.
- Hüseyinof, R. A., “Malazgirt ve Kafkaslar”, *DTCFTAD*, (10), Ankara 1968, 61-71.
- İbn Fadlan, *İbn Fadlan Seyahatnamesi ve Ekler*, (Haz. R. Şeşen), Yeditepe Yay., İstanbul 2010.
- İbn Kesîr, *El-Bidâye ve 'n-Nihâye I-XIV*, (1932), (Çev. Mehmet Keskin), Çağ Yay., İstanbul 1995.
- İbnü'l-Adîm, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi, Bugyetü't-taleb fî Tarih-i Halep (Seçmeler)*, (1951), (2. Baskı), (Çev. A. Sevim), TTK Yay., Ankara, 1989.
- İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi, El-Kâmil Fî't Tarih I-XII*, (1851-1876), (Çev. A. Özyayın, A. Ağırakça, B. Eryarsoy, Z. Tüccar, Y. Apaydın, A. Köşe), Hikmet Neşriyat Yay., İstanbul 2008.
- İbnü'l-Ezrak, Ahmed b. Yûsuf b. Ali, *Meyyâfârikîn ve Âmid Târihi (Artuklular Kısımı)*, (1962), (Çev. A. Savran), AÜFEF Yay., Erzurum 1992.
- İnan, Abdülkadir, “Dandanakan'dan Malazgirt'te”, *TKD*, (107), (Eylül 1971), 844-847.
- İlgar, İhsan, “Anadolun'un Fatihî Büyük Kumandan ve Hükümdar Alp Arslan”, *BTTD*, (47), (Ağustos 1971), 55-60.
- Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, (1841-1897), (Çev. B. Umar), Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2008.

Işık, Mehmet, *Türklerin Kültür Kökenleri ve Etnik Yapısı*, Yakamoz Yay., İstanbul 2011.

Jr. Speros Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and The Process of Islamization From The Eleventh Throught The Fifteenth Century*, (1971), (K. Karimi), University of California Yay., London 1971.

Kafalı, Mustafa , “Anadolu’nun Fethi ve Türkleşmesi”, *Türkler*, YT Yay., Ankara 2002, VI, 177-193.

-----, ”Anadolu’nun Fethi ve Türkleşmesi”, *Tarih İçinde Harput*, FÜFHAM Yay., Elazığ 1992, 21-32.

Kafesoğlu, İbrahim, “Alp Arslan”, *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 1989, II, 526-530.

-----, “Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu”, *TED*, (10-11), İstanbul 1981, 1-28.

-----, “Büyük Selçuklu Devleti”, *Türk Dünyası El Kitabı*, TKAE Yay., Ankara 2001, 319-369.

-----, “Doğu Anadolu’ya İlk Selçuklu Akını ve Tarihi Ehemmiyeti”, *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, DTFC Yay., İstanbul 1953, 259-274.

-----, “Kavurd”, *İA*, MEB Yay., İstanbul 1977, VI, 456-459.

-----, “Mahmud Gaznevî”, *İA*, MEB Yay., İstanbul 1977, VII, 173-183.

-----, “Malazgird Meydan Muharebesi”, *TYD*, (276), (Ağustos 1959).

-----, “Malazgirt Meydan Muharebesi”, *26 Ağustos 1071 Malazgirt Savaşı 888. Yıldönümü Hatırası*, AÜÇMYHE Yay., Erzurum 1959, 15-29.

-----, “Malazgirt”, *İA*, MEB Yay., İstanbul 1978, VII, 239-248.

-----, ”Melikşah”, *İA*, MEB Yay., İstanbul 1979, VII, 665-673.

-----, “Selçuklu Çağındaki İzmir Türk Bey’inin Adı: Çaka mı, Çaga mı, Çakan mı?”, *İÜEFTD*, (34), İstanbul 1983-1984, 55-60.

-----, “Selçuk’un Oğulları ve Torunları”, *TM*, XIII, İstanbul 1958, 117-130.

-----, “Selçuklu Tarihinin Meseleleri”, *Belleten*, XIX (76), (Ekim 1955), 463-489.

-----, “Selçuklular”, *İA*, MEB Yay., İstanbul 1979, X, 353-416.

-----, *Selçuklu Tarihi*, MEB Yay., İstanbul 1992.

-----, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İÜEF Yay., İstanbul 1953.

- , *Türk Millî Kültürü*, (17. Baskı), Ötüken Yay., İstanbul 1998.
- , "Türk Fütihat Felsefesi ve Malazgirt Muharebesi", *TED*, (2), (Ekim 1971), 1-16.
- , *Türk-İslâm Sentezi*, Ötüken Yay., İstanbul 1999.
- Kara, Seyfullah, *Selçuklular'ın Dini Serüveni*, Şema Yay., İstanbul 2006.
- Karadaş, Cağfer, "Selçuklular'ın Din Politikası", *İstem*, I (2), Konya 2003, 95-108.
- Karaköse, Hasan, *Ortaçağ Tarihi ve Uygarlığı*, (3. Baskı) Nobel Yay., Ankara 2006.
- Kaplan, Mehmed, "Malazgirt Savaşının Türk Medeniyet Tarihi Bakımından Mana ve Ehemmiyeti", *26 Ağustos 1071 Malazgirt Savaşı 888. Yıldönümü Hatırası*, AÜÇMYHE Yay., Erzurum 1959, 9-14.
- Karatamu, Selahattin, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, II. nci Cilt Eki, Malazgirt Meydan Muharebesi (26 Ağustos 1071)*, Genelkurmay Basımevi Yay., Ankara 1970.
- Kaşgarlı, M. Aktok, *Kilikya Tabii Ermeni Baronluğu Tarihi*, Proses Yay., Ankara 1990.
- Kaya, Selim, "Büyük Selçuklular Döneminde Bağdat", *AB*, (15), (Ekim 2008), 1-16.
- Kayabalı, İ.,-Arslanoğlu, C., "Anadolu'ya Selçuklu Türklerinin Giriş Sebepleri", *TKD*, (126), (Nisan 1973), 334-348.
- , "Türkler'in İslam Dinini Kabul Etme Sebepleri ve Anadolu'nun Fethi", *TKD*, (131), (Eylül 1973), 1210-1242.
- Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l Ahyâr*, (1944), (Çev. M. Öztürk), TTK Yay., Ankara 2000.
- Kemaloğlu, Muhammet, "Türkiye Selçuklu Devletinin III. Hükümdarı Şahinşah Dönemi ve Şahinşah'ın Şahsiyeti", *OD*, (88-89), İstanbul 2005, 1-8.
- Kesik, Muharrem, "Sultan Melikşah (Şahinşah) ve Sultan I. Mesud", *Türkler*, Ankara 2002, VI, 547-565.
- , *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK Yay., Ankara 2003.
- , "Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları", *İÜEFTD*, (36), İstanbul 2000, 213-259.
- Keskin, Mustafa, "Gazi Süleyman Şah ve Türkiye Devleti'nin Kuruluşu", *Türkler*, Ankara 2002, VI, 529-536.
- Kıbrıslıoğlu, Mustafa, "Kahraman Oğlu Alp Arslan", *DİBD*, X (110-111), (Temmuz-Ağustos 1971), 280-283.

- Kırzioğlu, M. Fahrettin, “Alp Arslan’dan Atatürk’e Değın Kars İli”, *TKD*, (22), (Ağustos 1964), 145-151.
- , *Kars Arpaçayı Boyları Eski Merkezi Anı Şehri Tarihi (1018-1236)*, San Matbaası, Ankara 1982.
- , *Kars Tarihi*, Işıl Matbaası Yay., İstanbul 1953.
- , “Kars İli’nde Kazanılan Zaferlerimize bir Bakış”, *TKD*, (34), (Ağustos 1965), 691-697.
- , “Kars”, *İA*, MEB Yay., İstanbul 1977, VI, 360-363.
- , *Yukarı-Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar*, TTK Yay., Ankara 1992.
- Koca, Salim, “Büyük Selçuklu Sultanı Melikşâh’ın Suriye Filistin, Mısır Politikası ve Türkmen Beyi Atsız”, *TAD*, (22), (Güz 2007), 1-37.
- , *Dandanakan’dan Malazgirt’e*, Giresun 1997.
- , “Diyâr-ı Bekr Bölgesinde Kurulmuş Türk Devletleri ve Beylikleri ile İlgili Tarihî Şahıs ve Yer Adlarının Türk Kültürü Bakımından Anlamı ve Değeri”, *GÜTD*, (2), (Bahar 2008), 1-24.
- , “Diyâr-ı Rûm’un (Roma Ülkesi=Anadolu) Türkiye Haline Gelmesinde Türk Kültürünün Rolü”, *TAD*, (23), (Bahar 2008), 1-54.
- , “Selçuklular Döneminde Türk Ermeni İlişkileri”, *TYD*, XXVI (225) (Mayıs 2006), 19-33.
- , *Selçuklularda Ordu ve Askeri Kültür*, Berikan Yay., Ankara 2005.
- , “Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu’ya Oğuzlar (Türkmenler)”, *Türkler*, YT Yay., Ankara 2002, IV, 529-551.
- , *Türkiye Selçukluları Tarihi, Malazgirt’ten Miryokefalon’a*, Karam Yay., Çorum 2003.
- , “Türkiye Selçuklu Devletinin Özellikleri”, *TAD*, (21), (Nisan 1991), 17-27.
- , “X. Yüzyılda Türkistan’da bir İslâm Seyyahı Gözüyle Türkler”, *MKD*, III (1) (Haziran 1981), 47-48.
- Konukçu, Enver, *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*, ETSO Yay., Ankara 1992.
- , “Selçukluların Doğu Anadoludaki Yerleşim Politikası”, *MSKMSB I-II*, (Konya 1993), 141-151.

-----, "Pasinler'de Bizans'ın Son, Selçuklular'ın İlk Yılları", *Tarihte ve Günümüzde Hasankale (Pasinler)*, (Haz. Z. Altuğ- T. Çelik), Nil Yay., İzmir 1998, 35-41.

Konyalı, İ. Hakkı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Aksaray Tarihi I-II*, Fatih Yayınevi Yay., İstanbul 1974.

Konyar, Basri, *Diyarbakir Tarihi I-III*, Ulus Basımevi, Ankara 1936.

Koprıman, K. Yaşar, "Malazgirt Savaşı Hakkında Kaynaklar: İbnü'l-Esîr, Reşîdü'd-dîn Fazlullah, Kerîmüddin Mahmud", *BTTD*, (47), (Ağustos 1971), 73-78.

Koşay, H. Zübeyir, "Malazgirt'te Buluşanlar", *Türkler*, YT Yay., Ankara 2002, VI, 214-217.

Köprülü, M. Fuad, *Türkiye Tarihi, Anadolu İstilasına Kadar Türkler*, (Haz. Hanefi Palabıyık), Akçağ Yay., Ankara 2005.

-----, "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları", (Çev. M. Fuad Köprülü), *Belleten*, VII (27), (Temmuz 1943), 379-522.

Köse, Aslıhan, *Sultan Tuğrul Bey Dönemi Hâkimiyet Mücadeleleri (1040-1063)*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008.

Köymen, M. Altay, "Anadolu'nun Fethi", *DİBD*, (Ayrı Basım), Ankara 1962, 89-122.

-----, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi I (Kuruluş Devri)*, (3. Baskı), TTK Yay., Ankara 2000.

-----, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Alp Arslan ve Zamanı III*, (4.Baskı), TTK Yay., Ankara 2001.

-----, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, İkinci İmparatorluk Devri II*, (4. Baskı) TTK Yay., Ankara 2011.

-----, "Büyük Selçuklu İmparatorluğunun Kuruluşu I", *DTCFD*, XV (1-3), (Mart 1957), 97-142.

-----, "Büyük Selçuklu İmparatorluğunun Kuruluşu II", *DTCFD*, XV (4), (Aralık 1957), 1-106.

-----, "Büyük Selçuklu İmparatorluğunda Oğuz İsyanı", *DTCFD*, V (1-2), (Mart-Nisan 1947), 159-173.

-----, "Büyük Selçuklu Devletinde Oğuz İstilasası", *DTCFD*, V (5), (Kasım-Aralık 1947), 563-617.

- , “Malazgirt Muharebesinde Rol Oynayan Unsurlar”, *MKD*, I (8), (Ağustos 1977), 6-11.
- , “Malazgirt Meydan Muharebesinin Diğer Meydan Muharebeleri Arasındaki Yeri ve Önemi”, *Belleten*, LIII (206), (Nisan 1989), 375-379.
- , “Malazgirt Meydan Muharebe’nin 919. Yıldönümü”, *MKD*, (75), (Ağustos 1990), 2-5.
- , “Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devleti’nin Kuruluşu”, *Belleten*, LVII (218), (Nisan 1993), 71-79.
- , *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, (3. Baskı), TTK Yay., Ankara 1998.
- , “Selçuklular’ın Kars İli Fethi’nin Önemi”, *TKD*, (22), (Ağustos 1964), 141-144.
- , “Selçuklular ve Anadolu’nun Türkleşmesi Meselesi”, *Selçuk*, (1), (Aralık 1986), 21-35.
- , “Selçuklu Ordusu”, *Belleten*, LII (202), (Nisan 1988), 91-99.
- , “Tuğrul”, *İA*, MEB Yay., İstanbul 1988, XII/II, 25-41.
- , *Tuğrul Bey ve Zamanı*, MEB Yay., İstanbul 1976.
- , “Türk Meydan Muharebeleri ve Bunlar Arasında Malazgirt Meydan Muharebesi’nin Yeri”, *TKD*, (46), (Ağustos 1966), 851-853.
- Kucur, Sadi. S., “İktâ”, *DİA*, İsam Yay., İstanbul 2000, XXII, 47-49.
- Kufralı, Kasım, “Gazneli ve Selçuklular Devrinin Tezkiir Muhiti”, *IV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara 1948, 261-282.
- Kurat, A. Nimet, *İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi M.S. 1081-1096*, (3. Baskı), TKAE Yay., Ankara 1966.
- , *Peçenek Tarihi*, Devlet Basımevi Yay., İstanbul 1937.
- , “Peçenekler, Uzlar ve Malazgirt Zaferi”, *BTTD*, (47), (Ağustos 1971), 42-46.
- , “Malazgirt Savaşına Ait Yazı ve Tetkikler”, *BTTD*, (47), (Ağustos 1971), 68-72.
- Kurpalidis, G. M., *Büyük Selçuklu Devletinin İdari, Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, (1992), (Çev. İ. Kamalov), Ötüken Yay., İstanbul 2007.
- Kuşçu, A. Dudu, “Büyük Selçuklu Devletinin Suriye, Filistin ve Mısır Politikasına Dair Bazı Tespitler”, *TAD*, (27), (Bahar 2010), 637-664.

- Küçükdağ, Yusuf-Arabacı, Caner, *Selçuklular ve Konya*, Selçuklu Belediyesi Kültür Yay., Konya 1994.
- Lang, David Marshall, *Armenia Cradle of Civilization*, (1956), (Çev. K. Karimi), George Allen and Unwi Yay., London 1970.
- Lastivertc Aristakes, *Aristakes Lastivertc'i's History*, (1963), (Çev. R. Bedrosian), New York 1985.
- Laurent, J., "Rum (Anadolu) Sultanlığının Menşei ve Bizans", *Belleten*, LII (202), (Nisan 1988), 219-226.
- Mahmûd Kâşgarî, *Divânü Lügâti't-Türk I-IV*, (1333), (Çev. B. Atalay), TDK Yay., Ankara 1992.
- Merçil, Erdoğan, "Besâsîr", *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 1992, V, 528-529.
- , "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", *XI. Türk Tarih Kongresi I-V*, Ankara 1994, II, 709-721.
- , *Büyük Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi*, (2. Baskı), Nobel Yay., Ankara 2008.
- , "Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi", *Türkler*, YT Yay., Ankara 2002, IV, 597-629.
- , "Emîr Savtegin", *İÜEFTD*, (6), (Ekim 1975), 63-74.
- , *Gazneli Devleti Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1989.
- , "Haçlı Seferleri Sırasında Büyük Selçukluların Durumu", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu 23-25 Haziran 1997*, TTK Yay., Ankara 1999, 83-89.
- , *Kirmân Selçukluları*, TTK Yay., Ankara 1989.
- , *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, (6. Baskı), TTK Yay., Ankara 2011.
- , *Selçuklular'da Hükümdarlık Alametleri*, TTK Yay., Ankara 2007.
- , "Selçukluların Anadolu'ya Gelişlerinden Haçlı Seferlerinin Başlangıcına Kadar Urfa'nın Durumu", *Belleten*, LII (203), (Ağustos 1988), 461-474.
- , *Selçuklular, Makaleler*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2011.
- , "Türkçe Selçukname'ye Göre Malazgirt Savaşı", *TED*, (2), (Ekim 1971), 17-50.
- , "Türkiye Selçukluları", *Türkler*, YT Yay., Ankara 2002, VI, 503-528.
- Mevdûdî, *Selçuklular Tarihi I-II*, (1954), (Çev. A. Genceli), Hilal Yay., Ankara 1971.
- Mikhael Attaleiates, *Tarih*, (1853), (Çev. B. Umar), Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2008.

- Mikhail Psellos, *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, (1926-28), (Çev. I. Demirkent), TTK Yay., Ankara 1992.
- Müderrişođlu, Adnan,-Seferoğlu, Ő. K., *Türk Devletleri Tarihi*, Azerbaycan Kùltür Derneği Yay., Ankara 1986.
- Müneccimbaşı, Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel (Selçuklular Tarihi, Horasan-Irak ve Suriye Selçukluları) I-II*, (1705), (Ali Öngül), Akademi Kitabevi Yay., İzmir 2000.
- Müneccimbaşı, Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel (Selçuklular Tarihi, Anadolu Selçukluları ve Beylikler) I-II*, (1705), (A. Öngül), Akademi Kitabevi Yay., İzmir 2001.
- Müverrih Vardan, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)", (Çev. Hrant D. Andreasyan), *Tarih Semineri Dergisi*, I (2), İstanbul 1937, 153-256.
- Necef, Ekber N., *Karahanlılar*, Selenge Yay., İstanbul 2005.
- Nikephoros Bryennios, *Tarihin Özü (Anadolu'da ve Rumeli'nde 1070-1079 Döneminin Tarihi)*, (1661), (Çev. B. Umar), Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2008.
- Nizâmü'l-Mülk, *Siyâsetnâme*, (Haz. M. Altay Köymen), Kùltür Bakanlığı Yay., İstanbul 1990.
- Nuhođlu, Güller, *Beyhaki Tarihi'ne göre Gazneliler'de Devlet Teşkilatı ve Kùltür*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995.
- Orkun, H. Namık, *Oğuzlara Dair*, Ulus Yay., Ankara 1935.
- , *Türk Tarihi I-IV*, Akba Kitabevi Yay., Ankara 1946.
- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, (1940), (2. Baskı), (F. Işıltan), TTK Yay., Ankara 1986.
- Öğün, G., "Türk Fethi Öncesinde Bizans'ın Doğu Anadolu Siyaseti", *YYÜFEFSBD*, II (2), Van 1991, 73-79.
- Öngül, Ali, "Mengücekler", *Türkler*, YT Yay., Ankara 2002, VI, 452-461.
- Özaydın, Abdülkerim, "Arslan b. Selçuk", *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 1991, III, 402-403.
- , "Berkyaruk", *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 1992, V, 514-516.
- , *Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)*, İÜ Yay., İstanbul 2001.
- , "Büyük Selçuklu Emîri Kürboğa", *İÜEFTD*, (26), İstanbul 2000, 405-421.
- , "Cend", *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 1993, VIII, 359-360.
- , "Danişmendliler", *DGBİT*, Çağ Yay., İstanbul 1992, VIII, 121-140.

- , Melikşah”, *DİA*, İSAM Yay., Ankara 2004, XXVIV, 54-57.
- , ”Muhammed Tapar”, *DİA*, YT Yay., İstanbul 2005, XXX, 579-581.
- , *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, TTK Yay., Ankara 1990.
- , “Selçuk Bey”, *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 2009, XXXVI, 364-365.
- Özdemir, Rıfat, “Anadolu’nu Türk Vatanı Oluşunda Malazgirt Zaferinin Önemi”, *FÜSBD*, V (2), Elazığ 1991, 383-392.
- Özgüdenli, O. Gazi, “İsfahan”, *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 497-502.
- , “Rey”, *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 2008, XXXV, 40-41.
- Özmenli, Mehmet, *Ortaçağ’da Şüregel (Şirak)’ın Tarihi*, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2008.
- Öztuna, Yılmaz, *Büyük Türkiye Tarihi I-II*, Hayat Yay., İstanbul 1964.
- , *Devletler ve Hânedanlar İslâm Devletleri I-V*, (3. Baskı), Kültür Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2005.
- , “Türkiye Devleti 900 Yıl Önce Kuruldu”, *HTM*, II (7), (Ağustos 1971), 4-17.
- Öztürk, Necdet, “Çağrı Bey (990-1060)”, *TDT*, (16), (Nisan 1988), 42-44.
- , “Malazgirt Zaferi ile Yeni Bir Vatanın Kuruluşu”, *TDAD*, (43), (Ağustos 1990), 8-10.
- Palabıyık, Hanefi, *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler Saray ve Devlet Teşkilatı*, Araştırma Yay., Ankara 2002.
- Pehlivanlı, Hamit, ”Selçuklular ve Selçuklu Müesseseleri (1000-1300)”, (Ed. A. Nezihi Turan), *Tarih El Kitabı Selçuklulardan Bugüne*, Grafiker Yay., Ankara 2004, 7-37.
- Pekolcay, Necla, “Malazgirt Zaferi Üzerine”, *DİBD*, X (110-111), (Temmuz-Ağustos 1971), 285-286.
- Pritsak, O., “Karahanlılar”, *İA*, MEB Yay., İstanbul 1977, VI, 251-273.
- Piyadeoğlu, Cihan, “Büyük Selçuklu Devleti Emîri Atabeg Çavlı Sakavu”, *İÜEFTD*, (389), (İstanbul 2003), 37-59.
- , “Gazneli Veziri Ahmed b. Abdüssamed ve Sultan Mes’ud ile Münasebetleri”, *İÜEFTD*, (43), İstanbul 2006, 1-36.
- , *Selçuklular’ın Kuruluş Hikayesi*, Çağrı Bey, Timaş Yay., İstanbul 2011.
- Rasonyi, L., *Tarihte Türklük*, (2. Baskı), TKAE, Yay., Ankara 1988.

- , "Selçuk Adının Menşesine Dair", *Belleten*, III (10), (Nisan 1939), 377-384.
- Râvendî, Muhammed b. Ali b. Süleyman, *Rahat-üs Sudûr ve Âyet-üs Sürûr I-II*, (1921), (2. Baskı), (Çev. A. Ateş), TTK Yay., Ankara 1999.
- Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, *Câmi'ü't-Tevârih (Selçuklu Devleti)*, (1960), (Çev. E. Göksu-H. Hüseyin Güneş), Selenge Yay., İstanbul 2007.
- Roux, J. Paul, *Türkler'in Tarihi Pasifikten Akdeniz'e 2000 Yıl*, (1995), (Çev. A. Kazancıgil-L. Arslan), Kabalcı Yay., İstanbul 2001.
- Runciman, Steven, "Anadolu'nun Orta Çağlardaki Rolü", *Belleten*, VIII (27), (Temmuz 1943), 549-556.
- , *Haçlı Seferleri Tarihi, Kutsal Toprakların Davetsiz Misafirleri I*, (1951), (Çev. F. Işıltan), Nokta Yay., İstanbul 2005.
- , *Haçlı Seferleri Tarihi (Kudüs Krallığı ve Frank Doğu 1100-1187) II*, (1952), (Çev. F. Işıltan), TTK Yay., Ankara 1987.
- , "Orta Çağların Başlarında Avrupa ve Türkler", *Belleten*, VII (25), (II. Kanun 1943), 45-57.
- Safi, Omid, "Oğuz boyu ve 1040 Yılına Kadar Yükselişi", *Türkler*, YT Yay. Ankara 2002, IV, 585-594.
- Sağlık, Muzaffer, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluşuna Dair Meseleler*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- Sahillioğlu, Halil, "Antakya", *DİA*, İstanbul 1991, III, 228-229.
- Sakaoğlu, Necdet, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, Milliyet Yay., İstanbul 1971.
- Savvidis, Aleksis G. K., "Selçuklu Sultanı Alp Arslan ve Bizans", (Çev. E. Ozansoy), *İÜFTD*, (35), İstanbul 1994, 303-313.
- Selçuk, Hava Kurt, "İbn-i Hallikân'ın Vefayatü'l-Ayan Adlı Eserindeki Selçuklu Devlet ve İlim Adamları", *EÜSBED*, (8), Kayseri 1999, 105-114.
- Sertel, Savaş, *XI. ve XII. Yüzyıllarda Türk-Ermeni İlişkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2006.
- Sevim, Ali, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, TTK Yay., Ankara 1990.
- , *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, (3. Baskı), TTK Yay., Ankara 2000.
- , "Artuk b. Eksük", *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 1991, III, 414-415.
- , "Artuk Oğlu İlgazî", *Belleten*, XXVI (103), (Temmuz 1962), 649-691.

- , “Artukoğlu Sökmen’in Siyasi Faaliyetleri”, *Belleten*, XXVI (103), (Temmuz 1962), 501-520.
- , ”Artukluların Soyu ve Artuk Bey’in Siyasi Faaliyetleri”, *Belleten*, XXVI (101), (Ocak 1962), 121-146.
- , “Atsız b. Uvak”, *DİA*, İstanbul 1989, II, 92-93.
- , “Azimî’nin El-Muvassal Adlı Eserindeki Selçuklular ile İlgili Kayıtlar”, *Belleten*, XLVII (187), (Temmuz 1983), 843-868.
- , ”Bugyetü’t-taleb fi Tarih-i Haleb’e Göre Sultan Alp-Arslan”, *Belleten*, XXX (118), (Nisan 1966), 205-242.
- , “Bugyetü’taleb Fi Tarih-i Haleb’e Göre Emîr Ak-Sungur”, *TAD*, IV (6), Ankara 1966, 101-125.
- , “Çağrı” *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 1993, VIII, 183-186.
- , “Dandanakan Savaşı”, *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 1993, VIII, 456-457.
- , “Dilmaçoğulları”, *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 1994, IX, 301-302.
- , *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, TTK Yay., Ankara 1983.
- , “İbnü'l-Cevzî'nin El-Muntazam Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler. (H. 430-485/1038-1902)”, *Belgeler*, XXVI (30), Ankara 2005, 1-84.
- , “İbnü'l-Kalânîsî'nin Zeylû Tarih-i Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklular ile İlgili Bilgiler I (H. 436-500/1044-1106-7)”, *Belgeler*, XXIX (33), Ankara 2008, 1-42.
- , *Malazgirt Meydan Savaşı*, TTK Yay., Ankara 1971.
- , “Malazgirt Meydan Savaşı ve Sonuçları”, *Malazgirt Armağanı*, TTK Yay., Ankara 1993.
- , “Malazgirt Muharebesi”, *DİA*, İSAM Yay., Ankara 2003, XXVII, 481-483.
- , “Mir’âtü’z-Zaman fi Tarihi'l-Âyan (Kayıp Uyûnü’t –Tevârîh’ten Naklen Selçuklularla İlgili Bölümler) Sıbt İbnü'l-Cevzî”, *Belgeler*, XIV (18), Ankara 1989-1992, 1-260.
- , Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin Mir’âtü’z-Zamân fi Târîhi'l-Âyânadlı Eserindeki Selçuklularla ilgili Bilgiler I. Sultan Tuğrul Bey Dönemi”, *Belgeler*, XVIII (22), Ankara 1997, 1-91.

- , Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin Mir'âtü'z-Zamân fi Târîhi'l-Âyân Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler II. Alp Arslan Dönemi”, *Belgeler*, XIX (23), Ankara 1998, 1-51.
- , “Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin Mir'âtü'z-Zaman Fî Tarihi'l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklular ile İlgili Bilgiler III. Sultan Melikşah Dönemi”, *Belgeler*, XX (24), Ankara 1999, 1-75.
- , *Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1989.
- , “Suriye Selçuklu Melikliği”, *Türkler*, Ankara 2002, VI, 764-777.
- , “Suriye Selçukluları-Haçlı İlişkileri”, *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu 23-25 Haziran 1997*, TTK Yay., Ankara 1999, 91-113.
- , “Süleyman Şah I”, *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 2010, XXXVIII, 103-105.
- , “Süleymanşah'ın Kuzey-Suriye Seferi ve Sonuçları”, *TKAD*, XXVVI, Ankara 1988, 71-76.
- , “Tarih-î Meyyâfârikîn ve Âmid'in Mervanlılar Bölümü'nün Yayını Münasebetiyle”, *VI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, TTK Yay., Ankara 1967, 172-196.
- , “Tutuş”, *İA*, MEB Yay., İstanbul 1988, XII/II, 134-137.
- , “Tutuş'un Büyük Selçuklu Saltanatını Elegeçirme Teşebbüsü”, *Belleten*, XXVII (107), (Temmuz 1963), 411-436.
- , *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, (2. Baskı), TTK Yay., Ankara 2011.
- Sevim, Ali - Merçil, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, TTK Yay., Ankara 1995
- Sevim, Ali-Yücel, Yaşar, *Türkiye Tarihi I-IV*, TTK Yay., Ankara 1990.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân fi Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular*, (1884-1987), (Çev. A. Sevim), TTK Yay., Ankara 2011.
- Streck, “Ermeniye”, *İA*, MEB Yay., İstanbul 1977, IV, 317-326.
- Subaşı, Ömer, “Bizans İmparatorlarının Theodosiopolis ve Çevresindeki Faaliyetleri”, *TS*, V (3), (Summer 2010), 1827-1859.
- , “Pasinlerin Bilinmeyen Tarihi”, *HS*, II (2), (Temmuz 2010), 35-55.
- , “Tarihi Kaynaklar Işığında Kaputru Savaşı”, *AÜTAED*, (44), Erzurum 2010, 247-270.

- Suryanî Mihail, *Suryanî Patrik Mihailin Vakainamesi (İkinci Kısım 1042-1195)*, (1944), (Çev. Hrant D. Andreasyan), 1944 (T.T.K. kütüphanesi No:44'de yayınlanmamış tercüme).
- Sümer, Faruk, "Afşin", *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 1988, I, 440-441.
- , "Ahlat Şehri ve Ahlatşahlar", *Bellekten*, L (197), (Ağustos 1986), 447-494.
- , "Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi", *Bellekten*, XXIV (96), (Ekim 1960), 567-594.
- , "Arslan Beygu", *TDAD*, (39), (Aralık 1985), 1-10.
- , "Diyarbakır Şehri Yönetimi ve Yöresinde İnal oğulları Beyliği", *MSKMSB I-II*, Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yay., Konya 1993, 111-117.
- , "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Tarihimizdeki Yeri", *TYD*, (272), (Nisan 1959), 13-14.
- , "Kutalmış", *DİA*, İSAM Yay., (Ankara 2002), XXVI, 480-481.
- , "Malazgirt Savaşına Katılan Türk Beyleri", *SAD*, (4), Ankara 1975, 197 - 207.
- , "Mengüçlüler", *DİA*, İSAM Yay., Ankara 2004, XXIX, 138-142.
- , *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, (4. Baskı), TDAV Yay., İstanbul 1992.
- , "Oğuzlar", *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 2007, XXXIII, 325-330.
- , "Oğuzlar", *İA*, MEB Yay., İstanbul 1964, IX, 378-387.
- , "Oğuzlar'a Ait Destani Mahiyette Eserler", *DTCFD*, XVI (1-2), (Mart-Haziran 1988), 359-431.
- , "Selçuklular", *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 2009, XXXVI, 365-371.
- , *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, (2. Baskı), TTK Yay., Ankara 1998.
- , "Selçuklular Devrinde Türk Beyleri (V)", *TDAD*, (61), (Ağustos 1989), 9-24.
- , "Selçuklular Zamanında Türk Beyleri, Uvak Oğlu Atsız", *TDAD*, (43), (Ağustos 1986), 133-144.
- , "X. Yüzyılda Oğuzlar", *DTCFD*, XVII (1-2), (Mart-Haziran 1959), 131-162.
- , "Yıva Oğuz Boyuna Dâir", *TM*, IX, İstanbul 1951, 151-166.

Sümer, Faruk -Sevim, Ali, *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, (2. Baskı), (Çev. F. Sümer-A. Sevim), TTK Yay., Ankara 1988.

Şalbayev, Aydos, *Oğuzların Göçleri ve Yayılmaları (Başlangıçtan (VII. Yüzyıl) XIII. Yüzyıla kadar)*, (Doktora Tezi) , Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005.

Şeker, Mehmet, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*, Ötüken Yay., İstanbul 1973.

-----, "Anadolu'daki Türk Kültürünün Oluşması ve Unsurlarına Bir Bakış", *TYD*, XVIII (127-128), (Mart-Nisan 1988), 133-138.

-----, "Anadolu'nun Türk Vatanı Haline Gelmesi", *Türkler*, YT Yay., Ankara 2002, VI, 269-282.

Şeşen, Ramazan, "Alp Arslan'ın Hayatı ile İlgili Arapça Kaynaklar", *TM*, XVII, İstanbul 1972, 101-112.

-----, *İslam Coğrafyacılarına göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, (2. Baskı), TTK, Ankara 2001.

Taşçı, Nihal, *Anadolu Selçuklularının Batı Anadolu Politikası ve Bizansla Münasebetleri*, (Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2008.

Tekin, Arslan, *Türk'ün Tarihi*, Kariyer Yay., İstanbul 2012.

Teoman, Zeki, "Artukoğulları", *HTM*, II (10), (Ekim 1977), 42-47.

Togan, Z. Velidi, *Karahanlılar 1966-1967 Ders Notları*, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Mavi Salon, numara 0036890.

-----, *Oğuz Destanı*, (2. Basım), Enderun Kitabevi Yay., İstanbul 1982.

-----, *Umumi Türk Tarihi Giriş*, (2. Baskı), İÜEF Yay., İstanbul 1970.

Tufantoz, Abdürrahim, "Mervânîler", *DİA*, İSAM Yay., Ankara 2004, XXIX, 230-232.

Toksoy, Ahmet, *Bizans'tan Akkoyunlulara Tav-ili/Tao Bölgesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Erzurum 1995.

-----, "Malazgirt Zaferinden Önce Doğu Anadolu'ya Yapılan Türk Akınları", *Türkler*, YT Yay., Ankara 2002, IV, 678-69.

-----, "Selçuklu Şehzadesi Kutalmış", *GEFD*, XXVIV (4), Ankara 2009, 218-235.

- Tonguzalp, Süleyman, *Türk Dünyası ve Büyük Türk Devletleri*, Genel Kurmay Basımevi Yay., Ankara 1950.
- Toysal, A. Tunga, *Tuğrul Bey Dönemi Selçukluların Dini Siyaseti*, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2011.
- Tunalı, Tahsin, “Yurt Kurma Enerjisinin Kazandırdığı Savaş”, *HTM*, I (2), (Şubat 1979), 37-40.
- Tuncel, Metin, “Bitlis”, *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 1992, VI, 225-228.
- Turan, Osman, “Büyük Malazgird ve Anadolu’da Türk Destanı”, *TYD*, (276), (Ağustos 1959), 1-8.
- , *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, (7. Baskı), Ötüken Yay., İstanbul 2004.
- , “Kılıç Arslan I”, *İA*, MEB Yay., İstanbul 1977, VI, 681-688.
- , “Kılıç Arslan I (?-1107)”, *Makaleler* (Haz. A. Çetin-B. Koç), Kurtuba Yay. Ankara 2010, 569-582.
- , *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, (12. Baskı), Ötüken Yay., İstanbul 2010.
- , *Selçuklular ve İslamiyet*, Turan Neşriyat Yurdu Yay., İstanbul 1971.
- , *Selçuklular Zamanında Türkiye*, (10. Basım), Ötüken Yay., İstanbul 2010.
- , “Süleyman-Şah I”, *İA*, MEB Yay., İstanbul 1979, XI, 201-219.
- , “Süleyman-Şah I, Süleyman-Şah b. Kutalmış, Rukn Al-Din”, *Makaleler*, (Haz. A. Çetin-B. Koç), Kurtuba Yay., Ankara 2010, 713-749.
- , “Türkiye Selçukluları”, *BTTD*, (47), (Ağustos 1971), 16-20.
- , *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, (16. Baskı), Ötüken Yay., İstanbul 2006.
- , *Türkler Anadolu’da*, Hareket Yay., İstanbul 1973.
- , “Selçuklular Zamanında Sivas Şehri”, *DTCFD*, IX (4), (Aralık 1951), 447-157.
- , “Eski Türklerde Okun Hukukî Bir Sembol Olarak Kullanılması”, *Belleten*, IX (35), (Temmuz 1945), 305-318.
- , “İlig Unvanı Hakkında“, *TM*, VII-VIII, İstanbul 1940-1942, 192-199.

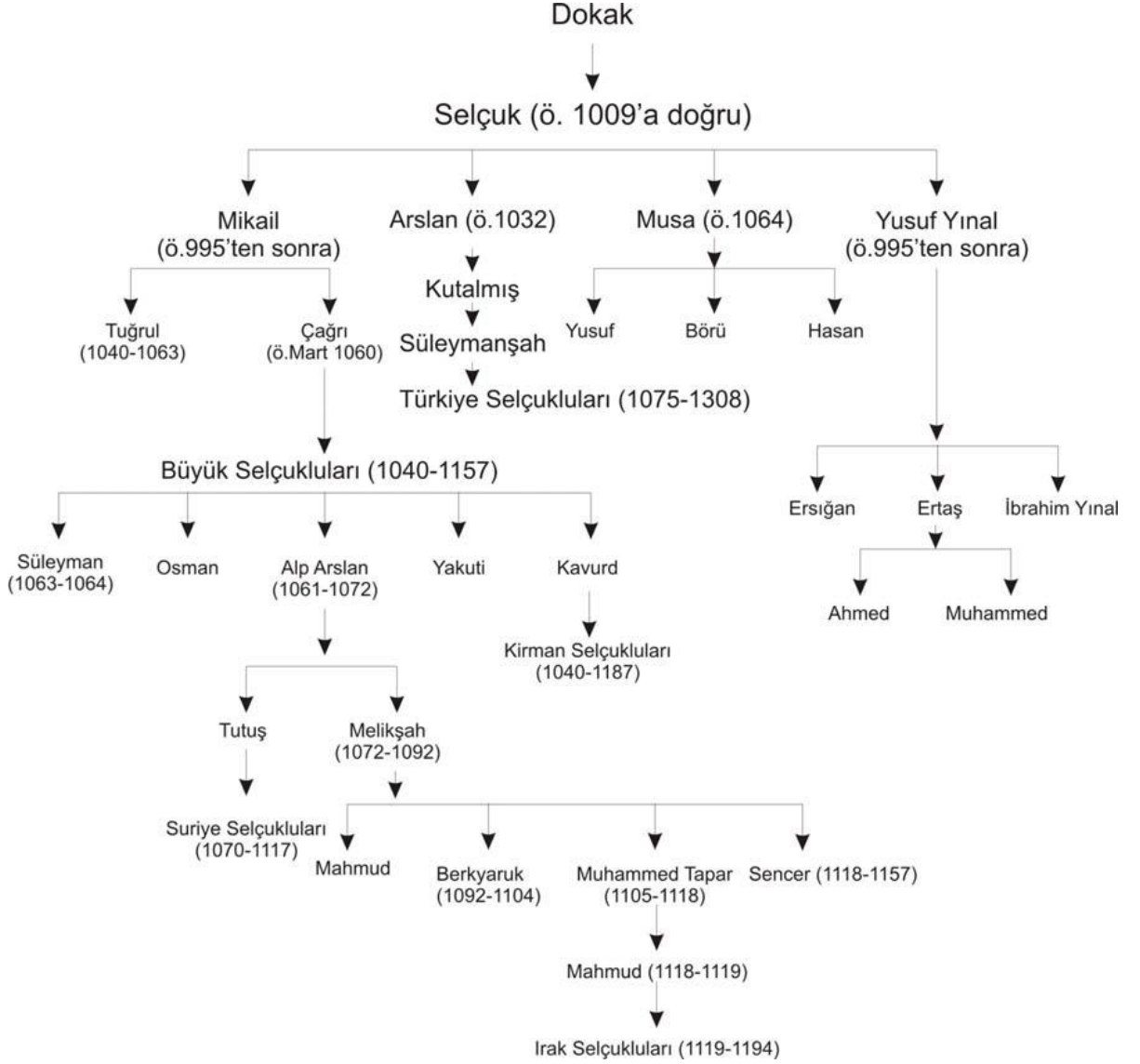
- Turgal, H. Fehmi, *Anadolu Selçukluları (Müneccimbaşı'ya göre)*, Türkiye Basımevi Yay., İstanbul 1935.
- Türsan, Nurettin, "Türklerin Anadolu'ya Girişi ve Alp Arslan'ın Komutanlık Sanatı", *BTTD*, (47), (Ağustos 1971), 20-39.
- Tülücü, Süleyman, "Malazgirt Savaşına Katılan Türk Beylerinden Sunduk" *AÜTAED*, (13), Erzurum 1999, 269-276.
- , "Malazgirt Savaşına Katılan Türk Beylerinden: Gevher-Ayin ve Sav-Tegin", *TDAD*, (39), (Aralık 1985), 253-259.
- , "Malazgirt Savaşına İştirak Eden Türk Beyleri ve Hal Tercümelere", *AÜİFD*, (7), İstanbul 1986, 291-334.
- Tüysüz, Cem, "Türkmenler", *Türkler*, YT Yay., Ankara 2002, IV, 552-579.
- Tüzün, Gökhan, *Selçuklu Sultanlarının Tahta Çıkış Yöntemleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.
- Umar, Bilge, *Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi*, İnkılap Kitapevi Yay., İstanbul 1998.
- Ural, S., -Orat, J. A., -Arslan, N. O., -Bingöl, A., -Tüysüz, Ş. C., *Kars Tarihi-Geçmişten Cumhuriyete*, Kafkas Üniversitesi Yay., Kars 2011.
- Uras, Esat, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, (2. Basım), Belge Yay., İstanbul 1987.
- Urfalı Mateos, *Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (1962), (3. Baskı), (Çev. H. D. Andreasyan), TTK Yay., Ankara 2000.
- Usta, Aydın, "Artuklular ve Haçlılar (Haçlıların Bölgeye Gelişlerinden Belek'in Ölümüne Kadar)", *İÜEFTD*, (27), İstanbul 2002, 357-374.
- , "Sâmâniler", *DİA*, İSAM Yay., İstanbul 2009, XXXVI, 64-68.
- , *Şamanizimden Müslümanlığa Türklerin İslamlaşma Serüveni (Sâmâniler Devleti 874-1005)*, Yeditepe Yay., İstanbul 2007.
- Ülkütaşır, M. Şakir, "Malazgirt Meydan Muharebesi", *TKD*, (34), (Ağustos 1965), 653-655.
- Üremiş, Ali, *Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Siyaseti*, (Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 2001.
- Vasiliev, A. A., *Bizans İmparatorluğu Tarihi I-II*, (1925), (Çev. A. Müfid Mansel), Maarif Matbaası Yay., Ankara 1943.
- Yaşa, Recep, *Bitlis'te Türk İskânı*, Ahlat Kültür Vakfı Yay., Ankara 1992.

- Yazıcı, Nesimi, “Anadolu’da Kurulan İlk Türk Devletleri”, *Türk Tarihi ve Kültürü*, (3. Baskı), (Ed. Cemil Öztürk), Pegem Yay., Ankara 2005, 57-78.
- , *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*, AÜİF Yay., Ankara 1992.
- Yâzîcî, Tâlib, “Halep”, *DİA*, İstanbul 1997, XV, 239-244.
- Yıldırım, Avşar, *Selçuklu Devrinde Ani Şehri (1064-1200)*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2010.
- Yıldız, Hakkı Dursun, “Anadolu’nun Türkler Tarafından Fethi ve Türk Vatanı Olması”, *Tarih İçinde Harput*, FÜFHAM Yay., Elazığ 1992, 33-41.
- , “Kars’ın Fethi”, *TKD*, (22), (Ağustos 1964), 152-154.
- , “Malazgirt’ten Dumlupınar’a”, *TKD*, (46), (Ağustos 1966), 854-856.
- Yılmaz, Muharrem, “Malazgirt Zaferi ve Alp Arslan”, *TDTD*, (8), (Ağustos 1987), 38-42.
- Yınanç, M. Halil, “Alp Arslan”, *İA*, MEB Yay., İstanbul 1978, I, 384-386.
- , *Anadolu’nun Fethi I, Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İÜ Yay., İstanbul 1944.
- , “Anadolu’nun Fethi”, *Türkler*, YT Yay., Ankara 2002, VI, 194-202.
- , “Çağrı”, *İA*, MEB Yay., İstanbul 1977, III, 324-328.
- , “Erzurum”, *İA*, MEB Yay., İstanbul 1977, IV, 340-357.
- , “Diyarbakır”, *İA*, MEB Yay., İstanbul 1977, III, 601-626.
- Yuvalı, Abdülkadir, “Anadolu’nun Türkleşmesi ve Moğollar”, *TDAD*, (38), (Ekim 1935), 90-107.
- , “Malazgirt Meydan Muharebesi ve Bununla İlgili Yerli ve Yabancı Araştırmalar”, *EÜSBED*, (5), Kayseri 1994, 35-52
- , “Türk Fethi Sırasında Bizans’ın Anadolu Politikası”, *TDTD*, (43), (Ağustos 1990), 25-28.
- Zabsız, Fethi, “Türk Tarihi ve Malazgirt Savaşı”, *BTTD*, (47), (Ağustos 1971), 61-67.
- Zahoder, B., “Dandanakan”, *Belleten*, XVIII (72), (Ekim 1954), 581-587.
- , “Selçuklu Devletinin Kuruluşu Sırasında Horasan”, *Belleten*, XIV (76), (Ekim 1955), 491-527.
- Zettersteen, K. V., “Berkyaruk”, *İA*, MEB Yay., İstanbul 1979, II, 556-558.
- , “Büveyhîler”, *İA*, MEB. Yay., İstanbul 1979, 843-845.

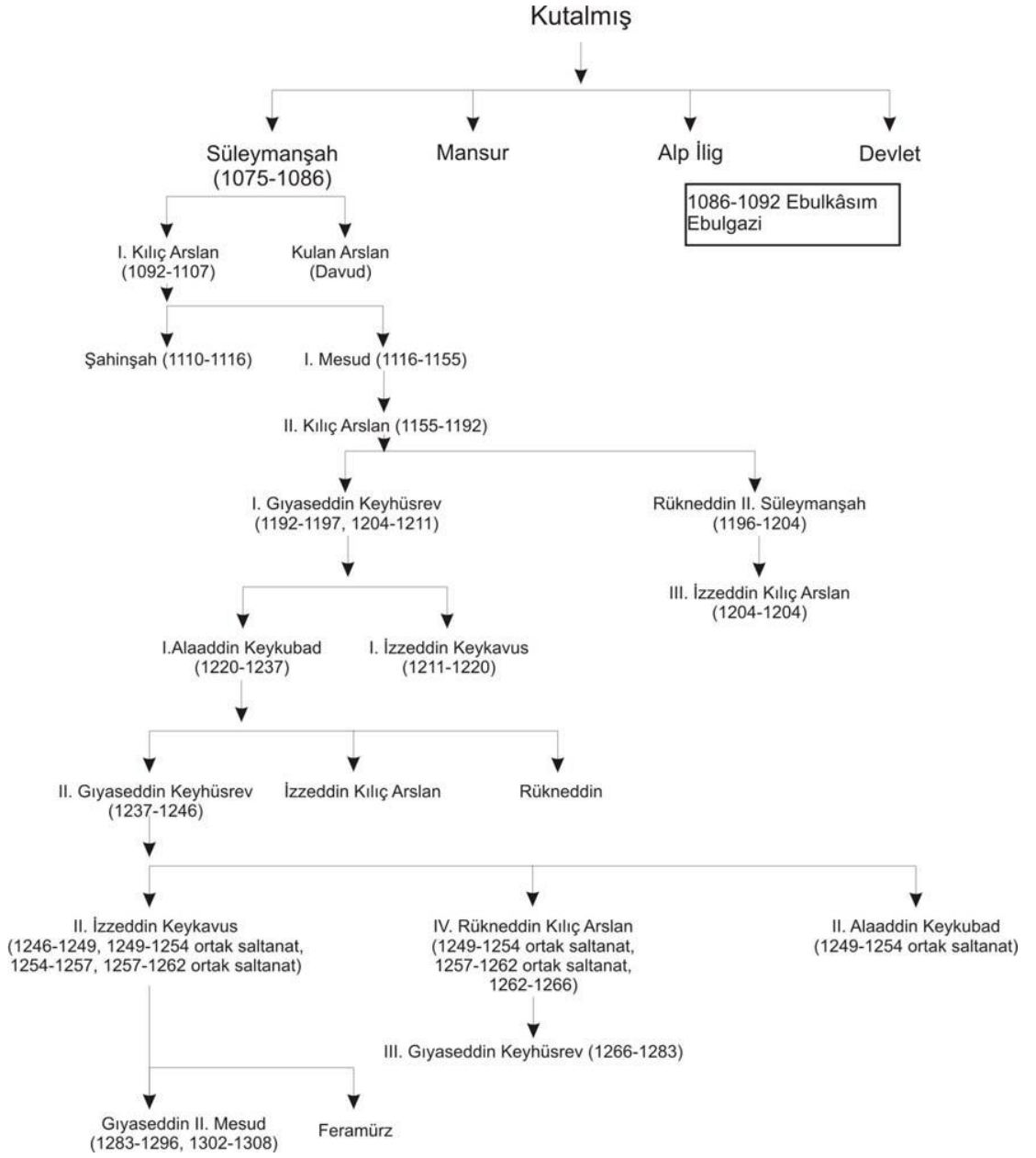

EKLER

Ek 1. Büyük Selçuklu Soy Kütüğü

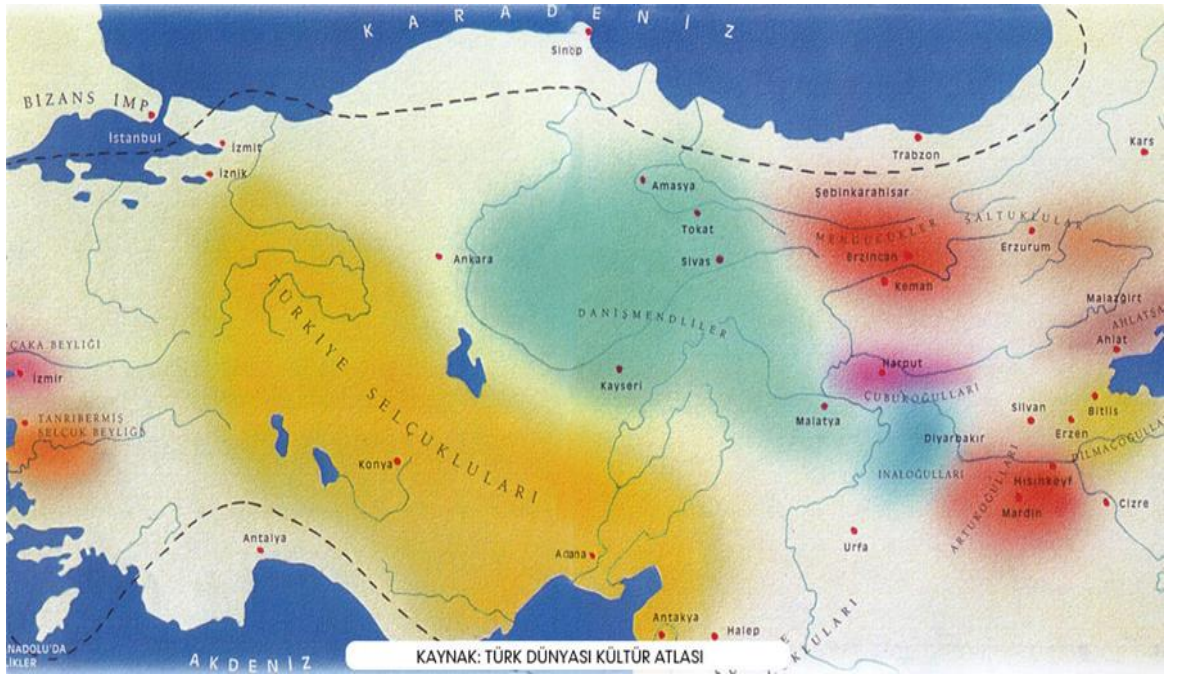
Ek 2. Türkiye Selçuklu Soy Kütüğü

Ek 3. Fotoğraflar

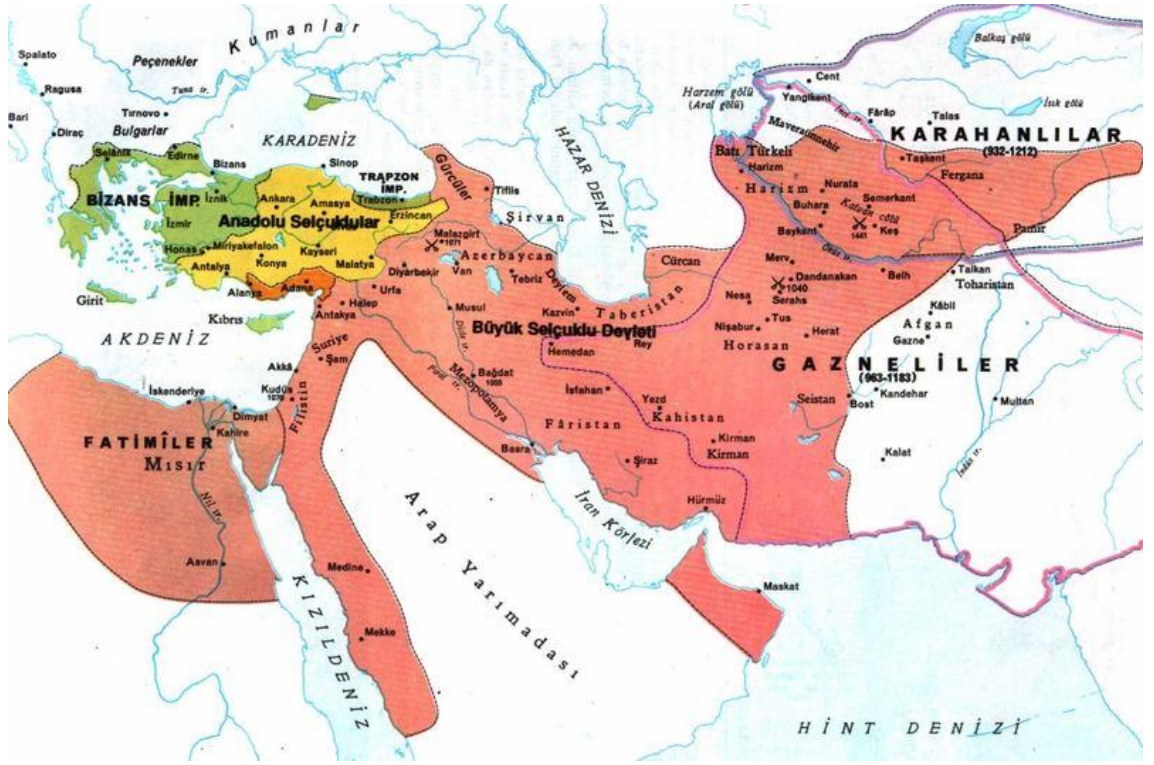

Kaputru Kalesi

Kuruluş Aşamasında Türkiye Selçukluları

B

Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu Hâkimiyet Alanları

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Sedat KOÇ
Doğum Yeri ve Tarihi	Bingöl / 11. 11. 1985
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih (İÖ)
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	Sedat_koc_122@hotmail.com
Tarih	